VLAHUȚĂ

TARGUL CARTII.ro

scrieri alese

ROMÂNIA PITOREASCĂ

PE DUNĂRE

De la Orşova la Sulina

PORȚILE DE FIER

Soarele scapătă spre asfinţit. Crestele munţilor par aprinse. Încet, se desfac şi s-aştern pe văi perdele de umbră.

Înaintea noastră, pe luciul plumburiu al apei, se iveşte-n curmeziş mai întâi o dungă, o coamă gălbuie şi creaţă. Ne apropiem de pragul gherdapurilor *. Dunărea începe să vâjâie mânioasă — e un zbucium ş-un clocot de valuri dintr-un mal în altul. Peste-adâncimi se fac ochiuri mari, cari rotesc în loc. Ici apa se scufundă, bolborosind, ca suptă de gura unei vâltori, colo se umflă, se burduşeşte şi urlă făcând clăbuci, bătându-se de stânci cari nu se văd.

Vaporul merge mai încet, mai cu pază. Patru oameni stau la roata de la cârmă; amândoi comandanţii sunt pe punte, în picioare, cu ochii aţintiţi înainte: trecem printre gherdapuri. Dunărea mugeşte mai tare. Cu ochii închişi, te-ai crede într-un codru pe-o vijelie cumplită. Din fundul ei se-ntind, pe sub valuri, nenumărate braţe de piatră, gata s-apuce vasul şi să-l farme-n bucăţi la cea mai mică nebăgare de seamă. Aici, sub

* *Gherdap* — loc stâncos şi strâmt, întâlnit de cursul unei ape între doi munţi.

volbura asta de valuri, e încheietura Balcanilor cu Carpații. Peste pumnii lor încleștați, Dunărea se aruncă furioasă, rupând cu zgomot cele din urmă stăvilare ce i se mai ridică-n cale. Și în vălmășagul acestei ciocniri de titani, fiecare val pare că strigă, fiecare stâncă pare că se mișcă. Deodată apa lunecă de pe zăgazul colțuros și se întinde ca o pânză. Lupta, năprasnica luptă dintre cei doi uriași, cari de aci încolo au a purta străjile României, s-a încheiat. Munții, învinși, se dau la o parte. Zarea se deschide. Din stânga, de sub curmătura unui deal, vine râul Bahna să întâmpine, să salute sosirea marelui fluviu la pragul țării, cu al cărei pământ și destin se leagă pentru totdeauna. Din ce depărtări scoboară și cât a luptat Dunărea ca să străbată-ncoace! A trebuit să spintece munții, să-și sape albia în piatră de-a curmezișul Carpaților. A bătut, și „*Porțile de fier*" s-au deschis în fața puterii eterne a valurilor ei.

Acum vuietul contenește — biruitoare, apa ș-așază între maluri, potolită, netedă ca o oglindă. Carpații își împing spre miazănoapte înălțimile învălite în codru. Câteva stânci curioase își mai ridică, din desișul verde, capetele pleșuve, ca și cum ar vrea să mai privească o dată la potopul acesta călător, căruia nimic nu i-a putut sta împotrivă.

TURNU-SEVERIN

De la Vârciorova malurile se pleacă și se netezesc. Întinse ogoare de porumb înverzesc zariștea. Linia ferată tivește drept, ca un chenar regulat, marginea apei până la Turnu-Severin, care s-arată-n asfințitul soarelui ca-ntr-un decor de teatru. Dunărea, lărgită, taie o curbă-n țărmul românesc și-mpinge orașul pe-o înălțime acoperită de arbori, din desișul cărora ies la iveală, tot mai sus, tot mai mari, case albe-nvălite cu olane roșii. Fumuri groase, negre, clăbucesc din coșurile fabricilor. De departe s-aud bocănind în șantiere cio-

canele de fier. Pe mal, la schelă *, furnică mulţimea, ca la bâlci.

E plin locul acesta de amintiri străvechi. Pe-aici au curs, acum optsprezece veacuri, legiunile romane, menite-a răsădi un popor nou în câmpiile pustiite ale Daciei. Aici şi-a întemeiat mai târziu Septimiu Sever straja răsăriteană a împărăţiei lui, „Castrele Severiane'', din cari se mai văd şi astăzi urme (Turnul lui Sever) în grădina publică a oraşului, aşezată deasupra portului, pe-o terasă-naltă, de unde se deschide una din cele mai frumoase privelişti pe Dunăre. Aici a fost odată capitala Olteniei, scaunul vestiţilor bani ai Severinului, a căror obârşie se pierde în adâncimea vremii, dincolo de descălecătoare. Săpăturile ce se fac prin împrejurimi descopăr ziduri antice, chipuri de piatră, scule şi monede romane — răzleţe amintiri dintr-o lume de neasemănaţi viteji, cari-au adus ş-au împânzit în câmpiile Dunării lumina, graiul şi falnica putere a celei mai mari şi mai slăvite împărăţii din câte-au stat sub soare.

Ce urme de uriaşi au lăsat legionarii lui Traian pe unde-au trecut ! Paşii lor se cunosc prin desfundăturile munţilor. Toate li s-au supus. Stâncile s-au dat la o parte şi le-au făcut loc, apele s-au plecat speriate de umbra şi zgomotul celor dintâi poduri ce le-au încălecat. Dunărea, însăşi măreaţa şi năprasnica Dunăre, s-a îmblânzit şi s-a dat învinsă în mâinile lor. Se văd şi astăzi căpătâile podului care-a făcut nepieritor numele lui Apolodor din Damasc, ieşind din valuri, ca două braţe de gigant întinse spre cer.

Aici, pe pământul acesta, sfinţit de jertfte mari şi de preţioase amintiri, se ridică azi Turnu-Severin, unul din cele mai însemnate porturi ale României, oraş apusean, cu clădiri frumoase, cu şcoli mărețe, cu uliţi largi şi drepte — cetate întărită odinioară, apărată de-un şanţ adânc pe care, la vreme de primejdie, îl umplea într-o clipeală Dunărea, puind-o astfel sub o pavăză de apă din toate părţile, strângând-o la sân, ca pe-un copil iubit, sub braţul ei ocrotitor. [. . .]

---

* *Schelă* — port pe malul unui fluviu ; debarcader.

CORBUL. HINOVA

Vaporul spintecă netezişul apei, aurit de cele din urmă raze ale soarelui. Îndărăt, oraşul se pleacă, se cufundă-n valuri. Departe, spre miazănoapte şi apus, munţii, într-un nor de pulbere albastră, îşi undulează coama pe poalele rubinii ale cerului. Malurile ies din apă într-o înclinare dulce, desfăşurând lanuri de grâu în limpezişul zărilor. Peste toate-o moliciune, o pace dumnezeiască se lasă de sus.

Un deal din Serbia se culcă drept în calea Dunării. Ea, liniştită, coteşte pe la capul dealului, bate-o bucată bună spre răsărit şi se-ndoaie-n formă de potcoavă în ţărmul românesc. În fundul acestei potcoave e Ostrovul Corbului, în care un război între ruşi şi turci, spun localnicii, ar fi lăsat corbilor de mâncare leşuri pentru trei ani de zile.

Un chiot lung sparge tăcerea amurgului. Pe malul stâng, căsuţe albe se ivesc dintre copaci. Turme de vite se scoboară la adăpat. În faţa pichetului Hinova, grănicerul nostru, cu arma la umăr, pare o statuie de bronz. Livezile satului se oglindesc în valuri. Cumpăna unei fântâni se pleacă şi se înalţă ca un cocostârc care bea apă. Orizontul se deschide, se lărgeşte din ce în ce. Ochiul străbate adânc în plaiurile ţării, pe lângă dunga fumurie lăsată de ,,Valul lui Traian'', care, pornind din coasta Hinovii şi tăind spre răsărit dealul Stârminii şi viile Oreviţii, se-nfundă, dincolo de Padina, în inima Olteniei. Soarele-a asfinţit. Aerul miroase a pământ ars, stropit de-o bură de ploaie. Drumuri albe se pleacă din sat, legând viaţa de pe pământ cu drumul mişcător al apei. Copacii, casele fug, se şterg ca nişte năluci în urma noastră. Farmecul nopţii se-ntinde ş-astâmpără toate zgomotele pământului. Malurile s-apropie, ca şi cum ar vrea să-şi şoptească ceva. Pe marmura vânăt-a apei luna cerne o pulbere de argint. Toate parcă se pregătesc să treacă din lumea realităţii în lumea basmelor.

OSTROVUL MARE. RUINI

E noapte, — o noapte caldă, adâncă, liniştită. Nu se mai aude decât respirarea puternică a maşinii şi fâşiitul somonoros al apei. Luminile întârziate ale satelor clipesc, ca nişte licurici, printre crengile copacilor. Trecem pe lângă Ostrovul Mare. În bătaia lunii, turla bisericii, satul, viile, pădurea, toate au înfăţişarea fantastică a lucrurilor văzute-n vis.

Or fi ştiind oare pacinicii locuitori de pe acest ostrov din ce vremi de vijelie au rămas zidurile năruite, valurile de pământ şi cele patru metereze din preajma satului? Or fi bănuind ei vrodată că, de pe monedele pe cari le găsesc, când îşi sapă via sau ogorul, îi priveşte chipul unui împărat roman şi că, sub vechile ruini, pe care-şi întind năvoadele la soare, dorm atâtea scumpe amintiri din istoria neamului lor?

De la Severin până dincolo de Galaţi, mai toate satele şi oraşele noastre de pe malul Dunării sunt ridicate pe ruini de acestea sfinte — ziduri surpate şi mormane de moloz — rămase de pe urma întinsei şi glorioasei împărăţii, ai cărei legionari au vânzolit limanurile mărilor ş-ascunzătorile munţilor, zguduind pământul sub tropotul cailor lor. Ţăranii dunăreni — plugari, păscari, împletitori de rogojini — îşi întăresc temeliile caselor cu cărămizi scoase din vechile zidiri romane [...].

LA CALAFAT

Din vale de Gruia, în dreptul satului Pristolu, o lamă sclipitoare de oţel se-mplântă-n malul drept. E râul Timocului. Serbia rămâne la apus. Dunărea de-aci încolo pune în faţa României o nouă vecină — Bulgaria. Pe-o depărtare de patruzeci de kilometri malurile nisipoase bat spre răsărit, până la satul Cetatea, pe unde se îndoaie iarăşi un cot mare în ţărmul din stânga, scobit de valuri, până-n şesul Maglavitului.

B.C. "...IESCU" IAŞI

E miezul nopţii. Slabe, tremurătoare licăriri clipesc, ca nişte ochi somnoroşi, pe amândouă malurile. Un muget lung, răsunător, dă ecou dumbrăvilor de pe ostroave: vaporul se opreşte la Calafat. Oraşul doarme sub straja lunii. Casele-nşirate pe costişa prăvălită spre Dunăre îşi aştern umbrele negre pe uliţele largi, tăcute, pustii. Schelă de grâne în timp de linişte, cetate de apărare-n război — Calafatul îşi are de mult paginile lui de suferinţi şi de glorie în istoria ţării. În zidurile caselor vechi se cunosc şi azi urmele bombelor, — aşa rămân pe trupul ostaşilor bătrâni semnele războaielor în cari-au dat vitejeşte piept cu moartea. Asupra acestui oraş s-au aruncat cele dintâi obuze turceşti în primăvara anului 1877, când războiul nu era încă deschis, când România — liniştită în faţa furtunii ce se pregătea — nu făcea decât să-şi asigure paza graniţelor ei dunărene. Dar la glasul tunurilor din Vidin, ca la un cântec bătrânesc, deşteptător de amintiri măreţe, un dor adânc de luptă şi de biruinţă tresări în inimile ostaşilor din tabăra Calafatului. [...].

DESA

Vaporul lunecă-ntre malurile joase, acoperite de sălcii. Văpaia lunii se farmă de muchiile valurilor; ici și colo pe luciul apei tremură stropi de lumină. De la Calafat, Dunărea-și abate cursul spre apus, tăind o curbă adâncă în țărmul Bulgariei până-n fața satului Desa, de unde iarăși se-ndreaptă spre răsărit. Gorgane* rotunde, depărtate unele de altele, se înșiră ca niște străji în largul zariștei deschise. Noaptea e limpede, luminoasă, ș-atâta liniște e-n aer, că frunzele nemișcate-ale sălciilor îți par înmărmurite ca de-o vrajă. Aici, pe măgurile Desei și-au întins corturile, în vara anului 1877, escadroanele Olteniei, în așteptarea războiului. Nici nu se putea alege un loc mai nemerit pentru a pregăti la fapte

* *Gorgan* — movilă.

vitejeşti inimile acelora cari, peste două luni, aveau să se arunce cu pieptul deschis în foc şi-n grindină de gloanţe pentru mântuirea şi-nălţarea patriei lor. De jos, din marginea satului, ruinile unei cetăţi române le spuneau din ce viţă strălucită-şi trag neamul; iar în faţa lor, peste zăvoaiele de plopi şi sălcii de pe malul Dunării, se întindea câmpia pe care, cu trei sute de ani înainte, Mihai Viteazu, spărgând duiumul oştilor turceşti şi, ca o vijelie năprasnică, spulberând steagurile verzi de pe pământul ţării lui, gonea dâra de sânge şi de turbane risipite până-n văgăunele Balcanilor.

GURA JIULUI. BECHETUL. CELEIUL

Se crapă de ziuă. Negurile Dunării împiedică vederea malurilor. Privirile ostenesc căutând în deşert un punct de sprijin dincolo de zările apei, — pare c-am pluti în largul mării. Dar iată că dinspre răsărit un ţanc se aprinde, şi-n juru-i se desface-un rotocol de lumină alburie. Ceaţa se rupe-n pale argintii. Încet, de o parte şi de alta, se dezvălesc malurile plecate sub păduri de sălcii. Stoluri de raţe sălbatece îşi fâlfâie aripile greoaie pe deasupra apei. Un brâu de oţel, sclipitor în bătaia soarelui, taie lanurile din stânga. Este Jiul, copilul zburdalnic al munţilor, care-şi goneşte undele limpezi peste şesurile Olteniei, se prăbuşeşte urlând în săritoarea de la Zăval, şi de aci, părăsindu-şi vechea albie potmolită de nisip, îşi sapă alta nouă până-n faţa ostrovului Copaniţa, unde intră şi se mistuie în valurile tulburi ale Dunării.

Ne-apropiem de Bechet. Căsuţele albe, luminoase, ale satului se ivesc una câte una de după perdelele de sălcii. Ele par a fugi din marginea apei, gonite de amintirile războaielor, speriate încă de viforul morţii, care de-atâtea ori şi-a făcut pod de gloanţe între cele două ţărmuri. În faţă, pe malul drept, e Rahova — port bulgăresc — odinioară cetate turcească, pe zidurile căreia de două ori au fâlfâit biruitoare steagurile luptătorilor români [...].

Razele soarelui bat pieziş, împrăştiind solzi de aur pe-ncreţiturile apei. Vaporul lasă-n urmă o cărare de spumă verzuie. Malul stâng se culcă, deschizând ochiului privelişti adânci în şesurile Romanaţilor. Iată întinsa şi strălucitoarea balt-a Potelului, vestită pentru mulţimea şi varietatea peştilor ei. Iată Celeiul — vechea Malva, capitala Daciei Malvenze. Aici sunt ruinile celui mai mare şi mai însemnat oraş din perioada tracică; sub zidurile acestea zac scuticile poporului român de azi. Vase, statui şi monede romane, dezgropate de sub părăginile Malvei, dând la o parte negurile timpului, vin şi urzesc, cu mărturiile lor preţioase, începutul istoriei neamului nostru. Aici, la Celei, se văd urmele podului pe care l-a durat Constantin cel Mare peste Dunăre, pentru a pune în legătură Dacia cu Moesia. De-aici, din valea Malvei, purcede „drumul lui Traian'', drum larg de piatră, care trece prin Romula şi se-nfundă-n munţi. Pe calea asta veche, povestesc ţăranii din Celei, se purta *Craiul de rouă* noaptea, pe lună, între Dunăre şi munte; ş-odată, pe când se-ntorcea devale, apucându-l ziua pe la locul unde-i acum satul Potopinu, cic-a întins soarele, care de mult îl căuta, numai o raz-asupra lui şi l-a băut dintr-o sorbitură. Ş-atunci „Uriaşii'', cari hălăduiau în Malva, au pornit, ca stolurile de cocori, şi s-au dus pe alte tărâmuri, şi-n urma lor s-au năruit, de la sine, zidurile cetăţii, şi toate s-au irosit, ca şi când n-ar fi mai fost ...

Cine ştie dacă, în această închipuire a poporului, nu e răsunetul depărtat al pustiitoarelor invazii, în faţa cărora împăratul Aurelian, gingaşul „Crai de rouă'', a găsit că-i mai înţelept să-şi retragă legiunile din Dacia!

SILIŞTIOARA

Zăvoaie de sălcii prind iarăşi să îmbrace malurile, pân-aci dezvelite. În stânga, pe-o terasă verde, se văd liniile drumului-de-fier. Mai departe, o biserică îşi ridică peste copaci turlele-i nalte şi strălucitoare. Iată-ne-n dreptul orăşelului Corabia, sentinelă dunăreană aşezată-ntre

măguri, port însemnat, legat de inima ţării printr-o linie ferată. Ceva mai la vale e satul Siliştioara, în faţa căruia s-a aşternut peste Dunăre podul de vase pe care-a trecut armata română în câmpiile Bulgariei în ziua de 20 august 1877. Mare, de-a pururea vrednic de aducere-aminte va rămânea momentul acela în viaţa neamului nostru. Solemne şi pline de bărbătească hotărâre erau chipurile pârlite de soare ale ostaşilor înşiraţi drept, umăr la umăr, pe şesul Siliştioarei. Ei simţeau că asupra lor, în clipa aceea, stau aţintite privirile duioase şi încrezătoare ale unui popor. Ei ştiau că în cutele drapelului lor duc mândria, şi grijile, şi speranţele unei ţări. Norod mult din toate părţile, şi preoţi de prin sate, şi fruntaşi din Bucureşti veniseră să-i vadă şi să-i binecuvânteze. [...] De mult Dunărea nu mai văzuse fluturând peste valurile ei steagurile acestei ţări. Ea tresare la cântecele soldaţilor, ca o mamă duioasă la glasul celui mai ales şi mai iubit copil al ei. Mulţimea se uită cu drag pe urma lor, până când nu se mai vede decât un nor de praf — simbol al neliniştii care-n clipele acelea învăluia destinele ţării.

IZLAZUL

Soarele e sus. Tot cerul e de-un albastru strălucitor. Ostroavele — grădini plutitoare — îşi răsfrâng în valuri răchitele argintii. Din lunci răsună tălăngi, fluiere s-aud doinind. În aerul căldicel e un miros dulce de fâneaţă şi de sulcină. Pe dealuri, departe, tarlalele-nguste par nişte velinţi întinse la soare. De-a lungul ţărmului stâng se-nşiră satele în lanţ : case mici, tupilate, bordeie acoperite cu şovar*, şi-n toate — un aer de umilinţă, de frică, parcă stau gata s-o rupă de fugă. Nimic din măreţia uimitoare a vechilor castele de pe malurile Rinului. Pe-acolo, veacuri de linişte şi de siguranţă au îngăduit omului să-şi lege temeinic viaţa lui ş-a urmaşilor lui de aceeaşi vatră, de-acelaşi colţ de pământ. Aici, pe valea Dunării, mereu

* *Şovar* — papură ; rogoz.

au bântuit războaiele şi năvălirile de barbari. Sute de ani au bătut în părţile acestea vijeliile noroadelor flămânde şi pustiitoare, în urma cărora doar grămezile de cenuşă mai arătau pe unde au stat gospodării şi sate. Cine să cugete la clădiri nepieritoare pe-un pământ aşa de nesigur! Abia acum începe să s-aşeze o viaţă mai statornică de-a lungul acestui ţărm al Dunării, atât de des încercat când de foc, când de apă, când de înecul talazurilor de nisip purtate de vânturi.

Trecem prin faţa Izlazului, sat mare, frumos, aproape un orăşel, aşezat la vărsarea Oltului în Dunăre. Aici s-au sfinţit steagurile revoluţiei de la 1848. Aici s-au strâns întâi ş-au cuvântat în faţa poporului conducătorii mişcării: Eliade, Magheru, Tel, Goleştii. Afară, în Câmpia lui Traian, numită de-atunci „Câmpia Regenerării", pe pristolul * încunjurat de făclii aprinse, străluceau crucea şi evanghelia — simbol de jertfă şi de mântuire. Norodul îngenuncheat, cântecele preoţilor îmbrăcaţi în odăjdii, lumina tremurătoare a făcliilor în razele soarelui, zornăitul cădelniţelor, fumul de tămâie ce se ridica în aer, toate dădeau clipelor acelora o măreţie deosebit de sfântă şi de mişcătoare. Inimile băteau mai tare. Un sentiment nou, înălţător, de evlavie, de încredere, străbătea mulţimea. Se simţeau toţi mai buni, mai tari, gata de orice jertfă, înfrăţiţi întru acelaşi cuget. Un alt soare răsărise pe cer în ziua aceea de 9 iunie. Frumoase şi de neuitat sunt cuvintele inspirate pe care le-a rostit atunci, în ascultarea cuvioasă a norodului, preotul Şapcă din Celei:

„Dumnezeule al puterei şi al dreptăţii, priveşte pe poporul tău îngenuncheat înaintea evangheliei şi crucii tale. El nu vrea alta decât dreptatea ta; ascultă şi binecuvântează rugăciunea sa. Dă putere braţului său, şi duşmanii tăi vor pieri. Varsă în sânul lui curajul, în inima sa încrederea, şi orânduiala în spiritul său. Dumnezeule al luminilor, tu, ce ai pus odinioară stâlpul de foc povăţuitor lui Moise în pustiu, porunceşte şi acum îngerului tău să se coboare în mijlocul nostru şi să ne povăţuiască întru căile tale. Binecuvântează din

* *Pristol* — masa pe care se ţin obiectele necesare oficierii liturghiei.

înaltul cerurilor stindardele noastre, încoronate de crucea mult iubitului tău fiu, fă-le a se desfăşura pe drumul bunei orânduieli şi al adevăratei glorii" ...

Numele acestui preot mare la suflet şi iubitor de neam a rămas legat de reînvietoarea mişcare de la '48 şi ţăranii din Izlaz îl pomenesc cu drag în cântecele lor :

„Să trăiască popa Şapcă,
C-a scăpat ţara de clacă,
Şi Goleştii câte trei,
Că ne-au dat câte-un bordei.

Tot aşa a rămas de-a pururea legat de biruinţile lui Mihai Viteazul numele unui alt preot oltean, popa Stoica din Fărcaş, pe care iarăşi îl cântă poporul :

„Cântă ciocârlia-n vie,
Eu credeam că-mi cântă mie.
Cântă lui popa Farcaş,
Care sare şapte paşi,
Ce iese din leturghie,
Taie la turci câte-o mie".

Şi la toate cumpenele, în toate întâmplările mari, găsim statornic în istoria poporului nostru amestecul acesta al celor sfinte cu cele lumeşti — adânca, nestrămutata legătură dintre cruce şi spadă.

TURNU-MĂGURELE

Încep să se desfăşoare bogatele holde, nesfârşitele lanuri din Teleorman, unul din cele mai mănoase ţinuturi ale ţării. O lină suflare de vânt adie peste grânele coapte. Întinsa pădure de spice se-ndoaie în valuri sclipitoare. Dinspre miazănoapte, de sub un desiş de sălcii, apare Oltul. El vine-ncet, greoi, tăcut. În faţa Dunării se desface-n două braţe, ca şi cum ar vrea să se mai razime-o clipă pe pieptul celui din urmă ostrov

înainte de a intra în marele fluviu. De partea cealaltă, din codrii Balcanilor, vine Osma. În răspântia asta de ape, ţi se pare că Oltul, despicând voiniceşte torentele Dunării, a străbătut dincolo, pe ţărmul pietros al Bulgariei, şi trece-nainte pe sub zidurile Nicopolii.

Suntem în faţa portului Turnu-Măgurele. Oraşul e retras mai deoparte, pe podişul luncii deschise între Dunăre şi Olt. În lunca aceasta a fost vechiul oraş Turris, de unde se cărau în sus, pe apa Oltului, proviziile armatei pe care cuceritorul Daciei o împânzise dincolo de meterezile Carpaţilor. Din „Turnul lui Traian'' nu se mai vede azi decât o movilă de pământ. Pe-aici şi-au făcut vad oştile turceşti, al căror şuvoi cotropitor sute de ani s-a izbit, ca de un zid neclintit, de piepturile oţelite ale românilor. Locurile acestea au văzut la luptă pe cei mai mari şi mai slăviţi voivozi ai noştri : pe Mircea cel Mare, pe Vlad Ţepeş, pe Radu de la Afumaţi şi pe Mihai Viteazu, care-aştepta pân' ce iarna-i aşternea pod de gheaţă peste Dunăre ca să se răpadă ca o vijelie în oştile turceşti şi, învălmăşindu-le mai mult cu iuţeala decât cu puterea, să bată şi să supuie toate cetăţile lor din smârcurile Osmii până în talazurile mării. Ş-acum douăzeci de ani, tot pe-aici, prin locurile acestea de-atâtea ori stropite cu sânge, s-au întors ostaşii noştri biruitori din câmpiile Bulgariei. Rărite erau rândurile, şi steagurile zdrenţuite de gloanţe, dar pe chipurile uscate şi pline de praf ale acelor viteji cari văzuseră moartea aşa de-aproape strălucea ca o lumină dumnezeiască ; toată lumea se descoperea cu respect înaintea lor — pe străzile oraşului flori li s-aruncau din balcoane, şi ochii se umezeau de lăcrimi privindu-i, lăcrimi de iubire, de recunoştinţă, de admiraţie. Ei aduceau cu dânşii, din tăbiile * Griviţii şi ale Plevnei, cele mai mari şi mai scumpe trofee cu cari s-a putut vreodată mândri o armată victorioasă — slava şi neatârnarea patriei lor.

---

* *Tabie* — redută, cetate întărită cu fortificaţii.

ZIMNICEA

E cald — aerul fierbe de zăpușală. Roata vaporului vântură pietre scumpe în dogoreala soarelui. Fug îndărăt malurile verzi; ostroavele parcă se învârtesc în loc. În dreptul insulei Bârzina se-ntinde pe țărmul stâng marele iezer Suhaia, care pornește din stuhărișul satului Vânători și ține mai bine de o poștă, până în platoul pe care-i așezat orășelul Zimnicea — veche și bogată schelă de grâne — capitala ținutului Teleorman acum șaizeci de ani, când, pentru paza și carantinele țării, se orânduise ca orașele de pe marginea Dunării să fie reședinți de județe. Pe șesul ce se așterne înspre apus, până în Rusca Lungă, a fost vechea cetate-a Zimnicii, din care nu se mai văd azi decât șanțurile de apărare. Aici se găsesc în pământ urne de lut pline cu cenușă și sfărămături de oase, scule și rămășiți de podoabe femeiești de pe vremea dacilor. Locul acesta — cel mai însemnat cimitir antic din câte s-au descoperit la noi — se numește și azi de țărani: „Câmpul morților". Mai departe, pe măguri ușor înclinate de-a lungul malului se desfășoară în soare galbene lanuri de grâu și iniști albastre. Pe țărmul din dreapta, înalt, râpos și uscat, e Șiștovul, orășel și port bulgăresc. Case mici, vechi, sprijinite una de alta, povârnite sub coperișuri de olane, au aerul unor moșnegi ce povestesc întâmplări pline de groază și de jale. Dunărea se lărgește. În stânga țărmul se lasă, deschizând priveliști nemărginite peste ogoarele și suhaturile* ținutului Vlașca. Satele fug din calea revărsărilor și s-așază pe dealurile depărtate. Apele aburesc de căldură. Din desișuri întunecoase de sălcii ies lișiți și gâște sălbatice, momite de soare. Sitarii vineți și becațele cu cioc alb și subțire se primblă fără frică pe lângă vapor. Încet, vâslesc din aripi pe deasupra noastră gușații pelicani. Departe-nainte se văd, între cer și apă, minaretele din Rusciuc — mai demult cetate turcească, azi oraș însemnat al Bulgariei — împins în Dunăre pe-o limbă de mal.

---

* *Suhat* — loc de pășune.

GIURGIU. CĂLUGĂRENII

Sosim în fața orașului Giurgiu. Țărmurile se depărtează. Din coșurile înalte ale fabricilor gâlgâie rotocoale negre de fum ce se risipesc molatic în zarea nesfârșită. Dunărea liniștită, largă, are aspectul unui lac frumos, poleit de razele soarelui. Un șes neted, verde, răsare în mijlocul apei. E ostrovul *San-Giorgio*, pe care-a stat odinioară un falnic castel, zidit de genovezi — stăpânitorii mărilor de-acum o mie de ani. În dreptul acestei insule se-ntinde, pe câmpia din stânga, Giurgiul — sentinela capitalei la Dunăre — vechea și zbuciumata cetate, stăpânită când de români, când de turci, bătută și pusă-n flăcări când de unii, când de alții, neștiind până pe la începutul acestui veac cărui dumnezeu să se închine, și cui, și-n ce limbă să-și spuie durerile. În cinci sute de ani și-a văzut de paisprezece ori bisericile prefăcute în geamii : creștinii trebuiau să s-ascundă prin beciuri ca să se poată închina în legea lor.

Pe aici și-a întins pod peste Dunăre acum trei sute de ani bătrânul și nebiruitul Sinan-pașa — spaima creștinătății. El venea cu oaste multă și cu vâlvă* mare, hotărât să sfarme — o dată pentru totdeauna — stăvilarele române din poalele Carpaților, cuibul acesta de viteji, cari de-atâta timp stăteau străji neadormite la porțile Europei apusene și nu lăsau puterea Semilunii să-și întindă mai departe valurile-i cotropitoare. Pentru fericirea neamului nostru, pe vremea aceea domn în Țara Româneasacă era Mihai Viteazu, una din cele mai eroice figuri în istoria omenirei. Văzând el ce potop de oaste vine asupră-i și cugetând că o luptă în câmp deschis nu e cu putință, se retrase la câteva ceasuri departe de Giurgiu, pe valea Neajlovului, la locul numit Vadul Călugărenilor. Aici, drumul spre București trecea printre două dealuri acoperite de păduri. Valea era îngustă și mlăștinoasă. La intrare era un pod lung de lemn peste băltoacele Neajlovului. Mihai trecu podul și se așeză în strâmtoarea aceasta ca-ntr-o cetate. Puțini erau la număr ostașii

* *Vâlvă* — alai, pompă.

lui, dar inimoşi, încercaţi în lupte, cu multă iubire de ţară, şi hotărâţi cu toţii a-şi da scump viaţa. Împărţiţi în cete, aşteptau pe vrăjmaşi şi-şi plănuiau lovirile. A patra zi, pe la nămiezi, pândarii de pe măguri zăriră dinspre Giurgiu un nor mare de praf întunecând văzduhul. Pe la toacă, oastea marelui vizir, de zece ori mai numeroasă decât a lui Mihai, era împânzită la gura vadului, dincolo de pod. Din înfundăturile codrului, românii îşi măsurau vrăjmaşul cu care-aveau să dea piept a doua zi. Noaptea şi-o petrecură sfătuind împrejurul focurilor*. Când se lumină de ziuă, toţi erau în picioare, nerăbdători, gata de luptă.

Mărimea primejdiei îi înfierbântă. Mihai se primblă printre ei. Privirea şi vorba lui dau sufletelor încredere şi braţelor tărie. „Cu inimă, copii, şi nu pierdeţi nici o mişcare. Gândiţi-vă că în cumpăna bărbăţiei voastre atârnă azi destinele ţării, mândria şi viitorul neamului nostru!..."

Cumplită a fost lupta, şi mult sânge s-a mai vărsat până să se hotărască biruinţa acelei zile. De trei ori s-au izbit, din ce în ce mai îndârjite şi mai furioase, cele două armate. De trei ori nenfricoşatele şiruri ale lui Mihai se răpăd dincolo de pod şi-şi despică drum cu paloşele-n gloatele adânci şi dese ale lui Sinan. Înăbuşiţi însă de covârşitoarea mulţime a duşmanului, care părea că de ce-o tai, de ce sporeşte, românii se retrag, încet şi cu rânduială, în strâmtoarea în care turcii nu-ndrăznesc încă să se adâncească. Se lăsa soarele spre asfinţit. Printre copaci se văd ostaşi legându-şi rănile-n pripă, nerăbdători de a-şi jertfi patriei cea din urmă picătură de sânge. În vale viermuiesc turbanele. Sinan-paşa se pregăteşte să treacă podul şi să înainteze cu toată armata. Încep clipele marilor griji. În vremea asta, iată că soseşte în tabăra românilor o ceată de trei sute de puşcaşi ardeleni. Ajutorul acesta, venit la timp, e primit ca un semn dumnezeiesc. Acum nu mai e un moment de pierdut. Mihai îşi întocmeşte iute rândurile, s-aşază-n fruntea călăreţilor şi, smulgând o secure din mâna unui soldat, îşi face cruce şi dă pinteni calului. Un freamăt lung, ca de stârnirea unui vânt, cutremură pădurea. Turcii apucaseră a-şi

---

* În ediţia 1908: *focului*.

trece o frunte de oaste dincoace de pod. Mihai se răpede voinicește-n ea și-nvârtejindu-se își face loc cu calul și cu brațul în mulțimea-nspăimântată, rătează dintr-o lovitură de stângaci capul lui Caraiman-pașa și-nvălmășește cu ai săi șirurile rupte și zăpăcite de iuțeala izbirii. Sinan, fierbând de mânie, își ridică grosul armatei și trece podul. Mihai se face că se retrage și-l lasă să-nainteze puțin în strâmtoare, unde mulțimea, neputându-și desfășura rândurile, nu mai era așa de primejdioasă. Turcii încep să se creadă biruitori, când deodată se trezesc izbiți în față de oastea învăpăiată a lui Mihai. Puterea, și mai ales iuțeala atacului neașteptat îi oprește-n loc; loviturile, cari curg ca grindina, le ia văzul. Țipetele celor dinainte aruncă groază-n sufletele celor din urmă. Măcelul se-nfierbântă. Luptătorii sunt piept la piept. Ochii scapără și inimile se-ndârjesc de-o parte și de alta. Adânc străbate în gloată fulgerătorul voievod, lăsând dâră de morți pe unde trece; ostașii lui ucid cu mânerul când li se rupe spada. Ei înaintează mereu, spărgând șir după șir, împrăștiind spaima și neorânduiala în oastea păgână, care-ncepe să dea-ndărăt și să se-nvălmășească. Cei din urmă, văzându-se-mpinși spre pod, o iau la fugă. Sinan se răpede să-i întoarcă. El răcnește, blestemă și bate-n mișei cu ghioga-i de fier. Dar strigătul morții răsună mai tare. Oastea vizirului se tulbură toată, năpădită ca de-o furtună. Românii lovesc orbește. Piepturi și capete trosnesc sfărâmate sub copitele cailor. Mulțimea, nebună de groază, își caută scăparea-n fugă. Fricoșii târăsc pe eroi. La pod se înghesuiesc să treacă deodată cai, oameni și tunuri. Se face-o larmă ș-un învălmășag de nu mai știu încotro să se miște. Toți poruncesc, și nimeni n-ascultă. Unii mor striviți de-mbulzeală, alții s-azvârlă în mocirlă. Sinan, îmbrâncit, cade de pe pod și-și rupe dinții, — un supus îl ia-n spate și-l scapă. Soldați și pași fug laolaltă, lăsând și arme și steaguri în mânile românilor, cări-i gonesc, lovindu-i de zor, până când noaptea ia sub ocrotirea întunericului ei sfărmăturile ce mai rămăseseră din marea oaste-a lui Sinan.

Mihai se-ntoarce-ncărcat de trofee. Stelele clipesc peste bălțile de sânge. Bătrânul, cruntul vizir, bocește-n

cortu-i, rupându-și hainele de pe el. Năuc, nepricepând ce-i asta, aiurit de durere, geme clătinând din cap: „Alah, Alah!..." Și pe când spahii lui tremură tupilați prin bălării, din tabăra românilor se-naltă-n liniștea nopții cântece de biruință.

ÎNTRE ȚĂRMURILE NOASTRE

De la Giurgiu în jos trecem printr-o largă alee de răchiți. Dunărea-și croiește matca drept, pare c-ar fi canalizată. Pe lângă mal se mișcă-ncet șlepuri mari încărcate cu lemne. Nori albi, scămoșați, plutesc în albastrul cerului. Amurgește. Din stânga, în zidul de sălcii, se deschide-o poartă prin care intră, liniștit, Argeșul. Aici, în unghiul acesta de ape, pe ruinile Constanțiolei, veche cetate zidită de Constantin cel Mare, e târgușorul Oltenița — schela de grâne a județului Ilfov. Malurile se teșesc. De-o parte și de alta pământul se așterne pustiu și neted ca o apă. În depărtare, spre miazăzi, se pierd într-o lumină roșietică înălțimile Balcanilor. Ne oprim câteva minute la Silistra, port bulgăresc. De-aici, din fața vechiului fort Arab-Tabia, amândouă țărmurile ni-s deopotrivă de scumpe. În dreapta încep să se desfășure șesurile ondulate ale Dobrogei, — în stânga, nesfârșitul câmp al Bărăganului, care-a văzut pe Alexandru Machedon gonindu-și falangele pe urmele geților înspăimântați, și pe Mircea cel Mare, biruitorul de la Rovine, alungând de pe hotarele României oastea sfărmată a trufașului sultan Baiazid-Fulgerul. De-aici pornește marele braț al Dunării — canalul Borcea — care trece prin fața orașului Călărași și, bătând spre miazănoapte, curge cale de cinci poște între deșertul pururea-nsetat al Bărăganului și suhaturile mlăștinoase ale ostrovului Balta.

Noaptea se lasă tăcută, vastă, solemnă. Luceferi mulți răsar din fundul apei și tremură pe valuri. Sub tainica mângâiere a lunei, Dunărea, culcată-ntre păduri, cari-i aduc aminte de izvoarele-i depărtate, pare că visează.

Câte-a mai văzut, Doamne, și câte mai știe Dunărea asta a noastră, — când ar sta ea să le povestească pe

toate!... Încă din vremurile tulburi, de pe când pământul nu-și așezase încă neamurile-n granițí hotărâte, roiau popoarele pe malurile ei atrăgătoare. Și n-a fost împărat mare să nu-și poarte pe-aici doru-i de cucerire. N-a fost colț de lume în care să nu fi străbătut faima „Frumosului Istros", fermecătoarele legende ale acestui minunat fluviu, la care se-nchinau atâtea noroade ș-a cărui apă — scrie Sofocle — avea, în credințile celor vechi, darul de a spăla de păcate. De-a lungul acestui măreț torent, care spintecă Europa în două, au curs puhoaiele de barbari, hoardele sălbatice ale pustietăților [...]— popoare vechi s-au risipit, iar altele au odrăslit și s-au ridicat pe sfărmăturile lor, și crai din toate părțile lumii și-au năpustit pe-aici oștile în războaie, din strășnicia cărora s-au dezlegat și lămurit cele mai mari evenimente în istoria omenirei. Rămâi uimit când stai să cugeți ce de noroade s-au vânturat pe malurile Dunării [...].

Pe drumu-i lung, de trei mii de kilometri, Dunărea spală trei împărății, șase regate și două principate, dă viață la 30 de orașe, din cari trei sunt capitale, soarbe 120 de râuri, sparge două șiruri de munți, și în falnicu-i mers spre mare își ascultă gloria cântată-n șase limbi; dar doina, adânc mișcătoarea doin-a României, o farmecă într-atâta, că-și dă acestei țări cea mai frumoasă și mai bogată jumătate din stăpânirea valurilor ei. [...].

PODUL DE PESTE DUNĂRE

Ne apropiem de Cernavoda. Înaintea noastră se-naltă, alb, strălucitor în bătaia lunei, podul [...]. În liniștea nopții, sub cerul limpede și înstelat, frumusețа și măreția acestei puternice întrupări a geniului românesc ne dau impresia că suntem într-o lume de vrăji, în fața unuia din acele minunate poduri de argint de cari ne vorbeau poveștile-n copilărie. Picioarele de sprijin, zidite-n piatră, sunt așa de departe unele de altele ș-atât de înalte, încât toată uriașa împletitură de fier, pe care aleargă zguduitoarele trenuri, pare că plutește în aer,

ușoară ca o dantelă. Acum cele două maluri se împreună pentru totdeauna sub măiestria acestui nepieritor arc de triumf, închinat bătrânului Danubiu de poporul care-atâtea veacuri a luptat alăturea cu el și de-atâtea ori și-a amestecat sângele-n undele lui pentru ocrotirea civilizației apusene. Dobrogea, vechea noastră Dobroge, al cărui pământ e o comoară nesecată de amintiri istorice, după un somn de cinci sute de ani sub jugul străin, se deșteaptă la o nouă viață [...] Acum România întinde asupra ei puternice brațe de fier peste valurile Dunării, și cu drag strângând-o la sânu-i, mândră, încrezătoare, privește înainte-i deschise largi porțile răsăritului și calea nesfârșită a mărilor.

Ne oprim câteva minute la Cernavodă, port așezat în scobitura malului drept, pe marginea vechii albii, prin care, cu mii de ani în urmă, își tăia Dunărea un drum mai scurt la mare. Noaptea-i așa de luminoasă, parcă-i ziuă. Sclipitoare, tăcute, valurile se împing încet unele pe altele. Deasupra, Calea Lactee, Calea lui Traian, cum îi zice poporul, albă, stropită de stele, pare-o răsfrângere a Dunării pe cer. De pe puntea vasului privesc visător în urmă spre dorobanțul de bronz, păzitor etern la căpătâiul podului dinspre mare. Între cele două maluri, peste bătrânul fluviu, îndrăznețele arcuri de fier se-nalță ca niște aripi gigantice într-o falnică pregătire de zbor, ce pare a înfățoșa închipuirii avântul și speranțele țării noastre.

BRĂILA

Se luminează de ziuă. Copacii sparg perdelele de ceață. Pământul se desface ca din scutice și-și dișterne priveliștile din ce în ce mai limpezi, din ce în ce mai largi. În fața portului Hîrșova, așezat pe malul drept, la poalele dealului Ciobanu, se împreună cele două brațe ale Dunării. Puțin mai înainte, din vale de ostrovul Gîsca Mare, despicând ogoarele, își aduce Ialomița dinspre apus undele-i galbene și liniștite, — a patra solie din împărăția Carpaților noștri. La sosirea ei, Dunărea se tulbură,

ajunsă ca de-un dor adânc... Ce tânără și falnică era când se bătea cu stâncile ca să-și facă loc în lume! Ce dulce-i cânta freamătul codrilor întunecați! Un popor de amintiri o strigă din urmă. Apele ei se răzlețesc și se-mprăștie ca vițele unei funii despletite: unele apucă înspre răsărit, spre măgurile Dobrogei îmbrobodite-n negură, altele se-ndoaie spre apus, spre streașina Carpaților, ca și cum, dornice de înălțimi, ar căta să mai întâlnească-n cale munții aceia frumoși, cu cari s-au luptat odinioară și cari i-au lăsat învinși.

O luncă mare, scrijălată de privaluri* și spartă de bălți, s-așterne-ntre aceste brațe, cari străbat astfel rășchirate o depărtare de trei poște. Stufișuri de papură-nnaltă, deasă ca peria, astupă viroagele. Soarele răsare-ncet de după dealurile Măcinului. Văile fumegă în depărtare. În urma noastră, pe luciul apei, tremură vine albastre și roșii. Păduri seculare de sălcii întunecă malurile. Intrăm într-un canal drept. De-o parte și de alta, copacii, înșirați ca pe-o alee, se văd răsturnați în apă. Stoluri de grauri se vântură-n aer ca o pulbere vânătă. Încet, perdeaua de arbori se trage la o parte, deschizând ochilor una din cele mai încântătoare priveliști. În fund, pe-o colină ridicată în fața înălțimilor fumurii ale Dobrogei, se desfășoară, în toată măreția ei, Brăila, vechea Proilava, unul din cele mai frumoase orașe ale țării noastre. Turlele bisericilor strălucesc în razele dimineții ca niște globuri de cristal. Aici orizontul se lărgește, se luminează din toate părțile. Avem impresia că suntem pe Bosfor, la intrarea în Constantinopoli. Dunărea-și împreună brațele cu zgomot. Valurile, stârnite de roata vaporului, fug speriate în urma noastră și se izbesc de maluri. De pretutindeni s-aud fluiere, sute de steaguri fâlfâie-n aer, în fața portului se-nalță o adevărată pădure de catarguri. De-a lungul cheiului, șlepuri înșirate încarcă și descarcă. Mii de brațe se mișcă în zorul de muncă al dimineții. Movili de porumb se dau la lopată. Cărbuni, piatră, baloturi grele de mărfuri s-azvârlă huruind pe jgheaburi de lemn. Deasupra acestui furnicar de muncitori, pe dealul culcat de-a lungul Dunării, se ridică orașul cu străzile lui largi și drepte,

---

* *Prival* — albie, gârlă care face legătura între un lac sau baltă și o apă curgătoare.

cu grădini frumoase şi clădiri mărețe, cari-i dau înfățişarea unei capitale apusene. Ca la o bătaie de puşcă, cum ieşi pe bariera dinspre miazăzi, dai de parcul „Monumentului", o adevărată pădure, în mijlocul căreia se înalță pe o movilă, între patru tunuri, o piramidă de piatră, ale cărei inscripții amintesc că la 1828 fortăreața Brăila a fost luată de sub stăpânirea turcilor şi redată pentru totdeauna României. Puțin mai înainte sunt vestitele băi de la Lacul-Sărat. Cu treizeci de ani în urmă era câmp pustiu pe aici, doar bivolii se răcoreau pe arşiță în mlaştinile sărate ale acestor bălți. Acum s-a ridicat un orăşel, cu grădini, oteluri şi băi, în mijlocul acestei câmpii nisipoase, lângă lacul al cărui nămol negru — un adevărat izvor de tămăduire — atrage vara mii de bolnavi din toate unghiurile țării.

Prin multe focuri şi prin mari greutăți a trecut şi Brăila pe vremuri. Pusă aici, în pragul cel mai bântuit de primejdii şi mai greu de apărat al țării, a trebuit şi ea, ca mai toate oraşele noastre dunărene, să-şi vadă adesea porțile sparte de ghiulelele turceşti, bisericile-n flăcări, şi steagurile verzi ale Semilunii fâlfâind pe zidurile stropite de sângele vitejilor ei fii. Azi, după lupte şi suferinți de veacuri, o altă Brăila, liberă, mândră şi strălucitoare, se ridică pe vechile-i ruini, — un oraş nou, însuflețit de o nouă putere de viață, îşi înalță-n cer uriaşele-i coşuri de fabrici — stindarde de pace, de muncă şi de propăşire.

GALAȚII

Pornim. Malurile drepte şi uscate fug îndărăt. O pulbere măruntă de aur pluteşte sub cerul albastru în zariştea-necată de soare. Departe, la răsărit, dealurile goale, rumene ale Măcinului par aprinse. Un val de pământ, aşternut de-a curmezişul înaintea noastră, ascunde vederea Galaților. Din stânga, despicând malul plecat şi gol, intră liniştit bogatul Siret, mănunchiul puternic în care se împreună toate apele curgătoare ale Moldovei. Nici unul din râurile cari străbat țara noastră nu

soarbe atâția afluenți în undele lui. Privit pe hartă, Siretul pare-un copac uriaș, culcat de-a lungul Moldovii, cu rădăcina-n Dunăre și cu crengile rășchirate, înfipte prin crăpăturile munților. Cărăuș neobosit, el aduce corăbiilor catarguri și umple schelele Dunării de avuțiile codrilor depărtați. Zi și noapte răsună vara frumoasele-i văi de doinele plutașilor.

Acum ni s-a deschis întreagă strălucitoarea priveliște a Galaților. Lunecăm încet pe dinaintea căzărmilor. În port stau sute de vase. Ne credem într-un oraș pe apă.

Pe tot brâul cheiului e îmbuzeală, fierbere, amestec de limbi.

Ciudată impresie îmi dau primii pași pe uscat după atâta plutire. Mi se pare că pământul se mișcă, se leagănă cu mine.

Aici, în partea aceasta de jos a orașului, se vântură bogățiile și marele negoț al portului. Aici sunt fabricile, gările, pescăriile și docurile, cu largul lor bazen încunjurat de magazii de grâne și de mărfuri, la ușa cărora trag corăbiile din Dunăre, ca o trăsură la scară. Aceasta-i vatra Galaților vechi, vestita schelă a Moldovii, „Veneția Mării Negre", cum îi ziceau odinioară scriitorii străini. Pe-aici se întorceau domnii noștri cu pitacul* împărătesc de la Țarigrad. De aici și din limanul Brăilii, porneau în Răsărit corăbiile turcilor, încărcate cu zaherele** strânse cu hapca de pe mănoasele noastre ținuturi, pe vremea când firmanele lor numeau Moldova și Valahia „hambarele sultanului".

Fruntea orașului, partea liniștită, curată și luminoasă a Galaților, se desfășură-n sus, pe podișul ridicat între Siret și Prut. Nimic nu-ți mai amintește timpurile de groază și de jaf prin cari-a trecut orașul acesta mare și plin de viață. În centru se grămădesc clădiri înalte, râzătoare, oțeluri, prăvălii bogate, cari te cheamă de pe drum. Mai pe de margini, în curți largi, între copaci, case vechi, cu ziduri groase și drepte, văruite pe dinafară, cu obloane la ferestre și cu balcoane ruginite de cari atârnă vrejuri uscate de iederă, au aerul unor bătrâni gos-

* *Pitac* — poruncă scrisă.

** *Zaharea* — provizii (pentru armată).

podari cari-și păstrează portul, firea și datinile strămoșești neatinse de prefacerile vremii. Rătăcesc singur prin străzile largi, tăcute și pline de soare ale orașului, pe când gândurile mele mă poartă cu veacuri în urmă. Văd republica înfloritoare a Galaților, înainte de Dragoș-Vodă, descărcând pe piețele ei bogățiile Răsăritului și ale Apusului, în zarva negustorilor adunați din toate politiile* lumii. Văd pe Alexandru cel Bun petrecând pe Ioan, fiul lui Ioan Paleologu, împăratul Bizanțului; alai mare, și muzici, și călăreți însoțesc pîn' la corabie pe tânărul mosafir, care, mai târziu, ajungând împărat, își aduce aminte de frumoasa ospitalitate a țării noastre și trimete voivodului Moldovii titlul de rege și coroană imperială, iar mitropolitului, mitră de patriarh. Văd pe Petru Rareș, cu pletele pe umeri, cu cămașa desfăcută la piept, îngenunchind pe marginea Brateșului și-ncordându-și brațele vânjoase pe măjile**-ncărcate cu pește: de unde să-i treacă prin cuget că, pe când el asudă trăgând la năvod, crainici trimeși prin țară îl caută de zor să-i spuie că sfetnicii Moldovii s-au strâns la Iași și l-au ales domn!... Văd apoi tătari și turci gonind pe uliți mulțimea orbită de spaimă, călcând femei, copii și bătrâni, în copitele cailor, dând foc caselor părăsite, prefăcând bisericile-n grajduri și înfigându-și sulițele ude de sânge în ochii sfinților de pe icoane. De sub nori groși de fum zbucnesc lungi, sfâșietoare țipete de groază și de jale. Și iarăși zarea se limpezește. S-așază zile de pace și de muncă. Pribegii se-ntorc pe la vetrele lor. Orașul prinde a se înfiripa. O nouă viață se urzește sub cârmuirea pârcălabilor înțelepți și harnici. Și când, de pe cele două maluri ale Milcovului, pornesc glasuri de frați să cânte:

„Hai să dăm mână cu mână
Cei cu inima română”,

Galații ni dau pe Costachi Negri, unul din cei mai înfăpăiați apostoli ai Unirii; iar când cele două principate ridică-n mâinile lor o singură coroană și cer un domn pământean, Galații le dau pe Alexandru Ioan Cuza.

---

* *Politie* — oraș, cetate.

** *Majă* — aici: plasă (prin apropiere de *mreajă*).

TULCEA

„Varda !"* — şi punţile se trag cu zgomot. Roata izbeşte puternic în valuri, începe malul să fugă dinaintea noastră — casele parcă se-nvârtesc. Tot mai în fund, tot mai departe, se văd pe cheiul plin de lume fluturând batistele, ca nişte aripi de porumbei. În stânga ne desparte de nemărginita oglindă a lacului Brateş un val de pământ clisos şi fără vegetaţie, de-a lungul căruia se aşterne albă vechea şosea a Prutului [. . .]. În dreapta învălesc malul desişuri de lozii şi de trestie. De după munţii Dobrogei soarele s-arată, în ceaţa dimineţii, ca o ghiulea de foc. Dunărea s-abate din drum, ca şi cum ar vrea să mai arunce -o privire — cea din urmă — înspre câmpiile Moldovii, şi-n larga îndoitură pe care-o face-n ţărmul Dobrogei, ne pomenim din nou trecând prin faţa Galaţilor. De astă dată vedem pe deal tot oraşul, ca într-o panoramă. Un vânt rece suflă dinspre miazănoapte — e crivăţul Rusiei. Dintre maluri umbrite de sălcii iese Prutul, tulbure şi mâlos, cea din urmă solie pe care-o mai primeşte Dunărea de la Carpaţi. [. . .] Ne-apropiem de munţii Isaccei. Vârfurile lor vinete, pleşuve trag linii colţuroase pe albastrul cerului, brâiele sunt îmbrăcate-n codru, iar jos, pe poale, se-ntind semănături, imaşuri şi livezi. Un braţ mic se rupe din Dunăre. Pe malu-i trăgănat se vede orăşelul Isaccea, vechiul Noviodunum, încunjurat de lanuri de grâu, şi mai în jos, forţăreaţa Eschi-cale, în preajma căreia au avut turcii, pe vremuri, multe războaie cu ruşii, cari năvăleau aici uşor prin vadul Isaccea. Tot prin vadul acesta a fost venit şi Dariu împotriva sciţilor, cu cinci sute de ani înainte de Cristos ; dar cum a venit, aşa s-a întors, căci sciţii s-au retras departe spre munţi, şi Dariu şi-a ostenit oastea zadarnic căutându-i.

Ceva mai la vale, la furca Ciatalului, Dunărea se desface-n două mari braţe, cari, încovoindu-se pe după o rarişte de sălcii, se depărtează, pentru a nu se mai întâlni niciodată. Braţul Chilia, râpos şi sălbatec, fuge la stânga şi spală hotarul nostru dinspre Rusia până la mare,

* *Varda* — strigăt de avertizare al marinarilor pentru a face pe cineva să se dea la o parte.

unde-şi descarcă apele prin şapte guri. Noi apucăm la dreapta pe braţul Sulina, şi peste-o jumătate de ceas suntem în faţa portului Tulcea. Aici Dunărea face o curbă largă spre miazăzi şi-mpinge oraşul între două dealuri uscate, pietroase, pe spinarea cărora morile de vânt, puse la rând, se arată în zarea albastră a cerului ca nişte cerşetori gârboviţi, cu braţele-ntinse. E o căldură năbuşitoare. Pe cheiul încins de soare, oamenii, caii de la trăsuri au o înfăţişare tristă, obosită şi de-abia se mişcă. În tot oraşul e o tăcere, o linişte de noapte. Casele dorm cu perdelele lăsate. Negustorii se-ntind şi cască în fundul prăvăliilor fără muşterii. Mă primblu pe ulicioarele înguste ce se ridică din piaţă şi nu văd decât zaplazuri înalte, şi porţi închise, înnegrite de ploi şi de vechime. Mi se pare că mă aflu într-o mănăstire. Pe deasupra coperişurilor de şindrilă răsar mari şi rotunde turlele verzi ale bisericilor. Şi-n aerul acesta cald, încropit, mă urmăreşte pretutindeni un miros de muşeţel şi de piele rusească. Lungi, nespus de lungi îmi par cele trei ceasuri pe cari le petrec aici.

SULINA

Pe la toacă ne urcăm pe un vapor mai mic şi plecăm înainte. De-abia am pierdut din ochi morile de vânt de pe dealurile Tulcii, şi iată că din ramul Sulinii se desparte un al treilea braţ — Sfântul Gheorghe — a cărui linie albă se-ndoaie spre dreapta şi se-nfundă-n stufăriş. În această rupere şi împrăştiere de valuri peste delta Dobrogei, Dunărea pare c-ar încerca să s-ascundă, să fugă de puterea covârşitoare a mării, care o atrage, o cheamă de departe cu strigătul talazurilor ei. De jur împrejur, cât bate ochiul, e o luncă mlăştinoasă, acoperită de papură şi de sălcii. Braţul Sulina, în mare parte canalizat, cu malurile pietruite, s-aşterne drept şi alb ca o trâmbă peste netezişul acesta verde, pustiu, nemărginit. Unde şi unde vezi pe mal câte-un conac de pescari, o hrubă lungă învălită cu malduri de stuh. Câte o barcă, cu pânzele-ntinse, se iveşte, ca o pasere din alte lumi, în dunga argintie a apei. Cai slobozi, cu coame lungi, ies din desişuri,

scutură din cap și se uită țintă la noi cu un aer mirat, întrebător. Pustietatea, sălbătăcia acestor locuri neumblate, întinsele păduri de trestii cari-și leagănă în vânt vârfurile arămii, tăcerea aceasta adâncă, stăpânitoare pe-ntregul cuprins, toate fac să te crezi departe de pământ, într-o planetă nelocuită.

Către seară zărim înaintea noastră, mai întâi, câteva suluri de fum risipindu-se molatic în albastrul limpede, străveziu, al cerului, apoi catarguri ascuțite, din ce în ce mai multe, din vârful cărora atârnă rețele de frânghii ca niște pânze de păianjin, apoi coșuri înalte, turnuri de biserici, coperișuri de case, — un oraș care iese din apă și se ridică-ncet, atras în vază* ca de puterea unei vrăji. Este Sulina, limanul fericit în fața căruia trag corăbiile mării și ale Dunării — poarta largă prin care trec bogățiile tuturor continentelor, purtate de la un capăt la altul al lumii pe drumul neted și fără pulbere al apelor.

De-a lungul cheiului sunt înșirate, cu privirea spre mare, oțelurile, agențiile, palatul Comisiunei dunărene și toate clădirile mai de frunte ale orașului. Două diguri largi de piatră călăuzesc valurile canalului înlăuntrul mării. Aici se sfârșește lunga și glorioasa călătorie a bătrânului Istru. Aici mândria și puterea fluviului-rege se farmă de talazurile grele ale mării, învălmășind în vuietul acestei izbiri undele și strigătele întregului popor pe râuri pe cari le-a smuls din coapsele munților. Și în sfada aceasta de ape neliniștite, deasupra volburei aceștia îngrozitoare, se leagănă pururea un clopot, a cărui bătaie dă de știre marinarilor, pe vreme de ceață, să fie cu luare-aminte.

E noapte. Sub cerul negru, fără stele, orașul doarme. Ascult plescăitul somnoros al valurilor — vecinica și deșarta frământare a mării. Departe, cele două faruri de la capetele digurilor licăresc în întuneric ca două candele-ntr-un cimitir. Din când în când mi se pare că aud glasuri tânguitoare bocindu-se pe valuri. Dangătul clopotului răsună rar, înduioșat, în fioroasa împărăție-a nopții. [. . .].

---

* *În vază* — în câmpul vizual, în vedere.

PE MAREA NEAGRĂ

CONSTANŢA

Aşa liniştită şi blândă s-arăta marea când am plecat din Sulina! Şi cât ne-a prins în larg, a şi-nceput a se posomorî şi, din ce în ce mai cu mânie, a-şi ridica oştirile-i de valuri înaintea noastră. Soarele a asfinţit. Pământul nu se mai vede. Un întuneric greu, ameninţător, se lasă din cerul înnorat, fără stele. De pretutindeni, mugind, talazurile negre vin ca nişte matahale vii şi se izbesc de coastele vaporului, care, gâfâind greoi, se luptă cu nămeţii de apă şi-şi taie cale dreaptă pe marea învolburată. Şuieră-n vânt frânghiile întinse de catarguri. Legănarea neregulată a vasului mă ameţeşte. O căldură năbuşitoare îmi învăluie capul. Culcat pe spate, în aerul greu al cabinei, îmi încopcesc* mâinile sub ceafă, închid ochii şi încerc să cuget; dar vijelia de-afară pare că împrăştie şi gândurile mele. E o larmă, un zgomot înfiorător de scaune răsturnate, de uşi trântite. Aud paşi repezi pe punte, strigăte nedesluşite. C-un vâjâit năprasnic se-nalţă valurile aruncându-se pe podelele vaporului, şi-n hârtoapele ce se deschid, vasul scăpătând se pleacă într-o parte, pereţii troznesc, strânşi între mişcătoarele dealuri

* *A încopcia* — a împreuna.

de apă. O amăgire a simţurilor zăpăcite de spaimă: mi se pare că în loc să-naintăm, ne lăsăm în jos, ne scufundăm încet în adâncul mării. Mă uit la uşă — pe-acolo are să năvălească apa, pe-acolo are să vie moartea. O aştept. Învălmăşit şi răpede, ca la lumina unui fulger, îmi apar icoane din copilărie, stoluri de amintiri vechi, nechemate, tresar deodată în scăpărarea unei clipe; cuvinte, şi lucruri, şi întâmplări la cari nu m-am mai gîndit de mult vin acum, stârnite din depărtările vieţii, aduse valvâtej ca de suflarea unei vijelii. Măsor cu gândul întinderea mării: peste talazurile-i furioase văd vasul nostru — o jucărie, o coajă de nucă, pe care iscusinţa omului o cumpăneşte ş-o poartă totuşi pe mări, înfruntând mânia furtunilor. În luptele-i de veacuri cu-atâtea primejdii şi greutăţi ce-i stau în cale, omul îmi apare ca acel voinic năzdrăvan din poveşti pe care nimic nu-l înspăimântă. Cine poate prevedea până unde-şi va întinde într-o zi hotarele puterilor lui cuceritorul acesta îndrăzneţ şi neobosit!

În albul zorilor ies pe punte. Furtuna s-a potolit. Marea e liniştită, — ostenită parcă de-atâta frământare în deşert. Un oraş frumos străluceşte înaintea noastră: Constanţa — farul României, aprins la porţile Răsăritului, în pragul apelor nestăpânite. O, pământ binecuvântat!

Oraşul e revărsat pe-o ieşitură de mal implântată-n valuri.

Prin câte-a mai trecut, Doamne, şi colţişorul acesta de lume!... La început au aruncat ancorele şi şi-au aşezat liman aci fenicienii, cei dintâi colindători ai mărilor. După ei au venit grecii, cu puternicile lor corăbii. Apoi a început năvala noroadelor de pe uscat. Şi aşa, neamuri pe neamuri s-au împins în căutarea „berbecului cu lâna de aur" de la gurile Istrului; vieţi peste vieţi s-au aşternut în trei mii de ani pe ţărmul acesta, şi vijelii după vijelii au bântuit şi-au spulberat aşezările lor din temelie.

Constanţa de azi — chemată să devie peste câţiva ani unul din cele mai mareţe şi mai însemnate porturi din lume — stă pe mormântul vechiului oraş Tomi, a cărui întemeiere e învăluită în negura unei triste şi

crude povești: „Frumoasa Medeea, fiica lui Aetes, regele Colchidei, fuge de la părinți, luând cu ea și pe micu-i frățior Absirt. Furios, Aetes o urmărește pe mare. Iată-l, e gata s-o ajungă. Nebună de spaimă, Medeea, ca să scape de corabia prigonitoare, ale cărei pânze se văd tot mai aproape, ucide pe Absirt și, sfertecându-i trupul, i-aruncă bucățile pe valuri. Nefericitul părinte oprește mereu corabia, s-adune de pe apă bucățele-nsîngerate ale iubitului său copil, și, când le strînge pe toate, plângând de durere, trage la țărm să le-ngroape. Limanul acesta, cu orașul care s-a ridicat apoi aci, s-a numit Tomi (de la cuvîntul grecesc Τόμη= bucată)".

De pe atunci au trebuit să fie îmbelșugate și atrăgătoare locurile acestea pentru ca să roiască și să s-așeze pe-aici popoare venite din depărtări așa de mari. Inscripții vechi, stâlpi de marmură dăltuiți cu măiestrie, atâtea ruini de case, de temple și de băi ce se dezgroapă de sub malurile acestea arată starea înfloritoare la care ajunsese Tomi odinioară. O viață puternică, civilizată încolțise aci, și cine știe unde-ar fi ajuns azi dac-ar fi fost lăsată-n pace. Dar s-au pornit de la o vreme șuvoaiele de barbari, și au curs, au curs încoace năprasnice și pustiitoare, spărgând întăriturile romane, culcând cetățile la pământ și prefăcând în pulbere munca de veacuri a atâtor neamuri. Din năruita Tomi s-a ridicat, sub Constantin cel Mare, Constanța, căreia mai târziu genovezii i-au redat, pentru câtva timp, vechea strălucire și însemnătate comercială. Apoi a căzut sub stăpânirea turcească: cheul și digurile de apărare, lăsate în grija vremii, s-au stricat, frumoasele clădiri ale portului s-au părăduit, toată mișcarea și viața orașului a început a tânji — un somn îndelungat și greu, ca o robie, s-a întins peste întreaga Dobroge. Valurile mării boceau stângerea unei lumi.

Dar iată că dinspre Dunărea se-nalță deodată, ca un freamăt reînvietor, cântecele de biruință ale românilor; stindarde ciuruite de gloanțe flutură-n vânt, și aceleași brațe vânjoase cari-au sămănat moartea în câmpiile Bulgariei vin acum să împrăștie viață, putere și lumină în câmpiile și orașele Dobrogei.

Astăzi, în portul Constanței, sirenele vapoarelor românești cheamă vijelioasele trenuri din depărtările Apu-

sului : măreţul pod de la Cernavoda leagă pentru totdeauna căile uscatului cu ale mărilor, deschizând Europei drumul cel mai scurt înspre bogatele ţărmuri ale Gangelui. Din malul împodobit de vile strălucitoare pornesc diguri uriaşe, puternice braţe de piatră, cari înfrânează furia talazurilor şi dau liman liniştit corăbiilor. Azi, Constanţa, renăscută, priveşte cu mândrie peste nesfârşita împărăţie a mării. Pe schelele ei curg avuţii din toate climele; iar vara lume de pe lume se adună pe plajele ei calde.

Soarele asfinţeşte, lungind pe mare umbrele oraşului. E o seară frumoasă, liniştită, una din acele dulci seri de vară în care simţi o adevărată fericire să te laşi în voia visurilor. Valurile, cu vâjâitul lor legănător, ţin ison orchestrei de pe mal, a cărei fanfară se-mprăştie lin în largul mării. Pe cer se aprind candelabre de stele. De pe terasa otelului [. . .] îmi lucesc ochii pe sclipitoarea câmpie a mării şi cuget la vremile-ndepărtate, la câte întâmplări şi prefaceri au curs după ele. Mă gândesc la blândul şi nefericitul Ovidiu . . . Aici şi-a plâns amărăciunile surghiunului gingaşul poet al Romei. Străin, bolnav, neînţeles de nimeni, el nu găseşte, în sufletu-i abătut, un cuvânt de laudă nici pentru locul, nici pentru poporul în mijlocul căruia e osândit să trăiască. În versul lui urlă crivăţul iernelor grozave cari-ngheţau marea, pe lira lui suspină dorul de soţie, de prieteni, de patria lui pururea frumoasă şi surâzătoare, din care-a fost gonit şi pe care n-avea s-o mai vadă niciodată.

Au trecut de-atunci nouăsprezece veacuri.

Azi, poete, nu te-ai mai simţi aşa de străin în locurile acestea. N-ai mai vedea chipuri fioroase de barbari îmbrăcaţi în cojoace, nici marea prefăcută-n pod sunător de gheaţă. Sciţii s-au dus, şi Tomi s-a dărăpănat, şi toate s-au schimbat de-atunci. Patria ta, neamul tău a răzbătut încoace, şi o lume nouă a răsărit aici, pe pământul acesta stropit de lăcrimile tale ; un nou oraş s-a ridicat din valurile Pontului, sub un cer tot aşa de albastru şi de cald ca şi al frumoasei Italii. Din mijlocul acestui oraş, statua ta de bronz priveşte visătoare peste câmpia acoperită de ruinile cetăţilor şi lagărelor romane, sub

zidurile cărora zac oasele compatrioţilor tăi. Azi te-ai primbla pe uliţi romane, printre vechi monumente, pe ale căror lespezi de marmură ai citi nume cunoscute şi scumpe inimii tale; pe scutul legionarilor de piatră ai revedea pe cei doi prunci aplecaţi la sânul lupoaicei, şi ai căuta cu noi în adâncimea vremii obârşia îndepărtată a gloriosului tău neam. Azi nu s-ar mai tângui aşa de jalnic lira ta, căci ai trăi aci în mijlocul unui popor care ţi-ar fi drag, între oameni al căror chip ţi-ar aminti trăsăturile mândre ale cetăţenilor romani şi-n a căror limbă — mlădioasă şi sonoră ca şi versurile tale — ai regăsi, cu atâta sfinţenie păstrate, urmele vii din graiul stâns de mult al poporului tău.

ÎN MUNȚII NOȘTRI

PE COLIBAȘI

De mânecate ieșim din Turnu-Severin pe șoseaua care-o ia pe sub Munții Mehedinților și merge la Târgu-Jiu. Valea în care scăpătăm de pe podișul orașului se umple și răsună toată de zuruitul zurgalăilor și de tropotul uscat al cailor. Dorm încă vietățile cuprinsului. Numai ciocârlanii, mai harnici, pășesc măruntel pe marginea șanțului. De jur împrejur nu vezi decât holde și livezi. Înaintea noastră drumul se așterne alb, neted, pe sub colnice. În aer e o răcoare dulce ș-un miros sănătos de câmp și de pădure. Nici un zgomot, nici o mișcare, nici o adiere de vânt nu se simte. Copacii, cu frunza neclintită, par zugrăviți. Brobonit de rouă, pământul doarme încă în lumina umedă și nehotărâtă a dimineții. Peste-un ceas începem să urcăm dealul Colibași. Sub noi zarea se lărgește. Înainte, spre răsărit, cerul se dogorește ca de bătaia unei flăcări; o pulbere fină de aur se ridică din spatele codrului și se împrăștie în sus ca și cum ar sufla-o gura unui vulcan. Câțiva nori zgrunțuiți, ce plutesc în albastrul cerului, prind a se rumeni pe margini. Deodată, o suliță de foc străpunge perdeaua de arbori. Porțile zilei se deschid, și, în valuri, curge lumina pe văi. Pământul tresare din somn, vesel și plin de viață, sub calda binecuvântare a soarelui.

Pe culmea Colibașior oprim, să răsufle caii. Priveliști largi, fermecătoare ni se desfășură din toate părțile. Lanuri și pajiști s-aștern în răzoare pe coaste de grinduri ușor trăgănate. Casele albe ale satelor, răvărsate pe tăpșane, strălucesc printre livezile de pruni. Pe ogașele * verzi ale văilor pătate de umbră gârlele trag dungi tremurate, vinete și sclipitoare ca oțelul. Departe, într-un albastru-fumuriu, se încalecă, încrețindu-se în valuri neregulate, din ce în ce mai dese, spinările mătăhăloase ale dealurilor acoperite de păduri.

Vizitiul — un țăran chipeș și deștept din pogdoriile Oreviții — îmi arată cu biciul, ca pe hartă, munții, plaiurile și apele Mehedinților și îmi povestește, cu șart, legendele pe cari le-a auzit și el de la bătrâni.

„Muntele Babelor... l-am lăsat în urmă, se vede bine din șosea, cum vii de la Vârciorova, pe lângă Schela Cladovii... nu-i așa-nalt, da-i priporos grozav. Pe el și-a lepădat Dochia cojoacele. Cică era baba asta o zgripțoroaică urâtă și bătăioasă și rea, de mama focului, — ș-avea un fecior, Dragomir, care se-nsurase c-o fată frumoasă și harnică, și cuminte, de nu mai avea păreche; da' baba n-o putea suferi și nu știa cum s-o mai canonească, doar o face-o să-și ia lumea-n cap. Într-o zi îi dă un caier de lână neagră să-l spele până l-o albi. Și pe când zolea** la fântână și plângea biata nevastă de-nduioșa pietrele, iacă vine un moșneag, c-o barbă albă pân' la brâu, ș-o întreabă blând că de ce plânge; ea-i spune cum o prigonește ș-o hainește *** soacră-sa și cum tot la munci grele și fără spor o mână, ca s-o pârască pe urmă la Dragomir că nu-i nici de-o treabă și s-o izgonească din casă. Auzind una ca asta, moșneagu — care era chiar Dumnezeu — dintr-o vorbă-i nălbește caierul și-i dă ș-o chită **** de ghiocei înfloriți, să-i ducă babei. Cum vede baba ghioceii, crede c-a și venit primăvara și strigă: « Dragomire mamă, să ne pregătim de-amu' să suim oile la munte, c-au prins a se ridica zăpezile... ». A doua zi mână pe noră-sa c-un

---

* *Ogaș* — urmă săpată în pământ de ape.

** *A zoli* — a spăla (lâna).

*** *A haini* — a urî.

**** *Chită* — mănunchi, buchet.

caier alb să-l spele pân' l-o face negru. Şi iar trece Dumnezeu pe la fântână, şi făcându-i-se milă de biata nevastă, blagosloveşte încet cu dreapta, şi caierul, din alb, se face deodată negru ca pământul în desprimăvărat; apoi îi întinde o chită de fragi coapte şi-i zice: « Na, să le dai babei şi să-i spui că le-ai cules de pe câmp ». Când a văzut Dochia fragele, roşii ca sângele, nici n-a mai stat la gânduri: iute s-a încotoşmănat în cele nouă cojoace, a luat pe Dragomir ş-au pornit cu turmele la munte. Ş-a dat Dumnezeu întâi trei zile de vară, şi pe urm-o moină ş-o ploaie caldă, c-a început baba să-şi lepede cojoacele, ude leoarcă şi grele de nu le mai putea duce, pân-a rămas numai cu unul. Şi atunci s-a lăsat deodat-un ger, ş-o lapoviţă, ş-un îngheţ de crăpau pietrele. Şi umblând baba de colo-colo, rebegită de frig, vede pe feciorul-său răzămat cu şalele de-o stâncă şi prinde-a-i grăi: « Aba *, Dragomire maică, lumea se prăpădeşte de frig, şi tu stai şi cânţi din fluier! »... Da' el era mort, — înţepenise-acolo prididit de zloată, c-un ciubuc de gheaţă la gură. Ş-aşa, au îngheţat sloi şi baba, şi oile, şi s-au prefăcut toate-n stană de piatră, de se cunosc şi azi momâile lor albe, risipite ca o turmă, pe muntele care de-atunci se cheamă Babele".

Ascultându-l, mă gândeam că tot legenda asta, cu puţine schimbări, mi-a povestit-o un cioban de pe muntele Ceahlău, arătându-mi o turmă de stânci împrăştiate pe prispa verde ce se-ntinde la picioarele Panaghiei.

LA UMBRĂ

Pe la amiază conăcim în Broşteni, sat mare şi frumos, revărsat pe valea râului Motru. Vrednici şi cuminţi şi buni gospodari trebuie să fie oamenii prin

---

* *Aba* — exclamaţie care exprimă mirarea sau cu care se atrage atenţia cuiva când i se vorbeşte.

părţile acestea. Văd căsuţele lor vesele şi curate, livezile îngrădite, curţile pline de păsări, fânul strâns cu îngrijire şi aşezat în pătuiace *; vitele grase, femeile bine îmbrăcate şi copiii rumeni la faţă. Mă dau în vorbă c-un moşneag care-mpleteşte la un coşer de nuiele.

„Sunt, ce e dreptul, şi pământurile bune pe-aici, îmi spune bătrânul, dar ş-ai noştri s-au ales tot oameni harnici şi de ispravă. Noi pe la târg mai mult vindem decât cumpărăm, c-avem aici, slavă Domnului, tot ce ne trebuie. De-ale îmbrăcămintei lucrează nevestele în casă; opinci şi căciuli ne facem noi; şi de-ale gurii ne dă Cel-de-sus de-ajuns şi de rămas. Uite-o cum stă podoabă pe dealuri hrana noastră, din belşug: numai sănătoşi să fim şi zile s-avem s-o mâncăm. Vezi dumneata, noi avem în comuna noastră, de şapte sute de suflete, patru biserici şi numai două cârcime. De aceea nici nu s-aud pe-aici gâlceve, ori bătăi, ori furtişaguri, cum sunt, de-o pildă, pe la Ponoare, unde sunt pruni mulţi şi unde oamenii beau ţuică şi-n loc de aghiazmă la Bobotează. Acolo cic-ar fi vrut odată sfântul Nicodim să le facă şi lor o biserică, şi ei, ticăloşii, ca să scape de sfânt, s-au apucat şi i-au vârât pe-ascuns un miel în traistă, ş-apoi au sărit să-l bată zicând că le-a furat mielul, ş-a plecat sfântul în lume blestemându-i să nu mai aibă biserică-n sat, ci numai de cimpoieri şi de toboşari să le facă Dumnezeu parte. Şi multă vreme cic-au rămas fără biserică. Acuma au, nu-i vorba, s-a milostivit Cel-de-sus cu ei, dar ce folos că tot cârcima li-i mai dragă!... Urât lucru mai e, Doamne, şi băutura asta. Lasă c-aduce şi pagubă, şi te sărăceşte de te lasă pe drumuri, da-ţi strică şi minte, şi sănătate, şi viaţă, şi tot, de-ajungi din om neom. Eu — mulţumesc lui Dumnezeu — iacă, sunt aproape de nouăzeci de ani, şi muncesc cât şi feciorii mei, şi nu ştiu ce-i boala. Când mi-i sete, mă duc colea la şipot, îi trag un gât bun de apă rece şi parcă-ntineresc...".

Mă uit la figura blândă şi luminoasă a moşneagului, ascult cu drag vorba lui aşezată şi cuminte şi mă gân-

* *Pătuiac* — podea improvizată din scânduri, crengi etc., aşezată pe furci sau în copaci, pe care se clădeşte nutreţul pentru vite.

desc că în el sunt întrupate toate bunele însușiri ale poporului român. Câtă înțelepciune, ce de comori nu zac ascunse în sufletele acestea cinstite și senine cari-au trecut de-atâtea ori prin cumpene mari, prin greutăți și nevoi cumplite, ș-au înfruntat cu bărbăție vijeliile vieții, ș-au știut pururea să-și păstreze credința lor în bine și-n dreptatea Celui-de-sus!

Multe și neprețuite frumuseți ar descoperi acel care-ar putea străbate în sufletul acestui popor ales ș-atât de bine înzestrat de fire în adâncimile tăinuite ale inimii lui bune și răbdătoare, unde s-au păstrat cu atâta sfințenie credințile, datinile, graiul și virtuțile neamului nostru și de unde-a izvorât cel mai cald și mai duios cântec din câte vrodată s-au spus pe lume — dulcea și fermecătoarea doină, în a cărei largă mlădiere pare că freamătă toți codrii și plâng toate izvoarele țării.

La plecare strâng cu iubire și cu adâncă recunoștință mâna aspră și noduroasă a lui moș Dumitru. Cugetul meu îmi spune că cea mai mare parte din bunurile și fericirile de cari mă bucur le datoresc acestei mâini harnice, cojite de soare și de muncă.

VALEA MOTRULUI

Mergem o bucată bună pe marginea Motrului, ale cărui unde verzui, pripite se sparg de bolovani. Apoi urcăm pe-un podiș larg și luminos. Miresme dulci, îmbătătoare, de sulcină și de dumbravnic, se împrăștie în aer de la fânețele bătute de soare. Un vânt căldicel adie, și grânele coapte își leagănă spicele ce da vraja unui cântec. În depărtare se pierd liniile încâlcite ale dealurilor întunecate de desimea codrilor. Lanurile sunt împânzite de secerători. Cârduri de fete în cămăși albe și vâlnice * roșii se pleacă muncii și-și mișcă brațele-n tactul unei doine. Dulce răsună valea de glasurile lor.

* *Vâlnic* — fotă lucrată ca o fustă încrețită și despicată în față.

Pe miriști și pe șesuri alunecă-ncet umbrele călătoare ale norilor. În urma noastră, Motrul, tolănit în spintecătura dealurilor ca un balaur ostenit, își tremură solzii sclipitori în soare. Copacii bătrâni s-apleacă pe undele lui sfătoase, să le-asculte poveștile. El scoboară de sus, dinspre „Culmea frumoasă", de la poalele muntelui Oslea, unde-a stat în vechime încolăcit năprasnicul șarpe cu nouă ochi, de groaza căruia se cutremura toată valea Dunării, până când într-o zi iată c-a sosit acolo Iorgovan, voinicul fără seamăn, și s-a așezat într-o groapă, cu calu-i năzdrăvan și cu tolba-i de săgeți, și, când șarpele, flămând, a ridicat capul să-nfulice-o turmă de vite ce-păștea pe vale, Iorgovan, întinzând arcul, l-a izbit c-o săgeată și i-a scos un ochi, iar muntele s-a zguduit din țâțâni de zvârcolirile dihăniei. Și tot așa l-a pândit și l-a săgetat, până când șarpele, rămâind numai c-un ochi, a rupt-o la fugă pe la Furca Alunului, pe unde se vede și azi dâra lui, căreia îi mai zic unii și „brazda lui Novac". Iorgovan s-a luat călare după el, și unde-l ajungea, îi și hărtănea cu paloșul o bucată din trup; la apa Cernei însă voinicul a stat locului, fermecat de cântecul unei zâne, iar capul șarpelui a trecut Dunărea pe la Cazane și s-a ascuns în peștera neagră, de unde iese vara musca cea rea, care bântuie vitele de prin meleaguri.

Departe, hăt, Motrul scapă-n luminiș, și după ce soarbe undele Coșuștei, se îndoaie pe la capătul dealului Colibași și trece, domolit și gânditor, pe sub zidurile mânăstirei Strihaia, unde-a văzut într-o noapte pe Mihai Viteazu viind ostenit de război și grăbindu-se să râdice până-n ziuă, pe ruinele castelului părintesc, o biserică, pe care, de zor mare ce-a avut, a greșit ș-a zidit-o cu altarul spre miazăzi. De-acolo, bătând spre răsărit, se lasă molatic pe șes deschis, printre imașuri și sămănături, până-n mânăstirea Gura Motrului, unde-și descarcă undele-n Jiu. Mânăstirea, împrejmuită cu ziduri groase, sparte de vremi, e așezată pe poalele unui deal. Acolo odihnesc oasele cuviosului patriot Eufrosin Poteca, unul din cei mai harnici apostoli și luminători ai neamului nostru pe la începutul secolului al XIX-lea. Pe porțile de fier de la intrare, mâncate de rugină, se cunosc încă urmele gloanțelor repezite din

flintele pandurilor lui Tudor la 1821, când, de frica lui, boierii greci se închiseseră acolo, ca într-o cetate, cu averi, arme și arnăuți. Pe toată valea Motrului ș-a Jiului, pornind din câmpia Padeșului, de pe plaiul Cloșani, unde s-a ridicat întâi steagul libertății în mântuitoarea răscoală de la 1821, și până în șesurile Dunării, prin toate satele Olteniei auzi vorbindu-se de „Domnul Tudor", ca și cum ieri ar fi trecut pe-acolo, în fruntea pușcașilor săi, așa viu, și mare, și întreg a rămas în mintea tuturora „viteazul răzbunător" al poporului, eroul legendar care îmbrăcase „cămașa morții" pentru mântuirea neamului său.

MÂNĂSTIREA TISMANA

De pe Culmea Frumoasă, din codrul de fagi bătrâni, în desișul cărora e pururea noapte, scăpătăm în valea largă și luminoasă a Tismanei. Aerul fierbe de zăpușală. Cerul pare că arde deasupra noastră. Pe lanuri zoresc muncitorii, desculți, cu frunze de brusturi pe cap, cu mânecile cămășii de pânză aspră sumese până-n subțiori. Trecem prin satul Tismana, așezat la poalele munților, între două vălcele, de-o parte și de alta a râului Tismana. Stârniți de clingătul zurgalăilor, copiii aleargă de pretutindeni, se urcă pe garduri, zburdalnici, veseli, gălăgioși. Cânii își amestecă lătratul în chiotele lor. Din sat ieșim într-o pajiște frumoasă, așternută pe-o vale care se îngustează din ce în ce. În fund se deschide înaintea noastră ca o poartă în tainica și întunecata domnie a codrului. Prin spintecătura aceasta a munților, drumul, șerpuind pe marginea râului Tismana, se adâncește într-un desiș de castani seculari. Umbra se învăluie din toate părțile. Un dulce miros de fâneață plutește în aerul răcoros. În liniștea sfântă a codrului, în măreția și sălbăticia acestor locuri, șopotul somnoros al apei, ușoara clătinare a frunzelor, stropii de lumină ce picură din strașina de ramuri, toate

te farmecă; inima-ți bate de-un fior neînțeles, ca și cum ai fi intrat într-o lume de închipuiri, de basme. La o cotitură a drumului, crengile se desfac — o ferestruie se deschide-n păretele de verdeață, din fund răsare, peste vârfurile copacilor, un turn înalt și galben. De-abia l-aì zărit însă — și bolta de ramuri se-nchide din nou. Dintr-acolo s-aude tot mai tare, tot mai aproape un vuiet ca de moară, ș-un răpăit, un plesnet de apă care cade pe lespezi. Deodată, ca la un semn, perdeaua de arbori se dă la o parte; sus, pe vârful unei stânci fioroase, îți apare, în toată fantastica ei măreție, mânăstirea Tismana, cu zidurile ei îndrăznețe, cu turnurile ei înalte de castel din timpurile vechi. Te uiți înmărmurit, ca la o minune, și nu știi bine de-i aieve, ori e-n vis, când iată că o nouă priveliște te cheamă: torentul Gurniei, repezit de sus, de sub talpa mânăstirii, s-aruncă vâjâind și cade de la o înălțime amețitoare, peste-o grămadă de stânci dărâmate, unde sulul de apă se sparge și se preface într-o spumă fumurie, pe care-o ia ș-o duce-n undele-i repezi râul Tismana.

Drumul ocolește-n larg ca să facă urcușul lin. Trecem un podeț și suim pe-un tăpșan, între două ziduri vechi, dărăpănate. În poarta mânăstirei ne iese-nainte „piticul Tismanei", un călugăr mic, spân, cu fața zbârcită ca un hrib, o mogâldeață de om, cu glas de copil, cu ochi și mișcări de maimuță. Arătarea aceasta ciudată se potrivește de minune cu sălbăticia locului în care ne aflăm. Intrăm, pe sub bolta înaltei clopotniți, în curtea largă, tăcută, a frumoasei mânăstiri. În mijloc e biserica, plină de scule și odoare vechi; pe ușile-i de stejar sunt săpate cu multă măiestrie iconițe și înflorituri migăloase, fine ca o horbotă. În stânga, spre săritoarea Gurniei, se-nșiră, de-a lungul zidului împrejmuitor, încăperile stareției, și chiliile cu două rânduri, în fund — arhondaricul. Aripa dreaptă e un morman de ruini arse, acoperite de bălării. Patru turnuri înalte, cu ferestrui înguste, străjuiesc, din cele patru colțuri ale curții, liniștita și măreața lavră *, ridicată aci, în locul

* *Lavră* — mânăstire mare.

acesta ascuns, acum șase sute de ani, de părintele Nicodim, cu ajutorul milostivilor Basarabi de pe acele vremuri. Spre miazăzi vederea e astupată de-o stâncă uriașă, în al cărei părete drept se văd două spărturi negre, tăiate în chip de ferestre la o înălțime fioroasă deasupra peșterei, din care iese urlând șuvoiul Gurniei și trece printr-un canal pe dedesubtul mânăstirii. „Acolo sus, îmi spune piticul c-un glas pițigăiat ce n-are nimic din glasul omenesc, în chilioara aceea scobită-n piatră se retrăgea sfântul Nicodim, și zile, săptămâni întregi se ruga în taină la Dumnezeu pentru păcatele oamenilor. El a venit de peste Dunăre, trimes încoace de-un înger care i s-a arătat în vis și i-a spus și locul anume unde să ridice mânăstirea. Ș-a umblat, ș-a rătăcit mult sfântul pân-a dat de săritoarea Gurniei. Erau ponoare pe-acolea și-ntunecime mare, sălbăticie și desiș nestrăbătut. Și el, singur, a curățit ș-a netezit locul, și-ntâi a făcut aici în fața peșterei o bisericuță dintr-un tis bătrân, ș-a potrivit să fie pristolul chiar pe rădăcina tisului. Pentru credința lui cea mare îl dăruise Dumnezeu cu putere făcătoare de minuni. Și oricine venea, pătimaș de boală trupească ori sufletească, aici îndată-și găsea alinare, cât se lățise vâlva-n lumea-ntreagă de bunătatea și harul cel mântuitor al sfântului. Ș-a venit pe vremea aceea din depărtările Apusului ș-un împărat păgân, ce-i zicea Jigmond și care avea o fecioară bolnavă rău, « bântuită de duhul cel necurat », și cum au ajuns aici, s-a și-ndreptat fata. Apoi, într-o zi, cică primind împăratul plocon niște purceluși, i-a dat bucătarului să-i gătească într-ascuns și să-i aducă la masă într-un blid acoperit; și vrând el să cerce puterea sfântului, i-a zis : « Blagoslovește, părinte, acești păstrăvi ». Iar sfântul blagoslovind, când s-a descoperit blidul, s-au găsit într-adevăr păstrăvi în loc de purcei. « Văd că este mare puterea ta, i-a zis împăratul, uimit, și de aceea vreau să-mi mai faci o minune : dacă vei putea trece nevătămat prin foc, să știi că eu cu toți ai mei ne vom boteza în legea ta ». Atunci sfântul cic-a poruncit de i-au adus lemne multe și vreascuri din pădure, ș-a aprins un foc mare în fața bisericii, și-mbrăcând odăjdiile preoțești, a luat crucea și evanghelia,

și-încet a trecut de trei ori prin mijlocul flăcărilor. Iar când a ieșit neatins din văpăi, împăratul cu toți ai lui, spăimântați, i s-au închinat ș-au cerut grabnic taina botezului".

TÂRGU-JIU

Pe la toacă plecăm spre Târgu-Jiu. Câțiva nori fumurii călătoresc încet pe bolta albastră a cerului. Șoseaua dreaptă, bătută ca-n palmă, taie întinsa câmpie ce se desfășoară înaintea noastră. La răsărit se văd peste șirul de dealuri verzi înălțimile Vulcanului, cari, împreunându-se pe la cheia Jiului cu măgurile cenușii ale Parângului, alcătuiesc cununa muntoasă a județului Gorj și granița României dinspre Transilvania. După un ceas de drum pe șes deschis, intrăm într-o pădure mare și frumoasă de stejari seculari. Ne adâncim în ea ca-ntr-o lume tăinuită, plină de vrăji. Din desișul ramurilor se cerne întuneric. Treptat, aerul se răcorește. Crengile încep să se miște, frunzele foșnesc de vânt. Fulgere dese, orbitoare, spintecă cerul din ce în ce mai posomorât, și tunete prelungi se aud bubuind în depărtare. Când ieșim în limpeziș, vedem ploaia, ca o perdea de suliți, dreaptă și întunecoasă, viind dinspre munți și cotropind câmpiile c-un ropot de oștire îngrozitoare, năprasnică. Tunetele se-nteţesc, și peste câteva minute un adevărat potop s-abate vijelios asupra noastră. Nu mai vedem nimic. Caii aleargă îndemnați de țipetele vizitiului, speriați de răpăitul stropilor cari cad, repezi și grei, ca o grindină de gloanțe. Într-un sfert de ceas toată câmpia e o mare. Cu chiu, cu vai ajungem la Brădiceni, unde ne adăpostim sub umbrarul unei cârcime. *. Țăranii desculți, cu ițarii sumeși până deasupra genunchilor, cu brațele goale încrucișate pe piept,

* În ediția 1908: *cârciume*, însă întâlnim și forma: *cârcimă*.

stau în picioare, neclintiți, și privesc cu jale la ogoarele-necate, la căpițele risipite, la snopii desfăcuți și luați de puhoaie, la munca și speranțele lor nimicite într-o clipeală. Și nimeni nu scoate-o vorbă, nimeni nu se tânguie. E în liniștea aceasta a lor o măreție de eroi de prin cărți, o înțelepciune antică, înălțătoare, care mă umple de respect. Pe chipurile lor uscate e întipărită răbdarea sfântă a românului, tăria legendară a neamului acestuia oțelit în dureri, care-a văzut ș-a îndurat atâtea, că nimic nu-l mai poate îngrozi. Încerc să mă dau în vorbă cu ei. Duși pe gânduri, cu privirea pierdută-n văzduh, îmi răspund scurt și silnic. De obicei țăranul nostru vorbește puțin; nouă, mai ales, celor de la orașe, foarte cu greu își deschide inima lui largă și răbdătoare...

Pornim. Ploaia a mai contenit. Satul e pe jumătate în apă. Femei cu pruncii în brațe aleargă, țipând, de-a lungul șanțului prefăcut în gârlă, pe care plutesc împrăștiate copăi, țoale și perine luate de șivoi.

La asfințitul soarelui intrăm în Târgu-Jiu. Orașul este așezat într-o vâlcea pe marginea Jiului. Un zăvoi mare de plopi și de anini seculari umbrește malurile frumosului râu. Străzile sunt largi și drepte. E liniște ca la țară; și ce aer de bătrâni gânditori au unele case vechi, boierești, tupilate-n fundul curții, în desișul lor de arbori!

Se-nserează. Singur, mă primblu prin aleile tăcute ale parcului. Unde și unde, câte un felinar clipește-n frunzișul umed. Spre miazănoapte, Munții Gorjului își cresteazӑ, pe albastrul-închis al cerului, vârfurile lor înalte, negre, neregulate. Și-n, tăcerea acestei nopți de vară, freamătul plopilor, șuietul Jiului par glasuri omenești ce-mi povestesc întâmplări, amintiri dureroase din vremile de demult... Aici, în orașul acesta retras, își căutau scăparea la 1802 boierii Craiovii, goniți de groaza lui Pasvantoglu, pașa Vidinului; ș-au năvălit atunci peste ei cârjalâii lui Manaf Ibraim, după ce-au spart bâlciul Clanovului ș-au prădat case, ș-au dat foc bisericilor, ș-au tăiat bătrâni și femei, și prunci nevinovați. Pe așa cumplite vremi s-a născut aici, în casa logofătului Broșteanu, George Bibescu, care peste patru-

zeci de ani avea să fie ales domn de boierii pământeni din Obşteasca Adunare, moment însemnat în istoria noastră: de-un veac şi jumătate nu se mai rostise glasul ţării pentru alegerea domnului ei.

Aici amintirile istorice sunt vii, strânse cu pricepută grijă şi păstrate cu sfinţenie. Nicăiri n-am găsit atâta iubire de ţară, atâta respect pentru trecutul neamului nostru ca-n oraşul acesta liniştit, unde toate parcă te îndeamnă la gânduri frumoase şi la fapte bune. Statuia lui Tudor Vladimirescu — aşa de potrivit aşezată în faţa gimnaziului — această nepieritoare întrupare a vitejiei şi a jertfei, este şi va fi pururea cea mai minunată lecţie de patriotism pentru fragedele generaţii ce se vor perinda pe dinaintea ei.

PE VALEA JIULUI

De dimineaţă o luăm în sus pe şoseaua care duce, prin Bumbeşti, la graniţă. Drumul s-aşterne drept, între două rânduri de arbori, pe malul stâng al Jiului, tăind valea-mbelşugată ce pleacă de sub poalele munţilor şi se-mpânzeşte spre miazăzi, netedă ca o apă. Trecem prin Vădeni, sat vechi, harnic şi cuprins, care-şi înşiră gospodăriile frumoase de o parte şi de alta a şoselei. În spatele caselor vesele se-ntind livezi mari de pomi roditori; de-a lungul prispelor atârnă pe culmi velinţi vărgate, cămăşi înflorite, scurteici şi zăvelci *, cusute cu fluturi. În picioare, la umbra duzilor, femei înalte, rumene la faţă, curat îmbrăcate, întind pe râşchitor** firele galbene de borangic. Fetele nălbesc pânze mai devale între sălcii. De departe s-aude în răstimpuri ţipetul ascuţit şi răsunător al unui hierăstrău. Soarele,

---

* *Zăvelcă* — fiecare din cele două fote dreptunghiulare, cu dungi sau brodate cu flori, care se poartă la ţară cu fustă.

** *Râşchitor* — unealtă pe care se deapănă tortul de pe fus sau de pe ghem, pentru a-l face scul sau jurubiţă.

de-abia răsărit, cerne peste codrii munţilor ca o pulbere fină, albăstrie. Drumul, cărările, casele, copacii, toate par mai vesele şi mai frumoase, gătite ca de sărbătoare, în lumina dulce a acestei dimineţi senine de vară.

După două ceasuri de drum în câmp deschis printre ogoarele şi fâneţele spălate de ploaia de ieri, sosim în Bumbeşti, aşezare de moşneni muncitori şi cu dare de mână, sat întins şi bogat, care-şi desfăşură livezile şi viile aproape pe-ntreg plaiul Jiului şi-şi poartă vitele şi turmele în imaşuri până pe sub codrii Sadului. Aici, în coasta dinspre Jiu a Bumbeştilor, s-au descoperit, adâncite în pământ, rămăşiţele unei cetăţi dărăpănate, de pe vremea luptelor lui Traian cu dacii. Ceva mai sus, dincolo de schitul Lainici, se văd urmele unor băi romane ş-ale unui drum de piatră tot de pe vremile acelea.

Cum ieşim din vatra satului, cotim la stânga şi intrăm, pe spintecătura Jiului, în strâmtoarea munţilor. E de o frumuseţe negrăită drumul acesta până sus, la Polatiştea. Nicăieri n-am văzut desfăşurate cu atâta măiestrie, în acelaşi cadru, cele trei mari podoabe ale pământului — munţii, pădurile şi apa — ca în trecătoarea aceasta spre Petroşani. Şoseaua, o prispă netedă scobită-n brâul stâncos al muntelui, largă de două care şi lungă de 29 de kilometri, merge şerpuind pe marginea Jiului, care-şi taie voiniceşte albia-n piatră. Codrul răsună de vuietul undelor călătoare. De o parte şi de alta se desfac, în felurile îndoituri, înălţimile sălbatice ale Carpaţilor, unele goale, colţuroase — prăbuşituri deschise ca nişte răni în mijlocul desişurilor verzi — altele rotunde, acoperite de păduri mari, întunecoase, nestrăbătute încă de pas omenesc. Pe une locuri ne uităm cu frică-s sus la stâncile ieşite din zid, gata să se rupă şi să se prăvale peste noi. Privelişti neaşteptate, uimitoare, pururea altele, se dezvălesc la fiecare cotitură a drumului... Dar ce zgomot se aude-naintea noastră? Par urletele unei vijelii năprasnice, ş-amestec de glasuri, şi bubuituri de tunuri. Ai crede că-i pieirea lumii. Este Jiul, puternicul Jiu, care se zbate şi strigă, zugrumat între două stânci uriaşe, ce vor să-i aţie calea. Undele lui clocotă, sfărmate de bolovani, ş-azvârl în aer clăbuci albi, bulgări de ză-

padă; curcubeie subţiri tremură în pulberea străvezie a stropilor bătuţi de soare. Voinicul, frumosul râu se smulge din braţele monştrilor şi pleacă hăulind devale. Iată-l tolănit într-un larg boschet de plute. Apa lui, limpede şi potolită, pare-o oglindă culcată-n ramă de verdeaţă. Şi-n tăcerea adâncă a codrului, biruitorul doarme — o aţipire de-o clipă — sub grija bătăliilor viitoare. Din când în când îi vin ajutoare; pâraie repezi, desfundate din văgăuni întunecoase, gonesc curmăturile munţilor, şi-l caută, îl strigă de departe, şi Jiul le-aude, le cheamă şi le soarbe lacom în undele lui.

Uneori, păreţii nalţi de pe de lături se desfac, deschizând deodată ca o spărtură largă în orizont. Toată valea se umple de lumină. Privile noastre se pierd, uimite, peste mormanele depărtate, cari se urcă mereu, fac scară la cer, încălecându-se unele pe altele. Apoi iar se lasă perdeaua, şi umbra ne-nvăluie sub îngusta fâşie de cer întinsă pe grebenii * munţilor.

După un ceas de drum vedem deschizându-se în dreapta noastră o poiană frumoasă, în mijlocul căreia e aşezat schitul Lainici — o bisericuţă şi câteva chilii împrejmuite cu leaţuri de brad, unde-şi fac mătania opt călugări bătrâni [...].

E soarele-amiazi. Codrii aburesc ca după ploaie. Nesfârşite se desfăşoară-n zarea înaltă încovăierile munţilor, cu coamele-n lumină, cu brâie de umbră pe la încheieturi. Înaintea noastră, dunga vânătă a drumului, uşor trăgănată în suiş, se-ncolăceşte pe grumajii măreţelor stânci, spărgând desişurile de fagi, şi merge una cu Jiul, nedespărţit, ca şi cum ar vrea să-i arate că mintea, şi stăruinţa, şi braţele omeneşti sunt tot aşa de puternice şi de străbătătoare ca şi undele lui nebiruite. Nici nu ştii unde să te mai uiţi. Din toate părţile te cheamă privelişti cari de cari mai fantastice. Ar fi de-ajuns frumuseţile şi minunăţiile acestei văi să le poţi dişterne în larg peste-ntreg cuprinsul unei ţări pentru ca să faci

---

* *Greabăn* — partea mai ridicată din şira spinării, la împreunarea spetelor (aici, figurat).

4—c. 705

din ea una din cele mai mândre și mai fermecătoare podoabe ale pământului.

De la cotul stâncos ce-i zice „Cârligul Caprii", mergem o bucată pe jos. Pe lespezile calde de pe marginea șoselei, șopârle aurii, culcate la soare, clipesc somnoros din ochi, ascultând șuietul adormitor al apei și cântecul privighetorilor. Deodată valea se îngustează și se-ntunecă. Doi munți înalți de piatră își apropie deasupra noastră vârfurile lor colțuroase. Între ei se deschide ca o poartă uriașă, pe sub arcadele căreia Jiul trece maiestos, sunându-și nahlapii de stânci c-un zgomot de fanfară ce ăuie prelung prin bolțile acestui castel din basme.

Ne oprim la Păiuș, la vamă. Mai sunt șapte kilometri de-aici până la graniță. E așa de îngustă valea, că pe toată distanța asta nu s-a putut găsi un loc așezat pe care să se poată zidi o casă de vamă mai aproape de hotar. După prânz înaintăm prin strâmtoarea aceasta întunecoasă, pe fundul căreia Jiul curge ca pe un jgheab scobit în stânci. Poduri frumoase, tăiate ca-n marmură, aruncă șoseaua de pe un mal pe altul.

La graniță, Polatiștea vine limpede și grăbită dinspre răsărit, spintecând făgetul unei văi, și se azvârle-n Jiu, sub podul de piatră care leagă malurile a două țări.

Seara, vameșul ne ospătează cu păstrăvi proaspeți și cu erunci.

După masă ne primblăm pe șosea. În liniștea nopții Jiul vuiește mai tare. Mii de licurici zburători răsar din întunecimile codrului, stropesc aerul cu luminile lor albăstrii și trec în roiuri de pe un mal pe altul, țesând peste luciul apei punți străvezii de jerbii fine și tremurătoare. De departe se văd printre ramuri liniile albe ale podului așternut între două stânci, deasupra unei prăbușiri zgomotoase a Jiului. Apa lovită de muchile stâncilor se sfarmă în bulgări sclipitori; din clocotul undelor pripite, fuioare de argint se desfac în bătaia lunii. Și toate-ți par vedenii dintr-o lume fermecată. În înălțimea zărilor munții își taie pe albastrul cerului coamele lor neregulate. Pădurile dorm în șuietul izvoarelor. Stelele clipesc, scuturând pe ape pulberea luminii lor.

PE ÎNĂLŢIMILE PARÂNGULUI

De la Păiuş până la Novaci facem o jumătate de zi. Şoseaua e largă, dreaptă, netedă. Mai pe toată întinderea ei, începând de la Bumbeşti încolo, sunt înşiraţi de o parte şi de alta pomi roditori, cari-şi apleacă drumeţilor crengile lor încărcate de fructe răcoritoare. Cică binefacerea aceasta se datoreşte unui duhovnic de la Polovraci, care, în loc de mătănii, acatiste şi zile de post pentru iertarea păcatelor, hotăra fiecărui credincios că sădească un număr de pomi pe marginea drumului mare, şi vorba lui a fost lege.

Pe la prânz intrăm în Novaci — un sat lung, de nu se mai sfârşeşte, aşezat la poalele munţilor, în frumoasa vale a Gilortului. Casele albe, învălite cu draniţă *, răsar ici-colo, prefirate pe tăpşanele cuprinse de livezi. Prin mijlocul satului trece Gilortul, puind în mişcare, cu undele-i harnice, mori, pive ** şi joagăre, de-al căror vuiet răsună zăvoiul de anini, ce se-ntinde de-a lungul râului. De cu seară năimim cai, şi ne pregătim merinde pentru trei zile.

În zori pornim. Satul rămâne-n ceaţă. După un ceas de drum printr-o pădure de fagi şi de goruni ieşim în luminiş. Pe dealul sterp, acoperit de-o iarbă măruntă şi crăpat de arşiţă, caii, gâfâind sub noi, iau pripoarele în piept. Doi plăieşi înalţi şi trupeşi merg pe lângă cai. Ei calcă uşor şi lin, ca şi cum ar pluti. Un drumeag îngust, săpat cu multă greutate, pleacă din coasta Novacilor şi urcă, şerpuind printre surpături şi vârtoape mâncate de şuvoaie, până la Titvele. Aici descălecăm, după cinci ceasuri de drum, şi intrăm în răcoroasa pădure de brazi ce acoperă ca o căciulă vârful ţuguiat al muntelui. În mijlocul acestei păduri, străbătută de izvoare, sunt câteva case de lemn — locuinţi de vară pentru iubitorii de linişte, de aer curat şi de natură frumoasă. Gustăm şi noi, două ceasuri, farmecul aces-

---

* *Draniţă* — şindrilă mai lungă.

** *Pivă* — instalaţie pentru împâslirea într-un mediu cald şi umed a fibrelor din ţesăturile de lână.

tui colţ de rai şi pornim mai departe. Cum ieşim din pădure, apucăm la dreapta, şi—după un ceas de suiş anevoios — ne orim pe vârful Păpuşii, munte gol şi singuratic, înfipt deasupra Titvelor ca o căpăţână de zahăr. De-aici, în zarea largă ce se deschide în jurul nostru, vedem limpede coamele munţilor cum se înşiră în depărtări: spre miazănoapte şi apus ne îngrădesc piscurile pleşuve ale Vulcanului, cari pornesc din fund, din coastele Oslii, şi vin, în clocotişuri, până-n spintecătura Jiului, de unde-ncep să se ridice şi să se înlănţuie gheburile din ce în ce mai mari ale Parângului, falnicul munte acoperit odinioară de gheţuri, din a căror înceată topire i-au rămas pe zănoagele de la Găuri turme de stânci albe, rotunjite de frecarea apelor, iar printre ele, lacuri albastre şi minunate căderi de izvoare, cari fac din acest munte una din cele mai frumoase podoabe ale Carpaţilor noştri. În fund, de la apus spre răsărit, se înşiră ca nişte sentinele uriaşele vârvare *: Comanda Prisloapelor, Grivele, Mândra, care se ridică la o înălţime de peste 2 500 de metri, Gruiu, Pâclişa, Piatra Tăiată, Coasta lui Rusu. Din spatele Mohorului, grebenii Parângului se despart în două şiruri, şi apucând între ei undele Lotrului de la obârşie, le împreună mai încolo cu ale Lotriţii şi le duc în hiolă, devale, clăbucindu-le de stânci până dincolo de Brezoiu, unde Lotrul se varsă în Olt. Numai spre miazăzi privirea scapă şi se adânceşte în limpezişul văilor. Pe strunga aceasta de lumină, departe, în fundul zării, vedem cuibărite la un loc câteva pete argintii, sclipitoare, ca nişte cioburi de oglindă în bătaia soarelui. Acolo-i Târgu-Jiu.

Ne scoborâm pe partea cealaltă a Păpuşii şi scăpătăm pe-o tarniţă ** întinsă, acoperită de o iarbă subţire, uscată şi lunecoasă.

Până pe la toacă mergem tot pe locuri deschise. De jur împrejur avem măreaţa panoramă a munţilor. Unde şi unde vedem turme de oi presărate pe limpezişul plaiurilor; izvoare cu sclipiri de oţel tivesc poa-

---

* *Vârvar* — vârf de munte.

** *Tarniţă* — coamă de munte în formă de şa.

lele codrilor. Şi nici un zgomot nu s-aude; nici un fum nu se ridică în larga pustietate a zărilor. Cei doi plăieşi se uită mereu la soare — ceasornicul şi călăuza lor prin coclaurile acestea fără drum şi fără adăpost. Ne lăsăm în vale şi mergem o bucată pe matca bolovănoasă a unui pârâu. Apoi facem la stânga şi intrăm într-o pădure de molifţi. Pădurea-i deasă şi pripoarele râpoase. Ne dăm pe jos şi, cu caii de frâu, urcăm, urcăm din greu pe cărările încâlcite şi întunecoase, printre stânci prăbuşite, peste copaci doborâţi de trăsnete, lungiţi în neorânduială ca nişte leşuri de uriaşi după un război năprasnic. Începe să se-ntunece, şi noi horbăcăim mereu. În desişul nemărginit ochii noştri caută cu dor o zare de lumină. Tăcerea plăieşilor ne pune pe gânduri.

— Nu ne-om fi rătăcit, nea Gheorghe...

— Aş, că doar am ajuns.

De sus, de departe, s-aude un câine lătrând, apoi alţii. Înaintea noastră albeşte, ca o ferestruie, o geană de lumină, la marginea codrului. Mai suim un dâmb şi ieşim într-o poiană largă pe vârful Mohorului, unde ne adăpostim pe noapte la stâna lui Iordache.

PE COAMA MOHORULUI

Se crapă de ziuă. Bacii îşi pregătesc găleţile pentru mulsoare. Oile behăiesc, înghesuindu-se la strungă. Văile sunt înecate de ceaţă. Pădurile, vârfurile munţilor parcă plutesc în aer. Departe, dinspre curmătura Oltețului slomneşte * pe poalele cerului lumina albă a zorilor, şi norii argintii prind a se rumeni pe margini. Într-acolo zarea se limpezeşte, şi măgurile par dogorâte ca de bătaia unei flăcări. O geană roşie se aprinde la îngemănarea pământului cu cerul. Încet se saltă soarele, rotund şi scânteietor. Negurile se risipesc. Plaiurile verzi, brobonite de rouă, par bătute cu diamante.

* *A slomni* — aici cu sensul de a se ivi, a miji.

Încălecăm s-o luăm înainte, pe coama Mohorului, spre Piatra Tăiată. Ca-ntr-o minunată panoramă ni se arată acum, de jur împrejur, îndoiturile Carpaţilor, cu crestele încununate de raze, cu văile adânci şi întunecoase, spintecate de izvoare repezi şi umbrite de păduri seculare. Mă uit uimit la vârfurile acestea stâncoase ce se înalţă-n cer ca nişte falnice turnuri de cetăţi, şi gândul mă duce cu sute de ani în urmă, în trecutul viforos al neamului nostru. Din câte primejdii nu ne-au scăpat pe vremuri munţii şi codrii aceştia ! Aici, în întăriturile acestea zidite de Dumnezeu, au stat adăpostiţi aproape o mie de ani strămoşii noştri, când, prin şesurile Dunării, curgeau puhoaiele de barbari, când [. . .] se năpusteau cu duiumul, împingându-se unele pe altele asupra Europei, jăfuind oraşele şi pustiind pământul pe unde treceau. În munţii aceştia s-a închegat tăria şi unitatea neamului românesc. Ei au fost ocrotirea şi scăparea noastră în zilele de groază, cetatea sfântă în care s-au păstrat aşa de curate credinţele, şi limba, şi datinile poporului nostru. În locurile acestea tăinuite, pe veci îngrădite de străjile Carpaţilor, plutesc umbrele strămoşilor noştri de-nainte de descălecătoare. Aici, în şoptitul izvoarelor şi în freamătul codrilor, a răsunat pentru întâia oară frumoasa noastră doină, şi nu e pârâu, nici plai de care să nu fie legată o amintire scumpă sufletului nostru, nu e vârf de munte, în tot cuprinsul acesta, care să nu-şi aibă povestea şi cântecul lui.

Mai târziu, după ce-au contenit năvălirile şi s-au scoborât ai noştri iar la şesuri, de câte ori o primejdie mare ne-a ameninţat, munţii ne-au chemat în adăposturile lor, şi vai de duşmanul care ne-a urmărit în întăriturile cetăţii noastre ! Când Carol Robert, trufaşul rege al Ungariei, şi-a împins oştile în câmpiile Olteniei şi, la sfatul de pace al blândului nostru voievod Alexandru Basarab, i-a răspuns semeţ că „el e păstorul oilor sale şi-l va scoate de barbă din vizuina lui", românii îl atraseră cu încetul într-o vale strâmtă şi întunecoasă din munţii Gorjului, şi deodată, ca prin farmec, cu bubuiri asurzitoare, stâncile începură a se rostogoli din înălţimi şi toată falnica lui oaste, învălmăşită şi zdro-

bită sub grindina de bolovani, pieri în fundul acelei râpi. Şi-n sutele de ani cari-au mai curs de atunci, câte n-au văzut, Doamne, munţii aceştia, de câte ori n-au răsunat codrii şi văile acestea de buciumul vitejilor noştri plăieşi !

ÎN NOVACI

Suntem la Piatra Tăiată, la o înălţime de peste 2 200 de metri. În depărtare, munţii rotunzi se văd ca nişte muşuroaie, pe ei pădurile de brazi par pete de cerneală. Un vânt rece, cu lapoviţă, bate dinspre miazănoapte şi culcă pe jnepi palele albe de nori. Şi cum se schimbă de răpede vremea ! Aci e soare, aci se-ntunecă. Se războiesc stihiile ca-n zilele babei. Tăcerea şi pustietatea în care ne aflăm, văile prăpăstioase prin cari am trecut, priveliştile uimitoare ş-atât de felurite ce ne-au lunecat pe dinaintea ochilor fac să ni se pară foarte depărtată lumea din care am plecat, ş-un sentiment de nelinişte, de grijă, pare că-nvăluie dorul şi nerăbdarea noastră de a ne vedea mai curând în Novaci.

Ne lăsăm devale pe făgaşele puhoaielor, şi după vro două ceasuri de scoborâş prin ponoare şi desişuri, ce păreau că nu mai au sfârşit, sosim la obârşia Gilortului, sub Coasta Pietroasă, ş-o luăm oblu * printre stânci pe matca prăpăstioasă a râului.

Seara, târziu, ajungem osteniţi în Novaci.

A doua zi, duminică, e horă mare la cârcima din mijlocul satului. Ce chipuri rumene şi frumoase au novăcenii, şi ce curat se poartă, şi câtă cuviinţă e în vorba, în privirea, în mişcările lor ! Pe aici n-au putut răzbate nici dresurile, nici stămburile oraşelor. Cămăşile albe, cusute cu arnici şi cu fluturi, maramele-nvârstate de borangic, scurteicile-nflorite şi sumăieşele cu ciucuri, vâlnicele de lână negre, vărgate cu roşu, betele-nguste,

---

* *Oblu* — drept, în linie dreaptă.

cusute cu mărgele, iţarii de dimie albă — toate sunt ţesute şi lucrate-n casă. Şi ce bine-l prinde pe român portul acesta al lui, aşa de curat, aşa de simplu şi de frumos!

Nevestele se piaptănă cu conci şi se-mbrobodesc cu ştergare lungi. De obicei ele nu joacă, ci stau deoparte, în picioare, şi privesc. Fetele-şi împletesc în cozi panglicuţe şi flori de câmp, la gât poartă şiraguri de mărgele colorate, şi la brâu busuioc — floarea dragostii.

În picioare, doi ţărani tineri, novăceni, zic unul din scripcă şi altul din cobză. În jurul lor, în roată largă, se mişcă încet, în dulce legănare, strămoşasca horă, joc potolit, tacticos, în care se prind şi oameni mai în vârstă, uneori moşi cu barba albă, ca să-şi mai aduc-aminte de când erau şi ei tineri. La ţară *hora* e temeiul jocului. Ea înfăţişează, în închipuirea poporului, ca şi în cântecele poeţilor, împăcarea, frăţia, unirea tuturora într-un singur cuget, — e veche, de la întemeierea neamului nostru, ş-aceeaşi a rămas în toate părţile locuite de români. Celelalte jocuri (brâul, sârba, căzăceasca, ţăitura, joiana, bătuta, învârtita, ca la Breaza ş.a.) se mai amestecă, se mai schimbă după locuri. Unele sunt vijelioase, cu mişcări repezi şi smâncite, cu încleştări de braţe şi-nvârtejiri ameţitoare, ce parc-ar da să-nchipuie o luptă, o răpire, o rupere de fugă.

Un farmec deosebit au „chiotele" sau „strigătele" pe cari le rostesc, în tactul jocului, cu glas tărăgănat, jumătate vorbă, jumătate cântec, flăcăii cei mai deştepţi din sat.

Aici, la joc, îşi spun tare dorul şi păsul inimii lor, în versuri scurte, făcute sau numai potrivite de ei, duioase şi gingaşe, pentr-o logodnică iubită:

„Sucă-mi-te, suveicuţă,
Dacă ştii că-mi eşti drăguţă;
Sucă-mi-te, suveicea,
Dacă ştii că eşti a mea;
Şi te sucă-ntr-un picior
Dacă ştii toarce fuior,
Şi te sucă-ntr-amândouă
De ştii ţese pânză nouă!"

glumeţe şi pilduitoare în pofida fetelor cari n-au rost la treabă :

„Fetele dintre Vălcele,
Spală iile-n ulcele,
Şi le-ntinde pe zăbrele,
Şi latră câinii la ele.
Le rădică mai în sus —
Latră câinii ca la urs",

înţepătoare şi fără îndurare cu cele cari se ţin numai de petreceri şi nu-şi văd de casă :

„La argea nu ştiu să ţes,
La horă mă-ndes, mă-ndes!".

sau :

„La drăguţa jucăuşă
Stă gunoiul după uşă ;
La drăguţa-n joc voinică
Spală oala tu, pisică!"

MÂNĂSTIREA ŞI PEŞTERA POLOVRACI

Pe la toacă plecăm spre Polovraci, peste dealurile ce se culcă pe lângă poalele munţilor. Vremea-i frumoasă şi drumul bun. După vrun ceas de urcuşuri şi scoborâşuri, printre porumbişti, dăm în satul Baia-de-Fier, aşezat pe-o costişă clisoasă, spartă de gropniţi — băi din cari se scotea odinioară fier pentru trebuinţele ţării. De-aici ne lăsăm în valea adâncă a Olteţului şi mergem puţin în sus, pe matcă. Râul curge repede şi zgomotos printr-o rarişte de anini subţiri şi zvelţi, ale căror ramuri se-ndoaie ş-acopăr drumul cu bolţi de frunziş. Trecem prin vad şi urcăm pieziş malul înalt şi râpos din stânga. Deasupra ieşim într-un şes larg şi neted pe

care e așezat satul Polovraci. Mânăstirea, unde ne găzduim pe noapte, e retrasă mai în fund, într-o margine de crâng, la ieșirea Olteţului din munţi. Un zid vechi de piatră amestecată cu cărămidă împrejmuiește acest adăpost liniștit, în care pusnicesc șapte călugări. O curte îngustă, acoperită de iarbă, în mijloc bisericuţa, zidită la 1704 de jupân Danciu Părăianu; în tindă, pe păretele din faţă e zugrăvit iadul — spaima păcătoșilor; lângă ușă, pe ușorul din dreapta, stă scris cu slove vechi de mâna lui Tudor Vladimirescu: „Am venit și eu, robul lui Dumnezeu, la această sfântă și dumnezeiască mânăstire pe vremea de la 821 maiu 28 în zilele lui Alexandru Ipsilant. V. V. Sluger Vladimirescu". De jur împrejur, chilii vechi, joase — unele părăsite și dărăpănate; aripa dintre Olteţ, mai înaltă, mai arătoasă, își înșiră în lungul pridvorului odăile arhondaricului și ale stareţiei, ale căror ferestre mici privesc ca niște ochi bătrânești la cei doi molifţi înalţi și falnici din faţa bisericii: puternici și nepăsători de anii cari trec, ei își râdică în slăvi bogata lor podoabă de cetini pururea verzi, pe când în jurul lor toate se învechesc și se părăduiesc.

A doua zi de dimineaţă plecăm la Peșteră. Mergem din vatra mânăstirii ca o jumătate de ceas în sus, pe spintecătura Olteţului. O cărăruie sucită ne duce prin crăpăturile păretelui din stânga; ne urcăm pe brâie înguste de piatră, pe mărgini de prăpăstii, pe unde de-abia trecem agăţându-ne uneori cu mâinile de colţurile stâncilor; jos, sub noi, la adâncimi ameţitoare, urlă vâltorile Olteţului. Intrarea peșterii e largă și se aseamănă cu tinda unei biserici mari, scobită-n piatră. Călugărul care ne însoţește aprinde-o lumânare de ceară și pășește încet-naintea noastră. La slaba lumină ce joacă pe păreţii umezi și întunecoși ai peșterii vedem o bogăţie uimitoare de stalactite și stalagmite — ciucuri mari de piatră atârnaţi de tavan, ca niște ţurţuri de gheaţă, gata să se împreune cu alţii ce cresc de jos în sus — plăsmuirea minunată a picăturii de apă care, strecurându-se prin steiuri, în mii și mii de ani de stăruinţă, ciopleşte stâncile, topește piatra și face din ea ce vrea. Înaintăm mai bine de o jumătate de ceas în uriașa hrubă, ale cărei bolţi răsună fioros de

pașii și de glasurile noastre și de pe ai cărei păreți întunecoși par gata să se desprindă tot felul de vedenii fantastice: balauri încolăciți pe stânci năruite, trupuri trunchiate, brațe întinse-n întuneric, animale diforme, monștri ce te privesc amenințător din firidele lor negre, chipuri omenești învălite-n zăbranice de piatră.

— Mai ține mult așa, părinte?

— Ehei, domnișorilor, zile-ntregi să mergem, și nu-i dăm de capăt. Am auzit și eu din vechi că sparge pe dedesubt două șiruri de munți și răspunde tocmai în Transilvania.

Gândul că ne-am putea rătăci, c-am putea rămânea fără pic de lumină în boștura * aceasta umedă și fioroasă, ne taie pofta de a merge mai departe.

Și lung, îngrijitor de lung ni se pare drumul la întoarcere. Călugărul ne spune că-n vechime a fost aici ca-piștea păgânilor, și — ca și cum le-ar fi văzut aievea — ne povestește cum a trăit în tainița asta Zamolxe, zeul dacilor, cum o dată din bătrân s-a făcut tânăr și-a mers de-a îmbărbătat poporul la luptă, cum, în sfârșit, după ce-au răzbătut pe-aici romanii și s-au măsurat viteaz cu viteaz, s-a văzut el prăpădul și risipa norodului lui, de jalea înfrângerii a închis ochii și s-a făcut duh, și-n clipa aceea s-a dezlegat, așa din senin, o vijelie cumplită, și s-au răscolit stihiile toate, cât, din învălmășagul lor, pământul s-a lămurit cu altă față, cu alte neamuri și cu alte legi, și de-atunci ne tragem noi, românii, suflet nou și-nvăpăiat, trezit în zile de vifor din zăngănit de paveze și zbârnâit de săgeți... iar stropii ce se preling și picură și azi din steiurile-acestea sunt lăcrimile lui Zamolxe...

În sfârșit!... Când ne-am văzut iar la lumină, ni s-a părut c-am înviat din morți. Afară era soare. Codrii abureau. Un dulce miros de rășină îmbălsăma aerul căldicel. În vale răsuna, ca un tropot de cai, goana năprasnică a Oltețului. Sus de tot, în limpezișul cerului albastru, se învârtea încet, în roate largi, tot mai largi, un vultur cu aripele întinse.

---

* *Boștură* — scorbură, văgăună.

ÎN VÂLCEA

Pe la nămiezi pornim înainte pe șoseaua netedă, care taie de-a curmezișul dealurile ce se lasă din poalele Parângului și se-ntind buziș * între Olteț și Olt până-n câmpiile Romanaților. Văi și coline sunt înecate de soarele arzător de iulie, și nici o abureală de vânt. Iarba și tufele prăfuite de pe marginea drumului pălesc, ca bătute de pară. În depărtare, miriștile scânteiază. Pe imașurile dezvălite, oile stau grămadă, cu botul în pământ, înghesuite una într-alta, ca să-și ție umbră. Crâmpei de nor nu se zărește, — tot cerul pare că arde deasupra noastră. Aerul tremură de zăpușală, și ochii ne dor de-atâta lumină. Într-un nor de praf, și urmăriți de o droaie de câini cari ne asurzesc, străbatem satul Fometești, așezat la curmătura dealului Gurguiata, în spatele muntelui Slătioara; și pe la toacă ajungem în târgușorul Horez, așternut pe obcina Ursanilor, cu dughenile lui mici înșirate de o parte și de alta pe-o singură uliță. Mai mergem o jumătate de ceas printre dealuri acoperite de păduri și sosim la mânăstirea Horez, întemeiată de familia Brâncovenilor către sfârșitul veacului al șaptesprezecelea.

Aici suntem în mijlocul județului Vâlcea, podoaba mândrei Oltenii și unul din cele mai frumoase ținuturi ale țării. Multe și minunate lucruri are de văzut călătorul în Vâlcea. Numai când îi străbați văile ei încântătoare, umbrite de livezi, spintecate de izvoare repezi ș-acoperite de lanuri îmbelșugate, înțelegi și grija cea mare cu care-și zideau locuințile și sfânta dragoste de pământ a vechilor moșneni, cari se întăreau, ca în niște cetățui, în culele lor înalte, și în zile de neliniște și de năvăliri trăgeau plugul sub șopron, zăvorau ușile de fier și s-așezau cu flintele la metereze. S-au împărțit gospodăriile de odinioară, moșiile s-au dumicat pe mulțimea gurilor, multe din averi s-au înstrăinat și culele — micile castele ale Vâlcenilor — s-au părăginit.

---

* *Buziș* — unul după altul, în șir.

Astăzi, urmașul vechiului moșnean, stăpân pe-o palmă de loc — „boier încins cu tei", își pune drobul de mămăligă-n sân și-ncalecă pe deșelate o umbră de cal; dar de supus nu-l supune nevoia, oricât de sărac ar fi, el slugă nu se bagă, și când îl întrebi de unde-i își dă căciula pe ceafă și-ți răspunde s meț: „Sunt vâlcean", ca și când tot județul ar fi al lui. Și are într-adevăr de ce să fie mândru. Acestei bogate fâșii de pământ, ce se lasă din culmea Plătăneștilor ca o perdea lungă și grea, cu falduri largi, natura i-a dat cu amândouă mâinile din toate frumusețile și din toate comorile cu cari-i înzestrată țara românească. Pâinea și sarea — simbolul strămoșesc al îndestulării și al ospitalității patriei noastre — se găsesc în Vâlcea să saturi un popor. Pe valea Oltului, de la Ocne-n jos, vezi numai lanuri de grâu, fânețe și întinse ogoare de porumb. La Romiazăzi, chiar în pragul județului, cum vii dinspre Romanați, ai în față dealul viilor, vestitele podgorii de la Drăgășani; păduri de nuci seculari și de pruni împodobesc colinile cât vezi cu ochii; de la gura Cernișoarii în sus, între Olteț și Olt, Vâlcea e o livadă încântătoare, cu văi străbătute de ape limpezi, cu pajiști înflorite pe sub poalele codrilor, cu sate vesele pe marginea râurilor, cu drumuri albe și netede, ce s-aștern ca niște dungi de lumină pe brâiele verzi ale dealurilor. Și bogăția aceasta de priveliști atrăgătoare, darurile și frumusețile acestui pământ binecuvântat au croit o fire mai deosebită țăranului de aici. În privirea lui deșteaptă, în portul lui îngrijit, în umbletul lui semeț, cu pieptul înainte și cu fruntea sus, în vorba lui cumpănită și dezghețată și-n felul cum te întâmpină și te ospătează în cei patru păreți ai lui are ceva din măreția blândă a naturii care-l încunjoară, din dărnicia largă a pământului pe care trăiește, din aerul curat și sănătos pe care-l respiră. De la cea dintâi vorbă, de cum îți zice „bună ziua", simți că ai de-a face c-un om de ispravă, gata să-ți dea un sfat bun, o mână de ajutor, dacă e nevoie, și asta fără socoteli negustorești, fără nici un gând de răsplată, mulțumit că i-ai adus prilej să facă și el un bine. Și câtă plăcere simți să vezi cum își iubește țăranul vâlcean toate lucrișoarele gospodăriei lui, cum caută să le înfrumusețeze, și în tot

ce face să puie ceva din sufletul lui, din gustul și priceperea lui, din darul mâinilor lui meștere și răbdătoare. Mă oprisem la o casă țărănească de pe valea Cernei și mă uitam cu drag la poarta ogrăzii — o poartă grea de stejar, lucrată toată în sculpturi migăloase, cum se lucrau în vremile vechi și bune ușile sfintelor biserici.

— De cine e făcută poarta asta așa frumoasă? întreb pe tânărul gospodar care ne ruga cu stăruință să poftim înăuntru.

— A, e de mult, a fost la casa bătrânească... e făcută de-un unchi al tatei, Ilie Rotaru-i zicea lui.

— Azi nu se mai fac lucruri de astea...

— Ba pe-aici se fac. Lucrăm și noi, așa, cât ne taie capu.

Și ne-a dus în casă, și ne-a arătat un război de țesut, ș-un gherghef, ș-o furcă de tors, și multe alte scule de-ale casei, lucrate toate de mâna lui, împodobite cu tot felul de inflorituri săpate în lemn ca de cel mai iscusit meșter.

Și ce simplu, ce frumos ne spunea, zâmbind de mirarea noastră:

— Astea iarna le lucrăm, când nu prea avem ce face... Stăm la vatră și ciopârțim și noi ba una, ba alta, ca să nu ședem degeaba și ca să mai treacă ziua. Nu-i vorbă, tot atâta se toarce și c-o furcă mai așa, dar parcă-ți umblă mâna mai ușor pe-o sculă frumoasă, și, nu știu cum iese, iese și lucru mai curat. Și pe urmă rămâne la feciori, și-și aduc și ei aminte, cum pomenim și noi, bunăoară, pe unchiu tatei. De câte ori ne uităm la poarta lui, parcă-l vedem pe el...

Grija aceasta de a-și lega viața de-un lucrușor care va rămânea pe urma lui, la care se vor uita feciorii cu drag când el nu va mai fi, această duioasă întindere de brațe a celui care se duce spre cei cari or să vie este semnul unei simțiri alese ș-al unei bunătăți largi, înălțătoare, pe care țăranul vâlcean pare c-o respiră cu aerul sănătos al văilor și al pădurilor cari-l înconjoară.

PE CHEIA BISTRIŢEI

De la mânăstirea Horez în sus, locurile se sălbătăcesc, văile-s tot mai înguste şi mai râpoase, dealurile acoperite de păduri se-ncolăcesc, se-ncalecă şi închid zarea din toate părţile. E aşa de adâncă şi de sfântă tăcerea, că înaintezi cu grijă, pare că ţi-e frică să nu deştepţi, cu zgomotul trecerei tale, cine ştie ce fiinţi legendare adormite de mii de ani în liniştea acestor pustietăţi. După vrun ceas de drum cotit prin strâmtori şi desişuri întunecoase, auzi un vuiet, o gâlgâire de izvoare, ca şi cum o stavilă s-ar fi abătut deodată din calea undelor nerăbdătoare, valea se deschide, codrii se trag la o parte, o privelişte neaşteptată, negrăit de mândră, se înfăţişează ochilor. Sus, pe brâul muntelui din faţă, răsar dintre copaci turnuleţele mânăstirei Arnota, sfânt lăcaş în care se odihnesc oasele bunului şi milostivului nostru domn Matei Basarab. Jos, la poalele muntelui, pe malul drept al Bistriţei, s-aşterne o poiană de toată frumuseţea, în mijlocul ei se râdică zidurile cenuşii ale mânăstirei Bistriţa, clădire mare, arătoasă, întemeiată acum patru sute de ani de Barbu Craioveanul, ban al Craiovei, unul din stâlpii vechei şi puternicei familii a Pârvuleştilor, cu care domnii de pe vremuri căutau să se-nrudească pentru mai buna pază şi îngrădire a tronului.

De aici încolo nu mai poţi răzbate decât cu piciorul. Chiar din spatele mânăstirii intri în cheia Bistriţei, în lumea prăpăstiilor şi-a vâltorilor; tot muntele e crăpat de sus şi până jos, şi pe fundul acestei tăieturi, între înalţii păreţi de piatră, s-azvârle Bistriţa, vijelios bătându-şi nahlapii* de stânci, c-un zgomot asurzitor. În păretele din dreapta, la o înălţime ameţitoare deasupra torentului, se deschide peştera Sfântului Grigore. O potecuţă cu trepte scobite în piatră te duce de-a lungul cheiei, pe sub creasta muntelui, la gura unei viziuni înguste, prin care de-abia te strecori şi mergi târâş prin în-

---

* *Nahlap* — undă.

tuneric ca vro zece pași până dai sub o boltă înaltă care primește puțină lumină de afară prin crăpăturile păretelui din dreapta; apoi te cobori pe sfărămături de pietre în tinda peșterei, la paraclisul Sfântului Grigore; de aici se despart două hrube adânci, întunecoase; una, „a liliecilor", unde într-adevăr huzuresc acești zburători ai nopții ca în propria lor domnie, alta, „a chiliei", care te suie prin fel de fel de cotituri la o chilioară părăsită, cu icoane șterse, cu pereții afumați, acoperiți de vechi pisanii — urmele pusnicilor cari, retrași din lume, și-au fost închis viața de bunăvoie în tainițile acestea umede și întunecoase.

Toți munții de prin părțile acestea sunt sparți și scorboroșiți * de ape. Cărări înguste și primejdioase te poartă pe mărgini de prăpăstii în adâncul cărora ți-e frică să te uiți. Pe une locuri pământul sună sub picior ca o boltă. Pe sus vezi stânci uriașe scoase din zid, gata să se prăbușească. Copaci chirciți, schilozi, cu ramuri strâmbe, ies de prin crăpăturile păreților de piatră. Te crezi într-o lume dărăpănată, pustiită în urma unui mare dezastru. Doar glasul apelor zbuciumate răsună ca un bocet în tăcerea și neclintirea atâtor ruini.

RÂMNICU-VÂLCII. VALEA OLTULUI

De la obârșia Bistriței, de sub curmătura Văleanului, mergi mai bine de trei ceasuri spre răsărit, pe sub codrii ce se lasă din culmea Părângului, și dai de cheia Recei, în pragul căreia se deschide fantastica peșteră Stogu. Te sui anevoie pe-o lungă scară de grohotiș până la intrarea ei largă, triunghiulară, din vârful căreia atârnă o stalactită de mărimea unui om aproape, podoabă uimitoare, ce pare că înadins stă spânzurată acolo ca să te vestească de ce minunății ai să vezi mai

* *Scorboroșit* — găunos, scobit.

departe. Într-adevăr, de-abia faci vro douăzeci de paşi în gârliciul peşterei, şi te găseşti înlăuntrul unei bolţi uriaşe, din tavanul şi de pe păreţii căreia atârnă mii de stalactite lucii şi străvezii, candelabre, potire acoperite cu năframe de piatră, ciucuri mari şi perdele horbotate, din încreţiturile cărora se preling şi cad picături de apă („lapte de piatră") pe creştetele stalagmitelor de jos, ce cresc în felurite forme, înălţându-se spre podoabele de sus. Mai în fund găseşti tidve de urşi, oase risipite de cine ştie câte mii de ani; pe sub păretele din dreapta, un izvor lunecă încet, cu sclipiri argintii, răsfirându-şi apa limpede ca o pânză de lumină pe lespezi netede de alabastru; hrube înguste se deschid pe de lături, tainiţi încâlcite se scoboară în adâncimile întunecoase ale muntelui, în cari înaintezi orbăcăind, şi de la o vreme păşeşti tot mai încet, tot mai cu grijă — temeri nedesluşite te năvălesc, începi s-asculţi tăcerea pustiului, ca un copil lăsat singur în întuneric — dorul de lumina soarelui te cheamă îndărăt.

Pe sub seară scoborâm în satul Olăneşti, vestit prin băile lui de ape minerale şi prin mamura care se găseşte în munte. A doua zi dimineaţă suntem în Râmnicu-Vâlcii. Oraşul se urcă pe un tapşan trăgănat pe malul drept al Oltului. Biserici multe îşi înalţă turnurile strălucitoare dintre copaci; case vechi, tupilate sub coperişuri mari, înnegrite de ploi, par adâncite în amintirea bunelor vremuri de demult. În fund, dealul Capela îngrădeşte vederea spre munţi; în partea dinspre miazănoapte-i Episcopia, aşezată aici de pe la jumătatea veacului al paisprezecelea; dincolo, spre miazăzi, se-ntinde „zăvoiul" — grădina publică a oraşului. Cum ieşi din Râmnic pe şoseaua ce suie spre Râul-Vadului, vezi în stânga „Cetăţuia", un schituleţ înfipt în vârful unui deal înalt şi ţuguiet, loc de strajă şi de apărare în zilele de viforoase-nvăluiri. Aici a fost prins Radu de la Afumaţi şi ucis, împreună cu fiul său, Vlad, de boierii ţării răsculaţi sub Neagoe Vornicul şi Drăgan Postelnicul la 1529. În faţa Cetăţuii, de partea cealaltă a oraşului, se râdică, tot aşa în formă de stog, dealul Troian, pe vârful căruia generalul Magheru îşi aşezase tabăra de panduri gata de luptă în

mişcarea de la 1848. Toată Valea Oltului, această mare cetate ocrotitoare a românilor în zile de primejdie, este plină de amintiri istorice. Nu e zidire veche, ruină, movilă de pământ de care să nu fie legat un cântec, o legendă, un nume de viteaz. Pe-aici au străbătut romanii în inima Daciei, lăsând lagăre întărite la *Pons Aluti*, la *Buridava* şi la *Praetorium*. Sfinte ni-s văile şi măgurile acestea, — ele au văzut aievea chipul măreţ al lui Traian, codrii lor au răsunat de tropotul cailor cari duceau la biruinţă pe cei mai mari şi mai îndrăzneţi cuceritori ai lumei; sfânt ni-i râul acesta, cu apa învolburată şi cu nisip de aur, în undele lui s-au oglindit lucitoarele scuturi cu cei doi prunci cari sug la lupoaică — ostaşii secerători de pe columna lui Traian sunt legionarii cari acum optsprezece veacuri, în drumul lor spre Sarmisegetuza, s-au oprit în holdele părăsite de pe Valea Oltului ş-au secerat un lan de grâu ca să-şi facă provizie.

Drumul larg şi neted şerpuieşte pe malul drept al Oltului. Lungi s-aştern peste luncă umbrele plopilor înşiraţi pe marginea şoselii; sclipesc în soare ca nişte bănuţi de argint frunzele sălciilor aplecate pe apă, şi e linişte, n-auzi decât şuietul Oltului, în aer e un miros de fân şi de pădure, peste dealurile verzi ce se înşiră înaintea noastră se râdică uriaş muntele Cozia, cu creştetul pleşuv în soare. După un ceas şi jumătate de drum sosim în Călimăneşti, sat cuprins şi frumos aşezat pe malul drept al Oltului. În marginea de sus sunt băile şi marele otel, în care vara e atâta lume, şi zarvă, şi mişcare, că te crezi în mijlocul unui oraş. Ceva mai încolo, la zece minute cu piciorul, sunt binefăcătoarele izvoare — vestitele ape minerale de la Căciulata. În faţa otelului e un ostrov cu fâneaţă şi drumuri printre copaci, — în mijlocul ostrovului e o bisericuţă veche, zidită de Ion Neagoe-voivod pe la începutul veacului al şaisprezecelea. Sus, pe malul celălalt, e satul Jiblea; pe acolo trece noua cale ferată, care desfundă munţii şi răzbate prin strunga de la Turnu-Roşu în Transilvania. Între Jiblea şi Călimăneşti e un pod umblător. De-aici valea începe să se mai strâmteze, codrii se lasă din înălţimi până-n matca Oltului, şoseaua pe unele locuri e scobită-n stânci. Puţin mai în sus de izvoarele

Căciulatei răsar din Olt sfintele ziduri ale mânăstirii Cozia. Clădită de Mircea-voivod aici, în spintecătura Carpaţilor, această mânăstire istorică a fost nu numai un loc de retragere şi de rugăciune pentru cei cuvioşi, ci şi o cetate de pază şi de ocrotire în zile de primejdie. Vechile încăperi s-au schimbat, s-au refăcut, un turn întreg din aripa stângă s-a desprins şi s-a prăbuşit în apă, numai zidul de-afară, în care bat valurile Oltului de mai bine de cinci sute de ani, şi biserica din mijlocul curţii au înfruntat puterea stricătoare a vremii. Înlăuntrul acestei biserici, cu frumoasa-i catapiteazmă ce pare o horbotă de marmură, cu păreţii afumaţi, cu jilţuri de piatră lustruite de vechime, la puţina lumină ce străbate prin ferestrele-i înguste, nespus de triste ţi-apar chipurile sfinţilor, ciopârţite de suliţile păgâneşti, — din ochii lor zgâriaţi pare că vezi lăcrimi curgând. Aici, sub o lespede cu slove şterse, odihnesc oasele marelui voivod Mircea, şi tot aici e îngropată familia lui Mihai Viteazu: maica Teofana, doamna Florica şi Nicolae-vodă. Un călugăr bătrân ne spune că de lângă strana din stânga altarului se face-o hrubă-n jos, care merge pe sub albia Oltului şi răspunde dincolo pe celălalt mal: pe-aici a scăpat Mircea-ntr-o dimineaţă, când au năvălit turcii pe neaşteptate, de-au spart zidurile mânăstirii, au jăfuit-o şi i-au dat foc, iar stânca pe care-a stat şi-a ospătat bătrânul voivod în ziua aceea, o stâncă singuratică sub care urlă vâltorile Oltului, se cheamă şi azi „Masa lui Mircea". În dreptul mânăstirii, pe malul stâng, e locul numit Bivolari, unde s-au descoperit ruini de băi romane, un izvor cald şi urmele unui drum vechi, ce se pierde printre stânci. Sus, pe brâul muntelui, ascuns în codru, e un metoh al Coziei, schitul Turnu; în apropiere, pe-o stâncă înaltă se văd părăginile unei zidiri îndrăzneţe — vro strajă romană pe Olt — călugării îi zic „Turnu lui Traian".

De la Cozia-n sus şoseaua urcă şerpuind prin spintecătura din ce în ce mai strâmtă şi mai prăpăstioasă a munţilor. Izvoare limpezi, cu sclipiri de oţel, s-azvârl printre stânci în valurile grele, tulburi, gălbui ale mărețului Olt. Freamătă codrii de vuietul apelor. Departe, pe zările-nalte, vezi, peste pădurile posomorâte, câte-o

poiană verde, bătută de soare. Drumul se dă după îndoiturile Oltului, schimbând priveliştile ca într-o panoramă, aşa că nici nu bagi de seamă cum trec cele cinci ore pe cari le faci cu trăsura de la Râmnic până la graniță. Cam pe la jumătatea acestui drum, cum scapeți de după un morman de stânci năruite, deodată munții se dau la o parte, o luncă veselă, luminoasă se deschide jos la poalele codrilor, vezi înainte un pod alb, mai departe drumul urcă iar şi, cotind pe după o coastă, se pierde ca o dungă de fum. În stânga se desface o vale largă, cu livezi şi ogoare de porumb aşternute la soare. Din fundul acestei văi s-aude viind un vuiet, ca un ropot de ploaie — e Lotrul, vijeliosul Lotru, care, izvorând din depărtatele steiuri ale Parângului, taie de-a curmezişul partea de miazănoapte a Vâlcii, deschide plaiuri frumoase, holde neaşteptate şi vetre de gospodari în ascunzişurile munților, mişcă mori, pive şi hierăstraie, şi vine mândru să-şi verse în Olt undele-i limpezi, ce parc-aduc cu ele coloarea pajiştilor, răcoarea şi freamărul codrilor prin cari-au trecut. De pe podul înalt, aşternut pe gura Lotrului, ne uităm cum undele verzui ale acestui râu învârstează pânza lată a Oltului, întinzând pe lângă malul din dreapta o fâşie luminoasă, ca şi cum apele celor două râuri împreunate n-ar vrea să se amestece.

La câteva minute de-aici, pe valea Lotrului, într-un adevărat colț de rai, e aşezat satul Brezoiu. Mulți orăşeni iubitori de natură, de linişte şi de aer curat vin să-şi petreacă vara aici. În fața satului, dincolo de Lotru, se înalță ca un foişor Țurțudanul, de pe al cărui creştet pleşuv şi ascuțit se deschid privelişti mărețe în depărtarea zărilor, peste spinările vinete ale munților şi pe văile înnoptate de codri, pe fermecătoarele văi, prin cari şerpuiesc luminoase, cele două râuri. În spatele Țurțudanului se văd la rând trei munți golaşi, trei namile de stânci ce se rotunjesc în sus ca nişte turle uriaşe: oamenii de pe-aici le-au dat numele sfinților Mihail, Gavril şi Vasile. Tot pe Lotru, dar în fund de tot, dincolo de meterezele Parângului, e Voineasa, sat mare şi bogat, tăinuit în mijlocul codrilor silhui, într-un luminiş adăpostit, unde iernele sunt dulci şi verele răcoroase, şi unde viața retrasă şi tihnită a acelui

cuib de români ne amintește așa de bine veacurile petrecute de strămoșii noștri în ascunzătorile Carpaților, pe când curgeau pe șesurile Dunării puhoaiele de barbari.

De la gura Lotrului în sus șoseaua se îndoaie în urcușuri tărăgănate prin adânca deschizătură a Oltului, al cărui torent, rupând stăvilarele munților, aci, strâns între ziduri de stânci, gonește devale cu zgomot de vijelie, aci, întins la poalele unui codru, se odihnește molcom și străveziu pe largi așternuturi de nisip. Drumul nostru pe Valea Oltului se încheie la granița țării, din sus de Râul-Vadului, la strunga de la Turnu-Roșu, care, în vechime, întărită de romani, purta mărețul nume de „*Poarta lui Traian*". Aici Oltul desfundă munții, spintecându-i din creștet până-n temelie, și-și deschide drum larg în văile noastre. Pe undele lui ne vin cântece duioase din Ardeal, glasuri de dor din Țara Bârsei, tânguitoare doine din câmpiile Făgărașului, pe undele lui ne vin amintiri sfinte din Avrig, din satul care ne-a dat pe cel dintâi dascăl român, pe nemuritorul Gheorghe Lazăr. De-aici ne uităm și cu drag, și cu durere în sus, pe albia Oltului... Dincolo de munții aceștia sunt frați de-ai noștri, ș-acolo e o parte însemnată din istoria noastră. Câte steaguri n-au fluturat pe-aici, câte oști n-au curs prin strunga aceasta în multele și sângeroasele războaie pe cari au avut a le purta strămoșii noștri cu neamurile megieșe!

LA CÂINENI

Ne-ntoarcem devale-n Câineni, sat mare, așezat de-o parte și de alta a Oltului ca la o fugă de cal din pragul țării. Aici e răspântia vechilor drumuri de șleau cari leagă Oltenia și Valahia mare cu Transilvania, aici e întâiul popas al chervanelor ce vin de dincolo-ncărcate cu mărfuri și umplu bătătura cârcimelor, toamna

mai ales, pe vremea iarmarocului de la Râureni. Trecem de partea cealaltă a Oltului pe-un pod plutitor.

Soarele scapătă-n asfințit, puind cununi de aur pe creştetele codrilor. Acum, de pe țărmul stâng, în pacea amurgului, aruncăm cea din urmă privire dincolo, pe pământul Olteniei, în acea grădină frumoasă, plină de podoabe, de cântece şi de legende, pe acel pământ binecuvântat în care râurile curg pe nisip de aur, munții, învăliți de codri nemăsurați, ascund în sânul lor comori necunoscute, dealurile sunt acoperite de vii şi de livezi, câmpiile — de holde îmbelşugate. În Oltenia şi-au înfipt romanii cele dintâi steaguri cuceritoare, şi tot în Oltenia am avut cel dintâi voivodat; iar la zile grele Oltenia ne-a dat pe Mihai Viteazu, pe frații Buzeşti, pe Tudor Vladimirescu, atâtea suflete mari, atâtea pagini frumoase şi înălțătoare în istoria neamului nostru.

Închisă între Carpați, Dunăre şi Olt, partea aceasta a țării, păzită chiar de hotarele ei, a fost mai puțin bântuită de năvălirile barbarilor şi mai apărată de amestecul popoarelor străine. În ea s-au păstrat neatinse şi firea, şi graiul, şi portul românesc. Casele, livezile, drumurile în Oltenia sunt mai îngrijite decât în alte părți, şi oamenii sunt mai dezghețați, mai iubitori de țară, mai cu credință în Dumnezeu. Pe marginea şoselelor, pe la fântâni şi pe la răspântii, adesea vezi cruci zugrăvite, icoane aşezate prin copaci, sfinte semne de credință, cari amintesc că pretutindeni e casa Domnului — în fața lor drumețul se opreşte, îşi ia căciula în mâna stângă, îşi pleacă fruntea cu evlavie şi se închină.

Păstor în munți, plutaş pe Olt, plugar la câmp, sau precupeț la târg, băştinaşul mândrei Oltenii e pretutindenea „cruce de voinic", român deştept şi vrednic, făcut să ție piept nevoilor, pururea semeț, încrezător în el, gata să lupte morțiş pentru ceea ce i s-o părea lui că-i sfânta dreptate, — în firea lui aprigă şi zvăpăiată, în pornirea lui caldă la visuri mari şi la fapte îndrăznețe are ceva din popa Farcaş, şi ceva din banul Mărăcine. Tinerețea aceasta înflăcărată, prisosul acesta de viață au făcut să se zică despre olteni că au „*douăzeci şi patru de măsele*".

PE ARGEŞ. CURTEA-DE-ARGEŞ

De mânecate pornim călări din Câineni pe drumul neted ce se lasă, şerpuind printre colinele plaiului Loviştea, în valea mândră şi bogată a Topologului. Trecem prin şirul de sate ce-şi aştern livezile şi holdele pe poalele trăgănate ale muntelui Cozia, şi pe la amiază scoborâm în Sălătruc, sat de cherestigii şi drăniceri, aşezat între păduri de brad pe apa Topologului, ce izvorăşte de sub pripoarele Făgăraşului, taie-n lung toată partea muntoasă a judeţului Argeş până-n măgurile Pleşoiului şi se varsă în Olt, puţin mai sus de gura Luncavăţului. Pe valea asta, în satul Bălceşti, s-a născut, acum optzeci de ani, Nicolae Bălcescu, unul din cei mai mari scriitori ai noştri, înflăcăratul patriot de la '48 şi neîntrecutul povestitor al celor mai glorioase zile din viaţa neamului nostru.

De la Sălătruc lăsăm drumul mare ş-o luăm oblu, pe cărări de codru şi pe scursuri de puhoaie, peste culmea Comarnicului, care se desface din muntele Negoiu, cel mai înalt vârf al Carpaţilor noştri (2 547 m), şi-şi întinde spinarea ca un zid despărţitor între cele două văi frumoase şi rodnice ale acestui judeţ: valea Topologului şi valea Argeşului. Pe la toacă sosim în satul Căpăţineni. O dulce boare adie dinspre miazănoapte. Câţiva nori albi îşi lunecă umbrele pe desişul verde al codrilor. Freamătă valea de vuietul morilor şi-al hierăstraielor. În apropierea acestui sat, între doi munţi păduroşi, pe vârful unei stânci uriaşe deasupra râului Argeş, stă singuratică, pustie şi dărăpănată „Cetatea lui Vlad Ţepeş", la zidurile căreia se zice c-au muncit, ca salahori, boierii târgovişteni, răzvrătiţi împotriva cruntului domn. Tot pe valea asta, puţin mai jos, în dreptul satului Poenarii, se văd dărâmăturile palatului domnesc zidit de Ţepeş-vodă cu aceiaşi salahori. Pe vremile acelea de bântuire şi de jaf, aici, în locurile acestea depărtate şi sălbatice, în ascunzătorile acestea păzite de întunecoasa desime a codrilor, îşi închidea vajnicul voivod soţia şi averile, iar el se lăsa cu oastea la câmp şi sta vitejeşte în calea vrăjmaşilor ce ne călcau hotarele.

În amurgit sosim la Curtea-de-Argeş. Cine-ar mai zice azi că acest orăşel retras, liniştit, cu căsuţele lui joase, împrăştiate pe coasta unui deal, a fost odinioară capitala ţării ! Nimic — nici măcar ruinele nu i-au mai rămas din vechea-i mărire. În jurul Bisericei Domneşti, unde se odihnesc oasele primul nostru voivod, Radu Negru, de-abia se mai văd din bălării urmele vechiului palat al Basarabilor. Şi, totuşi, călători din toate părţile lumii se abat cu drag prin părţile acestea. Ei vin să vadă minunata zidire care întrupează visul voivodului-artist de-acum patru sute de ani. În mijlocul unei lunci ce se aşterne puţin mai în sus pe malul stâng al Argeşului, la poalele Carpaţilor, ca din vrăjirea unor basme, răsare uimitor de frumoasă, cu turlele ei zvelte aurite, încinsă de brâie albe sculptate în piatră, strălucitoare ca un juvaier, mândra biserică a Curţii-de-Argeş. Rădicată pe la începutul veacului al şaisprezecelea de înţeleptul şi cuviosul domn Neagoe Basarab, stricată apoi de vreme, de foc şi de cutremure, ea a fost din nou întemeiată şi împodobită după vechile-i izvoade [. . .]. Zidită toată în piatră, îmbrăcată ca într-o reţea de sculpturi migălite cu o rară măiestrie, clădirea întreagă pare c-ar fi dintr-o singură bucată, şi, ori din ce parte-o priveşti, îţi înfăţişează o desăvârşită armonie de linii şi de proporţii. E fără îndoială una din cele mai frumoase biserici ale Răsăritului creştin. Vechea legendă spune că meşterul Manole, pentru ca s-o poată isprăvi, a trebuit să-ngroape de vie în zidurile ei pe buna şi scumpa lui soţie, vrând înţelepciunea poporului să ne arate cu aceasta câtă jertfă şi tărie de suflet se cere unui om ca să poată duce până la sfârşit o aşa de grea, o aşa de măreaţă şi de minunată lucrare. În faţa bisericii, pe partea cealaltă a drumului, e vestita şi binecuvântata cişmea, numită „Fântâna lui Manole''.

Puţin mai la deal, în marginea luncii, e aşezat palatul episcopiei de Argeş, reînnoit odată cu biserica. De la una din ferestrele acestui palat îmi las privirea-n jos, pe valea adormită sub farmecul lunii. Noaptea e limpede şi răcoroasă. Peste toate domneşte o linişte care te-ndeamnă la visuri. Numai Argeşul, călător fără odihnă, trece hăulind pe spintecătura văilor, şi undele lui vorbesc într-una, când mai tare, când mai încet.

Vorbesc undele lui de măreţia şi frumuseţile Negoiului, din coapsa căruia a izvorât, de codrii lui deşi, adânci, nestrăbătuţi, unde fiarele şed fără frică tolănite-n luminişuri ş-ascultă ca omul cântecul privighetorilor, unde muşchiul e moale ca perna de puf, şi izvoarele, albe ca spuma laptelui, şi brazii aşa de-nalţi, că-ţi cade căciula din cap când stai să te uiţi în vârful lor. Vorbesc undele Argeşului de străşnicia stâncilor de la Chei, pe cari le-au biruit şi le-au lăsat în urmă ca pe nişte cetăţi dărăpănate, vorbesc de comorile pământului acestuia îngrăşat cu sângele atâtor viteji, de mândreţea plaiurilor, de rodnicia păşunilor şi holdelor pe cari le scaldă, de turmele pe cari le-au adăpta, de chiotele ciobanilor şi de tânguirea dulce-a doinelor, pe cari le-au ascultat cu drag în lunga şi zbuciumata lor călătorie. Trece bătrânul Argeş devale, îndoindu-şi albia spre răsărit, pe lângă oraşul Piteşti, [...] de aici, din ce în ce mai potolit, se lasă în largul neteziş al câmpiilor, şi, după ce-şi trage în matca-i nisipoasă din stânga Neajlovul şi Glavaciocul, din dreapta Vâlsanul, Râul Doamnei, Sabarul şi Dâmboviţa, abate spre miazăzi, taie şesul Ilfovului şi merge de se toarnă-n Dunăre, în dreptul Olteniei.

CÂMPULUNG

De la Curtea-de-Argeş o luăm de-a dreptul peste muscele şi, după şase ceasuri de umblet mai mult prin pădure, sosim pe la prânzul cel mare în Câmpulung. Oraşul se întinde pe-o vale răcoroasă la poalele munţilor. Dealuri acoperite de livezi îl adăpostesc de vânturi. Râul Târgului îl spală şi-l înveseleşte cu undele lui limpezi şi gălăgioase. Străzile sunt drepte, curate, umbrite de arbori — mai toate casele au grădină; unde te uiţi, vezi numai flori, răzoare de flori pe lângă ostreţe *,

* *Ostreţ* — gard, îngrăditură de pari, de şipci, de zăbrele

glastre de flori în cerdacuri și pe la ferestre — orașul tot e împodobit cu flori.

Aici, la locul acesta liniștit, retras, a descălecat acum șase sute de ani primul nostru voivod, Radu Negru, care s-a scoborât din Făgăraș pe matca Dâmboviții ș-a venit să întemeieze „țară nouă" dincoace de Carpați. Aici s-a așezat cea dintâi capitală a României — cuibul de scurtă odihnă al legendarului vultur menit să despice atâtea vijelii cu zboru-i îndrăzneț — aici s-a râdicat de norocosul descălecător cea dintâi *biserică domnească*, în amintirea acelor zile mari și însemnate de la cari un alt drum ni se dechide și începe o nouă istorie pentru neamul nostru.

Mă opresc gânditor în fața chipului de bronz al falnicului Basarab — păstor cuminte, care și-a tras turma din bătaia fiarelor. Cum să nu te simți mândru că ești român și cum să nu rămâi uimit de tăria neamului tău și să nu-l slăvești, când cugeți la câte s-au petrecut de-atunci ... la câte primejdii au învăluit mâna aceasta de oameni, sămănată pe brâiele Carpaților — șase veacuri de lupte și de zbucium, șase veacuri de neadormită și dârză împotrivire la năvala atâtor vrăjmași, cari-aduceau în țara asta blândă urgia și jaful războiului cu toate cruzimile lui: stricarea gospodăriilor și sălbăticirea oamenilor, izvoarele munților roșite de sânge, orașele-n flăcări, femei desculțe, cu prunci în brațe, alergând pe lanurile pustiite, sute de leșuri zăcând ne-ngropate pe marginea drumurilor!... Și ce de viteji și-au pus zilele lor punte biruinții, până să răsară și pentru noi mult așteptata zi de mântuire și de liniște! N-a fost pe lume un neam mai încercat ca al nostru. N-a fost popor care să-și fi plătit mai scump dreptul de a trăi în țara și-n legea lui, popor pe care să-l fi împins la jertfe mai mari adânca dragoste de moșie și dorul de neatârnare.

RUCĂR. DÂMBOVICIOARA

De la Câmpulung plecăm la Rucăr pe frumoasa şosea care s-aşterne ca o prispă netedă pe vârful Mateiaşului, de unde-n largi şerpuiri trăgănate se lasă-n valea Dâmboviţii, ascultă şuietul apelor şi zgomotul morilor şi joagărelor de la Dragoslave şi de la Rucăr, apoi o rătează-n sus peste măgurile umbrite de brazi şi trece, prin strunga de la Pajera, dincolo, în Ţara Bârsei. Ne oprim câteva minute la Nămăeşti, la mânăstirea de călugăriţe, adăpostită-ntre copaci, cu vestita bisericuţă scobită în inima unei stânci, pe coasta verde a unui deal, de pe care se vede-n jos, ca-ntr-o panoramă, oraşul Câmpulung, cu mândrele-i împrejurimi. După două ceasuri de drum intrăm în Rucăr, sat mare, aproape un orăşel, aşezat sub straşina Carpaţilor, la răspântia a două ape, în una din cele mai încântătoare văi ale judeţului Muscel. Toate te-nveselesc aici : aerul curat, freamătul pădurii, şuietul apelor, casele albe presărate printre copaci, înfăţişarea mândră şi voinicească a gospodarilor, chipul rumăn şi luminos al rucărencelor şi portul lor adevărat românesc, ţesut, lucrat şi înflorit de mâna lor c-o măiestrie pe care nu ştiu singure de unde-au învăţat-o. În jurul acestui cuib fericit munţii îşi desfăşură podoabele lor de o măreţie sălbatecă, ţancuri ascuţite ies vinete din întunecimile pădurilor de brazi şi stau înşirate, ca nişte străji de veci, pe graniţile zării, la îngânarea pământului cu cerul. Deasupra tuturora, în fund, spre miazănoapte, îşi ridică Păpuşa creştetu-i înalt, rotund ca o turlă de biserică. De-acolo, din coapsele Păpuşii, zbucneşte Râuşorul, şivoi puternic, care sparge meterezele de stânci ce-i stau în cale, soarbe izvoarele codrilor, şi-n goana-i nebună strigă, se ceartă, se bate cu grămezile de bolovani ce vor să-i astupe matca — învolburat şi alb de spumă soseşte-n Rucăr, şi rucărenii, cum îl văd, îl pun la treabă : ei au porumb de măcinat, sumane de bătut, buşteni de retezat şi de-nfeliat în scânduri, şi Râuşorul, sprinten şi harnic, se înhamă la toate, pe toate le face cu drag, iar când îşi isprăveşte de lucru, voios se duce

de se culcă în patul larg al Dâmboviţii, râul norocos care-a călăuzit paşii celui dintâi voivod al Munteniei şi care străbate capitala [...].

Din Rucăr plecăm călări la Dâmbovicioara. Şoseaua se urcă-n cotituri mari, trăgănate, peste grebenii stâncoşi ai Scărişoarii, având în stânga zidul de piatră al muntelui, în dreapta desfăşurarea văilor, aci repezi, adânci, prăpăstioase, aci larg deschise în tăpşane regulate, acoperite unele de fâneaţă, altele de păduri răcoroase. De la Podul-Dâmboviţii, lăsăm şoseaua şi cârmim la stânga pe drumeagul pietros ce merge-n sus pe lângă hierăstraiele Dâmbovicioarei. Dar iată că în faţa noastră se râdică nu munte înalt şi drept ca un zid năprasnic, de crezi c-aici e sfârşitul lumii. Ne-apropiem, şi deodată, la o cotitură, ni se deschide, printre două stânci colţuroase, intrarea înlăuntrul muntelui, cheia adâncă şi îngustă a Dâmbovicioarei. E răcoare, şi vuietul apei răsună aşa de tare, că nu-ţi mai auzi glasul. De pe fundul acestei prăpăstii ne uităm cu groază-n sus la namilele de stânci aninate de păreţii cheii ca nişte dihănii ce stau la pândă, gata să se prăbuşească peste noi.

Deasupra noastră, se zăreşte un petecuţ de cer sprijinit, ca un capac albastru, pe crestele ascuţite ale înaltelor ziduri ce ne îngrădesc în umbra lor veşnică. Pe sus vezi câte un brad ieşind strâmb şi chircit din crăpătura unei stânci, mirat şi el de fioroasa singurătate în care se găseşte, întinzându-şi cetenele-i triste, în aşteptarea zadarnică a unei raze de soare. Mergem aşa, în sus, pe matca întortocheată a râului, vreo jumătate de ceas, şi deodată cheia se lărgeşte: în păretele din dreapta, deasupra unei prispe de piatră, se deschide gura neagră a „Peşterei", în hăul căreia intrăm cu lumânări aprinse. E un întuneric rece, umed, apăsător, din când în când auzi câte-un strop picurând din tavanul scund, şi-n jocul slabei noastre lumini, pe păreţii umezi şi scofâlciţi ai hrubei se-nşiră tot felul de vedenii urâte. Mă cred într-o lume din basme. Un glas bătrânesc pare că vine de departe, din adâncul beznei, şi-mi spune: „În văgăunele acestea au trăit, fără foc, fără lumină, goi, slabi şi-nfricoşaţi, cei dintâi

oameni — strămoşii voştri ai tuturora — din fundul acestor tainiţi au izvorât încetul cu încetul miile de popoare ce-au împânzit pământul... Măsoară drumul pe care l-a străbătut, numără stepenele pe cari le-a suit omenirea de la sălbăticia şi întunecimea acestor vizuini până la puterea şi strălucirea ei de azi, şi vezi din ce depărtată obârşie te tragi, şi câtă muncă i-a trebuit vieţii ca să se desfacă din noaptea ce-o învăluia la început şi să iasă tot mai în larg, tot mai în lumină..."

„Mai în larg, mai în lumină..." Înţelesul acestor cuvinte capătă aici o deosebită însemnare, şi mereu mi le rostesc în gând, nerăbdător de a ieşi mai curând din peşteră; mereu îmi revin pe buze, tot timpul cât scobor lunga strâmtoare a cheiei. Mi-e aşa de dor de cer, de soare, de arbori — un vac de om mi se pare de când n-am mai văzut pământ întins şi verde înaintea mea.

TÂRGOVIŞTEA. RUINILE

Dormim noaptea la Podul-Dâmboviţii, un sat cuibărit în fundul unei văi adânci, închis din toate părţile, ca o căldare. Pe creasta zidului de stânci dinspre miazănoapte se văd rămăşiţele unui vechi castel. Nu se ştie al cui a fost. Bătrânii spun c-aşa l-au apucat. Mulţi au căutat comori pe sub ziduri, căci mereu se zărea noaptea jucând o pară albastră, acolo, la „Ruina Pustie", cum îi zic ei. Ceva mai în jos, dincoace de ruinele cetăţii lui Negru-vodă, pe malul drept al Dâmboviţii, e satul Stoeneşti, unde s-a retras Mihai Viteazu, acum trei sute de ani aproape, să-şi odihnească mica lui oaste în urma strălucitei biruinţi de la Călugăreni.

De la Podul-Dâmboviţei o luăm spre răsărit, pe cărări de turme, peste muscele; prin codri de brad şi de fag suim din greu muntele Leaota, care se desface

din culmea Bârsei și se lasă-n podișuri trăgănate până-n măgurile de var și de cărbune de la Șotânga. Mânem la o stână pe vârful Leaotei. A doua zi ne scoborâm în valea Ialomicioarei, și pe la asfințitul soarelui sosim la Târgoviștea. Orașul e așternut în limpeziș, pe malul drept al Ialomiții. Un lung șir de coline, acoperite cu vii, îngrădesc zarea spre răsărit, iar în mijocul acestor coline, pe vârful cel mai înalt, se vede ridicându-se falnică dintre copaci Mânăstirea Dealului ; întreagă, strălucitoare, stă mândră în fața orașului, ca și cum vremea ar fi adormit la pragul ei. Acolo, în tinda bisericii, într-o raclă de sticlă se păstrează capul lui Radu cel Mare, întemeietorul mânăstirei (acum patru sute de ani) și capul lui Mihai Viteazu, pe-a cărui frunte a strălucit, în fulgerarea unei clipe de noroc, cea mai glorioasă coroană la care-a țintit vreodată visul de mărire și de dreptate al neamului românesc.

Aici, în Târgoviștea, și-a așezat Mircea-vodă scaunul domniei către sfârșitul veacului al paisprezecelea, și, fiind lunca deschisă și fără apărare, a făcut șanțuri și ziduri tari împrejurul cetății, și 333 de ani a rămas aici capitala țării. În vremea asta orașul a fost adesea bântuit de oștile turcești, și cu toate nenorocirile cari l-au învăluit, a mers înainte, s-a râdicat și s-a îmbogățit mereu. Domni după domni l-au înfrumusețat și l-au dăruit cu mitropolie, cu biserici, cu tipografie ; sub înțeleapta și blânda stăpânire a lui Matei Basarab, mulțimea norodului ajunsese la 60 000 de suflete.

Ce viață, ce zarvă trebuie să fi fost odinioară pe ulițile acestea, astăzi așa de liniștite, aproape triste ! Aici bătea inima țării, cu toate grijile și bucuriile ei. Aici veneau negustorii din Veneția, din Genova și de la Țarigrad. Ei aduceau în acest „Damasc al României" scule și covoare scumpe, mătăsuri cusute cu fir de aur, haine și podoabe pentru mitropoliții și gospodarii țării, pentru domnițile și bogatele jupânese de pe vremuri. Și de-aici porneau, pe cele patru porți ale cetății, chervanale-ncărcate cu lână, cu miere, cu sare și cu zaherele, ce-mprăștiau vestea despre dărnicia și-mbelșugarea pământului nostru până-n cele mai depărtate schele ale Europii.

Acum Târgoviştea e un oraş de amintiri. Zidurile cetăţii s-au năruit, şanţurile s-au astupat, pe unde se-ntindeau palatele şi edecurile Mitropoliei, astăzi e obor de vite, iar curţile domneşti, mândrele curţi de pe malul Ialomiţii, înlăuntrul cărora s-a urzit o parte aşa de însemnată din istoria patriei noastre, au rămas părăginite, — un morman de ruini înecate de bălării, bolţi surpate, grămezi de moloz sprijinind câteva ziduri afumate, în cari se văd ca nişte răni spărturile ferestrelor, lărgite de ploi. O singură odaie îşi mai păstrează cei patru păreţi lăturalnici : din mijlocul ei se-naltă doi salcâmi. În toate părţile se-ntind desişuri mari de bozii şi de urzici, de jur împrejur pământul creşte, ca şi cum ar vrea să năpădească şi să înghită şi aceste biete rămăşiţi din ceea ce-a fost odată fala şi podoaba Târgoviştii. Ce păcat că nu ni s-a putut păstra măcar palatul acesta, ca o mărturie scumpă a vremilor trecute ! Am fi venit aici din toate unghiurile ţării, am fi alergat aici, ca la o şcoală înălţătoare, să ascultăm şoapta zidurilor sfinte şi să trăim o parte vie din istoria neamului nostru. Am fi păşit cucernici prin sălile largi şi tăcute ale bătrânilor voivozi, ş-am fi putut zice : pe uşa asta a intrat marele Mircea când s-a întors biruitor de la Rovine, de la fereastra asta se uita cruntul Ţepeş peste oraşul lui domolit şi spălat de fărădelegi ; în jilţul acesta a stat viteazul Mihai, pe când în mintea lui cutezătoare se împânzea un vis măreţ — o ţară întinsă, puternică şi glorioasă, toată suflarea românească sub un singur sceptru. Dar a bătut nemilos viforul vremii, mai aprig decât războaiele şi decât focul, ş-a pustiit mândrele curţi, ş-a surpat zidurile falnicului palat, în încăperile căruia n-a stat nici un domn fanariot. Numai biserica a rămas, cu sfinţii ei zgâriaţi de suliţile turcilor, şi înaltul turn al Chindiei, unde vegheau străjile şi unde bătea meterhaneaua * când s-aşezau domnii la masă.

---

* *Meterhanea* muzică miltară, fanfară.

Doarme bătrâna Târgoviște, cetatea atâtor glorioase amintiri. Un moment de tresărire a avut pe la începutul veacului trecut, ș-a dat atuncea țării trei poeți însemnați, aproape în același timp: pe Eliade, pe Alexandrescu și pe Cârlova. Dar la sunetele harfei lor pietrele nu s-au mai mișcat, să reînvie cetatea moartă, ca-n bunele vremuri de demult la cântecele lui Orfeu.

PE IALOMIȚA. DE LA TÂRGOVIȘTE LA PETROȘIȚA

Șoseaua care se râdică din Târgoviște spre munți merge pe stânga Ialomiței, de-a lungul văii ce se deschide ca o albie între două șiruri de dealuri din ce în ce mai înalte, din ce în ce mai repezi și mai imponcișate **. E o dimineață senină și răcoroasă de pe la sfârșitul lui august. Trecem pe sub viile și livezile așternute pe costișa din dreapta. De sus, de pe măgura cea mai înaltă, ne privește Mânăstirea Dealului. Puțin mai în fund, pe un alt vârf de măgură, stă mânăstirea Golgota, întemeiată de Pătrașcu-vodă, tatăl lui Mihai Viteazu, iar mai jos, la curmătura dealului, ferită de privala lumii, e Viforâta, mânăstire de călugărițe.

Dulce miroase în aerul dimineții fânul de pe luncă, și-i așa liniște — nu se aude decât tropotul cailor pe drumul neted și uscat. În urma noastră, Târgoviștea s-afundă, se șterg una câte una turlele numeroaselor ei biserici. Un farmec deosebit dă acestei văi priveliștea căsuțelor albe, ce se ivesc dintre pomii încărcați de rod; sate mari, îndestulate, își întind gospodăriile de o parte și de alta a râului până-n negura munților. Printre ele trece calea ferată la băile Pucioasa. Iată Doiceștii, sat vechi, care-și are și el istoria și ruinele lui de întăriri și de palate: se spune din bătrâni c-aici se trimiteau doicile cu pruncii domnești când era război în țară. Mai încolo, după un crâng de aluniș, Șotânga își dișterne livezile de pruni și ogoarele de porumb pe

---

* *Imponcișat* — așezat ponciș, încrucișat.

malul drept al Ialomiţii, pe trăgănatele tăpşane ce-ascund în sânul lor bogate straturi de cărbune. Iată Lăculeţele: în stânga, o fabrică mare — pulberăria statului, în dreapta, pe măgura ce se-nalţă chiar din marginea şoselii, sunt presărate vile frumoase, vesele, cu grădiniţi în faţă, cu drumuri prunduite ce se deapănă pe sus, în rotocoale largi, de la uşă la uşă — ai zice că un oraş nou stă să răsară, împins de comorile dinlăuntrul pământului. De-aici încep Glodenii, satul norocos sub care gâlgâie izvoarele de păcură: o sută de guri sorb afară bogăţia aceasta minunată, stoarsă din nămolul gras al vechilor mări, adunată picătură cu picătură în mii şi mii de veacuri, gonită din cine ştie ce depărtări, pe jgheaburi întunecoase, de uriaşele frământări ale globului şi strânsă aici, ca de o mână prevăzătoare, în tăinuitele cisterne ale adâncului. Un miros care nu e deloc plăcut ne vesteşte c-am intrat în Pucioasa, aşezare frumoasă, într-o vale deschisă, pe râul Ialomiţa, de o parte şi de alta dealuri uşor trăgănate, în fund, priveliştea munţilor acoperiţi de codri; dincolo de râu, de sub o ruptură de mal, ţâşnesc binefăcătoarele izvoare de pucioasă şi de fier. Peste deal, spre apus, sunt băile de iod de la Vâlcana. Un izvor de pucioasă mai e şi la Bezdead, cel mai întins şi mai bogat sat din munţii Dâmboviţii. Acolo, în marginea de sus a satului, e un zid înalt de stânci foioase, numit — pentru ecoul răspicat şi puternic pe care-l dă — „Malul-de-răsună".

De la Moţăeni în sus valea începe să se strâmteze; şoseaua ţine mereu şerpuirile Ialomiţii, care de-aici încolo prinde-a lua glas: tot mai limpezi şi mai repezi s-azvârl undele ei printre bolovani, îmbrâncind pe unii cu mânie, mângâind pe alţii şi puindu-le pe creştet rotunde coifuri de oţel. Intrăm pe la amiază în Petroşiţa, sat mare cu mai multe cătune frumos revărsate pe brâiele plaiului — de jur împrejur case albe, din ce în ce mai rari, se urcă pe coastele dealurilor, ca şi cum s-ar fi luat la întrecere: care să privească mai de sus — în lungul apei, hierăstraie, mori, pive şi dârste, zorite, se strigă unele pe altele până, hăt, în capătul de sus al Moroenilor, de unde-ncepe înalta pustietate a munţilor, măreaţa şi liniştita împărăţie a Bucegilor.

PRIN CHEIA TĂTARULUI. LA SCHITUL PEŞTERA

De la Moroeni părăsim şoseaua, care încovăindu-se pe sub poalele unui munte frumos cu nume urât, răzbate prin bezna codrilor de brad în valea Izvorului, la Sinaia, şi-naintăm pe jos, călăuziţi de-un pădurar, pe năpraznica spintecătură a Ialomiţii. Trecem anevoie peste prăbuşituri de stânci, chemând uneori şi braţele-n ajutor; urletul apei ne sileşte să vorbim tare.

— Nu ne-om rătăci, bade Stane, să-nnoptăm pe-aici ?!

Pădurarul se uită liniştit la noi şi zâmbeşte; apoi, ridicând mâna, ne-arată la stânga-n fund, printre cheliile munţilor, un ţugui mai depărtat, aurit de razele soarelui.

— Stă soarele la Zănoaga... avem destulă vreme. Acolo să vedeţi mândreţe. Sus de tot, chiar pe vârful Zănoagei, s-aşterne o pajişte frumoasă, care se cheamă „Podu-cu-florile", că-i numa flori toată, şi la mijloc e un lac aşa cât faţa unei arii de mare, şi-i limpede, limpede apa ca lacrima, iar împrejurul pajiştii, pe mărgini, sute de stânci înalte şi colţuroase stau înşirate, parcă-s puse s-o păzească. Povestesc bătrânii că s-au fost ascuns odată acolo nişte domniţe pe cari le fugăreau tătarii, şi când le-au dat păgânii de urmă, ele s-au suit sărăcuţele pe stânci şi s-au azvârlit în prăpastie, unde-au pierit...

Trecem printr-o rarişte de fagi şi ieşim la „Cheia Tătarului". Aici Ialomiţa deschide vitejeşte porţile Bucegilor şi se aruncă peste sfărâmăturile stăvilarelor, prin adânca desfundătură a muntelui, ce răsună, ca un gong uriaş, de vuietul nahlapilor. Păşim cu grijă printre stânci prăbuşite, sub îngusta făşie de cer întinsă, trâmbă de lumin-albastră pe crestele celor două ziduri de piatră ce se ridică, drepte, înalte, năpraznice, de-o parte şi de alta.

Dar ce frumoasă şi veselă privelişte ni se deschide la ieşirea din cheie! Deodată valea se lărgeşte, desfăşurând în dreapta podişuri întinse, verzi, descoperite, pe legănarea cărora te uiţi ca pe valuri în sus, până-n cătarea Vârfului-cu-Dor, la stânga se-nalţă trăgănat

muntele Padina, în crestătura căruia se vede-o căsuță albă, singură-ntre stânci — vama de la Strunga; în fund, în fața noastră, peste dungile de brădet ce se diștern pe vale ca niște grădini, se ridică, vinete și prăpăstioase, meterezele Obârșiei. Aerul dulce, răcoros, miroase-a pajiște și-a pădure. Soarele scapătă după muchea Padinei. Valuri de umbră îneacă valea. Trecem pe lâng-un hierăstrău părăsit, peste grămezi de leațuri și de scânduri înnegrite de ploi. Nu se aude decât șuietul potolit al apei, ce pare că stă s-adoarmă, culcată între răzoare de flori. Și toate ni se par sfinte în singurătatea și în măreția acestui cuprins Înaintăm tăcuți, ca-ntr-un templu, în adânca liniște-a-nserării. Un călugăr ne iese-nainte și ne urcă pe-o potecuță tăiată-n brâul muntelui din stânga. Suntem la schitul „Peștera".

Pe-un prag râdicat deasupra vâltorilor Ialomiții, o spărtură largă se deschide, boltindu-se în coasta stâncoasă a muntelui Bătrâna. La intrare, sub tavanul ei înalt, scobit ca un fund de corabie, e o bisericuță, pe de lături, pe lângă păreții umezi și-nnegriți de fum, câteva chilii scunde, întunecoase, adăpostesc vro doi-trei călugări, ale căror chipuri au împrumutat ceva din sălbăticia peșterei. Un izvoraș limpede lunecă pe sub zidul din stânga. În fund tavanul se pleacă și păreții se apropie, ca și cum ar vrea să-ți închidă trecerea. Multă vreme nu s-a știut ce e mai departe. Mâna îndrăzneață și scotocitoare a omului a spart în sfârșit și încuietorile acestor tainiți. Acum vestita peșteră te lasă să intri în toate cămările ei, să străbați departe în fioroasele-i adâncuri, s-auzi șopotul izvoarelor ascunse și plescăitul răsunător al cascadei — o ploaie de pietre scumpe la lumina torților — să vezi cele două lacuri ce dorm, limpezi, albastre, fără nici o-ncrețitură, sub mândre pologuri de piatră, din vârful cărora atârnă felurimi de ciucuri albi și lucii ca de marmură, și de-aici să te urci în marele dom al peșterei, sub uriașa boltă împodobită cu stalactite, — în minunatul palat unde-au împărățit odinioară „urșii speluncilor", ale căror oase zac, de cine știe câte mii de ani, risipite pe lângă păreți. În fund de tot este o altă încăpere largă — cea din urmă

— care, pentru frumusețea și bogăția stalactitelor ei lungi și sclipitoare, s-ar putea numi „sala coloanelor de marmură".

PE OBÂRȘIA. LA OMUL. PE VALEA CERBULUI

E frig; încă n-a răsărit soarele, și noi de mult urcăm pe coastele uscate și priporoase ale Obârșiei. Schitul a rămas departe-n urmă; la stânga, în jos, de-abia se mai zăresc, dincolo de spintecătura Ialomiții, câteva pete negre de codru, tot mai largă și mai adâncă se cască năprasnica vale de sub noi; în dreapta se-nalță surele metereze ale Bucegilor, turme de stane se-nșiră pe creste, pale de ceață se mișcă molatec pe dinaintea lor. Unde te-ntorci, nu vezi decât spinări goale de munți, întinsa domnie-a prăpăstiilor ș-a pustietăților de piatră, — nici un copac, nici un izvor, nici un petecuț de verdeață pe care să-ți odihnești privirea. De-asupra „Babelor" o lumină albă se-mprăștie pe cer, un pisc înalt s-aprinde de cealaltă parte, apoi altul, — perdeaua de ceață se rupe, ș-un snop de raze, lungi suliți luminoase, săgetează văile. Încă două ceasuri de urcuș și suntem pe vârful cel mai înalt al Bucegilor, pe creștetul pleșuv al „Omului".

Când te vezi aici, întâi te încearcă un fel de neastâmpăr, o dulce neliniște, parc-ai fi gata să zbori. E în cuprins ceva așa de măreț și de sărbătoresc, că uiți deodată și osteneală, și foame, și sete, și nu te mai înduri să stai jos — privești uimit în toate părțile, respiri din adânc aerul acesta proaspăt, răcoros, ce pare că miroase-a zăpadă, ochii tăi sorb cu nesaț depărtările, și nu știu ce sentiment de voioșie, de copilărească semeție te face să-ți râdici fruntea și să cauți falnic în jurul tău, ca și cum ai fi lucrat și tu la așezarea atâtor podoabe, ca și cum, în clipa asta, anume pentru tine se-nalță-n slăvi de pretutindeni popoarele de munți...

Ne oprim la picioarele celor trei namile de stânci înfipte în creștetul Omului — cea din mijloc, privită mai de departe, are într-adevăr ceva din chipul ome-

nesc. În spatele lor e o colibă de piatră, unde te poți adăposti pe vreme rea. De jur împrejur bolovani risipiți, — te-ai crede pe ruinile unei cetăți fantastice. Și-i liniște, nici o adiere de vânt, nici o pasere în aer, soarele scânteie pe muchile Coștilei, ce-și sprijină spinarea de cei doi uriași bătrâni : Morarul, pe culmea căruia poți sta c-un picior în România și cu altul în Transilvania, și Caraimanul, cu țancuri ascuțite, pe brâiele cărora cresc friguroasele steluțe de munte — „Floarea reginei". Și vârfuri multe, nenumărate, răsar din toate părțile, unele din altele, se pleacă și se-nalță în limpezișul zărilor, ca și cum ar da să spargă cu zimții lor bolta albastră a cerului. Printre ele privirile coboară pe stepene de codri în depărtările văilor ; unde și unde se zăresc în pâlcuri locuințile omenești, stropituri albe pe fundul adâncului, unele sclipitoare ca niște cioburi de oglindă... Așa trebuie să vadă vulturii orașele noastre din mândra lor împărăție.

De pe Omul, „o tulim o țâră" — cum spune badea Stan — pe șeaua ce se-ndoaie spre Caraiman, și după ce scoborâm sute de pași pe iarba lunecoasă, crescută-n fuioare, așa de potrivit numită „barba-caprii", facem la stânga și intrăm în Valea Cerbului, în uriașa spintecătură a Bucegilor, ce ține din străjile Obârșiei până jos, în matca Prahovei. Pereții crăpați, stâncoși, sunt așa de înalți și de repezi, poteca așa de îngustă și fără sprijin, că uneori te oprești cu frică pe câte-un colțișor de piatră la mijlocul prăpastiei, te uiți în jos și parcă ți se taie picioarele când vezi câtă adâncime e sub tine. În fund, pe trepte de stânci, s-azvârle pârâul Cerbului în sărituri mari, ce recheamă în închipuirea poporului goana speriată a unui cerb. Din când în când te uiți înapoi și ți se pare că munții se pornesc și vin după tine. Și mergi prin prăpastia asta mai bine de trei ceasuri ; iar cine-a pierdut cărarea poate să rătăcească și-o zi-ntreagă până să-i dea de capăt. Devale malurile se pleacă. Intrăm într-un codru de brazi. Acum pășim fără grijă pe cărarea largă, umbrită, brazde noi de mușchi ne îmbie să ne mai odihnim, izvoarele freamătă în toate părțile, ici-colo câte o rază piezișă de soare tremură prin cetini ; de jos vine tot mai tare un sunet de clopot — ne-apropiem de Bușteni ;

încet, sufletele noastre încep să se reculeagă : priveliştea nemărginită din vârful Bucegilor, înălţimile acelea ameţitoare, nenumăratele castele ce despicau zările cu turlele lor albe şi neregulate, Valea Cerbului, cu fioroasa ei măreţie, toate frumuseţile şi minunăţiile pe cari le-am văzut, acum, când ne revin în minte, pare că au ceva din farmecul lucrurilor visate.

PE VALEA PRAHOVEI : PREDEAL, AZUGA, BUŞTENI, SINAIA

Pe sub coastele Bucegilor, pe dinaintea celor mai înalte şi mai frumoase vârfuri, se deschide de la miazănoapte spre miazăzi Valea Prahovei — pustietăţi şi întunecimi de codru acum două sute de ani — astăzi valea cea mai locuită şi mai bogată din ţară. Porneşte de la hotar, din dâmbul Predealului, şi se lasă-n cotituri trăgănate printre munţi până dincolo de Câmpina, unde-şi topeşte malurile în largul netezis al şesului.

Cum intri din Transilvania, pe frumoasa şosea ce s-aşterne pe vale, ai, în stânga, clădirile mari ale gării ş-ale vămii, în dreapta — o cascadă de vile ce se revarsă pe sub poalele codrului în jos pe tăpşanul verde, întins ca un covor la soare. Aici e Predealul, sat mare, aşezat în curmătura munţilor pe unul din cele mai înalte podişuri din marginea ţării. De-aici ţâşnesc de pe sub maluri izvoarele cari, mai la vale, se adună într-o singură albie şi dau fiinţă Prahovii. Şoseaua se lasă pe sub Clăbucetul Taurului, pe lângă schitul Predeal, taie satul Azuga, căruia îi dau o înfăţişare de oraş numeroasele fabrici ce-şi înşiră înaltele coşuri, înnegrite de fum, de sub coasta muntelui Sorica până în matca Prahovei. Păduri nesfârşite se râdică de o parte şi de alta. În lungul apei aleargă zgomotoasele trenuri, unele gâfâind la deal, altele, repezite la vale, în goană ameţitoare, desfundând munţii şi-nfiorând codrii cu şuierul maşinilor şi cu uruitul asurzitor al roţilor.

Din Azuga şoseaua face o îndoitură largă spre dreapta, încunjură tunelul drumului-de-fier şi dă în

Buşteni. Aici valea se mai deschide. Poieni întinse, stropite cu flori, s-aştern între izvoare. Case frumoase, vesele — un adevărat orăşel de munte — se răsfaţă la soare pe tăpşanul din stânga, în fund codru de brazi, iar din întunericul codrului se râdică, vinete şi prăpăstioase, crestele Bucegilor, cu brâie albe de zăpadă şi cu ţancuri ascuţite, pe cari numai vulturii şi norii le ating. De nicăieri nu se văd aşa de bine şi de aproape uriaşii gemeni din faţa Zamorii, stâncoşii Jepi ce stau ca două străji la meterezele Bucegilor. Sub poalele Jepilor, din deal de Poiana-Ţapului, e frumoasa cădere de apă, vestita Urlătoare, unde pârăul se aruncă de sus, de pe o prispă de piatră, şi cade drept, de la o înălţime de 15 metri — un sul lucitor de cristal, ce se sparge cu zgomot în volbura de jos.

La şapte kilometri din Buşteni, tot pe partea dreaptă a Prahovei, e Sinaia — capitala de vară a ţării. Acum două sute şi mai bine de ani erau pustietăţi pe aici. Muntele Molomoţ (Furnica) era acoperit de păduri, un singur schituleţ era ascuns într-un luminiş, pe brâul muntelui, unde pusniceau câţiva călugări. Povestea spune că-n noaptea de Sfântă Mărie îngrijitorul schitului, ieşind de la utrină, ar fi stat puţin să se odihnească pe culmea dealului sub care e astăzi mânăstirea Sinaia, şi, fiind ostenit, ar fi aţipit, şi un vis preafrumos i s-ar fi arătat în somn. I se părea că din vale cântări îngereşti s-auzeau înălţându-se în slăvi, iar jos, pe o poeniţă, se făcea parcă o „lumină mare ca ziua, şi două cete de tineri îmbrăcaţi în alb, cu lumânări aprinse, cântau troparul adormirii, şi cum au încetat cântările, s-a pus iarăşi întunericul nopţii". Mai târziu, auzind despre asta spătarul Mihai Cantacuzino, şi aducându-şi aminte, că, pe când se afla ascuns de prigonirile turcilor în muntele Sinai din Arabia, cugeta că, de se va mai întoarce cu zile în ţară, să facă o biserică, a pus de-a zidit o mânăstire pe poeniţa aceea, din vale de schitul Molomoţ, şi i-a zis *Sinaia*, „după asemănarea Sinăei cei mari". Şi-a stat această mânăstire aproape două veacuri pitită în pustietatea codrului. [...] Stau astăzi bătrânii, vechii cărăuşi, care de pe la Orăţii până la „Slonul de piatră" de sub Zamora umblau cu

chervanele numai prin pustietăţi, stau şi se uită ca la o minune la atâta sodom * de case, care de care mai mândre, căţărate pe brâiele muntelui, şi parcă tot nu le vine să-şi creadă ochilor... Iar noaptea, noaptea, când tot oraşul străluceşte la lumina lămpilor electrice, când cele mai frumoase stele parcă s-au scoborât din cer ca să dea farmec văii aceştia, Sinaia pare o vedenie de prin alte lumi — Bucegii se-naltă şi o privesc înmărmuriţi — un mândru colţ de rai aninat la poalele lor. [...]

De jos, din marginea parcului, o luăm încet pe şoseaua ce urcă trăgănat la deal, trecem prin curtea mânăstirii şi scoborâm pe valea Peleşului. [...]

CÂMPINA. VALEA DOFTANEI. SLĂNICUL-PRAHOVEI

De la Sinaia şoseaua se-ndoaie puţin pe vale, apoi coteşte la stânga, trece Prahova şi, amăgind dealul, se urcă tiptil pe brâiele-i încâlcite, dă stâncile la o parte, aşterne pod înalt peste Orăţii şi iese în luminişul de la Posada. De-aici se deschide cea mai largă şi mai frumoasă vedere pe Valea Prahovei în jos. Se trag perdelile munţilor în lături, şi-n depărtare, cât bate ochiul, vezi lunga şerpuire-a apei presărând pete de argint din ce în ce mai mici, din ce în ce mai dese pe prundul alb, între malurile-i rupte, din ce în ce mai plecate, din ce în ce mai strâmte — o lumină dulce, odihnitoare, limpezeşte valea, dealurile sure se topesc în adâncimea zărilor. De pe la Orăţii şoseaua e tăiată-n munte, din marginea ei se prăbuşesc în jos teancuri de lespezi uriaşe, cărţi răscolite, pe filele cărora a scris vremea istoria zbuciumată a pământului. Jos vâjâie Prahova, codrii clocotesc de zgomotul trenurilor. Pe la Comarnic valea se mai lărgeşte, şoseaua trece de partea cealaltă, pe dealul din stânga,

* *Sodom* — mulţime, sumedenie.

străbate Breaza și se lasă trăgănat în jos, între malurile sparte și-nnegrite de păcură de sub podișul Câmpinei. De aici încolo Prahova iese-n larg, soarbe undele Teleajenului din jos de Ploiești, și la hotarul județului se toarnă-n Ialomița, care duce Dunării toate apele Bucegilor.

Părăsim șoseaua, urcăm dealul din stânga și intrăm în Câmpina — un orășel liniștit, așternut la pragul munților pe-o colină dezvălită, bogată-n izvoare de petrol. Aici trăiește într-o căsuță retrasă, departe de zgomotul lumii, cei mai mare artist al neamului nostru — pictorul Grigorescu. În ce lumină fermecătoare ni se arată frumusețile țării pe pânzele acestui maestru! Sub ceruri albastre, calde, pe-ntinse răvărsări de plaiuri, pasc turme de oi; un cioban stă răzemat în bâtă pe o muche de deal; păduri ruginite de toamnă își scutură frunza, nori albi, ușori se mișcă pe deasupra lor; pe văi depărtate sclipesc râuri de argint; căsuțe albe, vesele, se ivesc dintre copaci; de pe colnice coboară-ncet, alene, boi înjugați la care încărcate cu fân, într-un nor de praf trece pe drum o laie de țâgani; o țărancă-naltă, zveltă, pășește agale și toarce, ducând la păscut un cârd de viței... Și nu știu ce aer de bunătate, de liniște și de curată și înălțătoare iubire plutește în jurul acestei lumi ieșite din mâna artistului, — o lume sănătoasă, în care toate trăiesc: un colțișor de pajiște, o tufă subțire și albă de mesteacăn, o gingașă floare de câmp, vii te privesc din tablou, îți surâd, îți vorbesc cu drag, și ce de lucruri frumoase-ți spun de țara ta!

Ieșim înseninați din casa maestrului, ca dintr-o biserică în care ne-am rugat. Ni-s plini încă ochii de atâta lumină, și când, după un ceas de urcuș prin pădure, scoborâm în valea deschisă a Doftanii, ni se pare că luncile verzi, și casele albe de pe poalele măgurilor, și vitele ce pasc, și cârcima de la drum, și malurile rupte ce se depărtează în susul văii spre Teșila sunt podoabe desprinse de pe pânzele artistului.

În stânga Doftanei se arată, pe încheietura colinelor, satul Telega, cu bogata-i ocnă de sare, la gura căreia vine, peste dealul Câmpinei, o ramură de drum-

de-fier. Mai în sus, spre miazănoapte, într-o frumoasă deschidere de şes, e vechea mânăstire Brebu, îngrădită cu ziduri înalte, ca o cetate. Aici a stat odată, îngrijată, şi-a bătut mătănii pentru mântuirea ţării milostiva domniţa Elena, soţia lui Matei Basarab, pe când domnul, în lupta de la Finta, roşea lunca şi undele Ialomiţei cu sângele vărsat în deşert al bieţilor români, — crâncen şi nelegiuit război, care-a lăsat una din cele mai dureroase pagini din istoria neamului nostru. De la Brebu o retezăm călări peste culmea Negraşului, şi după un drum greu de patru ceasuri, ne lăsăm, printre huceaguri, pe plaiul Vărbilăului, la Slănicul din Prahova. Satul e aşezat pe vale, străbătut de apa Slănicului, în care se preling izvoraşele ce mijesc de pe sub dealuri şi lasă pe iarba uscată cărări albe de sare. În dreapta sunt băile, ceva mai sus sunt clădirile mari ale ocnei. Ne scoborâm ,,cu hârzobul'' pe gura strâmtă şi întunecoasă a ocnei: de jos vine răcoare ş-un năbuşitor miros de petrol, apoi s-aud ciocanele zingănind din ce în ce mai tare, deodată o lumină albă, scânteietoare, ne-mpresoară din toate părţile — am ajuns. Suntem aievea pe alte tărâmuri, în unul din acele palate de cristal cu cari ne minunau basmele copilăriei. În uriaşele galerii deschise la o adâncime de aproape o sută de metri, sub lumina vie a lămpilor electrice, spărgătorii ce viermuiesc pe lângă pereţii înalţi şi strălucitori ai bolţilor par nişte pitici cari se joacă. Nimic nu se mai aseamănă cu ce ştim noi. Şi sunetele sunt altfel aici. Izbesc ciocanele-nteţit în sticloasele ziduri, blocuri mari, tăiate regulat, se răstoarnă greoaie în cărucioare, bubuie adâncul tot de zgomotele muncii. Suntem în una din cele mai bogate saline din lume; sute de ani am putea îndestula pământul numai cu sarea de-aici. Ne râdicăm; c-un fior de nelinişte simţim golul crescând sub noi, tot mai departe şi mai înfundat auzim zingănitul topoarelor... Iată-ne iar la buna lumină a soarelui. Puţin mai la deal e ocna părăsită, hăul fioros şi răsunător, în fundul căruia nu te poţi uita. Alături se-nalţă, cât o biserică, o stană albă de sare, răbufnită din sânul pământului, — scapără-n soare muchile-i lucii şi străvezii, pe sus ploile au împodobit-o cu ,,arabescuri''.

VALEA TELEAJENULUI

Prin frânturi de măguri, sub arșița soarelui, tăiem spre răsărit meleagurile pustii, scrijelate de izvoare sărate ce usucă iarba pe unde trec, și ne lăsăm pe surpătura Runcului în valea Teleajenului. Ne oprim puțin în Vălenii-de-Munte, orășel vechi de peste șase sute de ani, așternut, între izlazuri și livezi de pruni, pe râușorul Văleanca. Pe spintecătura asta se vede că și-au făcut vad gloatele tătarilor când s-au năpustit încoace, pentru că toate satele de pe Teleajen, până-n cheia Bratocii, păstrează amintiri – doine, legende, nume de locuri – de pe vremile acelea de groază. De-aici o luăm pe apa Teleajenului, pe lângă Drajna-de-sus, unde s-au descoperit de curând, pe culmea dealului Gradiștea, urmele unui însemnat lagăr roman, și după un drum de patru ceasuri, peste dealuri sparte de viiturile șuvoaielor, printre hârtoape prăpăstioase, ieșim la mânăstirea Suzana, așezată-ntr-o poiană frumoasă, pe-o frunte de dâmb, sub care se azvârl în Teleajen pârăul Stanca din dreapta și Epurașul din stânga, tăind pe braniștea * văii o cruce de argint. [. . .]

De la Suzana-n sus drumul se leagănă între dealuri îmbrăcate-n codru, pe-ndoiturile Teleajenului. Unde și unde se desfac luminișuri verzi, răcorite de izvoare limpezi. Urcăm un tăpșan, și deodată, ca și cum s-ar fi tras răpede o perdea, înaintea noastră se face larg, ș-o priveliște neașteptată ni se deschide. În fund un șir de munți îmbrățișează zarea; din desimea codrilor, ce-i învălesc pân'la brâu, falnic își înalță grebenii colțuroși, albi, ca sideful, desfășurați în arc pe albastrul cerului; iar jos, în mijlocul acestei mândre îngrădiri de codri și de munți, o încântătoare poiană s-așterne pe malul stâng al Teleajenului, pe ea sunt presărate câteva case de țară, mai la o parte-nspre pădure-i mânăstirea Cheia, dincolo, la suișul drumului, vama Bratocea. Descălecăm în pragul acestui rai, ascuns în pâlnia celor mai frumoși munți din Șirul Tătarului. Deasupra noastră țancurile zimțu-

* *Braniște* – pădure din care e oprit să se taie lemne, pădure cu tufiș des.

ite ale Tigăilor, aprinse de cele din urmă raze ale soarelui, par o cunună de flacări. Amurgul iese din codri. Pe vale e pace, răcoare, ș-un dulce miros de fâneață.

ÎN MUNȚII BUZĂULUI. SIRIU

De pe culmea Tătarului, unde se răzoresc * hotarele noastre cu ale Ardealului, ne luăm rămas bun de la mândrețele ținutului Prahova și cătăm spre răsărit, peste clocotișul plaiurilor, la munții cei plini de comori — la Carpații blânzi și darnici ai Buzăului. În jurul nostru, în lumina limpede a zorilor, se înalță mii de catedrale. Soarele răsare din spatele Siriului. Turlele ascuțite prind a se rumeni. Sub noi ceața se risipește, pale fumurii plutesc pe creștetele codrilor, încep apele să se lămurească pe spintecătura văilor.

De-aici pornesc și se desfac în raze spinările răschirate ale munților — ca printre degetele unui pumn uriaș țâșnesc din toate părțile râuri furioase ce trag în matca lor șuvițele despletite ale pâraielor ș-arunc-o plasă de argint peste podoabele Buzăului. În depărtare, cât gonesc ochii, se desfac podișuri verzi, plaiuri luminoase ce se lasă în cascade pe stepenele munților, către satele răzlețite pe văi, târle de oi se zăresc pe sub poalele codrilor, mori și hierăstraie de-a lungul apelor. Intrăm în trecătoarea de la curmătura Crasnei, scoborâm în valea Tătăruțului și ieșim la cărare bătută de turme în mândra pădure de molift așternută pe coastele muntelui Siriu; urcăm din ușor, pe sub bolți de cetini, printre înaltele ferigi iubitoare de umbră; calde, sfiicioase mângâieri de soare tremură pe trunchii arămii; în stânga se deschid luminișuri — din pragul lor cătăm în larg, spre miazăzi; departe în zări se deslușesc cătunele împrăștiate pe încheieturile măgurilor, întinsele obrații * ale Chiojdului-din-Bâsca, sat mare de moșneni cuprinși, ale căror livezi și izlazuri pornesc din pajerea hotarului și merg

---

* *A se răzori* — a se mărgini, a se învecina.

* *Obrație* — loc îngrădit, plantat cu pomi, la poalele unui deal cu văi.

una până hăt în pripoarele Nehoiului, aproape de apa Buzăului. După două ceasuri de suiş trăgănat ieşim deasupra, în înalta şi luminoasa pustietate de pe „Feţele Siriului". Ne odihnim la capătul podişului, pe una din stâncele ce împrejmuiesc încântătorul lac al Siriului. Stă soarele la nămezi. Peste vrăjitul cuprins domneşte o linişte dumnezeiască. Uimiţi, ne uităm în apa lucie, în adâncul albastru al acestui crâmpei de cer încopcit în stânci, la picioarele noastre. Ş-o clipă trăim în basme. Aici spun ciobanii că vin vulturii, primăvara, de beau apă ca să-ntinerească, aici îşi învaţă puii să zboare, deasupra acestei oglinzi fermecate mijesc de somn, cu aripele-ntinse, trufaşii regi ai înălţimilor.

Ne lăsăm în jos pe pârăul Mreaja, care-şi trage izvorul din apele lacului, trecem prin locuri râpoase, peste grumaji de stânci, ca să dăm *mai de-a dreptul*, ceea ce-i pururea drumul cel mai lung, cum spune-aşa de bine înţeleptul nostru popor. Iată-ne în sfârşit pe frumoasa vale a Siriului, deschisă-ntre păduri de brad şi plaiuri vesele, cu întinse fâneţe ce-ţi odihnesc ochii şi te-mbată de mireasma florilor. Pe valea asta, aproape de apa Buzăului, ne-ntâlnim c-un tânăr învăţat francez, care umblă să afle vacul şi tainile pământului în cartea necercetată încă a munţilor noştri. Frumuseţile naturii, ca şi ale artei, împrietenesc pe oameni uşor. El vine tot din Prahova, pe altă vale însă, pe Bâsca Chiojdului, a văzut cam aceleaşi locuri pe cari le-am văzut şi noi, şi de aci încolo facem o bună parte din drum împreună.

MELEDIC

După mai multe zile de călărie şi de zdruncen, şi nopţi de nesomn pe la stâne, să stai răsturnat într-un jilţ moale, pe-o limpede seară de vară, în liniştea solemnă a munţilor, sub un cer învăpăiat de stele, şi s-asculţi pe un străin deştept care a umblat şi a văzut lume multă, să-l asculţi vorbindu-ţi cu uimire de ţara ta, de frumuseţile şi de bogăţiile ei, iată o fericire din acelea cari-ţi lasă-n viaţă dungi neşterse de lumină, cărări de-a lungul cărora îţi porţi cu drag aducerile-aminte.

Suntem la Meledic, una din cele mai largi deschizături din Carpaţii Buzăului. Măgura pe care stăm — un vârf înalt de unde privim toată valea Meledicului şi munţii depărtaţi cari-o încunjoară — se cheamă „Gruiul Haiducilor". Un mândru castel se râdică pe marginea lacului, flori ne-mpresoară, stelele tremură-n lac, lin clincătă pe vale apele Slănicului.

— Doamne, frumoasă ţară mai aveţi . . . Pământul d-voastră e într-adevăr o mamă care vă răsfaţă: el vă dă, aproape de-a gata — şi asta nu este totdeauna un bine — vă dă cu mână largă fructele cele mai gustoase, grânele cele mai căutate în Europa şi vinuri despre cari noi, la Paris, vorbim ca de lucruri din poveşti. În alte părţi va să munceşti şi s-asuzi din greu, să te lupţi piept la piept cu pământul ca să smulgi şi tu ceva din bogăţiile lui, fără să mai vorbim de ţările friguroase unde glia e săracă şi unde oamenii sunt nevoiţi să ceară mărilor hrana pe care nu le-o poate da pământul. Aici am văzut păşuni întinse rămase nepăscute, păduri nemărginite ce par a fi crescut numai pentru podoaba munţilor şi adăpostul fiarelor, gorgane de sare şi râuri de păcură ce de sine au izbucnit din adâncuri, nerăbdătoare, viind *ele* la d-voastră. Eu am rămas pe gânduri ieri, la Lopătari, când am văzut pe deal limbile acelea de flacări, străvezii, tremurătoare în bătaia soarelui — îmi închipuiam . . . poţi oare să nu visezi într-o ţară ca a d-tale? . . . îmi închipuiam că pe dealul acela al Smoleanului s-ar râdica un oraş care s-ar încălzi şi s-ar lumina c-un gaz aşa de curat, strecurat cu atâta grijă şi împărţit cu atâta dărnicie de bunul d-voastră pământ, şi că toţi munţii aceştia — frumoşii munţi ai Buzăului, cari au lacuri, şi chihlimbar, şi aur — şi-ar deschide deodată ascunsele lor comori şi le-ar revărsa asupra acelui oraş, asupra ţării întregi . . . Ce noapte divină, şi cum te îndeamnă la vorbă şi la vedenii! . . . Spune drept dacă patria d-voastră — pe care-mi închipui cât trebuie s-o iubiţi — nu vă dă adesea visuri de acestea, dintr-o mie şi una de nopţi. În orice caz, mărturiseşte că sunteţi un popor fericit.

— Ar trebui să fim. Îţi spuneam însă ce istorie zbuciumată am avut, o luptă a fost aproape toată viaţa noastră, şi un câmp de jaf şi de măcel — pământul ţării.

Şi azi găsesc plugarii noştri săgeţi pe unde ară, şi pinteni şi zăbale ruginite, şi oase de cai cu oase de viteji amestecate. Pe când d-voastră munceaţi în linişte, şi râdicaţi altarele luminii apusene, noi păzeam — străji credincioase şi neadormite — la porţile Carpaţilor, noi ne luptam, sărmanii, neştiuţi şi neajutaţi de nimeni, şi apăram cu sângele nostru sfânta şi rodnica d-voastră pace... Gardă care moare — cum ziceţi în mândra d-voastră limbă — moare, dar nu se predă. *Noi* am fost garda aceea! Vedeţi dar că nu vă suntem tocmai străini, şi că am pus şi noi ceva — de departe — la lumina asta mare, spre care de-abia acum, de câţiva ani, putem să ne întoarcem faţa şi să ne adăpăm, la strălucirea ei, sufletele noastre aşa de-nsetate, de veacuri însetate. Poporul nostru e încă sub spaima primejdiilor prin cari a trecut. El nu-i strângător, pentru că a strâns de mii de ori, şi de mii de ori a fost jăfuit; el nu-i încrezător în dreptatea şi rânduiala omenească, pentru că mereu s-a încrezut, şi mereu a fost înşelat, şi de oameni, şi de soartă. El e acum, bietul, ca un copil bătut, un copil bun, blând, înzestrat cu cele mai alese însuşiri — comori ascunse dorm încă în sufletul lui, ca şi în pământul pe care trăieşte — şi în ziua când, înseninat şi trezit la adevărata viaţă, va fi chemat să şi le arate, nu va fi popor pe lume mai cuminte, mai generos şi mai de ispravă ca poporul românesc.

Şi atunci, scumpul meu domn, frumosul d-tale vis, visul nostru al tuturora, nu va mai fi un vis...

MUNTELE PENTELEU. MÂNĂSTIREA GĂVANU

Soarele e de trei suliţi pe cer, spune moş Gheorghe, la noi sunt zece ore, şi când am plecat nu se zărea vârf de suliţă. Departe, a rămas în urma noastră valea Meledicului, cu băile ei, cu mândru-i castel şi strălucitoarele-i lacuri, cu vechea mânăstire şi posomorâtele ruine ale Cetăţii lui Vintilă-vodă de pe malul Slănicului. Numai legendele, minunatele legende ale Meledicului,

merg cu noi pe plaiuri. Le poartă moș Gheorghe în tolbă. Și cum le spune!...

— De unde le știi așa, moș Gheorghe, că d-ta nu ești de pe-aici?...

— Ei, apoi au mai venit *ele* pe la noi...

Vorbește rar și așezat. Din când în când își dă puțin capul pe spate, surâde pe sub mustață, ș-atunci toată fața i se luminează.

Un trup mijlociu, vânos, sprinten la mișcări; piciorul strâns bine în opincă, ițari de dimie, o cureluşă peste cămașa de cânepă, scurtă-n poale, strâmtă în mânici, — un chip uscățiv, fără vârstă, ars de soare, ochii vii, mustața roșcovană, tunsă puțin pe buze, chica retezată, și o căciulă cât toate zilele, pe care o dă moș Gheorghe — la anume vorbe — când pe ochi, când pe ceafă, când pe-o ureche. E pândar în Jitia și-i zice lumea *moș* de când era mic, pentru că vorbea „în tâlcuri" și tot cu oamenii mari îi plăcea să stea. Are un frate în București, învățat, însurat, procopsit acolo: de zece ani n-a mai venit în satul lui și nu mai vrea să știe de cei cari și-au luat mămăliga de la gură ca să-l dea la carte.

— S-a făcut boier... Săracu!

— De ce sărac, moș Gheorghe, că zici c-a ajuns bine?

— Hm... bine să-i dea Dumnezeu. Da' eu știu o vorbă țărănească de-a noastră, și mi-i dragă, ș-o spun și la copii acasă:

„Decât să-nting în unt
Și să mă uit în pământ,
Mai bine să-nting în sare
Și să mă uit la soare!"

Frumos și-a dat căciula pe ceafă și s-a uitat în sus, iar mie mi s-a părut că văd în el — în scăpărarea acelei clipe — toată mândria neamului românesc.

Tăiem în lung înaltul dezvăliș de pe „Podul Calului". În jurul nostru, ieșind din văi, codrii de brazi s-agață de stânci. Pe deasupra lor ochii scapără * departe, în largul zărilor. Spre miazănoapte s-alungă

* În ediția 1901: *scapătă*.

șirul nesfârșit de măguri, ca valurile unei mări. Falnic și luminos se râdică-n fund blândul rege al atâtor înălțimi, vestitul Penteleu, cu cele mai grase pășuni, cu cele mai încântătoare și mai bogate plaiuri din tot cuprinsul Carpaților noștri. Din podișuri moi, tărăgănate, pare că-l vezi cum crește, cum se desface-n sus, puternic și singur, lămurindu-și fruntea boltită pe albastrul cerului, împingându-și spinarea rotundă, gigantică, spre munții Ardealului. Din trunchiul lui pornesc, răschirate, ca degetele unei mâini, cele cinci ramuri mari, descoperite : Cernatul, Miclăușul, Piciorul Caprii, Vâforâtul și Zănoaga. Pete de umbră se poartă pe codri și pe luminișuri. Întunecat, în manta-i de brazi, se-nalță-n fața noastră muntele Cireșu.

Cărarea intră-n desiș. Răsună sub picior pământul uscat și vânăt ca cenușa. Tufe mărunte de afine se întind pe lângă arborii doborâți de bătrâneță.

— Mai avem mult, moș Gheorghe, pân' la Găvan?

— Mai e nițel. Așa, ca o fugă de iapă . . . până crapă.

Urcăm din greu tihăraiele * umbrite ale Cireșului, maluri de sigă sparte de puhoaie, brazi de înălțimi uimitoare, fagi stufoși cu ramurile încărcate de jir, pe dâmburi deschise mesteacăni albi, cu frunza măruntă ușoară — o ploaie de bănuți în aer ; jos, în vale, s-aruncă vâjâind undele zbuciumate ale Jgheabului. Un cerb speriat trece-n goană pe dinaintea noastră, cu botul înainte, cu coarnele lăsate pe spate, ca o săgeată spintecă desișul, lung freamătă pădurea în lungul lui. O luăm pe hățașe la stânga și scoborâm în Găvan. Descălecăm în curtea verde, tăcută, tristă a mânăstirii.

— Uf, că greu a mai fost, zic eu, șchiopătând puțin de osteneală.

Da' moș Gheorghe, care-a venit pe jos tot drumul, și cu merindele în spinare, clatină din cap, surâde pe sub mustață și mă privește lung.

— Asta-i curat vorba aia : „În loc să geamă boii, scârție caru".

Mânăstirea este ascunsă într-o poieniță sub tăietura dreaptă, prăpăstioasă a muntelui Găvanu : o bisericuță de lemn în mijlocul curții, pe de lături câteva chilii

* *Tihăraie* — povârniș repede.

vechi, unele-n ruină, în fund, un izvor, de la care pleacă în deal o cărăruie ce duce printre stânci la o cocioabă, adevărată vizuină, unde trăiește singur — de optzeci de ani *singur* în această pustietate — schimnicul Sofronie. Ne-a întrebat „cine mai domnește pe țară și ce mai e pe lume". Acum un veac a fost cătană sub Ipsilante-vodă pe vremea pasvangiilor. Ne-a spus că, înainte de-a veni aici, a fost călugăr la „Poiana Mărului". Ne-a vorbit cu dor de „curțile" și biserica de acolo, ș-a dat să plângă, dar ochii lui nu mai aveau lăcrămi — a oftat adânc și cu multă jale-a zis: „Cântă cucu la Poiana Mărului!"

ÎN RÂMNICU-SĂRAT

Din codrii Găvanelor ieșim pe-ntinsoare de plaiuri, spre răsărit, pe sub „Gropile de aur" din muntele Bisoca — Abrudul Buzăului — lăsăm în urmă sate, împrăștiate pe văi, și lacuri cu ostroave plutitoare, și izvoare sărate ce-aștern, pe unde trec, cărări de zăpadă, și, după vro trei ceasuri de umblet tot pe locuri învălurate și pe sub frânturi de dealuri descoperite, cotim la stânga și dăm în măreața spintecătură a Râmnicului. Valea se deschide ca o carte, pe malurile-i răvărsate, de-o uimitoare înălțime, se-nfig gospodării, căsuțe rari, fânețe-ngrădite cu leațuri, fâșioare de livezi prinse pe clinuri înguste, gata parcă să se pornească și să curgă toate la râpă. Aici, la capătul Bisocei, e schitul Poiana Mărului, ascuns în mijlocul pădurii ce-mbracă până jos malul drept al Râmnicului. Ne scoborâm în adâncul prăpăstios al văii și trecem râul prin vad. Soarele asfințește. În fund, pe Bisoca, norii aprinși se farmă, bulgări de jăratic se-mprăștie pe cer — înaltul mai din fața noastră e rumenit ca de bătaia unei flăcări. Urcăm pe cărări piezișe pripoarele descoperite — umbra-nserării ne-ajunge din urmă, și intrăm cu ea în satul Jitia. De aici încep să se râdice grebenii munților ce-ncununează partea dinspre miazănoapte a Râmnicului-Sărat.

A doua zi dimineață o luăm în sus, către strunga de zare ce se deschide printre „Piatra Vânătă" și țuguiul păduros al „Stejicului". Ne lăsăm pe pârăul Cerbului — aceeași tăietură de maluri, același pământ scrupos *, uscat, plesnit în toate părțile.

— Nu ți-e cald, moș Gheorghe, cu căciula aia mare?...

— Nu, că-s deprins. Și-mi mai țin răcoare țidulele de bir, pe care le păstrez în fund, și pacul de tutun... că ziua mi-i geantă, și noaptea mi-i căpătâi, când dorm în țarnă, pe pământul gol. Iar când sunt singur, și mi-i urât, și-mi urlă capul de nevoi, îmi pun căciula lângă mine și stau cu ea de vorbă, cum ai sta d-ta c-un prieten... Hei, câte sfaturi bune n-am avut eu de la căciula asta!

Abatem la stânga și urcăm pe podișuri verzi, înecate de soare. Căsuțe albe, rari, încep să se ivească pe trâmba de fâneață ușor înclinată pe spatele rotund al muntelui. De sus, bisericuța de lemn privește în vale peste micile gospodării împrăștiate pe-ntinsul tăpșan. E satul Niculele, așternut în lumină, în zariște largă și-n miros de flori. Ieșim din sat și trecem pe lângă două stânci mari ce răsar, ca din senin, în mijlocul pajiștii. Sunt „Pietrele Fetei". Moș Gheorghe ne-arată, spre stânga, vârful înalt și colțuros al muntelui...

— Iaca acolo ședeau și se jucau, odată, doi copii de uriaș — o fată și un băiat — și cătând încoace, pe plaiul Niculelor, au făcut rămășag între ei: care-o zvârli mai departe, ș-au luat fiecare câte-o stâncă din țancul muntelui, cum am lua noi o pietricică, ș-a aruncat întâi băiatul, și piatra lui... uite-o lângă râpă, iar când a zvârlit fata, a zbârnâit stânca-n văzduh, ca scăpată din praștie, și tocmai aici a căzut; ș-atunci băiatul, de necaz c-a rămas de rușine, s-a repezit de sus și numai o dată a izbit cu baltagu-n piatră ș-a despicat-o-n două, cum o vedeți, iar fata s-a pus pe un râs de-au clocotit văile și codrii până-n coclaurile Vrancii. Astea erau pe vreamea „Jidovilor", cari pășeau pe munți ca pe mușuroaie și uscau râurile dintr-o

* *Scrupos* — sfărâmicios.

B.C.U. „M. EMINESCU" IAȘI

sorbitură... Ce lume-o fi fost pe-atunci, că cică tot așa un copil de uriaș, purtându-se pe meleagurile astea, a găsit într-o vale un sat de-ale noastre și l-a strâns cu case cu tot în poala cămășuții ș-a dat fuga la mă-sa, bucuros: „Uite, mamă, ce-am găsit eu''. Și mă-sa, plecându-se pe micile gângănii ce furnicau în poala țâncului, s-a uitat cu luare-aminte și i-a spus: „Du-i la loc, dragul mamii, că ăștia-s oameni, și *ei* or să stăpânească pământul''.

Străbatem codrul de brazi așternut pe poalele muntelui Piatra și ieșim iarăși în luminiș. Ne râdicăm pe trepte largi de pajiște, valea se deschide din ce în ce mai mândră-n urma noastră, trecem un tăpșan, apoi altul, și iată-ne sus, pe vârful Muntiorului.

Aici suntem în pragul Moldovii. Din coapsa acestui munte zbucnesc, bolborosind, și se împing spre răsărit undele Milcovului, cari pentru multă și amară vreme au curmat în două pământul țării și istoria neamului nostru. O dungă neagră așterne Milcovul peste trecutul patriei noastre. Numele lui recheamă atâtea amintiri dureroase; războaie crâncene între Ștefan cel Mare și Radu cel Frumos, între Tomșa și Petru Șchiopul, între Mihai Viteazul și Simion Movilă... aproape patru veacuri de luptă vrăjmașă între frați! Și nu e apă pe albia acestui râu cât sânge și câte lăcrimi s-au vărsat pe malurile lui.

O iarbă subțire, culcată de vânturi, s-așterne ca un covor pe largul, înaltul creștet al Muntiorului. Privirile noastre, însetate de spațiu, zboară peste munții a trei ținuturi. Sute de piscuri răsar de pretutindeni, se desfac unele din altele, zimțuind zarea până în albastrul depărtărilor. Numai spre răsărit, în strunga ce se deschide pe lângă Zboina Frumoasă, s-astâmpără clocotul pământului, și măgurile se pleacă, dând goană vederei pe valea netedă, fumurie a Siretului.

ÎN VRANCEA

Ne lăsăm spre miazănoapte, pe plaiurile umbrite ale munților, în „Țara Vrancii". Departe-naintea noastră se văd printre munți șerpuirile apelor, și-n lungul văilor albe, cu sclipiri de argint, se lămuresc satele ca-ntr-o panoramă, presărate pe sub frânturi de codru. Soarele scapătă către asfințit, fuioare de nori izvorăsc din adâncuri, un vultur plutește, cu aripile-ntinse, în creștetul zării — pe coaste răsună tălăngi, și glasuri de ape, și doine de fluier. În tot cuprinsul e un farmec care ne spune c-am pășit pe pragul unei alte lumi. Descălecăm și tăiem pripoarele de-a dreptul; străbatem pădurea de brazi ce acopere poalele muntelui și, pe la aprinsul stelelor, ieșim în larg, pe valea Zăbalii, la satul Nereju.

Într-adevăr, Vrancea e o altă lume. De aici s-abat Carpații, împingându-și culmile spre miazănoapte. Din îndoitura lor se rup lungi șiruri de munți: Giurgiul, Alunișul, Lapoșul, Culmea Neagră, Soveja, Zăbrăuții, Lepșa, puternice brațe ce se desfac și prind în arcurile lor mândrul plai al Vrancii, îngrădindu-i codrii, satele și izvoarele ca-ntr-o cetate uriașă. O armată-n Vrancea s-ar bate c-o lume.

„Era o babă văduvă, ș-avea șapte feciori..." Așa-și încep vrâncenii frumoasa lor legendă. „Și cum sta bătrâna pe prispă și torcea, cătră un amurg de seară, iată că tresare de-un tropot venit de pe deal, un călăreț se oprește-n fața ei, trudit, cu calul în spume.

— Sunt Ștefan, turcii ne-au călcat țara, viu din război, oastea mi-i spartă... și-s singur.

— Dumnezeu te-a îndreptat, stăpâne, la ușa mea. Am șapte feciori, frumoși și voinici, și mi-s dragi ca lumina ochilor... ai tăi sunt, doamne.

În zori sunau din corn, pe munții Moldovii, cei șapte voinici. Curgeau plăieșii roiuri de pe sub poalele codrilor. Oaste nouă ieși ca din pământ. Ș-a pornit domnul cu ea, într-un ceas bun, și s-a lăsat pe neașteptate asupra turcilor, cari se credeau stăpâni pe țară. Atunci a văzut Ștefan ce pot flăcăii Vrâncioaiei! Cădeau turbanele sub brațele lor ca spicele sub secere. De

dimineață până-n noapte a ținut lupta, ș-atâta măcel a fost, ș-atâția păgâni au pierit, cât s-au cruntat* apele de sângele lor. Iar când s-a întors marele voivod, biruitor, în cuibul lui de vultur, la Cetatea Neamțului, a chemat cu drag pe cei șapte voinici și le-a zis:

— Voi sunteți șapte frați, în Vrancea sunt șapte munți, ai voștri să fie de veci, și neam de neamul vostru să-i stăpânească-n pace!...

Și multă vreme răzeșii Vrancii bir n-au plătit, podvadă n-au făcut, singuri și-au fost stăpâni." [...]

Închiși în munți, departe de zbuciumul orașelor, sănătoși, deștepți și harnici, vrâncenii sunt, cu adevărat, mândri — mândri de noblețea lor militărească, de graiul și de portul lor românesc, de doinele și de legendele lor, de sculele, scoarțele și alesăturile ce fac podoaba casei și pe cari nu ți le-ar vinde pentru nimic în lume, mândri până și de numele plaiului lor, voinicesc și sonor ca un strigăt de trâmbiță. Și ce frumos s-au luptat vrâncenii în războiul de la '77! Cu pieptul deschis se duceau la moarte. [...]

De dimineață ne scoală morile și fierăstraiele Nerejului. Încălecăm, s-o luăm în jos, pe Zăbala. Valea e-n ceață, munții fumegă. Înaintăm în pasul calului pe cotiturile apei, trecem prin satele Spulberul, Paltinul, împrăștiate de o parte și de alta pe poalele munților, și pe-aproape de nămiezi coborâm în Năruja, cea mai cuprinsă așezare de pe valea asta, așternută sub măguri de sare, la răscrucea apelor, unde s-aruncă pârâul Năruja în matca Zăbalii. E soare și liniște. Vitele rumegă pe prund. Gospodarii robotesc pe lângă casă, în așteptarea mămăligii. Numai dârstele** și pivele toacă pe pârâu.

Rupte și prăpăstioase se-nalță-n zări spinările munților. Pe une-locuri se văd ca niște răni urmele vechilor codri. Valea se pleacă. Apele spumegă, din ce în ce mai zorite, sfărâmându-se de stânci în bulgări de cristal. Sosim la gura Zăbalii, în satul Prisaca. De-aici o luăm la stânga, pe spintecătura noduroasă a Putnei. Alte priveliști încep, și toate parcă-s mai

---

* *A se crunta* — a se umple de sânge, a se roși.

** *Dârstă* — piuă rudimentară, fixată la o apă curgătoare.

mărețe. Acum urcăm în susul apei. Din când în când munții se dau la o parte, ca să facă loc satelor. Ogoare și livezi s-aștern pe podișuri întinse. Se-mbracă ponoarele-n păduri. Trecem prin Bârsești, prin Tulnici — sate vesele, primitoare, în larg răspândite pe prispe de verdeață — și ne oprim în prăbușitura stâncilor de la „Săritoarea Putnei". Aici munții s-apropie, se strâng, să sugrume râul în zidurile lor de piatră; și Putna se zbate, se smulge biruitoare din încleștarea lor; pe lespezi mari, culcate, coboară praguri-praguri, se toarnă toată-n copci adânci, și fierbe de mânie, și iar dau munții s-o prindă, și iar îi răpune; lung freamătă codrii de strigătele ei, — din când în când se lasă-n culcușuri largi, odihnitoare, și pare c-ațipește-o clipă pe căpătâiul stâncilor învinse.

Urcăm prin strâmtoare, cărarea-i teșoasă *, caii trudiți, și valea se-neacă de umbră. Dormim noaptea la un conac de hierăstraie, pe Lepșa. A doua zi ne lăsăm, prin rariști de codru, pe albia Șușiții, și pe la amiază sosim în Soveja, în dulcea Soveja, așternută pe o luminoasă deschidere de plai, în mijlocul munților, între păduri de brad, la porțile Vrancii. Albe, curate, se saltă căsuțele dintre livezi, și toate-ți surând și te cheamă cu drag. Un tăpșan acoperit cu molifți desparte cele două cătune: Rucărenii și Dragoslovenii. Pe-ncheieturile măgurilor, de pretutindeni, izvoare limpezi vin să s-arunce în matca Șușiții. Pe sus, cărări ispititoare strătaie ** poienile și s-adâncesc în desișuri. În fund munții își rotunjesc gheburile tărcate de soare. Sub strașina Zboinii, deasupra pârâului Dragomira, dorm rămășițele vechei mânăstiri Soveja, unde Matei Basarab, domnul Munteniei, a zidit acum două veacuri și jumătate o biserică mare, „afară de hotarele țării *lui*, în locul moldovenesc al Vrancii", pe când domnul Moldovii, Vasile Lupu, înălța în Târgoviștea biserica Stelea, voind astfel cei doi voivozi să sfințească pacea încheiată-ntre ei după atâta hainie *** și vărsare de sânge.

---

* *Teșos* — înclinat, povârnit.
** *A strătăia* — a întretăia.
*** *Hainie* — răutate, dușmănie.

Însereează. Valea răsună de mugete. În aer e un miros răcoritor de brad și de fâneață. Și parcă n-ai mai intra-n casă, și parcă n-ai mai pleca de-aici...

ÎN MUNȚII BACĂULUI

De pe larga tăietură a Șușiții, o luăm pe la Câmpuri în sus, pe pârăul Negru, urcăm spre miazănoapte, pe sub coastele Tihăraielor, prin păduri brăcuite *, prin meleaguri pustii, scrijelate de rovine, și ieșim, după două ceasuri de suiș, pe culmea Tempei, de unde ne lăsăm, ținînd matca Haloșului, la mânăstirea Cașin. De-aici începe lanțul frumoaselor sate de mocani, înșirate pe spintecătura Cașinului, până-n Trotuș. Vechea mânăstire s-a dărăpănat. Acum două sute cincizeci de ani se râdicau pe măgura asta, încunjurată de codri, curțile domnului Gheorghe Ștefan, întărite cu ziduri, ca o cetate — au bătut vijeliile vremii și le-au amestecat cu pământul. Din toată strălucirea de odinioară n-a mai rămas decât stema Moldovii săpată-n chenarul de marmură de la gârliciul tainiții, prin care-au ieșit într-o noapte domnul și curtenii de-au scăpat teferi sub pavăza codrului, pe când turcii, în gloată mare, trosnind din sinețe **, spărgeau porțile cetății.

Ne scoborâm pe valea Cașinului în satul Onești, veche așezare de răzeși, pe-un șes așternut între dealuri, la răspântia celor mai sălbatice ape ce se prăbușesc din munții Bacăului. Aici soarbe Trotușul, din dreapta, undele Oituzului și ale Cașinului din stânga, șioiul zbuciumat al Tazlăului și, târându-le peste bolovani, le scoate la luncă, unde le primește, în patu-i larg și nisipos, Siretul — Dunărea Moldovii. Pe-aici trece linia ferată care, urcând în sus pe strâmtoarea Trotușului, despică munții și răzbate-n Ardeal prin strunga de la Palanca. Din vatra Oneștilor facem un ceas, cu trăsura, până-n Târgu-Ocna — un orășel drăguț, cuibărit

* *Brăcuit* — distrus, stricat, devastat.
** *Sâneață* — pușcă primitivă, cu cremene.

pe apa Trotușului, între măguri acoperite cu vii și cu livezi. Lăsăm în dreapta gorganul vânăt, cu vestitele-i ocne, cari din timpurile cele mai îndepărtate și-au deschis țării nesfârșitele lor bogății de sare, ș-o luăm către apus, pe drumul uscat și colburos al Slănicului. Soarele se apropie de codri. În urma noastră, cu fața spre lunca Trotușului, rămâne, singuratică, înfiptă-ntr-un mal, casa bătrânească a nemuritorului Negri. Ne uităm cu respect la zidurile acelea albe ce de-abia se văd dintre copaci — acolo a trăit, acolo a visat, acolo a muncit pentru binele și fericirea noastră blândul preot al Unirei, omul pentru care iubirea de țară și de neam a fost o adevărată religie. Treptat, zarea se închide. Drumul îngust șerpuiește pe sub stânci, pe marginea Slănicului, ale cărui unde repezi vâjâie clăbucite de pietre. Sosim, după un ceas, la vechiul „Cerdac" — două căsuțe, între cari s-așterne, peste volbura apei, un umbrar de scânduri, mâzgălit de iscălituri. De-aici-ncolo se mai lărgește puțin: începe satul; mergem încă vrun ceas printre casele rari, înșirate de-a lungul pârăului, cotim la stânga, pe după o perdea de fagi, urcăm un dâmb, și deodată înaintea noastră se descopăr, luminoase-n rama lor de codru, Băile Slănic — Sinaia Moldovii.

Aici valea se-nchide din toate părțile: o horă de munți o prind la mijloc, și apele clocotă grămădite ca-ntr-o pâlnie. Pe fundul văii, de-o parte și de alta a Slănicului, se înalță oteluri mari, vile atrăgătoare răsar dintre copaci, drumuri albe, netede se-ndoaie molatic peste tăpșanele verzi, cărări pietruite se cațără pe brâiele măgurilor, pe sub bolți de ramuri; chioșcuri neașteptate-ți ies în cale; de sus te strigă vârfurile munților Cerbul, Puful, să-ți arate poienele lor înflorite, și largile lor priveliști, peste clocotișul codrilor, înspre Poiana Sărată de la trecătoarea Oituzului și-nspre Poarta Vânturilor de la Nemira-Mare. Zbucnesc din stânci izvoarele binefăcătoare, descoperite acum o sută de ani de serdarul Mihalachi Spiridon, care vâna cerbi și urși pe unde ne primblăm noi azi în cântecul muzicei. Înaintăm, pe lângă băi, pe șoseaua ce șerpuiește spre graniță. Tot mai tare s-aude-naintea noastră vuietul apei. Suntem la cascadă. O punte

s-așterne peste Slănic — de pe ea ne uităm, pe după o perdea de brazi, la valul sclipitor ce se aruncă de pe pragul unei stânci și cade plescăind pe-o lespede lată de piatră. Soarele aprinde curcubeie în norul de pulbere ce se râdică, împrăștiind în aer o răcoare dulce, — pădurea răsună ca de-o fanfară.

Din Slănic pornim de dimineață pe cărăruia de codru ce suie-n pripoarele munților spre miazănoapte, trecem pe la obârșia izvoarelor sărate, peste vârtoapele sălbatice ale Nemirei și ne lăsăm, după cinci ore de umblet prin pustietăți, în cătunul Poiana de pe pârâul Uzului. De-aici ținem spre răsărit șleaul apei și ieșim, pe la Dărmănești, în mândra și bogata vale a Trotușului — Prahova Bacăului. Gonit din steiurile Solului, din Transilvania, Trotușul sparge pe la Palanca meterezele Tarcăului și, dând stâncile la o parte, deschide văi largi și roditoare pe poalele munților și le împodobește cu sate, cu fabrici, cu minunate castele și parcuri, așterne drum-de-fier, desfundă izvoare de păcură, mine de cărbuni și cariere de piatră, mișcă sute de herăstraie, cară plutele devale și, strângând pâraiele codrilor, se lasă voios la luncă, unde, tolănit pe nisip, ascultă fluierile doinașilor și-și joacă solzii de argint în razele soarelui.

Ne urcăm la Comănești, sat mare, frumos așezat între munți, pe tăpșane deschise, ușor înclinat spre apa Trotușului. Vuiește valea de zgomotul morilor ș-al herăstraielor. În toate părțile e mișcare, zarvă — freamătul muncii. Sute de brațe harnice desfundă comorile pământului. Din când în când auzi, ca niște vaiete prelungi, strigătele acelea de glasuri unite cu cari obicinuiesc muncitorii a se îndemna la râdicarea greutăților mari ; tăcut privește de pe podișul din stânga măreţul castel, care-și întinde-n fund, spre codri, parcu-i întunecos, cu drumuri tăinuite, cu bărci pe lacuri, cu punți peste cascade și cu boschete de portocali.

Pe-nserate sosim la Moinești, cea mai bogată schelă de petrol din Moldova. A doua zi luăm în sus calea Tazlăului Sărat și, după trei ceasuri de urcuș printre stânci, cârmim la stânga, pe sub Runcu Stânelor,

străbatem codrii de brazi ce se lasă ca niște plete pe umerii Goșmanului și intrăm în sălbatica, prăpăstioasa spintecătură a Tarcăului.

ÎN MUNȚII NEAMȚULUI

Ne lăsăm în jos pe la schitul Tarcău, pitit într-o poieniță la gura Bolohănișului; păduri nestrăbătute atârnă pe laturile stâncoase ale văii. Un nor se oprește deasupra noastră; din creștetul cerului soarele-l săgetează și-l sparge; și alți nori se râdică, tot mai posomorâți, de prin văgăunile munților; în aer se face răcoare, frunzele încep să tremure, un pod de-ntuneric s-așterne în văzduh, și câteva minute nu se aude decât foșnetul pădurii; deodată, ca un șarpe de foc se zvârcolește în nori, ș-un tunet groaznic zguduie cuprinsul: ne uităm îngrijați în urmă, ploaia vine perdea spre noi, și toată valea se umple de ropot. Într-o clipă potopul ne-ajunge, fulger după fulger spintecă tăria, și tunetele se-ntețesc. Ne-adăpostim sub un fag - în credința poporului nostru fagul e un copac sfânt, apărat de trăsnet. Urlă Tarcăul în vale, umflat de puhoaie; din ce în ce mai tare s-aud grohotind * bolovanii târâți în valurile-i posomorâte, și ploaia cade, cade vijelioasă, neostoită, răpăitoare ca o grindină, de crezi că se dărapănă munții. Peste vrun ceas se răzbună, bolta se limpezește, pădurile-ncropite de soare încep să aburească. Ne lăsăm la conacul hierăstraielor, de unde se-ntinde, pe malul drept al Tarcăului, o linie ferată pentru căratul lemnelor în vale. Jos, pârăul s-azvârle învolburat pe scările de lespezi. De-o parte și de alta se-naltă pripoare îmbrăcate-n codru; încet picură ploaia de pe ramuri, rari licăriri de soare tremură-n frunzișul umed, șopârlele gonite din culcușurile lor de năvala apei tânjesc pe lângă drum. O strungă luminoasă se deschide-n fața noastră — ieșim în valea Bistriții.

---

* *A grohoti* — a face zgomot rostogolindu-se.

A doua zi plecăm cu trăsura de la Gura-Tarcăului în sus, pe frumoasa șosea ce se așterne ca o prispă lată de-a lungul Bistriții, pe sub poalele codrilor. Multe râuri s-aruncă din strâmtorile Carpaților în roditoarele noastre câmpii, nici unul însă nu deschide în băteliștea munților o vale mai luminoasă și mai fermecătoare ca Bistrița Moldovii. Ea întrunește-n întinsa-i domnie sălbătăcia Jiului, măreția Oltului și bogățiile Prahovei. Călătorii străini cari-au străbătut-o pe plute, din Dorna până-n Piatra, o pun, cu drept cuvânt, printre cele mai frumoase ape din lume. În vechime curgea pe prund de aur și purta numele de „Aurar". Drum larg despică printre măguri valurile-i repezi, și falnic îi e mersul. Se-nalță codrii s-o privească, sprințare-i sar pâraiele-n cale, plutașii îi cântă doine, satele huzuresc pe mândrele-i maluri : pădurile au căprioare, izvoarele păstrăvi, și Bistrița — lostriți. Trecem Bicazul, Buhalnița, Hangul, și de la Răpciuni, lăsăm șoseaua ș-apucăm la stânga, pe pârăul Schitului, pe lângă jgheabul de scânduri, prin care-o lungă șuviță de apă cară ghile * și dulapi din herăstraiele munților în schela Bistriții. Urcăm un tăpșan întunecat de brazi și ieșim în luminiș, în larga fâneață de pe poalele Ceahlăului, la schitul Durău. Toaca răsună limpede în pacea cuprinsului. Soarele scapătă spre asfințit. Pete de aur se aprind pe coamele codrilor. Șuietele izvoarelor s-aud bolborosind, ca niște glasuri pe sub pământ. Măreț, fantastic se râdică-n fața noastră, ca un dom**, uriaș Pionul — bătrânul rege al Carpaților Moldovii.

Pornim, șir lung de călăreți, pe cărarea ce taie la deal poiana schitului. Turlele Ceahlăului stau îmbrobodite-n ceață. Și-i liniște, o liniște sfântă, care face să te crezi pe alt tărâm. Miresme dulci plutesc în aerul răcoros al dimineții. De pe zarea colnicului o luăm la stânga și intrăm în pădure. Cale de-un ceas, până la „Fântâna Măcărescului", urcușul e trăgănat, și strunga ce spintecă desișul pare-o alee. Din deal de fântână se dezvălește din codru un tăpșan verde, de pe care privirile scapă în zariște largă — vezi în depărtare

---

* *Ghilă* — trunchi de lemn din toată lungimea unui copac.
** *Dom* — catedrală, cupolă.

șerpuirile Bistriții, și satele împrăștiete pe poalele măgurilor; la apus, „Pietrele Roșii" par ruinile unui castel, la miazănoapte, munții Călimanului își rotunjesc spinările goale, fumurii, pe bolta albastră a cerului. Deasupra noastră, Ceahlăul iese din neguri, soarele pune hlămizi de argint pe umerii stâncilor. Cărarea urcă-n cotituri prin beznă de codru, brazi lungi, doborâți de bătrânețe, zac pe pat de cetină, acoperiți de mușchi; unii, în picioare, putreziți, întind brațe negre, schiloade, cerșind parcă ajutor de la tovarășii cari îi încunjoară voinici, zvelți, plini de viață. De pe Curmătura Arșiții se deschide iarăși priveliște largă spre munți. Jos, sub brădișul atârnat de țancuri, se vede schitul Durăului, cuibărit ca în fundul unei prăpăstii. Înaintăm pe podișul descoperit, lăsând în stânga turma de stane albe — „Caprele", c-o mogâldeață mai răsărită-n mijlocul lor — „Ciobanul", și din dreapta, „Scaunele" — o stâncă-naltă, singuratică, tăiată-n muchi regulate. Din nou ne adâncim în pădure, caii mărunți și inimoși se grapșină * pe scări de bolovani, ne plecăm pe sub scobitura „Malului pestriț", un părete zidit din pietre rotunde, albe, vinete, roșietice; înaintea noastră lumina începe să se cearnă prin rariștea de brazi, mai urcăm un pripor, și iată-ne sus, pe zarea Ceahlăului. Din jnepenii culcați de vânturi se înalță de pretutindeni stânci uriașe, ale căror forme ciudate au toate nume și înțelesuri potrivite în închipuirea poporului: Dochia, Tabăra Vulturilor, Turnu Sihastrului, Căciula Dorobanțului, Masa Ciobanului, de unde ai cea mai frumoasă vedere pe Valea Bistriții, Gardul Stânelor, râdicat pe pragul unei prăpăstii înfiorătoare, și-n mijlocul acestei salbe de stânci se-nalță Panaghia, un sul măreț de piatră, scrijelat de ploi, înfipt ca un corn în creștetul pleșuv al Ceahlăului. Soarele e la nămiezi. În depărtări, o pulbere albastră plutește peste talazuri de codri. Spre răsărit, în limpezișul cerului, se vede luna ca o secere de argint. Trecem, printre jnepeni, lunga tarniță ce-ndoaie culmea de la Toacă până-n măgura Lespezilor și ne lăsăm la Fântâna Rece. Aici ne odihnim pe mușu-

---

* *A se grăpșina* — a se cățăra.

roaiele de iarbă din preajma șipotului, a cărui apă te taie la dinți, atâta-i de rece. În fața noastră se deschide în coasta muntelui o adâncă spintecătură, care se aseamănă foarte mult cu Valea Cerbului din Bucegi. De-aici încolo nu mai e cărare; lumea, de obicei, se întoarce la Durău tot pe unde a venit. Pe noi însă ne momește farmecul necunoscutului și, deși nici unul din țăranii cu cari am venit nu se-nduplecă să ne întovărășească, trimetem caii îndărăt și încercăm, într-un noroc, o nouă scoborâre de pe Ceahlău. E ora două după prânz. Cerul e senin, și în tot cuprinsul e o lumină și o tăcere ca-n vis. Mergem înainte pe podina descoperită ce ține zarea din movila de lespezi, pe la spatele cișmelei, și ne lăsăm pe vale în codrul brăcuit de sub Piciorul Șchiopului. Printre copaci trântiți, printre hârtoape și bolovani, scoborâm, scoborâm mereu, ca-n adâncul unei prăpăstii. Pe ferestruiele ce se deschid în coperișul de ramuri ne uităm în sus la stanele albe de pe vârful Ceahlăului: ele-s călăuza noastră. Peste două ceasuri începem s-auzim, tot mai deslușit, tot mai aproape, freamătul sălbatecelor ape. Treptat, valea se-ngustează. Din stânga se răpede pe crăpătura unui zid de piatră un izvoraș, lungă șuviță de argint, ce cade făcându-se pulbere la picioarele noastre. Dar de unde vine-atâta vuiet?... Ne-ntoarcem privirile la dreapta și rămânem uimiți. O pânză lată de apă, albă ca laptele, desfășurându-se ca de pe un sul, s-aruncă de la o înălțime amețitoare într-o copcă de piatră, care o prinde la vreo zece metri mai sus de albie, ș-apoi o toarnă-n jos, răsfirând-o ca o coadă de păun, peste pieptul rotund al unei stânci. De la Duruitoarea ne lăsăm pe matca pârăului, și după două ceasuri ieșim, printr-o rariște de mesteacăni, în cărarea bătută ce taie poienile Slatinei. Pe-nnoptate sosim la Durău, unde lumea-ncepuse a se neliniști de întârzierea noastră.

A doua zi ne scoborâm în Răpciuni și ținem în sus drumul de șleau ce se așterne pe malul drept al Bistriții până la gura Bistricioarei; de-aici ispititoarea șosea cârmește pe brâul unei măguri și străbate, pe la vama Prisăcani, dincolo, în valea Mureșului, iar noi apucăm drumeagul spart de puhoaie ce duce în Vatra Călugărenilor, trecem podul de la Gura-Largului, și spu-

nem Bistriţii: „La revedere...” Acum, înaintea noastră se deschide o vale pietroasă, pustie — de o parte şi de alta dealuri descoperite, uscate, din coastele cărora ies pe unele locuri lespezi foioase, teancuri de plăci negre şi bulgări de cărbune; un pârăuaş curge risipit, tăcut, printre bolovanii arşi de soare. Pe la nămezi ajungem la înfundătura văii, în codrul de brazi şi de fagi ce-mbracă de sus până jos muntele Pătru-Vodă, pe care-a stat de s-a odihnit, într-o zi de cumplită-nvăluire-a sorţii, semeţul Rareş, biruitorul de la Feldioara. În şerpuiri largi, pe sub bolţi de ramuri, şoseaua se-nalţă trăgănat pe brâiele munţilor. Din zare ne uităm în urmă şi vedem, ca-ntr-o panoramă, toată măreaţa zidire a Ceahlăului, lămurindu-şi coroana-i de stânci pe albastrul cerului. Coborâm în Plotun: câteva căsute presărate pe-ncheietura măgurilor de-a lungul pârăului ce se azvârle din Pătru-Vodă, desfundându-şi calea printre rupturi de lespezi; ici-colo, câte-un petecuţ de fâneaţă aşternut, ca un lăvicer, pe sub poalele brădetului; drumul se lasă-n hopuri pe malul înalt al Plotunului. Pe la toacă sosim în Pipirig. E duminică. Tot satu-i strâns la horă, în bătătura cârcimei de pe prund. Tineretul joacă de răpăie pământul. Bătrânii cinstesc pe prispă. Nevestele stau mai la o parte, tăinind de-ale lor. Încet, soarele scapătă în dosul Cotnărelului. În fund, pe Luciori, şi în faţa satului, pe rotunzişul pleşuv al Bompei, treptat se micşorează până se şterg, cele din urmă pale de lumină. Hora se sparge. În pâlcuri, mulţimea se-mparte pe cărări; tot mai deasă-i umbra pe vale, tot mai rari şi mai depărtate răsună în dulcea linişte a-nserării chiotele flăcăilor. Vin vacile la muls, cu mugete lungi îşi strigă viţeii. Încep să s-aprindă luminile pe la case şi stelele pe cer.

Drumul se-ndoaie pe la capătul muntelui Bompa, pe pârăul Pipirigului, hrănit de undele Dolilor ş-ale Plotunului, străbate printre stâncile de la Dumesnic într-o luncă deschisă, din ce în ce mai largă; fâneţe bogate şi ogoare de porumb s-aştern între cele două dealuri acoperite de păduri de fag. Mergem ca vrun ceas pe valea aceasta fermecătoare şi, lăsând drumul neted, apucăm la dreapta pe matca pietroasă a unui pârăuaş, ş-ajungem într-o înfundătură de codru, la

mânăstirea Secu, zidită acum patru sute de ani de vornicul Nestor Ureche. Un călugăr bătrân ne poartă prin sălile mari, tăcute ale arhondaricului, prin tainiţile întunecoase şi turnurile de apărare cu ferestrui înguste, ne-arată vechile odoare bisericeşti, frumosul „*aer*" cusut de Mitrofana, soţia lui Nestor Ureche, candele, potiruri şi cruci de argint împodobite cu pietre scumpe, ne spune prin câte valuri cumplite a trecut locaşul acesta pe vremuri, de câte ori a fost bântuit de turci, de tătari, de leşi, cari dărâmau zidurile şi răscoleau şi cenuşa din vatră, căutând bogăţii ascunse, dezbrăcând icoanele, răpind tot ce era de preţ, arzând ce nu puteau lua... În una din chiliile acestei mânăstiri a murit, acum vro zece ani, cel din urmă călău, Gavril Buzatu, care, pentru ispăşirea păcatelor lui, a venit pe jos de la Iaşi şi s-a făcut călugăr.

De la Secu ne-ntoarcem pe aceeaşi rovină în drumul pe care-l lăsasem, suim un tăpşan şi intrăm într-o frumoasă pădure de stejari; o ploaie de lumină argintie se cerne printre frunze, falnici şi drepţi se înalţă trunchii seculari, despletindu-şi în sus podoaba lor de ramuri, bolţi largi, tăcute, stropite de soare, fac să te crezi înlăuntrul unui templu măreţ. Abatem la stânga. Din marginea dumbrăvii se deschide ca o poartă, şi în fund, printre crăngi, se văd strălucitoare turlele bisericilor de la Mânăstirea Neamţului. Scoborâm pe lângă cişmea în valea-mpestriţată de flori, culcată-ntre păduri de brad; o bună fugă de cal, şi iată-ne sub lungile cerdacuri ale celei mai bogate aşezări de monahi din tot cuprinsul ţării. Mânăstirea asta ţine minte de demult: ea era veche când a venit Ştefan cel Mare de-a zidit Biserica Înălţării Domnului, după ce-a învins pe craiul Albert ş-a pus pe poloni să are şi să semene ghindă în ţelina îngrăşată cu sângele lor. Şi domni după domni au înzestrat-o. De avuţiile-i de odinioară vorbesc bătrânii ca de lucruri de pe alte lumi: se-ntindeau moşiile şi codrii mânăstirii din zările Grinţieşului până în cele mai depărtate ţinuturi [...], cirezile şi hergheliile umblau slobode pe imaşuri, ca în vremile de sălbătăcie, şi galbenii se măsurau cu baniţa la răzătoare... Curgeau din

când în când puhoaiele păgâne, îi spărgeau zidurile, o prădau ş-o pustiiau, şi, cum se potolea urgia, se râdicau toate la loc: biserici, şcoli, spitale, fabrici, tipografie, biblioteci — un centru de lumină, de muncă şi de bogăţie, iată ce-a fost în Moldova Mânăstirea Neamţului aproape cinci sute de ani. Azi e linişte peste tot. Dorm largile-i încăperi, îngrădite-n ziduri de cetate, dorm căsuţele albe presărate pe tăpşanul deschis între păduri de brad, cum doarme dus şi lacul de pe luncă, acoperit de mătreaţă verde.

Dăm iar în şoseaua ce trece prin dumbrava de stejari şi, de la Coverga, ne lăsăm pe dreapta pe valea Nemţişorului în satul Vânători şi ne oprim pe prundul Ozanei, sub malul râpos, înalt, pe fruntea căruia stă, ca o coroană, fantastica ruină a Cetăţii Neamţului. Urcăm pe jos, prin strâmtoarea uscată, spartă de puhoaie, cărarea ce taie păretele din stânga, şi-ntr-un sfert de oră suntem deasupra, la „porţile cetăţii". Se văd încă urmele şanţului de apărare ce ocolea zidurile pe dinafară. Între cei patru stâlpi de la intrare se-ntindea ziua, peste şanţ, un pod „de piele de bivol", noaptea se strângea, şi rămânea castelul încins c-un brâu de apă. Deasupra porţii şi pe la colţuri se râdicau turnuri înalte, cu ferestrui înguste, pe cari cătau în vale ochii şi sineţele străjerilor. Trufaşa clădire-şi rânduia-ncăperile în patru aripi mari, lăsând între ele o curte, în mijlocul curţii o bisericuţă, din altarul căreia pornea pe sub pământ tainiţa scăpării, o hrubă boltită, ce răspundea departe, afară din cetate. Puternic înfipt în creştetul unui grind stâncos, având în spate întunecime de codru, în faţă prăpastie sub metereze-nalte, şi vedere largă pe toată valea, cuibul acesta de vulturi, cum îl numesc legendele, a înfruntat adesea c-o mână de voinici oştiri năvălitoare, şi-n şase veacuri de nepătată mândrie, o singură dată şi-a deschis porţile fără de luptă, ş-atuncea nu unui cuceritor străin, ci falnicului domn al tuturor românilor — Mihai Viteazu. Pustii şi sparte de vremi, se mai înalţă câteva ziduri peste mormanul de ruini prăbuşite-n curtea cetăţii, pe ai cărei păreţi au strălucit odinioară armurile grele ale cavalerilor din Malta.

Închid ochii și revăd cetatea-ntreagă. O pagină sfântă mi se lămurește, ca și cum toate câte-au fost s-ar smulge pentr-o clipă din umbrele trecutului ș-ar îmbrăca din nou viața de atunci. E noapte, și-i liniște. Deodată, pe vale s-aude un tropot de cal. În turn străjerul sună din corn. Bate cineva la poartă. De sus se deschide-o fereastră și întreabă doamna-ngrijată: „Cine-i?" „Sunt eu, răspunde-un glas ostenit, sunt eu, Ștefan, singur, rănit, învins..." Tresare sărmana doamnă; i se frânge inima de durere și de milă, că-i fiul ei cel care-i vorbește; ci cugetă că-i romancă și fiul ei e cel mai slăvit voivod al țării, și, năbușindu-și plânsul ce stă s-o podidească, îl roagă frumos să plece-ndărăt, să buciume-n munți, să-și strângă plăieșii risipiți și s-arate dușmanului cum știu să moară, când nu pot birui, stăpânii și apărătorii pământului acestuia. Ce popor are în istoria lui o pildă mai mare și mai înălțătoare de jertfă și de iubire de patrie?... Îmbărbătat, se-ntoarce Ștefan să-și reînchege oastea-i sfărâmată. Nici ostenit nu se mai simte, nici rana nu-l mai doare. Din nou se strâng arcașii în jurul viteazului, și, pe când turcii își socotesc pleanul *, ca un stol de vulturi se lasă asupra lor, un vaiet de moarte înfioară valea, și cerul se întunecă tot de atâta grozăvie.

E a șaptea noapte de când domnițele se roagă-n genunchi, le picură lăcrimile pe covor, și chipurile lor par umbre sub slaba licărire-a candelei. Se roagă neadormite, mama pentru fecior, soția pentru soț, și amândouă pentru țară. Și iată că de pe luncă un freamăt se râdică în tăcerea nopții. Tot mai aproape, tot mai lămurit s-aud sunete de corn și cântece de biruință, și tunete de glasuri s-aud strigând: „Trăiască Ștefan!" Ca de-un vis frumos se-nviorează domnițele, și scoală pruncii din somn, și-și umplu mâinile cu flori, ș-aleargă la poartă, și plâng de bucurie primind în brațele lor fragede pe marele Ștefan, lumina, mândria, odorul sufletului lor. Cu ce drag îl strâng la piept, și cum se uită la fața lui senină, în ochii lui mari și frumoși, și cum nu se-ncred că-l văd, și, neputând

---

* *Plean* — pradă de război.

spune-o vorbă, îi sărută fruntea, mâinile, colbul de pe haine. Târziu se sting luminile-n castel. E liniște-acum, și fericirea-n tot cuprinsul. Șoptesc încă domnițile-n iatac, mărită pare lumina candelei de sub icoane. În odaia de alături doarme ostenit biruitorul, temutul Ștefan, gloria Moldovii.

Ce de lucruri n-ar ști să povestească de-ar avea grai ruinile acestea! Când te gândești c-a fost atâta vieaț-aici... inimi cari s-au iubit, ochi cari-au plâns, viteji cari și-au vărsat sângele pe zidurile acestea! La porțile acestei cetăți s-a strâns norodul răzvrătit, cerând lui Lăpușneanu capul lui Moțoc. Pe meterezele ei au stat dârzi în fața lui Sobiețchi cei 19 plăieși, luptând c-o oaste-ntreagă, prețuindu-și fiecare glonț, ochind în căpetenii și făcând pe poloni să creadă că-i o armată-n cetate.

Din drumul ce se desparte la dreapta-nspre Agapia, ne uităm în urmă la zidurile cetății, măreață până și-n ruina ei, și, de la depărtarea asta, în forma pe care i-a cioplit-o vremea, ni se pare că vedem coroana lui Ștefan cel Mare.

Mânăstirea Agapia e vârâtă-n munți, pitită-ntr-un ungher de văi, așa că n-o vezi decât când intri-n ea. Dinspre miazănoapte o păzește de crivăț o măgură-naltă, descoperită — „Muncelul cu Flori"; la apus se râdică zid întunecat de codru, și-n față iarăși pădure de brazi, străbătută de cărări ce te scot în luminișuri neașteptate — „Poiana Mitropolitului", „Poiana Stariții" iar, mai sus, prin bungete * de fagi, deasupra obcinei înalte în fermecătoarea priveliște de pe „Ciungi", de unde vezi jos mânăstirea Văraticului, în dreapta băile Bălțătești, în stânga Cetatea și Târgu-Neamțului, în față larga, nemărginita vale-a Moldovii.

Stă soarele pe strunga de la „Cruce". Din cerdacul arhondaricului îmi răcoresc privirea pe ierbulița verde ce-acopere curtea pătrată, îngrădită de toate părțile de încăperile albe, curate, tăcute ale mânăstirii. Din mijlocul curții se-nalță strălucitoare „biserica cea mare", zugrăvită pe dinlăuntru de maestrul nostru Grigorescu. [...]

* *Bunget* — pădure deasă și întunecoasă.

ÎN MUNȚII SUCEVII

Pe la-ngânarea zorilor ieşim din cotlonul mânăstirii, pe poarta pârăului Agapia, în largul luncii aburite de brumă, trecem prin Târgu-Neamţului, printre dughenile ce-ncep a-şi râdica obloanele, deschizând ochi somnoroşi în uliţa pustie, urcăm dealul Oglinzilor, din zarea căruia vedem la stânga „Băile Oglinzi", sub poalele codrului, şi dăm pe la satul Boroaia în frumoasa şi îmbelşugata vale a Moldovii. În dreapta noastră, legendarul râu, care-a chemat pe Dragoş descălecătorul din poghiazurile Maramureşului să-i urzeasc-o ţară nouă, se-ndoaie liniştit pe sub dealul învârstat de lanuri, tăindu-şi printre fâneţe şi huceaguri o albie cu mult mai lată decât îi trebuie. În stânga pe marginile luncii, în falduri largi îşi lasă Carpaţii găteala lor de codri. Suntem în Suceava, în cel din urmă ţinut de munte al ţării. Cerul e de un albastru limpede, străveziu, câţiva noruleţi, prigoriţi* de razele soarelui, se frâng încet în bulgări de rubin şi se topesc. Şoseaua, netedă şi albă, abate printr-o alee de sălcii, trece podul Moldovii şi urcă trăgănat dealul Spătăreştilor, de unde se lasă-n Fălticeni,; iar noi ţinem înainte drumul Bogdăneştilor, pe sub poalele munţilor, dăm pe la Mânăstirea Râşca, pusă sub o sprinceană de branişte, la marginea şesului, întemeiată de episcopul Macarie al Romanului în zilele lui Petru Rareş, care-a înzestrat-o c-o biserică şi cu opt chilii. Ne oprim la Baia, sat harnic şi bogat, oraş de frunte pe vremea lui Dragoş-vodă, pământ frământat în sânge [...]... S-a sculat craiul Ungariei, Matei Corvin, care nu mai putea dormi de vâlva lui Ştefan cel Mare, şi, râdicându-şi toată oastea, a răzbătut încoace prin pasul Oituzului, prădând satele în cale; s-a oprit şapte zile la Roman, apoi i-a dat foc ş-a purces spre Suceava. Înserând pe valea asta şi fiind vreme de iarnă şi vifor, s-a tras cu oastea la adăpost ş-a tăbărât în Baia, să stea până s-o mai lumina de sus. Iar domnul nostru, care-l aştepta la porţile Sucevei, văzând zăbava craiu-

---

* *A prigori* — a expune la dogoarea soarelui.

lui, n-a mai stat la gânduri, ci iute și-a luat o mână de sprintenași * și, gonind dealurile, s-a lăsat, în puterea nopții, ca o vijelie, în lagărul ungurilor, și-atâta i-a izbit de năprasnic și fără de veste, încât toată falnica oștire a lui Mateiaș, învălmășită de spaima întunericului și de grindina săgeților ce-o împroșcau de pretutindeni, a fost în mai puțin de-un ceas sfărâmată și pusă pe fugă. Cic-a fost așa măcel, că urla valea de vaiete, armele scăpărau fulgere-n beznă, pâlcuri întregi se abăteau stropșite-n picioarele cailor, și ori încotro fugeau bieții unguri, tot de Ștefan dădeau. Praful s-a ales până-n ziuă din oastea cea grozavă. Iar trufașul rege, care venise să cucerească Moldova, de-abia a scăpat, rănit de-o săgeată și dus pe targă prin cărările munților. Pentru amintirea acelei biruinți, Ștefan a râdicat în Baia Biserica Albă — la ruinele ei, țăranii cu dare de mână, păzitori unei sfinte datine strămoșești, duc în toți anii, în ziua de Sfântu Gheorghe, mâncări, băuturi, în vase nouă, împodobite cu flori, și fac praznice pentru săraci. Ce oameni aleși, și ce gospodării frumoase sunt prin părțile astea ale Sucevei! Pe lunca Moldovii și pe vâlcelele Șomuzului sparte de iazuri se-nșiră ca o salbă în jurul Fălticenilor mândrețe de sate, așezări de moșneni, cari păstrează cu sfințenie portul, legendele și bunele obiceiuri ale vremurilor de demult; Baia, Bogata, cu urmele vechilor mine de aur desfundate de romani, Sasca, Rădășenii, cu vestitele-i livezi de meri, Brădățelul, cu minunata-i pădure, în care doarme un lac albastru, încunjurat de brazi, izvoare zgomotoase se prăbușesc printre stânci — o bucățică de munte, ruptă din Carpați și răsădită aici, ca de-o putere dumnezeiască, să stea podoabă satului... Și pe toate văile astea găsești amintiri prețioase din trecutul neamului nostru, biserici vechi, durate de Alexandru cel Bun, de Ștefan cel Mare, de Petru Rareș... [...]

---

* *Sprintenaș* — ostaș cu arme ușoare.

PE PLUTĂ DE LA DORNA LA PIATRA

— Dă-i drumu!

Comandă moș Vasile de la cârmă, și Toader, desprinzând gânjul * din pociumb **, sprinten s-aruncă pe plută, își face cruce și-nfige și el lopata-n valuri. Un dulce fior ne străbate, codrii fug îndărăt, pe obraz simțim, ca o adiere de vânt, suflarea răcoroasă a mișcării. Nici nu știm când s-a șters, în urma noastră, Dorna cea mândră, cu schela de la Gura-Arinului. Departe, înainte, răsar din neguri de brădet „Pietrele Doamnei", turle de castele, scânteietoare în lumina rumănă a dimineții; înalt și întunecat, malul din dreapta ne astupă vederea. Cu pălăria dată pe ceafă, cu brațele încordate pe coada lungă a lopeții, adus puțin de spate sub cojocelu-i fără mâneci, moș Vasile, cârmaci vestit, pe care-l cunoaște Bistrița de patruzeci de ani, cumpănește pluta în dunga nahlapilor, strigând lui Toader, „dălcăușul" *** (care poartă cârma dindărăt): „La pădure!" când e s-abată la dreapta; „La câmp!" când e să ție spre stânga. Iar la cotituri ne vestește locurile pe unde trecem, și strigătul lui, răsunător în pustiul apei, pare că poruncește schimbarea priveliștilor.

— Colțu Ortoaia!

Deodată perdeaua de codru se dă la o parte: căsuțe vesele se ivesc pe podișul din dreapta, zăvoaie și ceiruri **** străbătute de cărări; spumegând, cu vuiet spărgându-se de bolovani, undele Ortoaei s-azvârl în Bistrița, pe mal vedem femei torcând, înalte, zvelte, cu fața luminoasă, ca într-un tablou de Grigorescu, catrințe negre, strânse pe șolduri, cămăși cusute cu arnici, pe cap broboade albe.

Ușor alunecăm la stânga și scăpătăm în genunea de sub „piatra Zmăculesei". Plutașii lasă „condeiele" din mâini și privesc pe dealuri, nepăsători; apa e lină,

---

* *Gânj* — împletitură de nuiele sau din scoarță de tei, asemănătoare cu funia și întrebuințată în locul acesteia.

** *Pociumb* — țăruș sau par bătut în pământ.

*** *Dălcăuș* — ajutor al cârmaciului unei plute.

**** *Ceair* — loc de pășune.

adâncă, tăcută; câteva minute înaintăm încet, așa de încet, că nici nu simțim că mergem. Dar iată că malul din dreapta purcede spre noi, râul se deșteaptă, cârmaciul înșfacă vâsla ș-o implântă pieptiș în propta torentului...

— Osoiu!

Ș-în foșnet de valuri trecem ca o săgeată prin lunca de arini, fuge tăpșanul cu satu-n spinare, fug oștile de arbori și stâncile speriate — o goană nebună, fantastică, amețitoare. Ca pe fus, munții se învârtesc, macină izvoare și le toarnă în Bistrița. În vremea asta plutașii luptă: în mișcarea brațelor lor, în toată voiniceasca și puternica încordare a picioarelor ș-a trupului lor vânjos au ceva din măreția statuielor antice ale gladiatorilor romani. Apa se domolește... Vâslașii își dau binețuri cu oamenii de pe mal, se întreabă de-ale lor, iar bolțile pădurilor parcă vorbesc și ele...

— Gura Sunătorii!

Sunând din unde s-aruncă pârăul pe praguri de stânci, o clipă se vede deasupra-i sătucul risipit pe poalele Palmeșului, ș-o nouă priveliște ni se deschide înainte. Pietrosul înalt, cu gheburile-i de cămilă, pare că stă în drum să ne-aștepte.

— De ce i-or fi țancurile așa roșcate, moș Vasile?

— Acolo sus, în frig, sunt numa tărși * uscați de vânturi, și-i cetina lor așa.

În șerpuiri largi se îndoaie strălucitorul râu printre munții întunecați de codru. [...] Din jos de Călinești, o lungă dâră de grohotiș, năruit din coastele Pietrosului, împinge Bistrița, strâmtând-o, înghesuind-o în malul din stânga. Înaintea noastră, la cotul Căpriții, apa se iuțește și se învolburează, iar jocul valurilor albe, de departe, îți pare-un cârd de gâște cari bat din aripi; peste clocotul lor repede alunecă pluta, hartuindu-se ** ca o sanie. Scăpătăm iar într-o genune — oglindă-n care vezi copacii cu vârful în jos. Moș Vasile bate cu muchea toporului în cuiele de la jug, apoi înfige tăiușul în grindă, își leapădă cojocelul, scuipă-n palme și apucă lopata.

---

* *Târș* — arbust pipernicit, tufă.

** *A hartoi* — a da la o parte, a cârmi din drum.

— Colţu Acrii!

Ca printr-un farmec tabloul se schimbă, se trag pădurile-n lături, ş-un minunat decor de stânci se înalţă-n faţa noastră. Mugeşte Bistriţa toată, năpustindu-şi valurile-n năprasnicile ziduri, şi dă să le spargă, din ce în ce mai-nverşunată, dar stâncile se joacă cu ea, o resping, o cheamă, o răsucesc în loc, buimăcită se-ncolăceşte ca un şarpe, şi, după un sfert de ceas, se pomeneşte bătând, din spate, în acelaşi zid de care s-a izbit întâi, ca şi cum ar cerca, lovindu-l din amândouă părţile, să-l desfunde mai curând şi să deschidă cale dreaptă valurilor viitoare. Sus, deasupra noastră, îşi tremură frunzuliţa câţiva mesteacăni subţiri, crescuţi pe vârfurile stâncilor. Din cotul Colbului intrăm în strâmtoarea fioroasă de la Chei — gherdapurile Bistriţii. În huietul valurilor, luptând din răsputeri, moş Vasile mai găseşte timp să-mi strige numele locurilor... „Scara": din fruntea unei scăfârlii de piatră un brad îşi întinde ramurile-n jos ca nişte braţe, de ele s-atârnă plutaşii şi scapă când li se sparg plutele de stânci. În păretele din stânga, „Coiful" îşi vârfuieşte * turla-i vânătă pe gangul unei văgăuni. Sus, pe Zănoaga din dreapta, arde, „comoara de argint" a Bogolinului, un ţugui ascuţit ce luminează ca o flacără albă, şi de sub el, dintr-o spintecătură de stânci, s-aruncă-n jos, înspumată, frumoasa cascadă numită „Moara Dracului". Şi toate minunăţiile acestea trec pe dinaintea noastră cu repeziciunea lucrurilor văzute-n vis. Ieşim din prăbuşiturile Cheilor. Bistriţa se odihneşte. Moş Vasile îşi şterge fruntea de sudoare. Toată figura lui e luminată de mulţumirea omului care-a luptat cu moartea ş-a biruit-o. Stă soarele-n răscruce. Lunecăm în linişte printre păduri, pe sus se desfac poiene verzi, rarişti de mesteacăni albi ca făcliile. La cârjoiul ** Dohotăriei malul din dreapta se pleacă dezvălind prispe largi de pajişte sub poalele brădişului atârnat de coastele Pietrosului. În urmă, peste norodul de măguri, în trei arcuri mari, îşi taie spinările pe cer Munţii Călimanului, cari-ncheie Carpaţii Moldovii.

---

* *A-şi vârfui* — a-şi înălţa, a-şi ridica, a-şi profila vârful.
** *Cârjoi* — cot.

— Balta Fagului !

Un grind întunecos s-abate la dreapta, și iată-ne-n lumină. Suliți de aur tremură pe pânza lată, lucie, a râului. Vâjâind vine pe-o râpă stâncoasă Pârâul Arămii, — hotar, pe stânga Bistriții, între codrii Bucovinei ș-ai noștri. Trecem vâltoarea de la gura Piscului și strunga ostroavelor de la Cojoci, de unde se râdică un drumeag spre schitul Rarău, și de-acolo, prin pădure, spre minunatul podiș înflorit de la Pietrele Doamnei — trei turle ascuțite înfipte sus, în creasta cea mai înaltă a muntelui Rarău, pe care-a stat și s-a adăpostit odinioară voivodul Rareș, cu domnița lui, Elena. Un deal rotund, îmbrăcat în brazi, se culcă-n fața apei. Bistrița, cuminte, îl ocolește, făcând un cot larg în dreapta pe sub coama vânătă, zimțuită a Pietrosului, se lasă molcom, strângându-și undele-ntre două ziduri de codru, și iese-n luminiș la cotul Lițului.

— Căldarea !

O horă de măguri dezvelite prind Bistrița la mijloc. O clipă râul doarme tolănit la soare, în miros de fâneață. Încet, încet, ne soarbe brădișul din fund, cotim în umbră pe la gura Pârâului Rău, apa scade răsfirându-se-n larg pe matca-i bolovănoasă, grinzile-ncep să joace sub noi, se hârșcâie pe colții stâncilor, și stăm. Foșnesc valurile de jur împrejur, un clocot e râul.

— Am pus-o de mămăligă, zice moș Vasile, scărpinându-se în cap... Dă paru, Toadere, să săltăm grinzile...

Dar iată c-o plută ne-ajunge din urmă. Dălcăușul își scoate iute cârma, să nu i-o rupă. Fără să vrem, închidem ochii. Un trosnet ș-o zguduitură puternică. Am pornit. Pluta care ne-a izbit rămâne înțepenită pe-aceleași stânci.

— Dâmbul Colacului !

Un munte-nvălit se-nalță stog în fața noastră. Bistrița se îndoaie frumos pe sub codri, încovrigându-se în jurul lui ca un șarpe ce vrea să-și muște coada. Zarea se-nchide, se întunecă din toate părțile. Numai în urma noastră se rupe-o strungă în negura de cetini : prin ea se văd în fund, măreț încondeiate pe albastrul cerului, Pietrele Doamnei, încinse de soare.

— La Cruce !

Intrăm într-o genune largă. Munţii se descopăr. Privirile se odihnesc pe-nalte poiene scăldate-n lumină. Din stânga, de sub Tarniţa golaşă, vine spumegând Pârăul Crucii, din dreapta, Bărnărelul — sclipitoare fâşie de argint. Trecem pe sub podul de lemn ce leagă cele două maluri, pe cari stau presărate căsuţele unui sat. Lunecăm pe sub dealul Ursului şi iar năvălesc măguri din toate părţile, se muşuroiesc în jurul nostru greoaie şi mătăhăloase. Din clocotişul lor se-nalţă la dreapta mândrul Barnar, în stânga, Bâtca lui Târsână. Pâraie răpezi s-azvârl cu vuiet în Bistriţa. Stânci mari, fioroase, îşi scot gâturile din întunericul codrilor şi s-apleacă în jos ca nişte cămile ce vor să bea apă.

— Balta Cânelui !

Râul face-un vârtej spre stânga, ş-amuţindu-şi valutile, ce rotesc în ochiuri, adoarme sub un mal înalt de piatră. Pluta pare că stă locului, atât de-ncet se mişcă. Moş Vasile mai bocăneşte-n chingi, cearcă tăria cârmei şi spune lui Toader să bage de seamă la cot. În mişcările, în vorba şi pe figura lui se vede reculegerea, grija omului care va să stea în faţa unei primejdii mari şi care-şi adună toate puterile pentr-o luptă hotărâtoare. Şi-n adânca, fioroasa tăcere a cuprinsului, ne uităm la munţii îmbrăcaţi în codru, la soare, la cerul albastru, ca şi cum am căuta un semn, o prevestire de sus a soartei care ne-aşteaptă. Alunecăm din ce în ce mai repede. Scârţie vâslele-n juguri. Un grind înalt, ţuguiat stă drept înaintea noastră, din spatele lui se râdică două ţancuri vinete, ascuţite. Tot mai aproape, tot mai puternic s-aude într-acolo mugetul apei.

— Toancele !

Pluta izbeşte-ntr-un peş * dunga şuvoiului şi, repezindu-se-n hart, şterge din fugă taraşii ** apărători de sub „Piatra lui Toader", trece săgeată prin cotul arcuit spre stânga şi intră voiniceşte în groaznica strâmtoare de la Toance. Un popor de stânci se râdică din

* *Într-un peş* — pe o coastă, într-o latură.

** *Tarac* — stâlp bătut în pământ pentru a feri plutele de lovire.

fundul râului clocotitor și sfârșie-n zdrențe toată pânza apei. Ca-n bolți răsună urletul valurilor între înaltele maluri de piatră. De pretutindeni, și tot mai multe și mai amenințătoare, se năpustesc dihăniile-n calea noastră. Moș Vasile pare că le-mbrâncește-n lături cu lopata, așa de voinicește, așa de falnic își taie strungă printre ele, și-n amețitoarea iuțeală cu care trecem colții și pragurile strâmtorii, bătrânul și meșterul cârmaci pare-o făptură din basme, un năzdrăvan care a luat pluta-n tălpi și zboară cu ea peste stânci. Gonim la stânga. Deodată valurile tac, se-ntinde Bistrița-ntre codri. Își întoarce moș Vasile fața-i luminată, se uită-n urmă la țancurile Toancelor și, prujind * a râs, clatină din cap.

— Hm! dihăniile naibii... să ne răpuie și mai multe nu.

Lunecă pluta ușor pe la gura Căpriții, în stânga se înalță Holda descoperită, în dreapta cade perdeaua de brazi până-n marginea apei. În urma noastră soarele se lasă pe zarea Barnarului. Lungi cărări de văpaie tremură pe trâmba de oțel a Bistriții. Pale de umbră se lățesc pe măguri; focuri clipesc în depărtări. Dălcăușul își aprinde luleaua și-ngână-ncetișor o doină haiducească...

„Sub poale de codru verde
Mititel foc mi se vede,
Mititel și potolit,
Tot de voinici ocolit”...

Ieșim în larg. Cârmaciul împlântă adânc lopata-n valuri: se-ntoarce pluta-n loc și prinde la mal, în vatra Broștenilor.

A doua zi plecăm pân-a nu răsări soarele. Trecem pe sub pod și scăpătăm în arcul ce se îndoaie la stânga. Pe sus tivește poalele Hărăoaiei șoseaua care duce, peste muntele Scărișoara, la Fălticeni. De-o parte și de alta a râului se întinde mândra așezare a satului Broșteni. De-aici încolo Bistrița se îmblânzește. De

* *A pruji* — a glumi.

trei ori și-au râdicat Carpații falangele de stânci împotriva ei, de trei ori puternicele-i valuri au trecut biruitoare, în sunete de fanfară, peste prăbușirile uriașelor zăgazuri. Falnică s-așterne acum între bogatele-i maluri, împodobite de sate. De pretutindeni vin apele văilor să i se închine. Tot mai largă și mai liniștită se lasă devale. Printre păduri tace, ca s-asculte cântecul privighetorilor. În luminișuri cheamă casele fruntașilor la prund și, noaptea pe lună, le spune povești.

Din jos de Cărpiniș, Bistrița-și taie calea dreaptă până-n livezile Mădeiului. Soarele răsare punând cununi de aur pe creștetele codrilor. În urma noastră, pe măgurile depărtate, se văd bungetele de brădet înnegrind zarea ca o arătură proaspătă. Priveliști fermecătoare, cari nu se pot spune cu vorbe, se deschid de pretutindeni, și fug, alunecă fantastic îndărătul nostru, și altele vin, și cele cari vin ni se par și mai fermecătoare. De pe plută, din goană, ochii noștri beau cu nesaț, frumusețile acestea, cari curg și nu se mai sfârșesc, și ne pare rău că nu le putem lua, să le ducem cu noi și să le arătăm lumii, așa cum le vedem acum, în lumina, în măreția și-n liniștea asta dumnezeiască, și să spunem celor cari nu le cunosc și nu ne știu: „Iată țara noastră!...” Atunci ar înțelege deodată — ca bătrânii de pe zidurile Troiei la vederea frumoasei Elena — de ce s-au dat atâtea lupte ș-atâta sânge s-a vărsat pentru „bucățica asta de pământ”.

Pe o largă deschizătură în munții din dreapta își așterne Borca mândrele-i gospodării. Din fund aleargă pârâul, sărind peste înalte zăgazuri de stânci, s-aducă Bistriții stăpâne prinosu-i de unde. În stânga se-ntinde Sabasa între două dealuri descoperite, o linie ferată cară buștenii din codru. Pe maluri, sunt schele de plute, ș-un pod peste râu. Din vale de Fărcașa, între Bâtca Frumosului și Runcu Popeștilor, Bistrița o rătează de fugă, aruncă pluta peste praguri, plesnind-o de apă, și astfel, în jocuri și cântece de valuri, intră în ținutul Neamțului; leit în zale de oțel zorește Dreptul pe sub coastele Zahornii: zburlindu-și coama-i de argint s-azvârle Calul peste scările Cernegurii, și-i ies în cale la hotar. Se bat nahlapii de grinzi,

în tact scârție cârma de la spate; ca o suveică alunecă pluta pe sub bolți de mesteacăni. Pe malul drept, în vatra Călugărenilor, se-nalță o namilă de stâncă — „Piatra Teiului". Cic-a vrut dracu odată să iezească Bistrița și, rupând un hărtan din Ceahlău, l-a luat de-a fedeleșu * și s-a pogorât cu el în puterea nopții, dar pe vale l-a prins cântarea cocoșilor ș-a zbughit-o Aghiuță, lăsând stana-n bătătură, de s-au crucit oamenii când au văzut-o a doua zi. Cotim la dreapta pe sub podul de la Gura Largului, și deodată ni se deschide înaintea minunata priveliște a Ceahlăului. Singur și posomorât, trufaș stăpânitor peste-un popor de munți, ce par pe lângă dânsul mușuroaie, înălțându-și creștetu-n cer, scărmănând norii în raghila ** de stânci înfipte pe fruntea-i pleșuvă, mândrul uriaș farmecă râul cu puterea măreției lui și-l face să-și uite drumul și dorul de câmpie. De pe la nămiezi până-n scăpătatul soarelui ne poartă Bistrița tot pe lângă el — pleacă ea uneori, hotărâtă să nu se mai întoarcă, și iar se răzgândește, și vine mai aproape, aciură vrăjită pe sub poalele lui, rotindu-se-n loc, scuturându-și platoșa-i strălucitoare, aci suspinând din adânc, aci privindu-l lung, strigându-l, dând freamăt pădurilor cu glasu-i de valuri. Într-un târziu își ia de seamă și pleacă mânioasă, vorbește singură, se bate de maluri, urlând s-aruncă toată, cât îi de lată, peste înaltele praguri de la Bicaz și de la Lunca Strâmbului. Nălucesc pe tăpșane căsuțele satelor, prin văi herăstraie, din întunecimi de codru răsar mărețe vechile mânăstiri: Pângărații, Bisericanii, castel fantastic pe vârful unei măguri, și mai în vale, Bistrița, după o perdea de plopi. Înainte, Bâtca Doamnei s-abate la stânga și ne-arată orașul — cel mai frumos oraș de munte al Moldovii — culcat între două străji înalte: Pietricica și Cozla.

La asfințitul soarelui suntem în Piatra. Pământul umblă cu noi. Ceahlăul, râdicându-și falnic fruntea peste grinduri, ne privește încă din negurile depărtării.

---

* *De-a fedeleșu* — ca pe un *fedeleș* (butoiaș mic de forme diferite, în care țăranii își duc apa la câmp); la subțioară.

** *Raghilă* — unealtă formată dintr-o scândură în care sunt înfipți dinți de fier și prin care se trage cânepa sau inul melițat ca să se aleagă partea cea mai fină.

VALEA PRUTULUI

[...] Frumosul oraş, care-a fost, timp de trei veacuri, capitala Moldovii, se-ntinde pe coastele revărsate spre miazăzi ale dealurilor „Copoul" şi „Şorogarii". În spate, un arc de măguri acoperite de codru se înalţă din lunca Prutului şi-l apără de crivăţ. În faţă, peste valea Bahluiului ş-a Nicolinii, se râdică un alt şir de măguri, unele-mpodobite cu vii şi cu grădini, altele dezvălite, odihnind vederea pe pajiştea lor verde, întinsă, luminoasă. Pe costişele lor răsar vechile mânăstiri: Cetăţuia, Galata, Frumoasa, Bârnova, cu ruini de palate, sub zidurile cărora dorm atâtea amintiri de glorie şi de suferinţă din învăluitul şi mult zbuciumatul trecut al Iaşilor. Cuprins cu ochii de sus, de pe Răpedea, oraşul îţi înfăţişează una din cele mai frumoase privelişti. Biserici, case, străzi curg toate devale, nălbind, cu minunata lor cascadă, răvărsarea celor două dealuri, din creştet până-n poale. Ce păcat că nu-i, în locul Bahluiului, o apă mai mare!... Să treacă Bistriţa pe-aici, n-ar fi pe lume-o aşezare de oraş mai mândră şi mai fermecătoare. Încep umbrele să se lungească. Soarele-şi împrăştie cele din urmă raze pe turlele bisericilor. Mă scobor încet pe strada largă, liniştită, ce spintecă oraşul din zarea Copoului

până în valea Socolii. Trec pe lângă grădina publică, aşternută-n stânga pe podişul măgurii, şi pe lângă măreţul palat al universităţii; de-o parte şi de alta, în mijlocul curţilor cu parcuri în fund, se-nalţă case mari, bătrâneşti, a căror vechime şi strămoşască simplitate îşi duc gândurile departe, în lumea care-a strălucit odinioară, la viaţa povestită prin cronici. Parcă te aştepţi să vezi ieşind, pe balcoanele-mbrăcate-n iederă, chipuri de voivozi cu barbă albă, domniţe palide, visătoare, în rochii lungi de matasă, şi logofeţi, şi vornici, cârmuitorii ţării de pe vremuri. În vale, lângă mitropolie, se râdică, reînnoită de curând, biserica sfinţilor Trei Ierarhi, durată de Vasile Lupu. Zidită toată-n piatră, cu zveltele-i turle, în minunata-i horbotă de sculpturi, aminteşte mândra podoabă a Curţii-de-Argeş.

Mă opresc în faţa statuii lui Ştefan cel Mare. Soarele-a asfinţit. Încep să se aprindă felinarele. Treptat, zgomotele oraşului se depărtează, se sting. În evlavia acestei linişti, falnicul voivod, călare, cu coroana pe cap şi sceptrul întins, cum trage frâul cu stânga ş-apasă picioru-n scară, desfăcându-şi pieptul de sub manta-i de bronz, pare că s-a oprit dinaintea palatului, în răstimpul a două bătăii, să cuvânteze sfetnicilor ţări. În ţinuta, pe chipul şi-n gestul lui e mândria gravă a domnului, care cumpăneşte-n mână-i soarta unui neam, şi seninătatea biruitorului, care-a stat în lupte mari ş-a răpus vrăjmaşi ce îngrozeau lumea cu vâlva puterii lor. [...]

ȚARA. POPORUL

Dunărea, Marea, Carpații și Prutul — iată cele patru hotare cari-ngrădesc pământul Țării Românești. [...]

Aduși în Dacia de împăratul Traian, rămași aici, în urma celei mai vajnice lupte ce-au văzut timpurile vechi, am păstrat în sângele nostru vitejia acelor două popoare mari din cari ne tragem. [...] De-atunci au trecut aproape două mii de ani. Multe războaie am avut și multe nenorociri ne-au călcat în vremea asta. Vijelii cumplite-au trecut peste noi, la toate-am ținut piept, și nu ne-am dat, ș-aici am stat. Ca trestia ne-am îndoit sub vânt, dar nu ne-am rupt.

Și-am rămas stăpâni pe moșioara noastră. Știe numai bunul Dumnezeu cu cât sânge ne-am plătit noi pământul acesta, scump tuturor românilor, scump pentru frumusețile și bogățiile lui, scump pentru faptele mărețe și înălțătoare cari s-au petrecut pe el.

Odihnească-n pace gloriosul Ștefan, că n-au fost spuse în deșert cuvintele mândre și-nțelepte pe cari ni le-a lăsat cu limbă de moarte: „Dacă dușmanul vostru ar cere legăminte rușinoase de la voi, atunci mai bine muriți prin sabia lui decât să fiți privitori împilării și ticăloșiei țării voastre. Domnul părinților

voştri, însă, se va îndura de lăcrimile slugilor sale şi va râdica dintre voi pe cineva carele va aşeza iarăşi pe urmaşii voştri în voinicia şi puterea de mai înainte".

Din straşina munţilor, ce-naltă marginea ţării de la Severin până la Dorohoi, râuri frumoase, dătătoare de viaţă, şi nenumărate pâraie se despletesc, în cărări de argint, peste-ntinsele şesuri ale Valahiei şi printre dealurile blânde ale Moldovii. Singură câmpia Ialomiţei s-aşterne tăcută, netedă, uscată — vast ostrov însetat, în mijlocul atâtor ape ce-mpodobesc pământul României. Doarme sub şuierul vânturilor deşertul larg, nemărginit al Bărăganului. De mii de ani visează râuri limpezi şi lacuri sclipitoare: în zilele senine de vară visu-i se răsfrânge-n undele aerului şi-ngână peste lanurile şi bălăriile uscate ale pustiului acele ape vrăjite, amăgitoare ale „mirajelor", aşa de frumos numite de popor „apa morţilor".

Călătorii străini, cari-au străbătut văile României pe drumuri hrintuite, în căruţele de poştă de-acum patruzeci de ani, cu greu ar mai cunoaşte astăzi locurile pe unde-au umblat. Li s-ar părea că altă ţară s-a pus între Carpaţi şi Mare. Şi-ntr-adevăr, o ţară nouă s-a râdicat de-atunci în răsăritul Europii. Moşia lui Mircea ş-a lui Ştefan, libera şi mândra Românie de azi nemaicrescând în lături, a trebuit să crească-n sus, şi saltă zi cu zi — o saltă puterea tinereţii şi setea de lumină! Din hotar în hotar, în lung şi-n lat, o prind acum, ca-ntr-o reţea, şosele netede, pietruite, şi linii ferate, înşirând pe firele lor oraşele-nfloritoare şi sutele de fabrici ce scot la lumină bogăţiile ţării.

Astăzi, capitala noastră, care-a stat pitită prin munţi atâtea veacuri, sporeşte — sigură şi puternică — în mijlocul câmpiei dunărene, râdicând palat lângă palat, pe unde-şi păştea odinioară turmele legendarul Bucur. Şi largi îşi deschid acum porţile altarele luminii — treptat poporul se înviorează, se deşteaptă, la o viaţă de pace şi de muncă roditoare.

În faţa scundelor şi sărăcăcioaselor chilii, unde-acum optzeci de ani dascălul Lazăr punea în mâna copiilor cea dântâi carte românească, se-naltă falnic palatul universităţii, iar pe locul acela sfânt s-au aşe-

zat trei statui: Eliade, Mihai Viteazu, Gheorghe Lazăr — poetul, eroul și apostolul.

Două mari bulevarde taie-n curciș orașul. Dâmbovița se minunează de strălucirea și mândreța-n care se desfac malurile ei, ascunse până mai dăunăzi sub rădiuri * de sălcii.

De-aici, din mijlocul capitalei zgomotoase, îmi întorn gândurile pe unde am umblat. Multe din locurile frumoase pe cari le-am văzut îmi revin acum, învăluite în farmecul depărtării, și parcă mă dojenesc, unele că n-am spus destul, altele că n-am spus nimic de ele. Multe vor fi iarăși pe cari nu le-am văzut încă. Dar ceea ce se râdică mai luminos și mai sfânt în mijlocul amintirilor mele, podoaba cea mai aleasă și mai mândră-ntre podoabele țării, este poporul românesc. În sufletu-i larg, nespus de duios, lămurit în focul atâtor suferinți, am găsit izvorul curat al frumoaselor lui cântece și înțelesul istoric al trăiniciei și stăruinții noastre pe acest pământ. În marea lui putere de muncă, de luptă și de răbdare, în mintea lui trează și-n inima lui caldă am găsit sprijinul speranțelor noastre și dezlegarea înaltei chemări a neamului nostru. Îl urmăresc cu gândul de-a lungul veacurilor, îl văd cu pieptul dezvălit în zloată și-n bătălii, muncind ca să plătească dările țării, luptând ca să-și apere pământul, căzând și râdicându-se iar, murind în șes și renăscând în munți, pururea tânăr, pururea mândru, cu toate nevoile ce-au dat să-l răpuie, și mă-ntreb: ce popor a avut pe lume o soartă mai aprigă și mai zbuciumată, ce neam de oameni a stat mai viteaz și mai întreg în fața atâtor dureri!

Unde-ar fi ajuns el astăzi dac-ar fi fost lăsat în pace!...

„O lacrămă-i tremură-n glas, și graiul lui e un suspin", zice Michelet, vorbind de poporul român.

---

* *Rediu* — pădurice.

În adevăr, suferinţile acestea au pus o blândeţă divină pe figura ţăranului nostru. Inima lui e plină de milă pentru cei nenorociţi, şi limba lui e dulce şi plină de mângâieri.

Câtă gingăşie e în cântecul cu care-şi adorm ţărancele copiii:

„*Nani, nani, puişor*"...

Şi cu ce vorbe, sfâşietoare, adânci ca şi durerea din care-au izvorât, îşi petrec morţii la groapă:

„*Dragile mamei sprincene,*
Cum o să fiţi buruiene!
Dragii mamii ochişori,
Cum o să vă faceţi flori!"...

Într-o ţară aşa de frumoasă, c-un trecut aşa de glorios, în mijlocul unui popor atât de deştept, cum să nu fie o adevărată religie iubirea de patrie, şi cum să nu-ţi râdici fruntea, ca falnicii strămoşi de odinioară, mândru că poţi spune: „Sunt român!"

PICTORUL N. GRIGORESCU

I. UN SOL AL NEAMULUI

„În zile ca acestea, când vechile credinţi, cu sau fără părerea noastră de rău, se dărăpănează, poate c-ar trebui să păstrăm un loc de cinste şi un adăpost respectat artei, cea din urmă dintre religiile omenirii".

BERNARD PERETZ

Popoarele vorbesc rar. E un anume grad de căldură care lămureşte cugetarea lor şi-i dă glas. Şi atunci vorbesc tare — în auzul veacurilor. Ele îşi au, pentru aceasta, interpreţii şi împuterniciţii lor — crainicii gândului lor. Prin ei, marele suflet înfierbântat al mulţimii se dezvăleşte, în răstâmpuri depărtate, cum se dezvăleşte jarul pământului prin gura vulcanilor. Aprins şi luminos întotdeauna, câteodată spăimântător.

Neamul nostru, din firea lui, vorbeşte puţin. Strămoşii noştri — oameni de război — erau tăcuţi. Apoi, şi fără asta, valurile grele prin cari am trecut, atâtea veacuri de griji, de zbucium, de luptă pe viaţă şi pe moarte nu ne-au îngăduit reculegerea, concentrarea prisosului aceluia de puteri disponibile cari ard parcă de nerăbdarea

de a se descărca, de a se turna în formele trainice ale artei.

Mai ales pictura cere linişte şi siguranţă, îndestulare materială, zidiri spaţioase, cu ferestre largi — o viaţă înfloritoare şi liberă, primitoare de acea înaltă aristocraţie sufletească pe care arta ar putea-o numi aerul ei. Noi n-am avut nimic din toate acestea. Câte vijelii au trecut peste viaţa şi peste aşezările noastre ar fi risipit fără de urmă, cum au şi risipit atâtea, orice înfiripare de artă plastică ce-am fi putut şi noi porni. În multe din bisericile cari ne-au mai rămas de pe vremuri se văd şi astăzi resturi de icoane arse, ziduri sparte de ghiulele, sfinţi cu ochii scoşi de suliţile turcilor. Căci mai ales împotriva acestor vrăjmaşi ai tuturor creştinilor am luptat noi aici, neajutaţi de nimeni, atâta amar de vreme. Câmp de război ne-a fost ţara, de la Mircea până la Mihai Viteazul. Pictorii noştri, artiştii noştri, toţi aleşii neamului nostru au pierit în bătăliile cu turcii. Deschideţi istoria, şi vedeţi ce era aici, la gurile Dunării, în veacul de aur al artei creştine!

Din aceeaşi rasă de oameni mari au fost desigur şi Ştefan al Moldovei, ca şi Leonardo da Vinci al Italiei. Şi în aceeaşi vreme au strălucit, fiecare aducându-şi partea lui de bine pe lume. Înaintea lui Dumnezeu, în adâncimile tainice ale destinelor omeneşti, cine ştie dacă nu e o legătură între paloşul de la Războieni şi penelul de la Florenţa!

Sufletul artist al poporului s-a destăinuit adesea, în şoaptă de grijă şi de dor, pe minunatele cusături şi alesături ale ţărăncilor noastre, în măiestria cu care îşi ciopleau voinicii ghioaga de luptă, plugul de arat şi fluierul de doinit, în felul cum ştiau toţi la ţară să-şi împodobească portul, casa şi viaţa lor. Ai zice că pe fiecare lucrişor mijeşte geana de lumină a unui răsărit care întârzie. În ce vifor am trăit noi, e de mirare că mai avem şi ce-avem. Mă gândesc la cât sânge s-a vărsat pe bucăţica asta de pământ, şi, pentru prima oară, bag de seamă că în limba noastră instrumentul de ţesut se cheamă „*război*".

Cântece însă, cântece de vitejie şi de dor, avem cum nici un alt neam de pe pământ nu cred să mai fi avut vreodată. E aproape singura artă ce ne-a rămas întreagă

din zilele acelea. Binecuvântată, mântuitoare doină, numai sufletul nostru te înțelege!

Sunt insule cari răsar deodată din valuri, în urma unei uriașe zguduiri telurice. Așa am ieșit noi în vază, după marile zguduiri politice de la începutul veacului al nouăsprezecilea. Și ca într-o tabără, când sună goarna deșteptării, un freamăt și un zor de pregătire a fost viața noastră de la un capăt la altul al țării. Din această proaspătă înviorare de puteri, aproape sălbatice în izbucnirea lor, din acest clocot de viață frenetică au răsărit eroii mântuirii noastre — oameni de-aceia unici, aproape divini, a căror apariție în mijlocul unui popor înalță stâlpi de lumină în istoria universală și despre cari cu drept cuvânt se zice că n-au înaintași, nici urmași. Un astfel de om a fost pictorul Grigorescu.

Înaintea de venirea lui — în afară de acea veche, amestecată și risipită pictură bisericească, la care nu se prea uitau cei cari mergeau să se închine, pe care foarte puțini știau s-o prețuiască și din care nimeni nu învăța ce era de învățat — nici o cărare, nici un semn luminos nu se arăta sufletului artist care ar fi vrut să afle încotro e adevărul. Atingerea cu Apusul așternea doar o poleială, o îngânare de artă și de cultură la suprafața vieții noastre. Și noi aveam nevoie de un glas care din adâncul *acestei* vieți să se ridice și despre *această* viață să ne vorbească. Un asemenea glas am avut în Grigorescu. Cum a vorbit el, în limba formelor și a colorilor, despre țara și despre neamul lui, a fost mai mult decât îndeplinirea unei chemări de artist. Un apărător înflăcărat, un sol neadormit al geniului nostru, în fața lumii care nu ne cunoștea și în fața veacurilor viitoare, iată ce-a fost omul acesta pentru noi. Ce-a fost pentru cealaltă lume, ce noutăți a spus el artei universale și *cum* le-a spus, și întrucât le-a spus în chip deosebit de ceilalți — aceasta se va lămuri deplin de către cei cari, uitându-se îndărăt, la lucrurile timpului nostru, vor putea îmbrățișa cu o privire mai senină, în orice caz mai pregătită, vederea largă pe care o deschide ochiului o anume depărtare.

II. VIAȚA PICTORULUI

Viața lui Grigorescu o povestesc operele lui. O viață simplă, tăcută, ordonată, puternică, închinată toată artei lui. În afară de artă nimic nu exista pentru el. Acolo și-a pus adânca lui iubire de natură, de podoabele și de tainele ei, minunate pretutindeni, dar mai ales în țara și în făptura neamului lui ; acolo iubirea de *bine*, de *adevăr* și de *frumos* — „treimea cea de o ființă și nedespărțită" a credinții lui, a singurei lui religii.

O copilărie de sfânt. S-ar părea uneori că soarta, în înțelegere cu natura, de la început alege, însemnă și ia subt ocrotirea ei pe cei care au de spus vreo veste din cer pământului nostru.

Nicolai Grigorescu s-a născut în satul Pitaru* din județul Dâmbovița, în ziua de 15 mai 1838, într-o casă fără noroc, plină de griji, unde sosirea acestui al șaselea copil de bună seamă că n-o fi fost vreo bucurie. O nouă gură de hrănit — iată ce însemna pentru bieții părinți și acest nou-venit, care putea foarte bine să nu mai vie ! Văzute de aici, privite *post-factum*, lucrurile acelea toate au pentru noi ceva din îndeplinirea unei scripturi. Și anii de secetă cari au trecut pustiitori peste bucățica de pământ în care oamenii aceia își puneau munca și speranțele lor, din ce în ce mai ostenite, și tristețea acelei case fără noroc,

---

* *„Conacul moșiei unde locuiau părinții lui Grigorescu și unde s-a născut pictorul s-a dărâmat acum. Se cunoaște însă locul pe care era așezat, în satul Strâmbeanu, pe marginea apei Suța, care se varsă mai departe în Răstoacă. Și azi localitatea aceea poartă numele de Pitaru. Oficial, însă, comuna a încetat de a se mai numi astfel de pe la 1860, timp când Filip Lenș și-a măritat o fată a sa după un Costache Văcărescu, dându-i moșia de zestre. S-a numit de atunci Văcăreștii de-Răstoacă, după numele noului proprietar zestraș și după numele apei care trece prin apropiere, și aceasta spre deosebire de altă comună, Văcărești, așezată lângă Târgoviște, locul de naștere și proprietate al marilor Văcărești.*

La biserica din sat, unde se găsesc multe odoare dăruite de Lenș, având inițialele F.L., se află și azi o icoană bine păstrată înfățișând pe sf. împărați Constantin și Elena, care poartă jos semnătura Ghiță Grigorescu și leatul 1863. Cei din sat pretind că ea se datorește lui Ghiță Grigorescu, unchiul marelui pictor, care era și el zugrav de biserici".

(Dintr-o scrisoare)

și spuza de copii mici, și moartea neașteptată a celui ce era sprijinul și lumina atâtor vieți, toate parcă au trebuit să fie și să se întâmple așa cum s-au întâmplat, pentru ca să avem, în felul cum l-am avut, pe marele nostru Grigorescu.

Gândul nostru se îndreaptă cu recunoștință spre ființa divină care a fost mama pictorului.

E toamnă pe sfârșite, o ploaie măruntă și rece, un amurg trist, fără cer, din anul 1843. Într-o căruță de țară, încărcată ca de băjenie, o vedem slabă, istovită de plâns, cu șapte copilași palizi, zgriburiți în juru-i, dintre cari cel mai mare n-are încă doisprezece ani; după un drum de două zile, sosește, cu chiu, cu vai, la București. În urmă — din atâta viață irosită pe meleagurile acelea, unde neam de neamul ei n-avea să se mai întoarcă — nu mai rămânea decât un nume, crestat pe-o cruce de lemn, în cimitirul satului: „Ion Grigorescu". Înainte ... se făcea parcă și mai pustiu, și mai întuneric. Trăia în București, în mahalaua Cărămidarilor o mătușă a ei, văduvă — femeie vrednică, bună, curată, știind să-și ție casa pahar și zilele cinstite numai cu munca mâinilor ei. La portița acelei căsuțe albe cu vechi coperiș de șindrilă au poposit cele opt vieți rămase fără nici un căpătâi.

—Tu ești, Ruxando?

Și două brațe se deschid, cu drag, să-i cuprindă pe toți.

Ce încăpătoare sunt casele săracilor!

Copiii parcă s-au trezit acolo de când lumea. Cu veselia, cu strigătele, cu jocurile lor au pus numaidecât stăpânire pe casă, pe curte, pe uliță. Numai Nicu sta totdeauna retras. Gălăgia celorlalți îl speria. Mișcările lor violente îl făceau să se depărteze, înfricoșat ca de o primejdie. Era un copil tăcut, timid, străin pe pământ. El se uita la oameni și la lucruri cu o privire întrebătoare, neliniștită, pururea minunată, ca și cum atunci s-ar fi deschis pentru întâia oară marii lui ochi fulgerători. Poate că și unde-l vedea așa plăpând îl iubea mama lui mai mult decât pe ceilalți. Într-o zi, când i-au adus mort pe unul din copii, călcat de o trăsură, și cum fața bietului copilaș, plină de praf și de sânge, nu se mai cunoștea, cel dintâi strigăt al ei a fost: „Unde-i Nicu?..."

Cine știe ce presimțire, ce tainică vedere în viitor striga astfel din întunericul acelei spaime, din adâncimile acelei dureri?

De-acolo, din căsuța aceea primitoare a mătușii Maria, porneau cele dintâi amintiri ale pictorului:

„Cu acul ne-a crescut biata mama. Și o dată n-am auzit-o plângându-se, ori blestemând, ori spunând vreo vorbă rea. S-a trudit, sărăcuța de ea, ș-a învățat singură să citească și să scrie, ca să ne poată învăța și pe noi puțină carte. Că ce școli erau pe vremea aia? . . . De dimineață până în noapte muncea și ne îngrijea s-avem de toate. Surorile începeau să coasă și ele. Un frate mai mare intrase ucenic la un unchi al mamei, zugrav de biserici . . . Se vede că era în neamul nostru, că mult îmi mai plăceau și mie icoanele când eram mic. Pentru mine, sfinții erau vii: stam cu sfială înaintea lor, și eram încredințat că și ei se uită la mine, mă ateptam să-i aud vorbind, să-i văd mișcându-se, ridicând mâna să mă binecuvânteze. La zece ani am intrat și eu la un iconar. Da' era un om sucit, Dumnezeu să-l ierte, și rar auzeai o vorbă cumsecade din gura lui. Mă punea să mătur, să-i legăn copilul, și când vroiam să mă uit și eu cum zugrăvește, mă lua la goană. Numai câteodată, când îi frecam colorile, se mai îmbuna și mă lăsa pe lângă el — atunci eram în culmea fericirii; îmi vorbea blând, îmi arăta cum se fac sfinții, îi sorbeam vorbele și mă uitam la el ca la un dumnezeu. După doi ani m-am întors acasă, ș-am început să fac singur iconițe. Era vară. Duminica mă duceam la obor. Îmi așterneam hăinuța jos, îmi întindeam marfa pe ea și-mi așteptam mușterii, ca orice negustor. Treceau femei sărace, oameni de la țară mă întrebau cine le-a zugrăvit, le spuneam că eu . . . și cumpărau, bieții oameni, ziceau că-s icoane cu noroc, de la copil nevinovat. Doamne, cu ce bucurie am venit eu acasă după cea dintâi afacere a mea! Făcusem vreo zece sorcoveți, și când i-am pus mamei în mână, s-a uitat la bani, apoi la mine, și m-a întrebat îngrijată de unde-s — că eu lucrasem pe ascuns icoanele. Când i-am spus, m-a sărutat, a dat să zică ceva, și s-a întors repede cu fața spre fereas-*

---

* *Sorcovăț* — veche monedă de argint.

tră, că-i venea să plângă. Aceea a fost, poate, cea mai fericită zi din viața mea. Eram mare — aduceam parale în casă, bucurie la ai mei, eu, cu munca mâinilor mele... Cine mai era ca mine!"

Din umbra aceasta, din cuibușorul acesta ascuns în fundul unei mahalale din marginea Bucureștilor s-a ridicat marele Grigorescu... Singur s-a ridicat. Era un copil delicat, sfios, care se uita în juru-i cu ochii pururea proaspeți ai nevinovăției, ai acelei naivități divine care a fost farmecul puterii lui și care niciodată nu l-a părăsit. Și așa fraged și puțintel cum era, ardea de neastâmpăr, de setea de a zbura, de a pleca în lume, de a lupta, de a ispiti necunoscutul, vraja și primejdiile depărtărilor, tăcut și încrezător în el, ca prâslea cel năzdrăvan din basme. Cine știe dacă nu au într-adevăr presimțirea chemării lor pe lume copiii aceștia predestinați, în sufletul cărora, ca floarea în mugur, se pregătește să înflorească sufletul unui popor! Altfel, cum să înțelegi siguranța cu care se duc năzdrăvanii aceștia drept la ținta lor, cu toate și peste toate greutățile ce li se pun în cale?

Copil sărac, fără nici un sprijin, cu două clase primare, la vârsta de paisprezece ani Grigorescu își pune în gând să plece la Paris. Lucrează de zor la icoane, pe cari acum le iscălește, într-un colțișor, cu litere ca de tipar: NICU. Începe să strângă ban cu ban din produsul micilor vânzări. Învață singur franțuzește. Își atrage, cu o icoană frumoasă, înalta luare-aminte a domnului. Se prezintă la un concurs al Eforiei Școalelor, pentru o bursă de pictură în străinătate: i se recunoaște talentul; dar e respins, pentru că n-avea nu știu câte clase umanioare*, pe cari le-a avut un altul ... mai fericit. Rămâne, tăcut și răbdător, la iconițele lui. Se mângâie cu gândul că „toată piedica-i spre bine", și plin de încredere în biruința de la urmă a dreptății, muncește, muncește înainte, cu din ce în ce mai multă însuflețire. Face un tablou istoric mare, *Mihai scăpând stindardul*, pe care-l pune în fereastra unui zugrav, unde, văzându-l aga** de pe

---

* *Umanioare* — totalitatea studiilor considerate ca bază a culturii unui om.

** *Agă* — șef al agiei, având atribuțiile prefectului de poliție de mai târziu.

atunci, beizadea Mitică (Ghica), și minunându-se de frumusețea lui, îl ia și-l duce domnitorului Barbu Știrbei, care-l cumpără cu o sută de galbeni.

Un șir de izbânzi: câteva icoane la Căldărușani, între cari *Izvorul tămăduirii*, ce împodobește aghesmatarul din curtea mânăstirii, pun pe „meșterul Nicu" printre cei mai căutați zugravi de biserici. Se lămurea uneori în contractele zugravilor: „*Iară chipurile de la catapeteasmă să fie de meșterul Nicu*". Lucrează aproape doi ani la mânăstirea Zamfira din Prahova.

O, duioasă amintire din vremea aceea:

„*Eram de cincisprezece ani când meșterul care zugrăvea biserica de la Zamfira m-a luat cu el să-i fac sfinții de la catapeteasmă. Acolo am cunoscut o fetică tot așa cam de vârsta mea. Foarte frumoasă. Avea niște ochi mari albaștri, și-n toată figura o expresie dulce, de-o cumințenie îngerească. Și, nu știu cum, că ne-am pomenit prieteni. Seara, când isprăveam de lucru, ne-ntâlneam în grădina bisericii. Era vară, liniște, frumos ca în vis. Și ne primblam alături, ținându-ne de mână, și nu ne spuneam nimic. Da' eram așa de fericiți, cum numai la vârsta aceea poți fi. Când ne despărțeam, ne strângeam de mână, ne șopteam încetișor: «Noapte bună», și ne dam întâlnire pe a doua zi, tot la ceasul și în locul acela... Ea era pentru mine tot ce făcuse Dumnezeu mai frumos pe lume. Și nici nu mai puteam gândi altceva. Odată, plecase zugravul la târg, și se vede că se-ncurcase la vreun chef, c-a lipsit două zile. Ajunsese cu lucrul la turla cea mare din mijlocul bisericii, unde mai rămăsese de făcut un serafim în creștetul bolții. Îmi isprăvesc cu ce-aveam de isprăvit și mă urc pe schele, mă cocoțez pe un scaun, ca s-ajung, și cât oi fi lucrat eu acolo nu știu, da' când dau să mă depărtez puțin ca să văd ce făcusem, o dată aud, de la spatele meu, glasul jupânului: «Bravo, mă băiete, să trăiești! E cel mai frumos înger pe care l-ai făcut tu. Leită Mariuca popii, da' parcă-i și mai frumoasă aici». Fără să vreau, făcusem chipul de care tot sufletul meu era plin...*"

Acolo cunoaște Grigorescu pe călugărul Isaia, un bătrân foarte deștept, și om purtat, care povestea frumos tot felul de minunății de prin țările pe unde umblase.

Bănuia oare povestitorul ce suflet îl asculta? Plănuiesc să plece amândoi la Paris. Şi încep să se pregătească. De astă dată se pare că nu mai e nici o piedică. Se duc mai întâi la M-rea Neamţului, locul de mătanie al călugărului Isaia. Acolo bătrânul se îmbolnăvi. Aşteptându-i vindecarea, meşterul Nicu zugrăvea icoane. Şi ce icoane făcea el acum!... Una din aceste minuni ajunge în mâinile stariţii de la mânăstirea Agapia, maica Tavefta Ursachi, „o femeie care ar fi guvernat o ţară", cum spunea pictorul. De mult căuta maica Ursachi un zugrav pentru biserica cea mare a mânăstirii. Locurile erau frumoase, călugărul Isaia nu se mai îndrepta, şi trei mii de galbeni erau pe atunci o avere. Tânărul zugrav îşi târgui din Iaşi ce-i trebuia, ridică schelele şi s-apucă de lucru. Parisul era din nou amânat. Norocul Agapiei!

III. AGAPIA

Trei ani frumoşi în acest loc retras, al cărui nume înseamnă *iubire*. Toată întârzierea, toată vremea asta de aşteptare, petrecută în ruga cea mai curată a muncii, s-ar zice că e un *noviciat** — o pregătire a sufletului pentru a putea intra în tainele artei.

Pentru istoricul picturii noastre bisericeşti — când se va scrie odată această istorie — biserica Sfinţii Voievozi de la Agapia va fi ca un larg şi luminos limpeziş de câmp, după o îndelungată rătăcire prin codru. Un curent de aer sănătos străbate şi în arta noastră religioasă.

Sfinţii lui Grigorescu sunt vii, omeneşte vii, şi destul de sfinţi prin expresia de bunătate, de îndurare şi de evlavie pe care pictorul a ştiut să le-o dea, fără să-i desfigureze, fără să-i bizantinizeze prea mult, înţelegând instinctiv că un sentiment ceresc nu poate decât *înfrumuseţa* o figură omenească. De altfel, încă de pe atunci el nu lucra decât având înaintea lui un model viu, care să-i dea figura şi atitudinea cerută. Pentru sfântul

* *Noviciat* — ucenicie.

Gheorghe de pe una din dverele** altarului i-a pozat profesorul de la Iași, Miltiade Ţoni — un tip de frumuseţe; pentru Maica Domnului, cutare femeie din Filioara; băieţaşul unui dulgher — pentru copilul Isus; iar cutare măicuţă, uitată de vremi, slabă, cocoşată şi zbârcită ca un hrib, cată azi cu jale la sfânta Varvara, îşi vede tinereţea ei acolo, aidoma gura şi ochii ei de-acum cincizeci de ani, şi zice oftând: „Mare dar ş-aista, Doamne. Eu am să fiu oale şi ulcele, ş-aici ... tot aşa am să stau".

Cu ce drag îşi aducea el aminte de anii aceia de aprigă încordare la o muncă îndrăzneaţă, uriaşă pentru vârsta lui fragedă, dar nu şi pentru puterile lui, cari în adevăr erau supraomeneşti!

„Toată noaptea visam numai îngeri şi scene religioase. Erau zile când tot ce făceam, tot ce făcusem mi se părea trist, fără viaţă, fără armonie, şi atunci îmi venea să las toate baltă şi să plec în lume. Intra o rază de soare, şi deodată se lumina şi biserica, şi sufletul meu.

Pe-atunci noi n-aveam nici un fel de orientare în artă. Era o carte veche, cu slove chirilice, care ne da reţete de la Muntele Athos pentru prepararea colorilor şi câteva lămuriri despre vârsta, îmbrăcămintea, viaţa şi însuşirile fiecărui sfânt. Atât. Încolo, făceam fiecare cum ne tăia capul. Şi-n meşteşugul ăsta al nostru, când stai şi migăleşti mult, mult la un lucru, de la o vreme nu mai ştii ce faci. Nu mai vezi. *De aceea, uneori lăsam* bidinelele, *ş-o luam razna peste munţi, cu puşca la spinare. Umblam aşa câte-o zi-ntreagă; şi când m-apucam a doua zi de lucru, parcă eram alt om.*

Într-o dimineaţă ne vine vestea că s-a ales Cuza domnitor în amândouă capitalele. Am lăsat tot, am pus şaua pe cal, şi fuga la târg. Atunci am văzut eu ce va să zică bucuria unui popor. Cântece, jocuri, chiote în toate părţile. Îţi ieşeau oamenii în drum cu oala plină cu vin; care cum se întâlneau luau vorba de Cuza, de unire, se îmbrăţişau şi încingeau horă în mijlocul drumului. Şi era un ger de crăpau pietrele. Da' unde mai sta cineva în casă? Am văzut bătrâni cari plângeau de bucurie. Vro săptămână n-am

** *Dveră* — iconostas.

mai putut lucra. Trimiteam la târg de două ori pe zi după vești. Plăteam câte trei și câte patru sfanți pe-o gazetă, și ne strângeam toți s-ascultăm noutăți — «novitale», cum se zicea pe atunci. Nici nu era chip să ne mai gândim la altceva. Mi-aduc aminte că stam seara până târziu și făceam desenuri alegorice despre Unirea Principatelor... Vremi de credință erau acelea! Era mai multă iubire între oameni, și mai multă cinste".*

Pictura de la Agapia — pictură murală în ulei — amintește, prin moliciunea liniei și prin căldura coloritului, factura maiștrilor italieni ai Renașterii, despre ale căror opere Grigorescu doar din auzite și din palide reproduceri de va fi știut ceva la vremea aceea. Dar cu siguranță că era înrudit cu ei. Da, între Grigorescu al nostru și între Tiziano, Leonardo da Vinci sau Andrea del Sarto erau legături de suflet, cari sunt mai puternice decât cele de sânge. Prin sentimentul *adevărului*, care trebuie să fie același în toate timpurile și la toate popoarele, prin farmecul spontaneității, prin revelația pe care o dă împărtășirea directă cu natura, prin credința adâncă, aproape mistică, în puterea *darului* ce vine mai de departe și merge mai departe decât hotarele unei biete vieți omenești, prin acestea și prin multe alte neștiute legături, Grigorescu era frate cu uriașii aceia fără de asemănare din veacul de aur al artei creștine.

Cum intri în biserică, e în dreapta un sfânt Vlasie, în picioare, așteptând parcă un cuvânt, un semn, o minune de la Dumnezeu, gânditor, senin gânditor, în atitudinea lui cuvioasă de schivnic, pe care nici o bucurie lumească nu-l mai ispitește și nici o suferință nu-l mai tulbură. E atâta viață cucernică în figura și în toată ființa acestui bătrân, de-o uimitoare putere de adevăr, de armonie și de unitate în cele mai mici amănunte, încât, dacă n-ai ști, dacă nu ți-ar spune pisania bisericii de cine și când e zugrăvit, greu ți-ar veni să crezi că e opera unui tânăr de douăzeci de ani, care nu făcuse nici o școală, care n-a văzut un muzeu, care, în afară de vechea

---

* *Sfanț* — veche monedă de argint

carte a zugravilor, nici un fel de dumerire n-a avut de la nimeni. Şi în toată pictura acelei biserici se vede aceeaşi deplină înţelegere a lucrului, aceeaşi hotărâtă personalitate în factură. Partea omenească a sfinţilor i-au dat-o ţăranii din sat — adevărate documente de figuri ale neamului nostru — iar partea divină i-a dat-o sufletul lui. Întocmai ca maiştrii cei vechi a muncit el acolo, în biserica aceea, închinându-se fiecărei clipe, puind o rugăciune în fiecare urmă de pensulă — şoapta de foc a neliniştii, a frigurilor, a tuturor îndoielilor ş-a tuturor speranţelor tinereţii lui, neştiutoare de ce-i pe lume.

O călugăriţă i-a pozat pentru mucenica Varvara. Recunoscător, pictorul i-a făcut o icoană : În mijlocul unei lumini de foc — un fel de vânăt-auriu, care ar fi coloarea eternităţii — stă Maica Domnului în nori, cu mâna dreaptă pe glob, cu stânga ţiind în braţe pe pruncul Isus, care, sprijinindu-şi cotul pe glob, ridică mânuţa dreaptă în semn de binecuvântare ; şi ea, şi copilul privesc în infinit ; de-o-parte şi de alta doi serafimi, în adorare, cu braţele încrucişate pe piept ; de jur-împrejur, o ghirlandă de heruvimi, blonde capete întraripate, ce se pierd, cu cât se ridică mai sus, în zările înălţimii ; jos, în margine, câteva pete albastre ne spun că ceea ce vedem acolo e cu adevărat „în împărăţia cerului". Dar ce studiate sunt toate în cele mai migăloase amănunte, figuri, mâini, stofe . . . şi ce sărbătoare de colori, ce roşu-vioriu în bogata draperie care, după ce încadrează ca o maramă chipul duios al Preacuratei, se revarsă în falduri largi peste tunica de un albastru de smalţ, întinzându-se luminos pe genunchiul stâng şi căzând întunecat în cute adunate la picioare. Dar verdele-sclipitor de pe tunica serafimului din dreapta ! Dar albastrul-stins de pe haina serafimului din stânga ! . . . Şi reflexul tuturor acestor colori, cald jucând, ca bătaia unei flăcări, pe cămeşuţa încreţită la gât a pruncului divin . . . Un prodigios cântec de colori. Ce pot vorbele să spuie despre frumuseţea unui cântec ?

După trei ani, Agapia, în sărbătoare, îşi sfinţea podoaba, de care cu drept cuvânt se poate mândri. Din câte biserici avem în ţară, nici una nu închide o aşa de aleasă comoară artistică, atâta bogăţie de viaţă cerească, exprimată aşa de frumos, aşa de curat şi cu atâta putere

. . „Parcă nu mai e de mână omenească !" Așa se minunau maicile clătinând din cap. Acolo rămâne un muzeu și o școală de pictură bisericească. Lucrarea de la Agapia, sfârșită în anul 1861, încheie prima perioadă din uriașa activitate artistică a lui Grigorescu — primul capitol din istoria vieții lui, care ar putea fi intitulat: „*Meșterul Nicu*". Un sfânt și el — intrase în artă pe poarta cea sfântă.

IV. LA BARBIZON

Ș-acum toate gândurile lui, ca scăpate din lanțuri, se îndreaptă spre Paris. E liber, e aproape bogat — Kogălniceanu îl cunoscuse la Agapia, rămăsese și el uimit de darul acestui tânăr zugrav și-i înscrisese o bursă în bugetul Moldovei — nimic nu-l mai poate opri. Vine în București, lasă familiei o bună parte din bani. Își regulează toate cu acel spirit de ordine care a fost una din puterile de căpetenie ale fecundei lui vieți, și — în sfârșit ! — pleacă. Fără tovarăș — bătrânul Isaia, simțind că i s-apropie ceasul, se retrăsese la Sfântul Munte — pleacă din Galați cu vaporul pe Dunăre. E o dulce dimineață de toamnă. Satele de pe mal, cu smeritele lor bordeie acoperite cu stuf, cumpenele de fântână, șirurile de care pe drumurile cenușii, turmele de pe șesuri, pădurile rumenite, toate mândrele priveliști ale țării lui parcă-l strigă din urmă, parcă spun duios ochilor lui însetați de lumină și încărcați de visuri : „Ochilor, ochilor, să nu ne uitați" . . . Nu, nu, n-au să vă uite !

Parisul. Ce era orașul acesta pentru tinerii noștri de pe-atunci ! Pentru Grigorescu, Parisul e o școală. Aici se poate învăța. Aici vechii dascăli spun taine mari celui chemat să le audă și să se pătrundă de puterea lor. Pânzele de la Luxemburg, minunile de la Luvru, atelierele pictorilor, astea-s Parisul lui. Toate celelalte ade-

meniri ale fermecătorului oraș îi rămân necunoscute. Și e de douăzeci și trei de ani. Lucrează câteva luni în atelierul lui *Cornu*. Un concurs la Bele-arte ; se prezintă și el între cei mulți chemați. Subiectul — cu ce haz ne scanda pictorul acest juvaer al academismului în floare pe vremea aceea ! — „O luptă antică între doi păstori, la stânga, în primul plan, un stejar bătrân, la dreapta, o apă curgătoare, în fund, munții"... Reușește printre cei zece cari, după opt zile, trebuiau să treacă, în loji separate, proba hotărâtoare — „*Le concours de l'arbre*". Pleacă să facă studii de copaci la Fontainebleau ; și vasta pădure seculară îl prinde și-l ține în lumea ei de mistere ... trei ani. Aici sufletul tânărului zugrav de icoane primește marele botez al artei, aici, în mijlocul pădurii sfinte, care a fost școala și templul celor dintâi peisagiști și celor mai glorioși pictori ai Franței. Pe vremea aceea de curată și profundă adorare a Frumosului, se vedeau închinătorii artei pornind de mânecate, din satul Barbizon, cu sarcina la spinare, răznindu-se*, fiecare pe cărăruia lui, pe sub uriașele bolți de umbră, spre locul lui de întâlnire cu natura, în căutarea clipei eterne. Și drumeții aceia simpli, în bluză albastră de lucrător, se numeau : Troyon, Diaz, Rousseau, Corot, Millet, Daubigny, Courbet ... Seara numai se întâlneau la o pipă și la un pahar de bere, își aveau colțul lor, masa lor știută, acolo schimbau impresii, discutau artă, aruncînd uneori în tunete de glas, cu gesturi largi, gânduri proaspete, repezi, aprinse — adevărate revelații — scăpărări de acelea ce nu se găsesc prin cărți. Tânărul cu ochii scânteietori, necunoscutul ce se așeza cu respect, aproape cu teamă, într-un colțișor, la măsuța cea mai dosită, era Grigorescu. După admirația cu care se uita la înțelepții aceia, după evlavia cu care asculta fiecare vorbă, lesne s-ar fi putut vedea în străinul acela tăcut, pururea dus pe gânduri, cel mai harnic, cel mai însetat de a învăța ucenic al lor.

Iată care a fost școala, și iată cine au fost — fără știrea lor — cei mai buni dascăli de la cari și-a învățat Grigorescu secretele artei lui. Ziua îi vorbea natura,

---

* *A se răzni* — a se izola.

seara îi vorbeau tălmacii ei. Și în sufletul lui pururea în friguri, noaptea, dospeau vedenii și vorbe, și tot alte înțelesuri, și tot alte puteri izvorau în el, împinse din adâncimile necunoscute ale unei vieți ce parcă nu mai era a lui, ce de bună seamă nu era numai a lui.

În zori, cel care pornea înaintea tuturor la lucru era Grigorescu. De multe ori pleca pentru mai multe zile. „Afurisit stăpân, cum îl încarcă pe bietul băiat!" Îl căina într-o zi un pădurar bătrân, uitându-se cu milă după el, cum ducea în spate o sarcină prea mare pe seama unui trupșor micuț și delicat ca al lui.

O mână de om era, însă vrednic și inimos, lucru mare, și iute la treabă, și toate le făcea cu acel farmec al puterii ascunse care dă precizia și eleganța mișcării.

Trei ani — ce repede trec zilele când muncești! — trei ani n-a mai știut nimic din ce se petrece pe lume. Ca un pusnic a trăit acolo, ș-a lucrat, a luptat cu toată aprinderea, cu toată frenezia, cu toată setea de a birui a celor douăzeci și trei de ani. Au tăcut în el și dragostea de ai lui, și dorul de țară, și toate celelalte griji de viață lui, de sănătatea lui, de ce viitor îl așteaptă, toate au stat adormite, sub încordarea, sub frigurile acelor zile muncă pasionată. Frigurile erau în sângele lui! De pe atunci trebuie să fie copia aceea puternică după tabloul de la Luvru al lui Prud'hon: *La justice et la vengeance divines poursuivant le crime*, pe care Grigorescu a trimis-o pinacotecei noastre, și care, pusă alături cu originalul, ar putea, cu foarte bună dreptate, să ridice întrebarea: „Unde-i mai multă emoțiune?"

Dar vremea trece, și melancolia străinătății, a depărtării începe să aștearnă ca un fel de umbră de amurg pe lucrurile cari-l înconjoară.

De trei ani nu mai auzise o vorbă românească.

În vara anului 1864 vine în țară și — dintr-un sentiment de datorie, căci fusese bursierul statului — se pune la dispoziția Ministerului de Culte. Ministerul îi spune:

— N-avem nevoie de d-ta.

— Atunci?

— Atunci, nimic. Să-ți vezi de treabă.

Şi şi-a văzut de treabă. Şi-a luat pe pânză câte o fărâmă de suflet, de pământ şi de cer, podoabe din podoabele patriei care n-avea încă un locşor pentru el, şi s-a întors iar la şcoala şi la maiştrii lui de la Barbizon.

Natura-i frumoasă pretutindeni. O lume nouă la fiecare pas. Şi Grigorescu se simţea din ce în ce mai atras, mai *învăluit* în misterul acestor frumuseţi. Era un suflet în ele. Dincolo de forma, de coloarea şi de structura lor era un suflet. Îl presimţise el, aşa vag de tot, în unele zile de hoinăreală pe muncelele Agapiei. Acum însă il *simţea*. Îl simţea cu nelinişte, aproape cu frică. Da, era acolo, în tăcerea pământului, în norul ce luneca încet pe albastrul cerului, îndărătul frunzei care tremură, în vibrarea aerului, sub scoarţa copacilor şi sub muşchiul stâncilor, pretutindeni şoptind lucruri adânci şi neînţelese, de pretutindeni chemându-l, privindu-l mereu, mereu vorbindu-i prin semne, prin jocul petelor de umbră şi de lumină, ca o fiinţă de departe, din alte văzduhuri. Şi el se lupta să priceapă. O luptă straşnică era viaţa lui. Fiecare dimineaţă îi aducea o speranţă nouă, şi fiecare seară o nouă disperare. Veşnic nemulţumit de lucrul lui, răzând de câte zece ori o pânză, plecând şi întorcându-se de câte zece ori în acelaşi colţişor de natură, care mereu tot altceva-i spunea din marele mister, şi el mereu întrebând, simţind că, dincolo de liniile şi de colorile cari se văd, mai e ceva care nu se vede, şi care totuşi trebuie să se vadă. *Trebuie*. Că aceasta şi *este* chemarea unui artist pe lume — să te facă să vezi *în vecii vecilor* ceea ce natura nu arată decât *o dată*, la fulgerarea unei clipe, o singură dată, în toată necuprinsa şi spăimântătoarea veşnicie a vremii.

Multe lucruri bune, prinse din fugă, trebuie să fi şters Grigorescu, pentru că *lui*, dintr-un punct sau altul de vedere, nu-i mai plăceau. Dar din câte a păstrat, ce de minuni, de cari, odată ş-odată, se va vorbi cu acea definitivă admiraţie universală pe care operele *eterne* au toată răbdarea s-o aştepte!

Ochi visători, frumoşi ochi nevinovaţi, cari au plâns fără să ştie de ce, suflete sfioase, neînţelese, cari se ascund îndărătul feţei cum se ascund unele gânduri îndărătul cuvintelor.

Curate dimineţi de vară, în a căror limpede lumină toate par gătite ca de sărbătoare.

Robuşti jitari*, aspri la căutătură, cari, înainte de a porni în ţarină, îşi cercetează arma, ce n-are altă menire decât doar aceea de a spune şi ea o vorbă . . . inofensivă, atunci când glasul gros şi mustăţile lor fioroase nu vor fi de ajuns pentru a vârî groaza în delicvenţi.

Interioruri de pădure, cu încremenirea aceea ca de vrajă, cu aerul acela de sfinţenie al singurătăţii grandioase şi al lucrurilor eterne, cu răcoarea umedă a stâncilor acoperite de muşchi şi cu nu ştiu ce amestec de basme, de duhuri ascunse, de tăcere care aşteaptă ceva.

Apusuri de soare, cu întunecări de codru în fund, sub dogoreala din ce în ce mai scăzută a cerului, cu tăpşane ce se revarşă în umbră de sub poalele codrului, cu păstori ce şi-aduc oile la strungă şi cu pregătirea aceea de odihnă, cu învăluirea aceea dulce, în taina înserării, a tuturor formelor, ce parcă-s de abur şi se topesc.

Fagi bătrîni, uriaşi, cu pete ca de păcură pe trunchiul vânăt-închis, ce se înalţă dintre stânci drept şi puternic, despletindu-se în sus într-o pădure de ramuri.

Şi văi larg deschise, luminoase, vesele, ce parcă te îmbie să te tăvăleşti pe pajiştea moale, stropită cu flori, încălzită de soare.

Şi pale albe de nori pe ceruri albastre, şi dealuri fumurii, departe, în adâncimea zărilor.

Şi crânguri ruginite de toamnă, cu frunze spulberate de vânt.

Frumuseţi proaspete, nemaivăzute parcă, minuni de forme şi de colori, cu nu ştiu ce delicateţă de vis în frăgezimea şi armonia lor, şi totuşi foarte adevărate, una câte una s-au dezvălit ca din neguri sub puterea privirii creatoare; şi, astfel pregătite pentru taina vieţii de veci, trecând prin sufletul mare şi curat al artistului, mari şi curate au înviat pe pânzele lui . . .

Dar Grigorescu, nici vorbă, nu-i mulţumit. Cum să fii mulţumit când vezi cum îţi scapă printre degete, şi se pierde, pentru toţi şi pentru totdeauna, cea mai

---

* *Jitar* — păzitor; pândar.

bună parte din comoara pe care *tu* ai descoperit-o!...
O vezi — e la dispoziția ta — și n-o poți lua...

Caută încă, mereu caută, pururea neliniștit, sorbind puteri nouă din înseși izvoarele nemulțumirii lui. Prietenii, admiratorii lui de-abia îi pot smulge câteva bucăți pentru o expoziție a tinerilor pictori de la Fontainebleau, în toamna anului 1866. Împăratul Napoleon III, vizitând expoziția, cumpără din lucrările lui Grigorescu o creangă de măr înflorit și un studiu (un cap de femeie). A doua zi toate bucățile lui erau vândute. Lumea se-ntreba: Cine-i? ... Cel care a aflat mai târziu noutatea asta, și cel care a uitat-o mai curând a fost Grigorescu.

În vara anului 1867 iar îl încinge dorul de țară.

— De ce nu rămâi la noi? ... Ascultă, rămâi la noi. Ai să fii înțeles aici, și iubit, și sărbătorit de toți...
El clătina din cap, visător:

— De-ați ști voi ce frumoasă-i țara mea!...

V. ÎN ȚARĂ

Își ia o parte din lucruri, lasă restul în seama unui prieten, și pleacă. Ciudat, ce schimbată-i pare lumea de când n-a mai ieșit din pădurea lui!

Vine prin Galiția. Ce nerăbdător trebuie să fie de a-și revedea țara lui, de care nu-l mai desparte acum decât o zi de drum! Și iată că mulțimea de note interesante ce-l impresoară de pretutindeni, pitorescul acelei părăgini de lume, în fața căreia ochii lui neliniștiți se aprind ca de farmecul unei descoperiri, îl fac să-și întrerupă călătoria pentru câteva zile. Se oprește la Lemberg. Îl opresc străzile vechi, tăcute, triste, ca orice început de moarte, hanurile mari adormite sub greu coperiș de olane [...].

A doua zi, Grigorescu deschidea ochii pe mândrele dealuri ale Moldovei.

Acum vede el ce rai dumnezeiesc e țara lui! Străbate valea Siretului, oprindu-se mereu, privind în toate părțile cu uimire, cu lacrimi de iubire în ochi, căci toate-i surâd, toate-l cunosc și toate-l cheamă duios — ape și

dealuri, păduri și șesuri, oameni și lucruri — toate-l strigă pe nume. O adâncă, fecundă prietenie se lămurește între sufletul lui și natura țării lui.

Se poate zice că de pe atunci începe Grigorescu să hotărnicească pământul și cerul patriei lui. Da, *și* cerul.

Un deosebit farmec și nu știu ce notă de bătrânească cinste și cuviință găsește el în satele Moldovei, în tăcutele sate ale Moldovei, cu bordeie smerite, cu țărani blânzi cari pășesc ușor și vorbesc încet, cu strâmbe coșere de nuiele, cu vechea bisericuță de pe deal și cu toată pacea sfântă care învăluie cuibulețele acelea de viață cuminte, plină de îndurare și de evlavie. [...] Drumul lui e o prețioasă recoltă de studii. Note și schițe prinse din fugă, din fuga vieții lui pururea grăbite : ratișe la drum, chervane, vite la adăpat, bâlciuri, țigani cu șatra, o cumpănă de fântână într-un fund de zare, un călăreț pe coama unui deal, o geană de lumină în spatele unui huceag, și-n toate, din ce în ce mai lămurit, simte aerul, lumina, sufletul țării lui.

Acum e pregătit. Taine pe cari de-abia le bănuia, una din alta încep să i se deschidă. La București se înfățișează iar Ministerului de Culte și cere un loc de profesor la Școala de bele-arte.

Multe se schimbase-n țară în acești trei ani din urmă : domnitor nou, legi și așezări nouă, miniștri noi, numai răspunsul fu pentru Grigorescu același : „Nu-i nici un loc vacant".

„Dacă nu-i, nu trebuie." Își ia pânze și colori și pleacă în țară. Căldărușanii, Târgoviștea, Câmpulung și Rucărul sunt cele patru popasuri mai însemnate ale acestei rodnice companii. La Căldărușani își revede *Izvorul tămăduirii*, care împodobește tavanul aghesmatarului de lângă biserică — o icoană din copilărie. Și, ca și cum ar fi vrut să-și arate sieși cât drum a făcut de-atunci, în după prânzul unei zile senine de pe la sfârșitul lui iuliu, își pregătește paleta și, până să scapete soarele spre asfințit, veșnicește pe pânză scara de la arhondaric : jos, curtea mânăstirii, cu ierbulița ei uscată, de un verde-prăfuit ; dintr-o margine mijește, ca o șuviță de fum, trâmba cărării. În mijloc, acoperind tot largul tabloului, se desface, în linii de o măreață simplitate, intrarea arhondaricului ; în stânga, din capătul cărării, se ridică, pe

lîngă zidul alb, o scară dreaptă de lemn, care dă într-un larg pridvor deschis și scos mai afară din masivul clădirii, deasupra strămoșescului gârlici de pivniță, care în vechea noastră arhitectură era o notă așa de frumoasă și de caracteristică sub cerdacul primitor al casei ; un călugăr se urcă-ncet pe scară ; sus, pe pazia* pridvorului, răzemat cu spatele de stâlp, un alt călugăr tânăr stă și citește într-o carte mare, pe care-o ține deschisă pe genunchi. În păretele din fund, înecat în umbră, se văd printre stâlpii ceardacului ușile arhondaricului ; o lumină caldă, din ce în ce mai potolită, se înalță din spatele clădirii, nu vedem soarele, dar îl simțim că e acolo, arzând ca un foc mare în dosul mânăstirii, îl simțim în aerul dogorit, în rumenirea coperișului înfierbântat și a coșului din stânga, pe care bat pieziș razele soarelui, cu un tremur de flacără. Umbra crește. De prin bolțile tăcute, din fundul cerdacului, de pe sub strășini parcă vezi cum izvorăsc undele-nserării și se împrăștie în pale cenușii pe albul păreților. Din ce în ce mai întunecat se desinează pe adâncul luminos al cerului acoperișul mânăstirii, care de la stânga spre dreapta coboară frumos într-o gamă de linii ritmice. Deasupra, aer care vibrează, nemărginire fără coloare, o dumnezeiască împăcare între umbra care se cerne de sus și lumina ce, tot mai slabă, se înalță de jos. Și toată clădirea parcă se pregătește de somn, învăluită, ca-n farmecul unei povești, în acel suflet misterios al lucrurilor, pe care nici unul din marii constructori cu pensula nu l-a înțeles mai bine ca Grigorescu.

O pictură sobră, liniștită, puternică, plină de religie, pătrunsă de atmosfera sfântă în care a văzut lumina. Jos, în stânga, lîngă iscălitură, pictorul a însemnat și data : 1867. Ceea ce nu făcea de obicei.

Un ochi nou se deschidea în lumea formelor de aci înainte.

Din același timp și de aceeași viguroasă factură sunt : *Bărăția de la Câmpu-Lung*, cu zarva și clocoteala unei zile de târg ; *Vatra de la Rucăr*, cu o liniște de biserică înlăuntrul sărăcăcioasei căsuțe de țară, unde nevasta,

---

* *Pazie* — scândură așezată vertical la marginea unei streșini, în capetele căpriorilor, pentru a-i ascunde vederii.

așteptându-și omul de la muncă, stă lângă vatră și-și adoarme copilul; *Ciobanul*, cu sarica dacică până în pământ, ce-i dă nu știu ce aer de uriaș al munților ... Și tot de pe atunci e și acel interior de șatră, învăluit într-o lumină tainică, făcută din umbră, ca în tablourile lui Rembrandt: în fund, sub cortul afumat, bătrânul zice din scripcă un cântec de jale; înaintea lui, o țigancă tânără, culcată cu fața în jos, cu spinarea goală, arsă de soarele zilelor de secere, cu tălpile picioarelor albe de praful drumului fără sfârșit al pribegiei; în stânga, danciul în pielea goală, cu brațele înlănțuite peste genunchii ridicați până în dreptul bărbiei; el, foarte atent, asculta cu gândul de a învăța; ea tânjește de dor: fără să-i vedem fața, simțim că ascultă și visează. E ceva antic în atitudinea ei nostalgică, în felul cum își ține fața îngropată în moliciunea brațului, în pânza aceea albă — un alb din draperiile vechilor tablouri flamande — aruncată frumos peste șoldurile ei mari și puternice. În toate e un sentiment de melancolie care te cucerește — parcă și borfele lor, așa de cald și de armonios colorate, iau parte la cântecul bătrînului.

Din același an, din aceeași vară chiar, e *Bătrâna de la Chailly*. Cu totul alt subiect, altă țară, altă lumină. Și cum se vede că e același fel de a înțelege sufletul formelor, și același fel de a-l exprima! E o zi caldă, într-o grădină; rufe albe întinse pe frânghie la soare, jos o balie* rezemată de zid; pe prispa de pământ de lângă scară stă o bătrânică legată la cap turcește, stă frumos la soare, și coase, cârpește; cum își ține ochii plecați pe lucru, înclinarea capului adună sub bărbie aceleași piei zbârcite ca și la bătrînul din cort. Aceeași expresie de melancolie pe față, același suspin după cele duse pentru totdeauna; aceeași bătrânețe gândind aceleași gânduri, aceeași mână uscată încordând, pe ac sau pe arcuș, aceleași degete ciolănoase. În umbră, sau în soare — același asfințit sufletesc.

Neastâmpărat și neobosit, prins ca într-un vârtej amețitor în mulțimea de frumuseți ispititoare ce-l stri-

---

* *Balie* — albie de săpat rufe.

gau de pretutindeni, pururi cu sufletul la pândă, ca un vânător pătimaș, pururi în comunicare cu natura, care din ce în ce i se arătă mai prietenă, absorbit la fiecare pas de lucrul lui, de tainele artei lui, Grigorescu nici n-a știut cum a trecut vremea. Toată vara, și toamna până târziu — căci sunt nespus de frumoase toamnele noastre — i s-a părut o primblare într-un câmp de flori. Și-a făcut un buchet mare din cele mai alese flori ale țării lui și, luându-l cu el, s-a întors iar în Franța.

„Nu m-am mai dus la Barbizon, îmi povestea odată pictorul, c-o umbră de melancolie. Începuse să-mi fie dragă una din fetele lui Millet și — cine știe? — poate că ... nici eu nu i-aș fi fost indiferent dacă mai rămâneam pe-acolo. Dar mă gândeam că ea e fata unui artist mare, că eu n-am încă nici un rost pe lume, că nu se știe dacă-l voi avea vreodată, și-mi ziceam c-ar fi o faptă de om necinstit s-o fac și pe ea să îndure nevoile și păcatele mele. M-am vindecat muncind. Ea n-a știut niciodată c-am iubit-o, și nimeni n-a bănuit ce-a fost în inima mea".

De data asta se așază la Marlotte, aproape de Barbizon. Peisaje, boi și viței, flori, portrete, muncitori și ciobani ... femei nevoiașe ce de-abia pășesc sub sarcina de iarbă, pe care-o așteaptă flămânde lighioanele de-acasă, atâtea și-atâtea subiecte din lumea celor simpli și buni trec în fugă pe pânzele lui — zic *trec*, pentru că foarte rar e mulțumit de ceea ce face. Sunt pânze cari ar putea să povestească amintiri pline de interes despre feluritele tablouri ce au lunecat pe ele. Aceeași neliniște, aceeași căutare pasionată a celui mai mare înțeles în cel mai mic semn, aceeași muncă de dimineață până seara. Când se așternea pe lucru, nu mai știa de nimic. Nici osteneală, nici foame, nici frig — era cu totul absorbit de marea taină pe care i-o șoptea natura. În una din aceste zile de adâncă uitare în rugăciunea muncii n-a băgat de seamă că vremea se răcorește — era o zi umedă de toamnă — l-a pătruns răceala, și când s-a sculat de la lucru, a simțit că-l ține un junghi în spate. Dar ce vrea să știe tinerețea și arta, mai ales — o tinerețe și ea — de astfel de lucruri? ...

VI. PRIMA EXPOZIȚIE

De pretutindeni se întunecă a vijelie. Sufletele se încarcă de griji — încep pregătirile războiului de la 1870. În Franța, pe pământul ei generos și ospitalier, nu mai e loc decât sub steag. E frumos, e nobil, e o glorie să moară cineva sub steagul Franței. Dar Grigorescu prea e artist și prea e român. Viața lui nu-i a lui și nici n-o trăiește pentru el.

Se întoarce în țară. Osteneala drumului și o nouă răceală îl silesc de data asta să asculte sfatul doctorului și să stea câteva zile în pat. Aceste câteva zile se fac vreo trei săptămâni, ceea ce pentru Grigorescu e un chin aproape intolerabil. Se frământă ca un leu în cușcă, dar n-are încotro. Trebuie să se supuie. Mai mult decât boala, mai mult decât groaza de doctor și de doctorii, îl face să sufere apăsarea timpului pierdut. Ce bucurie de copil când se vede liberat !

Dăm aci prima pagină dintr-o scrisoare — ilustrată în goana condeiului, cum obișnuia să trimeată prietenilor acest pasionat gânditor prin forme și hotărât vrăjmaș a slovelor — scrisoare prin care își arată părerea de bine c-a scăpat de doctorii . . .*

Acum e om de treizeci de ani — în plină dezvoltare a talentului, în plină putere. E stăpân pe arta lui. Dar arta lui e o cheltuitoare : călătorii, atelier, modele, colori . . și pictorul n-are nimic din ceea ce se cheamă, „simțul practic" al vieții. E nevoit să-și puie pânzele în rame și să facă o expoziție — „să deschidă prăvălie", cum zicea el cu înfiorare, scuturându-se ca de o băutură amară. Într-o sală din Calea Victoriei, colț cu Știrbei-Vodă, bucureștenii au văzut în anul 1873 cea dintâi expoziție a lui Grigorescu. Un public pregătit pentru înțelegerea imediată a lucrurilor acestora în toată adâncimea lor, un public în adevăr cunoscător și iubitor de artă nu era, cum nu e nici azi la noi și cum nici în capitalele Apusului nu e întotdeauna. Dar s-au găsit câțiva „amatori" — fericiți amatori! Și unii simțind, alții presimțind adevărul și viața, viața

* *„Ducă-se dracului și leacuri și boală! . . . De când nu mai iau nimic, mă simt foarte bine, și dacă mai ține astfel, cum trag nădejde, am s-ajung uite-așa. Trăiască sănătatea și prietenii. Acum zic și eu că sunt vesel". . .* (n.a.).

aceea pururea nouă a operei de artă, au cumpărat. Erau flori, flori de răsură și de inișor, mănunchiuri de flori de câmp în ulcele de lut; erau luminișuri de pădure, fagi și mesteceni, case, biserici și tipuri din împrejurimile Parisului; erau ciobani din Moldova și țărănci de la Rucăr; erau vaste limpezișuri de câmp, târle de oi, vite la pășune, pluguri pe brazdă, bordeie și livezi sub poale de dealuri; erau ceruri minunate, strălucitoare dimineți de primăvară și dulci amurguri de toamnă ... și toate trăiau, în toate era suflet, aer, lumină și o tinerețe care te înveselea și-ți făcea dragă viața — ceva curat și proaspăt în fiecare strop de coloare. [...]

Nimic zgomotos, nimic aspru în opera lui Grigorescu. Nici o violență, nici un strigăt. Toate vorbesc încet, limpede, prietenește, cu o căldură și cu o grație fermecătoare. În peisajele lui nu bate vântul. Rar o adiere leagănă câte-o frunzuliță scuturată de toamnă, sau de-abia mișcă, pe albastrul cerului, albi, strălucitori nori de argint. Și ce aer de sărbătoare au toate pânzele lui Grigorescu, așa de curate, așa de armonioase! Visezi, gândești în fața lor. Cele mai mici lucruri îți șoptesc vorbe de o adâncă putere de evocare. În florile lui e frăgezimea și respirarea umedă a vieții, ele surâd cu strălucirea lor de-o clipă și cu ceva din privirea ochilor omenești, te-aștepți să se scuture, te-aștepți să le vezi ofilite, moarte peste câteva minute — atâta gingășie, atâta proaspătă lumină tremură în fiecare petală. Te gândești, admirându-le: ce curat trebuie să fie sufletul artistului, pentru ca, trecând prin el, spre a intra în eternitate, florile acestea de-o clipă să nu-și fi pierdut nimic din farmecul vremelniciei lor!

De pe acum începe Grigorescu să studieze cu dragoste, cu pasionată luare-aminte boul, acest tovarăș de muncă și de îndurare al țăranului, boul, despre care spunea și la bătrânețe că încă nu-l cunoaște destul; încep de pe acum să coboare pe luncă, în praful drumului de vară, pitoreștile șiruri de care, foarte rar încărcate, vechile care, ce merg parcă și ele, ca toate ale noastre, în ritmul doinei strămoșești. Se pregătește pentru marele peisaj al țării.

Sforțarea, brutalitatea, scârșnirile durerii și ale răutății fac linii aspre, urâte, distrug orice armonie, și artis-

tul trebuie să fie preocupat nu numai de ţăria, ci şi de calitatea impresiei pe care o produce cu opera lui.

În linişte e nobleţea şi trăinicia lucrurilor pământeşti. În linişte — partea divină a puterii, graţia formelor, taina cea de la fund a vieţii, şi cea mai greu de aflat. Sufletul delicat, bun şi duios până la suferinţă al lui Grigorescu nu putea servi în altarul Frumosului decât aşa cum a servit până în ceasul din urmă: încredinţând artei numai lamura vieţii. N-a „înfrumuseţat" natura. Se poate gândi un artist la o asemenea absurditate? Dar şi-a ales întotdeauna ceea ce-i era drag, ceea ce *cânta* poruncitor inimii lui. Era un omagiu pe care îl aducea lucrului aceluia puindu-l pe pânză — un fel al lui de a-şi exprima admiraţia şi recunoştinţa acelei clipe de fericire, de cucernică închinare în faţa Frumosului. Niciodată nu s-a preocupat de gustul publicului. Niciodată nu s-a gândit că *rugăciunea* aceea a lui poate fi expusă în vitrină, discutată şi vândută.

Păstoriţele lui, cu mişcări de o eleganţă antică, şi ciobanii, şi plugarii lui au, în blândeţea privirii, în zâmbetul gânditor, în toată înfăţişarea lor nu ştiu ce aer de cuviinţă şi de omenie, în jurul figurii lor, nu ştiu ce aureolă de sfinţenie, care îţi spune că oamenii aceia au fost priviţi nu numai cu înţelegere adâncă, dar cu multă iubire şi cu mult respect.

Nimeni n-a scris, în colori mai armonioase, pagini mai limpezi, mai calde şi mai profund adevărate despre ţara lui.

Un rapsod al pământului nostru a fost Grigorescu. Al pământului şi al neamului nostru. Un poet mare, adânc şi adevărat ca însăşi natura care i-a fost model, prieten şi povăţuitor, un poet care-a adus un cântec nou pe lume, şi l-a cântat cu glas proaspăt, cald, inspirat — glasul sincerităţii care nu se ascultă şi care nu se ştie ascultată. Prin aceasta mai ales, prin acest farmec irezistibil al sincerităţii, lucrurile lui Grigorescu au plăcut, de la început, chiar şi acelor cari nu prea ştiau ce să vadă în ele.

Din vreo trei sute şi mai bine de bucăţi, s-au vândut aproape jumătate. Acum pictorul are, la dispoziţia artei lui, peste treizeci de mii de lei. O avere. Aripi, deci.

VII. ÎN LARG...

Marii artiști ai lumii alcătuiesc între ei ca un fel de familie a lor, nobilă, mîndră, solidară, îngrădită în aristocrația caracterelor ei de rasă aparte. Membrii ei se cunosc, se înțeleg, își vorbesc unii altora, în limba lor, peste oricâta întindere de timp și de pământ i-ar despărți: cei dinainte povățuind, destăinuind; cei din urmă admirând, întrebând ... Unul din membrii acestei familii, și nu dintre cei mai puțin însemnați, e Grigorescu. Lucrul acesta se va vedea lămurit și se va recunoaște pretutindeni odată ș-odată, când personalitatea lui, înfățișată prin cele mai puternice pânze, adunate la un loc, va fi descoperită marelui public din Apus. Având note de asemănare cu cele mai alese dintre glorioasele lui rude, întrunește, în vasta lui operă, toate marile însușiri ale rasei, de la naivitatea lui Perugini și frăgezimea lui Botticelli, până la adâncimea de vedere și concentrarea de viață a lui Leonardo da Vinci, de la naturalețea robustă, gravă a lui Millet, până la eleganța, adesea feminină, a lui Corot — din tot ce-i sănătate, lumină și farmec în artă, s-a împărtășit opera lui, așa de variată ! Avea în el, rămâind pururea el, toate însușirile de căpetenie ale maiștrilor, de la observația liniștită și factura cinstit migăloasă a olandejilor, până la verva largă, fulgerătoare, pururea izvorâtă din sentimentul just al adevărului și din profunda iubire de natură a marilor peisagiști francezi, în mijlocul și sub binecuvântarea cărora se poate zice că a deschis ochii în artă, și cari au însemnat în istoria picturii universale o epocă a lor, cu nuvele de „Școala de la Fontainebleau".

De aceștia, de opera lor dătătoare de îndemnuri și de puteri proaspete i se făcuse dor lui Grigorescu, și, cum își închide expoziția, zboară iar în străinătate. Prefaceri mari și de necrezut se petrecuse în Apus în acești din urmă trei ani. Le știa el pictorul, cât se poate ști de departe, căci urmărise, cu inima dureros îngrijită, ca de soarta propriei lui țări, îngrozitoarele peripeții ale războiului de la 1870. Dezolarea era mult mai adâncă de cum și-o închipuia. În Franța nu-și mai găsește lumea

lui. Nu mai sunt pictori la Fontainebleau. Arta e în doliu. La Barbizon, ca niște lei bătrâni ce de-abia mai clipesc din ochi, apun, în umbra care învăluie gloria Franței, cei din urmă *preoți* — păstrători sfintelor taine ale artei lor. Cu viața lor se stinge o religie. Un amestec de jale și de revoltă e în sufletul curat al acestui *credincios*. La Paris, foștii lui camarazi au ajuns pictorii saloanelor mondene, ei fabrică lucruri de „șic", pentru vânzare, tablouri de modă și portrete pentru americani. „Boemii" de ieri, cari umblau în bluză de uvrier și munceau cu pasiune de dimineață până seara, acum sunt bogați, au ateliere în „Parc Monceaux", echipage, lachei în livrea, zile de „recepție" ... Nu, nu, simplul, sălbatecul Grigorescu nu-și mai cunoaște în sclivisiții aceștia pe bunii lui tovarăși de visuri cinstite, de străduinți și de glume din pădurea Fontainebleau.

Pleacă în Italia. Acolo își înseninează sufletul la marea, curata, cucernica artă a Renașterii. Se închină lui Giotto și lui Botticelli. Admiră pe Leonardo da Vinci și pe Michel-Angelo. Înțelege de ce-s așa de mândri, în țara aceea a soarelui și a iubirii, până și *farnienții* * cari, solemni în zdrențele lor pline de pitoresc, au priviri și atitudini de regi. La Neapoli tremură de frig. Pompei îl umple de melancolie. Pleacă la Atena, în calea primăverii întârziate. Vede Partenonul, impunător și trist, arta divină, opera zeilor, batjocorită de furia distrugătoare a două religii, și, ca și cum din însuși sufletul lui s-ar fi rupt ceva — un sprijin, o credință scumpă—simte, pentru întâia oară, urâtul, deșertul, mincina și zădărnicia vieții omenești.

La Constantinopol, pictura în stradă nefiind îngăduită, își petrece zilele mai mult în Bazar, căutând, în fărmăturile vechilor podoabe, sufletul trecutului, adânca iubire de frumos și nobila distincție a gustului, pe care parcă l-au dus cu ei în mormânt oamenii de odinioară. Un vas persan, o pereche de sandali încrustați cu sidef, un petec de stofă brodată cu fir, strălucitoare, de un albastru de cer, o armă sculptată, un covor pe care vremea a topit colorile ca într-un tablou ... în

---

* *Farniente* — inactiv, trândav

fiecare zi cumpără câte ceva. Singura pasiune care l-ar fi ruinat, oricât de bogat ar fi fost!

Şi iar la drum. Simte nevoia de a se aşterne pe lucru undeva, departe, în linişte, într-o atmosferă de cinste şi de bunătate, unde sufletul oamenilor, aspectul lucrurilor, lumina, cerul — toate să-i fie prieteni. A umblat, a căutat şi-a găsit. A găsit în Bretania, orăşelul Vitré, vechi, tăcut, cu casele lui înalte ce parcă dorm în lumina cenuşie a uliţilor strâmbe şi înguste; fără fabrici, fără căzărmi, fără bogăţii de exploatat, retras din calea brutalei sălbătăcii moderne, care se cheamă civilizaţie, acest mic Nürenberg al Franţei a fost singurul colţişor de lume în care sufletul delicat al lui Grigorescu n-a avut nici-o clipă de nemulţumire. Şi cu ce drag a lucrat acolo!

Zile senine, sfinte şi cu adevărat neuitate, zile de visuri fecunde şi de binecuvântată muncă... Ele au adus o notă de o strălucitoare noutate şi desigur, una din cele mai puternice pagini în opera lui Grigorescu.

Într-o lumină potolită, sub un cer de un albastru-închis, vezi adâncindu-se străzi liniştite între vechi zidiri medievale, înalte, dese, cu balcoane grele, cu repezi coperişuri de ţiglă, ale căror linii ritmice îţi dau nu ştiu ce impresie de game, de triluri; rar câte un trecător, câte o bătrână în uşa unei prăvălii, ori vreo căruţă de gunoi trasă de marele cal normand îţi arată că oraşul acela e locuit; uneori, din fund, dintr-un zid întunecat, o ferestruie se uită trist în gol ca un ochi posomorât din alte vremi. Câte o privire de la soare luminează un colţişor de perete, aprinde un zâmbet de tinereţe pe figura unei bătrâne ce coase în uşă, înfierbântă o muche de coperiş, pune un fulger pe brâul unui coş, sau îmbracă în aur şi pietre scumpe o copiliţă cu boneţică albă şi pieptăraş verzui, ce coboară gânditoare cu ulciorul la fântână. Şi toate lucrurile de-acolo, aşa de nobile în simplitatea lor, scăldate în lumina aceea locală de un cenuşiu catifelat, cu scânteieri de argint, au ele între ele un vădit aer de familie. Se cunoaşte numaidecât că sunt din aceeaşi localitate şi că au fost văzute cu ochiul aceleiaşi dispoziţii sufleteşti. În toate e o poezie liniştită, cinstită, intimă, o dulce bătrâneţe ce parcă şopteşte basme în acea atmosferă de melancolie a lucrurilor de demult.

Târziu, încoace, la o expoziție din sala Ateneului, erau grupate pe un singur carton mare vreo zece bucăți din a doua călătorie pe care a făcut-o în Bretania pe la 1881 : o biserică, un colț de stradă, o fetică pe drum împletind la ciorap, o poartă, un cerșitor ... În catalog erau puse la un loc : „*Vitré ..., lei 14.000*". Stam cu catalogul în mână și mă uitam în fund, pe-o ulicioară de acelea întunecoase, cum cobora încet un cal înhămat la o căruță ... Pictorul vine spre mine zâmbind :

— Probabil te întrebi de ce le-am pus așa scumpe ? ... Nu le vând. Îmi amintesc zile nespus de frumoase lucrișoarele astea. Și ce oameni de treabă erau acolo ! ...

VIII. ÎN RĂZBOI

Grigorescu era, de felul lui, foarte friguros. Orice alte neajunsuri și suferinți găseau în el o mare putere de rezistență. De frig, însă, și de indiscreția oamenilor, toată viața lui a avut groază.

Apropierea iernii, ploile, cumplitele vânturi ale Bretaniei îl hotărăsc să plece. Își închirie un atelier la Paris. Avea adunate, din atâtea călătorii, o mulțime de lucruri de artă : mobile vechi din Normandia, goblenuri, stofe orientale, covoare, arme, vase, și, cu darul lui de a însufleți lucrurile prin felul cum știe să le grupeze, să le armonizeze între ele, își făcu un interior artistic, de pace și de vis, unde toate vorbeau încet, cu glas din alte vremi. [...]

Poetul liniștii, bunătății și blândeții, poetul luminii și al cerului albastru e chemat să cânte întunericul și viforul morții, să găsească pe paleta lui colori pentru cea mai îngrozitoare priveliște pe care o poate înfățișa sălbătăcia nedomolită încă a neamului omenesc. Și n-a fost pictor pe lume care să le fi găsit mai bine ca el. Pare că toată viața lui nu făcuse decât asta. În rând cu soldații, înfruntând moartea, a privit de aproape toate atrocitățile războiului, a înțeles cine sunt adevărații eroi, și lor le-a închinat toată iubirea și toată admirația sufletului lui ; pe ei, pe opincarii aceia uscați și vânjoși, cari se azvârleau cu frenezie în brațele morții, pe ei, mai

ales, i-a nemurit în puternica lui operă — cea mai mișcătoare epopee a vitejiei neamului nostru. Da. Erau frații lui aceia. Și cum îi semănau ! Frați buni, puindu-și, ca și el, tot sufletul în ceea ce făceau, muncind din greu, luptând din greu, jertfindu-se, fără nici un gând de răsplată, simțind în tot ceasul, asupra destinului lor, o poruncă ce vine mai de departe și poruncește mai strașnic decât cea pe care le-o strigă împrejurările. În fața îngrozitoarei tragedii a războiului, un pictor nou se deștepta în Grigorescu.

Sunt douăzeci de ani de când — pogorât din lumea sfinților — omul acesta culege din aspectele vieții pământești numai ce i se pare lui că se apropie mai mult de cele sfinte. Seninătate, vis luminos, șoaptă discretă, mișcare liniștită — partea de zâmbet, de iubire și de bunătate a vieții — tot ce se poate exprima printr-o desăvârșită armonie de colori și printr-o caldă euritmie de linii — acestea sunt notele fundamental caracteristice din mai toate tablourile lui Grigorescu de până acum.

Dealurile lui sunt lin trăgănate, munții din fund deabia se zăresc tăindu-și, în linii frumos ondulate și din ce în ce mai șterse, coamele fumurii pe cerul albastru, cu nori de argint, copacii lui sunt de obicei mesteceni zvelți, cu tulpina albă, cu rămurelele fine, îndoite în jos, și frunzulița ușoară ca lumina ; boii lui trag încet, fără să se opintească în jug — arareori carele sunt încărcate — și oamenii merg încet pe lîngă boi, fără să-i silească ; ciobanul sprinten și voinic, ce stă răzemat în bâtă, cu privirea pierdută în adâncul zării, e visător, cum visătoare e și păstorița care toarce pe tăpșan, în marginea pădurii ; în atitudinea și pe figura lor e liniște și grație și un aer de străveche noblețe, ca și cum ar zice : „Noi suntem solii trecutului, *noi* suntem lamura neamului acestuia".

Largul zărilor, depărtările străbătute încet, privirea îngrijat îndreptată spre cer, munca pământului, cu fatalitatea ei misterioasă, au dat sufletului românesc o mare putere de resemnare și nu știu ce mișcare potolită și ritmică în felul lui de a se exprima.

Toți oamenii lui Grigorescu, tăcuții, gânditorii lui oameni de la țară, sunt răsăriți, ca și arborii lui, din

calmul aceleiași naturi mărețe și nepăsătoare. Ei nu gândesc cine știe ce. Totuși, pe buzele lor o taină mare pare că așteaptă dezlegarea cuvântului. Și acum, tăcuții aceștia, uitații și neștiuții aceștia aveau să spună, în fața morții și-n auzul întregii lumi, cine sunt, de unde vin ...

Grigorescu a trecut cu ei Dunărea. A trăit cu ei ostenelile, suferințile și primejdiile războiului. A pândit cu ei în șanțuri, sub șuierul gloanțelor, s-a amestecat cu ei în iurușul de la Grivița; la Smârdan, la Opanez, la Plevna a văzut ce lucru de nimic e viața unui om în război, și ce fiară a fost dormind sub înfățișarea aceea blândă a frumosului păstor ce făcea podoaba peisajelor lui.

El era acolo, în ceasurile acele de scârșnire, un glas al Istoriei, un trimis care avea să vadă într-o clipită, și pentru toți, ceea ce nu se poate vedea decât o singură dată în toată întunecata nemărginire a timpului, să vadă profund, „cu ochi pe cari moartea nu-i închide", și să spună veacurilor viitoare ce-a văzut.

În tablourile lui „din campanie" nu-s mișcări de manevre, nici grupări convenționale de modele cari pozează. Nimic aranjat, nimic teatral. Sincer, ca însuși faptul pe care-l privește, el te face să vezi, ca la lumina unui fulger, în grozăvenia unei clipe, toată zguduitoarea tragedie a războiului; dar așa de strașnic îți luminează clipa aceea, și așa din adânc îți răscolește sufletul cu ceea ce-ți arată, că ai dintr-o dată întreaga priveliște a celor ce au fost și a celor ce au să fie.

Toată priveliștea luptei, în toiul ei ... cine a putut-o vedea vreodată? Cine și-o poate măcar închipui? O panoramă de mișcări? Vai, au făcut destui pictori bătălii de acestea reci, încremenite, compuse în atelier, spre glorificarea cutărui „mare general". Privindu-le, te gândești liniștit la ... talentul pictorului. Ostașii lui Grigorescu se bat, ucid și mor în chipul cel mai adevărat și mai serios al vitejiei și al morții. Bunătatea și mila acestui suflet de artist au strigat de groază și de durere în fiecare trăsătură de creion. Ceva din inima lui rănită se simte în fiecare lovitură de pensulă.

Am înaintea mea o bătălie în valea Rahovei, văzută dintr-o margine şi foarte de aproape. E chiar începutul ciocnirii. Gornistul turc a căzut străpuns de baioneta celui dintâi ostaş român, care doar un pas a mai făcut şi-a căzut şi el, împuşcat, cu faţa-n jos, cu inima pe armă, peste el cade pe spate ucigaşul lui, cu mâinile încleştate pe puşcă, turcul mătăhălos, în pieptul căruia dorobanţul nostru şi-a înfipt din goană baioneta până-n gardă ; acum se văd şi ceilalţi dorobanţi cum vin din urmă grămadă, ca aduşi de o vijelie ; moartea fulgeră din mii de puşti îndreptate asupra lor, ci ei înaintează neînfricoşaţi, orbiţi de setea biruinţii ; în fund se ridică tot mai înteţit zarva mulţimii învălmăşite ; acolo e toiul bătăliei, oarba frământare a pieirii. Nu cunosc în pictură povestire mai zguduitoare despre grozăviile războiului. Găsesc în această schiţă o mult mai puternică şi mai adevărată înfăţişare a ferocităţii omeneşti decât în marele tablou de la primărie, intitulat *Atacul de la Smârdan*, asupra căruia unul din cei mai autorizaţi critici de artă ai Apusului îşi rosteşte astfel părerea : „*Privindu-l*, zice d-l W. Ritter, *rămâi uimit de nespusa simplitate a compoziţiei, dar mai ales de pasiunea ce respiră din toată această pânză ; e războiul văzut cu ochii soldaţilor, nu cu al şefilor. Trebuie să ştii, însă, că impresia asta aşa de puternică ce ţi-o dă tabloul e datorită pasiunii de care-a fost stăpânit pictorul în momentul execuţiei : niciodată un pictor de război n-a fost aşa de adânc răscolit în sufletul lui. Nici Meissonier, nici Detaille, nici de Neuville n-au presimţit că bătălia, văzută printr-un singur episod, ar putea da o astfel de sinteză. Nici lui Menzel, nici lui Werner nu le-a dat în gând să-şi sacrifice demnitatea de diplomaţi şi de înalţi slujbaşi ai statului, ca să înţeleagă răcnetul sălbatec al soldatului în vârtejul luptei. Aci cu adevărat vezi furia în artă, şi e zugrăvită de cineva care, pe când lucra, îşi plătea foarte scump clipele acelea. Dar ceea ce e mai de mirat e că această uriaşă pânză, în care personajele sunt înfăţişate în mărime naturală, îţi face impresia că a fost pictată, cu iuţeala fulgerului, pe câmpul de război. Nimeni nu-şi închipuie că există în Bucureşti o astfel de operă. Îi îndemn pe toţi cari trec prin capitala României să nu părăsească oraşul fără a se duce la primărie, pentru a-şi*

umplea sufletul de măiestria și de puterea de vrajă a acestei uimitoare picturi" *.

Am văzut o replică a tabloului acestuia în colecția doctorului N. Kalinderu, o adevărată minune. Tabloul ca suprafață e mult mai mic — mult mai mare însă ca adâncime și ca mișcare. Nu atât de fioros, pe cât de sfâșietor. Te uiți c-un sentiment de admirație și de mândrie la ostașii aceia, învăluiți ca în flăcările unui foc uriaș... Cum se duc, și cum simți că se duc la moarte! Ce-ar fi zis d-l Ritter dac-ar fi văzut pânza aceasta!

Numai când știi ce pasiune de muncă neadormită a stăpânit întreaga viață a lui Grigorescu, începi să înțelegi verva, căldura, tresărirea de sentiment a fiecărei linii, cum și miraculoasa repeziciune și siguranța de factură cari au slujit așa de admirabil sufletul fără de astâmpăr al acestui mare observator.

Dar *Spionul*! Ce vifor de mișcare, și ce expresie de supremă încordare! Iată, călărașul nostru a ajuns pe spion din fugă, a ridicat sabia cu atâta îndârjire, cu atâta vajnică mânie, că parc-o și auzim vâjind în aer, și capul turcului, plecat cu frică sub lovitura morții, degeaba se mai ferește — îl și vedem despicat; poate că în aceeași clipă se vor rostogoli amândoi, căci turcul a scos revolverul ș-a tras, un alt călăraș sosește și el în goana calului — o tragedie zărită la lumina unui fulger; totul e fioros: cerul de plumb, apusul de sânge, scăpărarea de lumină în fund, goana nebună a cailor cu ochii aprinși, cu urechile ciulite, și coama zburlită, și coada fuior; gestul hotărât, scârșnitor al călărașului ce dă strașnica lovitură, mișcarea tâlhărească a spionului, care în clipa din urmă scoate revolverul și trage — toate parcă sunt anume alese și puse acolo ca să te îngrozească. Și dac-a fost vreodată artist pe lume care să se gândească mai puțin la efecte, la ce vei simți tu și la ce ai putea spune în fața operei lui, acela, fără umbră de îndoială, a fost Grigorescu.

Toate tablourile lui din campanie sunt făcute cu viforul marilor emoțiuni pe cari le dă războiul. Simți că așa a trebuit să fie. Simți că toată această înfiorătoare priveliște a măcelului omenesc a trecut prin ochii lui

---

* *Die Kunst für Alle* 1 februar 1897 München (n.a.)

înspăimântaţi, a zguduit adânc sufletul lui de artist şi, ca tăria unui trăsnet, s-a descărcat, prin mâna lui, pe pânză, aproape fără ştirea lui.

Lucruri trăite. Îţi zici numaidecât, privindu-le: „Iată ceva care nu e din închipuire, nici din auzite; ceva care n-a putut să fie decât aşa". Le-a văzut cu groază, şi cu nespusă milă. În avântul dorobanţilor „la baionetă", din acea neuitată *Vale a sângelui*... este istoria nu a unui moment de vitejie în sorbul* unui asalt, ci a întregii vieţi de luptă, de crâncenă îndârjire în apărarea dreptului de a trăi al neamului românesc. Noi vedem acolo pe ostaşul veacurilor, călit în focul tuturor bătăliilor, de la Negru-vodă şi de la Dragoş [...] şi până în adâncul vremilor viitoare — aceeaşi strajă neadormită, acelaşi viteaz neînfricoşat, care se duce hotărât la moarte, fără altă părere de rău decât aceea, poate, că, la o cumpănă aşa de mare, n-are decât o singură viaţă de dat. Totul e posomorât în aceste tablouri: lumina, cerul, aerul — forma şi coloarea lucrurilor te înfioară. Nu, nu e o tragedie de teatru. Sunt luptători înfierbântaţi cari se azvârl ca fiarele unii asupra altora, şi morţii aceia, încremeniţi cu mâinile pe armă, sunt morţi în adevăr.

Câtă umanitate în acel jalnic *Convoi de prizonieri*! E ger, e viscol — o zi cumplită de iarnă într-un pustiu fără cer — sute de nenorociţi, de toate vârstele, învinşii de la Plevna, bolnavi, pierduţi, înfofoliţi în cele din urmă trenţe ciruite de gloanţe, cu ochii în pământ, păşesc încet prin zăpadă, sub paza călăraşilor de pe margini; cade, din când în când, câte unul, toropit de oboseală, de frig, de somn, şi unde-a căzut, acolo a rămas; corbii flămânzi, din stolul ce se ţine de convoi, s-abat glonţ asupra-i şi-l încep de viu...

„Dac-aş avea eu tabloul acesta, spunea într-o zi unul din admiratorii pictorului, l-aş dărui oraşului Haga, pentru sala de şedinţi a Congresului păcii. Ce sunt toate discursurile meşteşugite ale marilor diplomaţi ai lumii pe lângă ceea ce spune aşa de simplu şi aşa de adânc mişcător bucăţica asta de pânză!"

Grigorescu, însă, nu s-a gândit niciodată la „cuvântarea unui tablou". O impresie a lui, o tresărire a inimii

* *Sorb* — vârtej.

lui în fața adevărului pitoresc — aceasta și numai aceasta a pus în opera lui. Ce va spune ea lumii, nu-l preocupă. Toate pânzele lui din război, de la vajnicul iuruș din *Valea sângelui*, până la defilarea prizonierilor turci din Plevna închinată, sunt expresia celei mai curate sincerități ce-a împodobit vrodată sufletul unui artist. I se umpleau ochii de lacrimi de câte ori ne povestea atacul de la Grivița, unde ostașii noștri au biruit, ca-n vremea de demult, numai cu nepăsarea lor de moarte: că nu mai era luptă, ci jertfă — o jertfă măreață, pe care cu biruință măreață a răsplătit-o Dumnezeu.

„Cum s-aruncau înaintea morții! Acolo s-a dovedit ce popor avem noi. Am văzut ofițeri străini plângând de înduioșare și de admirație...

Cu toate astea, nu vitejia armatei noastre, ci grozăvia războiului e mai cu putere înfățișată în tablourile lui. Adevăruri cari sunt aceleași în orice timp și sub orice meridian s-au lămurit de sine din sufletul lui în clipele acelea de neuitat, în cari tragicul vieții și al morții e natural să fie mai profund mișcător decât elementul epic al luptei.

„*Monocromia maestrului nostru*, zice Delavrancea, *îți reprezintă exact atmosfera plumburie a războiului. El vede masa, iar nu detaliile; soldații, iar nu ofițerii; și în năprasnica pornire a maselor nu are timp să caute o poză academică pentru vreun erou de atelier*".

IX. ÎN PACE

A fost războiul acesta botezul de foc al artistului. Între el și țară, între sufletul lui și sufletul eroului aceluia tăcut, care știe să lupte și să se jertfească așa de frumos, simte că de-aci-nainte s-au așezat legături de-acelea pe cari moartea nu le mai desface.

Se-ntoarce trist din câmpiile Bulgariei, de unde mulți din ostașii noștri nu s-au mai întors. Pe florile ce se arun-

că din balcoane şi de la ferestre în calea biruitorilor, el vede pete de sânge. Timp de cinci-şase ani, urmărit ca de-un vis fioros, aşterne pe pânză o parte din schiţele războiului, celelalte rămân uitate pentru totdeauna în cartoanele pictorului, a cărui operă de-aci încolo s-ar putea intitula *Gloria păcii.*

Iarna, cât ţine vremea urâtă şi rece, stă la Paris, unde-şi păstrează încă atelierul, până în primăvara anului 1887, când se aşază în Bucureşti. Primăria capitalei îi cumpără cel mai mare tablou din război, *Atacul de la Smârdan*, cu zece mii de lei şi un loc la Şosea, pe care mai târziu pictorul îl vinde prinţului Grigore Sturdza pentru suma de o sută de mii de lei, ceea ce-i dă un început de siguranţă în viaţă, în orice caz, putinţa de a lucra fără teama zilei de mâine.

În Bucureşti mult dacă stă o lună pe an. Cea mai mare parte din timp călătoreşte prin ţară; câţiva ani de-a rândul îşi petrece lunile de vacanţă în Muşcel; toamna, se-ntoarce acasă cu rodul muncii lui de fiecare zi: străzi şi biserici din Câmpulung, tipuri de ţărani şi cârciume din Rucăr, peisaje, ciobani cu turme, stâne şi bordeie de pe valea Dâmbovicioarei.

Îşi cată de obicei un adăpost singuratec la câte un biet rumân nevoiaş, îşi face singur un pat din câteva scânduri ş-un braţ de fân, şi toată ziua e afară, la lucru. Se opresc uneori ţărani să vadă ce face — se uită lung, nu deslușesc nimic ...

— Ce face ala acolo?

— Măzgăleşte-o blană*...

Şi trec înainte, râzând. Iar pictorul, râzând şi el, se uită-n urma lor, cu ochi plini de iubire.

Fuge de oameni. Dar nu pentru că-i sunt urâţi, ci pentru că lumea, cu zgomotul ei, îl împiedică de la lucru şi el n-are vreme de pierdut.

Multă vreme, în ciobanul blând şi visător al plaiurilor vede încă pe dorobanţul fioros din câmpiile Bulgariei, şi mari pete de sânge în roşul frumoaselor apusuri. Are nevoie parcă să-şi spele sufletul de urâtele vedenii ale războiului, e încă fum şi întuneric pe paleta lui, şi, ca să

**Blană* — aici, cu sensul de scândură subţire

uite, ca să-și insenineze sufletul, ca să se regăsească, muncește fără preget, se roagă muncind de dimineața până seara, în lumina, în măreția, în pacea creatoare a naturii.

Singur, liber, puternic. Puternic prin sinceritatea lui, prin lipsa lui de școală, în toate înțelesurile în care se poate lua cuvântul acesta, prin simțul instinctiv al măsurii, al proporției și al ritmului, și mai ales prin darul extraordinar de a cuprinde numaidecât lumina, mișcarea și sufletul formelor vrednice de bunecuvântarea artei. Acum e în culmea puterii. Multe frumuseți s-aștern, ca de sine, în toată vremea asta, pe pânzele lui: corturi țigănești, cu focul de vreascuri pe lângă care stau pribegii tolăniți a vis, cu stâlpul de fum ce se înalță în liniștea serei, cu țigăncușa zveltă ce vine de la fântână cu donița plină în dreapta, cu brațul stâng întins, ca să se cumpănească — proiectând pe cer o siluetă de-o eleganță antică; apusuri de soare, cu acea pulbere fină din aer, cu acel abur albastru din fund — ca o respirare a codrilor — sufletul depărtărilor și al înălțimilor, pe care-așa de bine l-a înțeles și așa de puternic ni l-a arătat Grigorescu!

Și păstorița aceea frumoasă și mândră ca o domniță, ce pășește încet pe urma turmei și toarce; așa de simplu-mbrăcată: o fotă neagră peste cămașa lungă până-n glezne, mijlocul strâns bine-n bete, o broboadă albă pe cap, ș-atât . . . Și ce frumos îi stă! Desigur, e surioara ei cea mai mică, țărăncuța aceea în miniatură, așa de drăgălașă, ce merge și ea, chipurile, cu turma, și, neavând ce face cu mâinile, și le ține-n sus, cu degetele-ncopcite la ceafă; e primăvară; mielușeii cearcă dulceața celor dintâi fire de iarbă; o juncă și trei vițeluși, cu ochii mari speriați și cu botișorul umed, răsar din cârdul de oi, din care una a rămas puțin mai în urmă, de dragul mieluțului fraged, care suge; pe luncă e o lumină de vis, în fund se vede albind pânza unei ape; peste toată această sărbătoare a tinereții, păstorița, înaltă, mlădioasă, cu privirea dusă, are ceva simbolic în atitudinea ei: ridicând brațul drept pentru a întinde și răsuci firul pe fus, cu mâna, cu ochii, cu făptura ei întreagă pare că binecuvintează. E atâta frăgezime în tabloul acesta, de o strânsă unitate organică, atâta mișcare ș-atâta adevăr, încât ai, privin-

du-l mai mult, impresia că ești afară, la câmp: simți aerul de-afară; te surprind unele detalii pe cari le descoperi deodată și cari parc-atunci, sub ochii tăi, se urzesc: pata de umbră pe care-o aruncă junca pe cele două cârlane din fața ei nu era acolo când te-ai uitat întâi ... Întreg tabloul e un cântec, un imn măreț al primăverii; ca de departe îți răsună-n gând fraze din *Pastorala* lui Beethoven. Tot ce vezi acolo e luminos, proaspăt, vibrant — o apoteoză a nevinovăției și a grației într-un peisaj divin.

Dar acel interior țărănesc, în care vechea noastră vatră are o însemnătate de altar! Dinaintea focului, femeia mestecă mămăliga, sprijinindu-și ceaunul cu piciorul; mânecile cămășii, suflecate până aproape de umăr, dezvălesc brațe puternice de gospodină tânără, harnică și curată; în stânga ei — doi copilași, pe cari nu-i vedem bine la față din cauza fumului și a aburului; în dreapta — o fetiță mai mărișoară stă în capul oaselor, lângă ea — pisica, amândouă cu spatele spre noi, se uită țintă la mămăligă, pe care-o așteaptă meșița goală, rotundă, din mijlocul casei; pe prichici — o ulcică, o strachină ș-o lingură de lemn; ușa e deschisă, lumina năvălește puternic de-afară; o găină ș-o rățușcă au venit până-n prag, atrase de mirosul mămăligii; în stânga, încăperea se întunecă, pe laviță de-abia se deslușesc două ulcioare de lut la capătul despre ușă și sacul cu făină în dreptul unei ferestrui; lângă masă — un scăunieș; ceva mai în umbră — cofa cu apă. Asta-i toată averea casei. Copiii au ceva îngeresc în figură și în atitudine și ceva solemn în cumințenia lor. Ei parcă asistă la o taină mare. Ca vedere adâncă în viața intimă a poporului nostru, cred că acesta-i cel mai frumos tablou al lui Grigorescu. E făcut cu religie, cu nu știu ce fior istoric în fața acestei pregătiri de cină, care te face să te gândești la lucruri depărtate, sfinte, pline de mari înțelesuri. Femeia însăși parcă se roagă, mestecând mămăliga; și ceilalți ascultă, așteptând-o. Ceilalți — adică cei trei copilași, pisica și sfioasele paseri din prag, pe cari aburul mămăligii le face îndrăznețe. Toți ochii, toate sufletele sunt ațintite cu luare-aminte la actul acela mare, misterios, dătător de viață. Femeia, cu mâinile încleștate pe melesteu*, se

---

* *Melesteu* — făcăleț.

uită în ceaun şi mestecă voiniceşte. E o ţărancă brună, foarte frumoasă, de-o frumuseţe serioasă, gravă chiar. Lumina de-afară îi cade în plin pe spate, pe broboada albă şi pe braţul drept. Para focului îi rumeneşte faţa. Între aceste două lumini, şi ea şi fetiţa au ceva dumnezeiesc în înfăţişarea lor. E liniştea aşteptării. Fără să vrem, ne uităm mereu în cadrul de lumină al uşii. În curând trebuie să sosească de la muncă *el*: „omul''. Aspru, tăcut, ostenit, are să ridice cofa de sub laviţă şi, ducând-o la gură c-o mişcare largă, omerică, are „să-i tragă o duşcă bună'', să-şi stâmpere întâi setea; apoi, făcându-şi cruce, are să s-aşeze la mesiţa aceea scundă, pe care, lângă strămoşeasca mămăligă, va fi o strachină cu puţină saramură pe fund, unde vor întinge cu toţii ... Îl aşteptăm. Şi dacă l-am vedea, prin cine ştie ce minune, apărând deodată în tablou, poate nu ne-am mira aşa mult—tabloul însuşi fiind o minune.

Uneori, Grigorescu, în aceste călătorii de studiu prin ţară, e întovărăşit de cei doi buni şi vechi prieteni ai lui: doctorul D. Grecescu, botanistul, şi doctorul Alfred Bernath-Lendway, himistul — amândoi oameni aleşi sub toate raporturile, muncitori pasionaţi, ca şi el, în căutarea adevărului. Impresiile şi glumele lor de pe-atunci, ilustrate adesea de Grigorescu, ar putea face, şi poate că vor face într-o zi, obiectul unei opere de umor sănătos, din care multe se vor învăţa cu privire la starea şi obiceiurile ţării de-acum treizeci de ani. Într-o călătorie pe care-o făceau în judeţul Brăila, unde doctorul Bernath avea să analizeze apele minerale de la Lacul-Sărat, o mică neînţelegere cu cerberii de la barieră, cari au luat bagajul doctorului himist drept mărfuri de contrabandă, e ilustrată c-o admirabilă caricatură, în care omul de ştiinţă e înfăţişat în atitudinea lui ceremonioasă în faţa autorităţii c-o vervă demnă de Gavarni. Altă dată, pe când botanistul tăineşte* cu natura prin florile ei, pictorul îi prinde mişcările cu o iuţeală de artist japonez. Interesante sunt scrisorile pe cari le scrie din străinătate celor doi prieteni acest neîmpăcat vrăjmaş al slovelor latine, cari „n-au nici un pitoresc şi nici o

---

* *A tăini* — a discuta

expresie", zicea el. Asupra sărbătorilor, mai ales, îl apucă dorul. Se simte singur, se gândește la ei și le scrie. Doctorului Grecescu, pentru că-și rade mustățile ca popii catolici, îi zise *popă*, și, într-o scrisoare de la Paris, îi amintește cu duioșie serile de visuri, de glume și de cântece — doctorul cânta din flaut — dulci seri de vară, petrecute în Moldova, în județele Bacău și Neamț... „*Și** mai dulci suvenire!"

Dorul de modelele din țară!

În altă scrisoare, aducându-și aminte că doctorul Grecescu îi spunea odată că-i place foarte mult dovleacul, îl face visând un dovleac mare, mare, ș-a doua zi... realizându-și visul. I se plâng prietenii că uneori au de furcă până să-i descâlcească slova: în răspunsul lui, îi face pe amândoi la o masă, stând cu picioarele-n apă rece și chinuindu-se să-i citească scrisoarea.

În toate glumele și caricaturile acestui artist se vede același suflet delicat, același zâmbet afabil, de care e luminată întreaga lui operă. În campanie, având nevoie pentru tabloul *Defilarea prizonierilor* de o schiță-portret a unui ofițer din statul-major, și cum acesta își pusese decorațiile și marea ținută pentru a-i poza, pictorul, sedus de umorul unei asemenea solemnități, prinde din fuga creionului, pe lângă ceea ce-i trebuia lui, și o caricatură admirabilă, de-o extraordinară asemănare — o notă veselă așa de rară în zilele acelea de durere și de groază!

În aprinderea unei discuții îți caracteriza un lucru, o mișcare, o figură din câteva trăsături de condei. Odată, în tren, vorbind de încăpățânarea atavică a bulgarilor și vrând să arate cum anume linii din figura omenească răspund în mod statornic unor anume sentimente de rasă, continuându-și vorba, se scoală nervos și, pe geamul aburit al vagonului, face cu degetul, din câteva linii, un tip de bulgar, aspru, posomorât, de o putere de expresie fulgerătoare.

---

* Încercare de a indica în mod grafic pronunția moldovenească (*Și*, în loc de *ce*). În realitate, pentru a nota rostirea acestui *șe* moldovenesc ar trebui un semn aparte, corespunzând unei nuanțe de sunet intermediar între *ce* și *șe* (n.a.)·

Emoţiunile lui se descărcau numaidecât în forme scrise. Observaţia, exerciţiul îndelungat stabilise la el un acord perfect între ochi, suflet şi mână, încât acestea funcţionau deodată, ajutându-se, completându-se aproape instinctiv. Îl doare o măsea? El îşi exprima suferinţa printr-un desen: portretul lui, făcut repede, aşa cum i-l arăta oglinda în clipa aceea — încruntat, legat pe sub fălci, cu scufa-n cap — un suspin de durere, pe care-l trimete dentistului, ca să-l înduioşeze...

Un suspin de durere. Foarte rar l-au bănuit pânzele lui. Destule dureri sunt în viaţă. Arta trebuie să ne facă să le uităm. Ii arătam într-o zi, primblându-ne prin pădurile Agapiei, un măr bătrân: o încâlcitură fantastică de rădăcini groase, ieşite din pămînt, încolăcite ca nişte şerpi monstruoşi, un trunchi scorboroşit şi noduros, crengi sucite, îndreptate mai mult spre pământ decât spre cer, întinse în larg, multe uscate, negre, ţepoase. Aruncă o privire: „U, prea e tragic!" Şi se depărtă iute, scuturându-se ca de o vedenie fioroasă. Umblam de câteva ceasuri în căutarea unui fag frumos.

O singură dată a primit un ulm uscat în mijlocul unui divin peisaj de toamnă — *De la Posada*. Era acolo, şi n-avea ce-i face. Lung, strâmb, negru, ţâşneşte ca un izvor de păcură din coama ruginită a primului deal şi spintecă pânza de jos până sus. O notă gravă de trombon în dulcea, melancolica simfonie a toamnei.

„*Îmi spun unii că* poetizez. *Nu ştiu bine ce-i asta. Dar bănuiesc ce trebuie să fie în gândul lor: că m-aş încerca să fac mai frumos decât natura. Hm! or fi şi neghiobi cari cred că pot retuşa opera lui Dumnezeu, dar aceia numai artişti nu sunt. Eu aleg, nu corectez. Fac ce-mi place mie, ce corespunde sufletului meu. Că nici n-aş putea să fac altceva. Numai în război am fost silit să ies din hotarele firii mele. Dar acolo aveam o chemare mai presus de viaţa şi de arta mea. Eram* « în război ». *O, sunt atâtea lucruri frumoase în natură! Unde ne putem noi urca, nu până la ele, că aceasta nu e dat omului, dar... până mai pe-aproape măcar? Oricât ne-am strădui, întotdeauna rămânem departe,*

sub adevăr. Foarte departe . . . Dar cel puțin, unde nu mai știm ce să spunem și cum *să spunem, să tăcem* — să nu mințim ! . . ."

Așa gândea acest mare poet al adevărului

X. LA PARIS

Om cumpătat, cuminte, lipsit de orice deșertăciune, și, în viața lui, de o simplitate de sfânt, Grigorescu n-a ținut nici la bani, nici la glorie. Cu dragostea lui de muncă, închinată artei, și numai artei, cu strălucirea și fecunditatea geniului lui, ar fi putut avea tot ce-ar fi vrut. Dar lui îi trebuia așa de puțin din bunurile pentru cari se frământă lumea ! Altele îl neliniștea pe el. Lucruri pe cari oamenii nu i le puteau da. De câte ori nu spunea oftând, acum în urmă : „De ce n-am găsit eu pe cineva să mă ia în întreprindere ? . . . Să îngrijească el de tot ce-mi trebuie, să facă el expoziții, să vadă el de socoteli, de cifre, de tot — eu să nu știu nimic ; să am liniște și *putința de a lucra*. Să fii sănătos, și să muncești cu drag . . . Toate celelalte sunt nimicuri" !

Când era la Paris, expunea la Salon câte-o bucată, două ; și aceasta mai mult ca să-și aibă dreptul de intrare. Întotdeauna lucrările lui erau remarcate. Criticul de la *Figaro* îl compara cu Watteau ; Stop, de la *Journal Amusant*, în seria lui de caricaturi, după cele mai importante pânze din Salonul anului 1880, nu uită *Ovreiul cu gîsca*, de care, de altmintrilea, toată presa vorbește cu elogii.

Dar omul, care e absorbit de-un ideal, nici nu vrea să știe de ce se vorbește în jurul lui. E ca și cum n-ar trăi pe pământ. Ocări sau laude, îi sunt deopotrivă de indiferente. Ș-apoi, nu vedea el ce înseamnă grăbita, zgomotoasa, capricioasa judecată a presei ?

Opinia presei ? N-a râs publicul Parisului nouă ani de zile de pictura lui Puvis de Chavannes, ca și de-a lui Courbet ? Nu strigau aproape toți criticii de artă că Puvis de Chavanes, cel puțin, e un nebun liniștit, inofensiv,

pe când Courbet e un nebun furios?... Dar Troyon, Rousseau, Diaz, Millet, Corot n-au rămas necunoscuţi până aproape de sfârşitul carierei lor? În fiecare an juriul Saloanelor, compus din mediocrităţile oficiale şi invidioase ale timpului, îi refuza fără discuţie. La toate popoarele, oamenii cinstiţi, cari-aduc un cuvânt nou pe pământ, străbat anevoie. Sunt atâţia cari au interes să nu se facă lumină! Minciuna, însă, asta are bun, că nu trăieşte mult ...

Grigorescu le ştia toate acestea, şi le privea de sus, cu liniştea omului care-şi cunoaşte drumul.

În iarna anului 1886, prin luna lui decembrie, fiind la Paris, primeşte înştiinţare de la Casa unde-şi avea banii că „depozitul" lui s-a isprăvit. Niciodată nu-i trecuse prin gând că depozitul acela, din care lua mereu, s-ar putea isprăvi. Un vechi prieten şi admirator îl sfătuieşte să fac-o expoziţie. Peste-o lună, o parte din pânzele ce-i împodobeau atelierul sunt încadrate şi expuse în sala „Martinet", pe Boulevard des Italiens. Pentru cunoscătorii de artă din Paris a fost o revelaţie. De multă vreme nu se mai văzuse atâta sinceritate, atâta „bun-simţ" în alegerea subiectelor ş-atâta nobleţă şi simplitate în tratarea lor. Francezii nu-şi credeau ochilor. Vechea lor artă fără „artifiţii", buna lor pictură, curată, cinstită, personală nu se dusese din lume. Era acolo, palpitând de-o tinereţe nouă, pe pânzele unui necunoscut — unui om blând, mărunţel şi discret, al cărui trup s-ar părea că e mai mult pentru a purta în lume ochii aceia straşnici, fulgerători, cari despică şi ard cu privirea, ochi prin cari simţeai că te priveşte un suflet profund gânditor şi foarte serios.

Toate ziarele importante, toţi criticii de artă ai Franţei nu au decât cuvinte de surpriză şi de admiraţie pentru acest „nou pictor".

„*Ceea ce te uimeşte în diversele lui studii*, scrie, în *l'Evénement* din 27 februar 1887, Arsène Alexandre, unul din cei mai autorizaţi critici, *este varietatea lor: de la cea-mai înaltă delicateţă, până la cea mai hotărâtă vigoare. Sunt bucăţi în plin soare, cari au parcă tremurul imperceptibil al undelor de aer, şi sunt altele posomorâte,*

*aproape brutale, şi, atât unele, cât şi altele, într-o notă justă, vrednică de admirat".** [...]

Un lucru, însă, asupra căruia toate criticile sunt de acord, e deplina *sinceritate* a pictorului şi puternica lui originalitate.

Expoziţia începea acum s-atragă din ce în ce mai mulţi cumpărători, când — spre nedumerirea tuturora — Grigorescu „închide prăvălia", îşi împachetează toate tablourile şi pleacă în ţară. Vânduse exact pentru suma ce-i trebuia ca să-şi plătească ce avea de plătit la Paris şi drumul până la Bucureşti.

Un om ciudat, vor fi zis francezii. Vine gloria să-l încununeze, şi el îi întoarce spatele şi pleacă...

Un om întreg şi serios, cinstit cu el, cu lumea, cu credinţile lui. Un cucernic. La Grigoreascu iubirea de ţară şi de neam era un sentiment profund, inalterabil, real ca însăşi viaţa, care numai prin aceasta avea un preţ. Ce era arta lui, decât un mod de a-şi exprima acest sentiment? Ce erau tablourile lui, decât închinarea de fiecare zi, rugăciunile unui suflet credincios? Şi când, în cele câteva zile cât a ţinut expoziţia din Boulevard des Italiens, vedea plecând câte-un tablou, despărţirea aceasta, pentru totdeauna, de lucrurile lui, cari nu erau numai ale lui, îi făcea o impresie de jale şi de nelegiuire. Cu fiecare peisaj pe care-l vindea, i se părea că-şi înstrăinează o bucăţică din ţara lui. Iată de ce — în toiul târgului, cum se zice — şi-a luat *iconiţele* lui ş-a plecat.

O, în adevăr un om ciudat pictorul acesta, care suferea când i se cumpărau tablourile şi se supăra pe cei cari-l lăudau! Am înaintea ochilor o scrisoare a criticului de artă William Ritter, unul din marii admiratori ai pictorului, şi văd cu ce îndurerată putere îşi apără acest profund cunoscător al operei lui Grigorescu dreptul de a o admira şi lăuda, chiar şi fără voia autorului.

„*Enfin, comme je suis* libre *de dire bien fort mes admirations où je veux*, je continuerai à le faire. *Vous peignez*,

* M-am servit de o traducere în româneşte, şi aceea numai a câtorva fragmente din acest articol, făcută de d-l N. Petraşcu într-un studiu al său asupra operei lui Grigorescu (n.a.).

j'ai le droit de dire que ce que vous faites est beau". („În sfârşit, *liber* fiind de a-mi striga tare, şi oriunde vreau, admiraţia mea, *nu voi înceta de a o face*. Dumneata pictezi, eu am dreptul de a spune că ceea ce faci e frumos").

Într-un cerc de prieteni se deplângea odată nepăsarea publicului nostru pentru artă, şi ca exemplu se aducea faptul că ţara nu ştie încă să-şi preţuiască pe Grigorescu al ei. Cu o duioşie de părinte care-şi apără copilul, se ridică şi protestă împotriva acestor nedrepte învinuiri ce se aduc ţării: „*Ne-am deprins ca la noi să vedem numai rele, şi peste hotar să ni se pară toate bune şi frumoase. Iluzia depărtării. Câte greutăţi întâmpină şi pe acolo un artist cinstit şi mândru, cum trebuie să fie un adevărat artist!*

Am fost de faţă când Millet oferea măcelarului unsprezece tablouri pentru achitarea unei datorii de vro mie de lei, şi n-a vrut măcelarul să le primească; zicea că el nu cumpără vite cu tablouri; şi întâmplarea a făcut să mă găsesc la Barbizon, la câţiva ani după aceea, când s-au vândut lucrurile lui Millet, după moartea lui. Ş-am văzut atunci pe măcelar plângând şi bătându-se cu pumnii în cap, că toată lumea îl credea nebun; şi era în adevăr nebun de necaz şi de desperare că n-a ştiut preţul, când i s-au oferit, bucăţelele acelea de pânză vopsită, cari se plăteau acum, sub ochii lui speriaţi, cu zeci de mii de lei"...

Şi încheie, cu obişnuitul lui oftat din adânc, ce parcă venea de departe, de foarte departe:

„— *E, dragii mei, avem o ţară de aur, da' nu ştim să* ne-o preţuim ..."

XI. 1887

În palatul Eforiei de pe bulevard, în ziua de 1 mai 1887, se deschide a doua expoziţie „Grigorescu". *Se deschide* nu înseamnă nimic altceva decât că, în ziua aceea, pictorul a venit mai de dimineaţă, a scos o cheie din buzunar, a descuiat uşa de la stradă şi a intrat în tăcutul colţişor de rai pregătit de el cu grijă, cu gust, cu sen-

timentul că lucrurile nu stau cu indiferență unele lângă altele, ci au și ele simpatiile și antipatiile lor, sunt vesele sau triste, vorbesc sau tac, după locul și lumina în care le-ai pus. Nimic n-a putut să învingă în omul acesta dintr-o bucată oroarea de solemnitate, de gălăgie și de părăzi. Și, de câte ori a fost rugat să îngăduie câte ceva din asemenea deșărtăciuni zgomotoase în jurul persoanei, operelor sau numelui lui, a răspuns cu o indignare care a curmat orice discuție.

Pentru două motive se grăbise să vie în ziua aceea mai de dimineață : întâi, ca să poată avea în liniște vederea generală a expoziției, și al doilea, să-și asigure... în contra cumpărătorilor câteva tablouri cari-i erau scumpe, scumpe ca o ființă vie, și pe cari niciodată și cu nici un preț n-a vrut să le vândă.

Expoziția aceasta e cea mai bogată din câte a făcut Grigorescu. Bucăți mai multe au fost alte dăți, dar o mai strălucitoare varietate de subiecte și o mai adâncă înțelegere a frumosului în toate misterele și ipostazele lui, o viață mai proaspătă și mai puternic prinsă în tot ce are ea mai fermecător niciodată nu s-a mai văzut la noi, și arareori se va fi văzut și-n vro altă țară.

De toate, sunt 222 de bucăți. [...] Sunt și „studii din Vitré" cu prețul acesta, dar ... jos, în colțul din dreapta al tabloului, e un pătrățel de carton pe care citim *vândut*. Cine-i pasionatul acesta — și așa de mare cunoscător — care a pus mâna pe atâtea minuni? Căci iată încă un bilețel, cu același *vândut*, la bătrânica asta, curată, vrednică și foarte simpatică, ce șade-n pragul ușii cu fața în lumină și împletește la ciorap. Unde-or fi gândurile ei!... De-afară, din grădinița plină de soare, năvălește pe ușa deschisă un torent de lumină, ce parc-a rupt și flori și frunze pe unde-a trecut, și le-aduce în odaie. Trebuie să fie tot așa, o zi tare frumoasă, de pe la începutul lui mai, și cam pe la ceasurile nouă dimineața; în casă e strâns tot, dichisit, fiecare lucrișor pus la locul lui; vechile farfurii înșirate pe bufet, ca podoabă. Și ele țin minte de demult, și povestesc lucruri duioase din trecut, căci acolo, în păstrătoarea Bretanie, fiecare casă, cât de săracă, pare a fi bisericuța unei amintiri. Atâta pace în tabloul acesta, și ce atmosferă de cinste și de cuviință în toate! Și în tăcerea aceea sfântă se simte nu

ştiu ce misterioasă armonie şi concordanţă între sufletul bretonei şi lucrurile curate cari o înconjoară, între lumina tinereţii de afară şi umbra în care dorm atâtea amintiri de la bătrâni ...

Dincoace, iar un *vândut* : *Pe marginea Oceanului*. O zi albă de vară, un cer lăptos, făcut mai mult dintr-o spumă de nori, pe care nici un vânt nu vine s-o risipească; jos, în primul plan, pe un scaun de lemn stă, îmbătată de aer, de lumină, de spaţiu, o femeie tânără, blondă, a cărei drăgălaşă figură de copil, rotundă, rumenă, de o frăgezime de floare, are o dulce expresie de vis, de dor, de extaz. A dat să citească, dar ... cine mai poate citi în splendoarea asta? Cu mâinile în poală, pe cartea închisă, a rămas pe gânduri. Se uită în zare, departe în infinit. În fund, oceanul doarme; o ceaţă uşoară, un fel de lumină ostenită pluteşte deasupra vastului neteziş al apei verzui; lume împestriţată se primblă încolo pe plajă — de-abia se zăreşte. Căci tabloul este *ea*. Ea, cu lunga ei rochie cenuşie, cu talia strâns înfăşurată într-un fel de şal scămoşat de un albastru-vioriu, cu pălăria uşurică de coloarea fragei pârguite; o umbreluţă sinilie cu volan alb e rezemată de scaun, şi alături, pe-un scaun mai mic de pânză, aruncat, un şălişor de mătase albastru-deschis, aşa de moale, aşa de uşor, că parcă-i mai mult aer decât stofă, şi totul scăldat în lumina aceea de ocean, mai bine zis în oceanul acela de lumină, ce pare că pentru ea vibreaz-acolo, pentru frumosul ei profil.

Alt *vândut* : *O floricică* : adevărat o floricică. E o fetiţă de vreo doi ani, c-o mică boneţică albă pe cap, toată îmbrăcată în alb, şi şade aşa cuminte în iarbă, întocmai cum a pus-o mama, cu mânuţele în poală, cu ochii în jos, cuminte ca un îngeraş — un strop de viaţă cerească, picat acolo, în pajiştea de la Brolle, pe marginea Senei, delicat şi strălucitor ca o lacrimă de rouă sub o rază de soare. Cum a putut mâna omenească să facă o asemenea drăgălăşenie? Căpceanul ei, obrăjorii ei, picioruşele ei cu ce-s făcute? Că nu mai e culoare, şi nu mai e chip zugrăvit, ci frăgezime şi gingăşie de copilaş divin, care gungureşte acolo între flori, şi probabil că florile îi răspund. E soare. Aerul tremură scânteietor. În fund, foarte departe, la îngânarea pământului cu cerul,

o dungulită albastră — ai zice că Dumnezeu a dat perdeaua la o parte, ca să vadă și el cum îi șade unei flori când ia chip omenesc...

Și alte multe bucăți alese, *vândute* din prima dimineață: *Un studiu de fag*, *O stradă la mahala*, *O nimfă dormind*, *Un peisaj de toamnă*, *O ramură de măr înflorită*... Ați înțeles desigur că fericitul cumpărător e însuși autorul.

Pentru Grigorescu, o expoziție era un șir de suferinți, din cari ieșea ostenit, zdrobit, bolnav pentru multă vreme. Îl durea timpul pierdut, umilința și sila de a sta nemișcat „ca la tarabă", cum zicea el, așteptând mușterii; îl ofensa indiscreția celor cari încercau să tocmească, dând, prin aceasta, în adevăr, un caracter de marfă unui lucru care pentru el era sfânt, deoarece înfățișa tot ce-a pus Dumnezeu mai bun și mai curat în sufletul lui; îi făcea rău atingerea cu lumea, în felul acesta, mai ales, care i se părea cel mai înjositor pentru un artist. Iată de ce, cum vedea că s-a încropit cu ce să-și acopere pentru doi-trei ani nevoile *artei* lui, căci pentru el, pentru *omul* din el, foarte puțin îi trebuia, închidea și pleca.

Din cele 222 de bucăți, se vând, în mai puțin de trei săptămâni, aproape jumătate. Își numără banii — treizeci de mii de lei... Și-i primăvară, codrul dă în frunză, Posada-l cheamă cu freamăt de izvoare — ce mai așteaptă?

Pentru el banul n-a însemnat niciodată altceva decât posibilitatea de a lucra în liniște. În suma asta de treizeci de mii de lei el vede o nesfârșită întindere de *timp liber* înaintea lui, materie primă a creațiunii. Vremea — aur în care dorm atâtea juvaeruri... Și-i fericit. O, nespusul, divinul farmec al operei necreate încă!

XII. POSADA

Toate minunile se pot explica. Pentru aceasta, însă, ele n-au să înceteze de a fi minuni. Uimitoarea fecunditate a lui Grigorescu se explică prin marea lui putere de izolare. E de necrezut cât face în viața unui artist

puterea aceasta. Și rari oameni au avut o asemenea putere în măsura în care-a avut-o Grigorescu. El ar fi trăit ani întregi fără să vadă un chip omenesc, fără să simtă nevoia de a schimba o vorbă cu cineva. Iată de ce singuraticul acesta, așa de căutat de toți, așa de iubit pentru minunatele și fermecătoarele lui însușiri sufletești, a avut în viața lui, adică a lăsat să s-apropie de el, foarte puțini prieteni, și numai dintre oameni de aceia cari și ei aveau ce face cu vremea lor. Vechea „trinitate" — Grigorescu, Bernath, Grecescu („tatăl, fiul și Duhul sfânt") — s-a închegat ș-a trăit din acest adânc sentiment despre însemnătatea vieții și despre o *misiune serioasă* a omului pe pământ.

În călătoriile lui prin țară, prin țara aceasta plină de atâtea frumuseți ascunse, tăinuite, ca și sufletul poporului nostru, Grigorescu descoperea adevărate raiuri dumnezeiești, din mijlocul cărora nu se mai îndura să plece. Luminișuri de codru, ce parc-așteaptă oaspeți din basme; și plaiuri însorite, și lunci, și ape vrăjitoare, și arbori prieteni, ce parc-atunci se deșteaptă ca să-l primească pe el, să stea de vorbă și de povești cu acest mare tălmaci al lor. *Mare*, prin iubirea lui de natură, dusă până la evlavie.

Una din aceste descoperiri a fost Posada. Pe Valea Prahovei, între Comarnic și Sinaia, deasupra „Orățiilor" e un cătun de munte — vro douăzeci de căsuțe presărate, ici și colo, pe prispe verzi de pajiște, adăpostite de codru. Acolo se așază pictorul în vara anului 1887, în casa unui țăran fruntaș, care mereu se întrebă și nu se dumerește cum poate un boier de la oraș să trăiască atâta vreme singur, în sălbătăcia aceea de loc. Vro patru-cinci ani de-a rândul acolo-și are el atelierul lui de vară. Se scoală dimineața, înainte de răsăritul soarelui, își face obișnuita lui baie în Prahova, ori sub căderea puternică a unui izvor de mune, vine îndărăt acasă de-și ia lucrurile de pictură și pachețelul cu dejunul, pregătit de cu seară — două ouă fierte, niţică brânză, o felioară de pâine — ș-o pornește pe dealuri. De obicei își are locul lui știut de mai înainte: preluca*

---

* *Prelucă* — poiană mică într-o pădure sau între dealuri, pe valea unei ape etc.

lui, tăpşanul lui, cu mesteceni cari-l cunosc de mult, cu izvoare cari-i povestesc, din adânc de vremi, pe când lucrează. Înainte de a începe, umblă câtva timp neliniştit în preajma subiectului, îl priveşte lung, ba de ici, ba de colo, închizând dintr-un ochi, fluieră printre dinţi, ridicând braţul în raza privirii, ca să-şi taie bucata de cer a peisajului; şi când simte că i s-a lămurit bine în suflet ce are de făcut, îşi pregăteşte toate, cu îndemânarea şi iuţeala mişcărilor instinctive, şi s-aşază la lucru. Mâna lui mică, nervoasă, umblă frenetic prin vraful de pensule până-şi alege ce-i trebuie, paleta-i gata, câteva linii mari fac loc peisajului de pânză, şi opera misterioasă a creării începe. Treptat, cu fiecare lovitură de pensulă, cu fiecare pată de coloare, pânza se umple de aer, de lumină, de înţeles, dealuri, copaci răsar încet din negurile nefiinţii din ce în ce mai lămurit, parcă toate erau acolo de mai înainte, şi pensula nu face decât să scuture de pe ele stratul de pulbere sub care stăteau ascunse. Între natură şi pânză e un curent de lumină care se ţese, o palpitare de suflet, ceva proaspăt, viu şi misterios, care parcă de sine se limpezeşte, se desface din formele pieritoare, pentru a îmbrăca haina nemuririi. E viaţă din marea viaţă a naturii, care umple sufletul sincer al artistului şi se descarcă prin mâna lui inspirată.

Un ceas, două, trei au trecut pe nesimţite cum trec ceasurile peste copacii cari cresc. Pictorul se ridică, se depărtează puţin şi înclinându-şi capul pe umărul drept, se uită, compară — uneori e mulţumit, de cele mai multe ori, nu. S-aşază deoparte, la umbră, dezleagă şerveţelul cu merinde şi, după ce mănâncă, adună frumuşel hârtiuţele şi cojile de ou, le-nvăleşte într-o gazetă şi le pune sub o tufă să nu se vadă că-i păcat; un loc aşa de frumos e sfânt . . . e o biserică. După dejun, la lucru. Acelaşi peisaj văzut din altă parte, în orice caz, în altă lumină deci *alt* peisaj. În artă nici nu există decât . . . alt peisaj, Plouă-ntr-o zi? Va face vatra lui moş Ifrim, ori vrun copil al lui, gâştele ce bălăcesc dinaintea casei, ori viţeluşul de sub şopron. Foarte dragă i-a fost o casă veche românească de acolo din şosea, „cârciuma de la Orăţii", cum îi ziceau cărăuşii. Aşezată pe un dâmb, înaintându-şi pridvorul spre drum, îşi taie pe cer liniile

simple, de o nespusă eleganță, ale coperișului de șindrilă înnegrită de ploi; casa e văzută dintr-o coastă; în păretele despre noi se deschide-o ferestruie — un ochi ce privește în calea trecătorilor; în bătătură sunt care, boi dejugați, trăsuri — ca la un loc ca acela; în pridvor, drumeți cari cinstesc; pe păretele din față bate o rază de soare — un zâmbet. Deasupra, un cer de vară, nori albi, ușori, se mișcă încet, ca pale de fum, în albastrul înălțimilor. Și-i cald, fierbe văzduhul, și parcă toate ațipesc o clipă, și iar se deșteaptă ...

Cine știe ce amintiri din copilărie mai încălzeau împreună cu soarele, căsuța aceea simplă, pe când artistul o învăluia cu privirea-i creatoare! Ceva mai tainic, și mai de departe trebuie să fi trecut prin pensula care-a pus-o pe pânză; altfel, n-am rămânea așa pe gânduri înaintea ei.

XIII. CIOBANII LUI GRIGORESCU

„... Tu, Mioara mea
Să te-nduri de ea
Și să-i spui curat
Că m-am însurat
C-o fată de crai
Pe-o gură de rai..."

(Din *Miorița*)

Nu un capitol, ci un volum întreg ar fi de scris cu titlul acesta. În vasta operă a pictorului — ca și în trecutul neamului nostru — păstorul ocupă un loc foarte important. *El* și l-a cucerit. În vechile poezii ale poporului nostru, pătrunse de o adâncă melancolie, în *Miorița*, mai limpede și mai mișcător decât în toate celelalte, ni se înfățișează tipul păstorului român, văzut la lumina unei drame, învăluit în nu știu ce atmosferă de bunătate, de duioșie și de înaltă liniște în fața morții, că aproape îl confundăm cu făt-frumosul basmelor noastre.

Fermecător de frumos acest

„Mândru ciobănel
Tras ca prin inel;
Fețișoara lui,
Spuma laptelui.
Mustăcioara lui
Spicul grâului.
Perișorul lui,
Pana corbului.
Ochișorii lui,
Mura câmpului...”

Așa l-a văzut și Grigorescu. L-a văzut cu ochi de istoric, și l-a scris pe pânzele lui cu dragoste de frate.

Toate felurile de muncă își au pitorescul lor. Un om care muncește e întotdeauna interesant. Mișcări frumoase fac și plugarii ce-și încordează brațele pe coarnele plugului, și plutașii, în luptă cu iuțeala apelor, și semănătorii, și cosașii, cu gesturi largi, ritmice, dar nimeni nu pune atâta nobleță în atitudine, în mers, în privire, ca și în vorbă, nimeni nu are atâta poezie în făptura și-n viața lui ca păstorul.

Lumina și aerul tare al înălțimilor, dormitul afară, urcușurile repezi, sărituri peste ape și lupte cu jivinele sălbatice, atâtea ș-atâtea particulare condiții de trai l-au păstrat sănătos și curat, ager la minte, sprinten și mlădios la mișcări. Depărtarea de sat, de lume, de-ai lui i-a pus în ochi o dulce melancolie, iubire și cântec în suflet. Inima lui va fi șoptit stelelor, într-o noapte de vară, fără să-l fi auzit vreodată, cuvântul *dor*, cuvântul de foc, pe care nici o limbă nu-l poate traduce.

Și ce frumoși ciobani pasc turmele lui Grigorescu! Și mândri. Parcă-s regi, monarhi ai munților, așa umblă, așa stau, așa privesc peste plaiurile lor. Nu sunt ei coborâtori din cnezi? N-au purtat gluga și opinca cei dintâi voivozi ai Carpaților? Îndărătul vremilor, la capătul celei mai nobile vițe românești, e un păstor. El singur a rămas neschimbat în curgerea atâtor veacuri — aceeași doină, același grai, același port, de la urzirea neamului nostru.

Priviţi-l ce frumos, ce liniştit şade rezemat în ghioaga lui, adesea artistic cioplită — sceptrul şi arma lui strămoşească. Pare că de când e muntele stăpâneşte şi vegheaz-acolo. În picioare, în atitudinea lui obişnuită, de o firească eleganţă, cu palma stângă pe măciuca ghioagei, cu braţul drept adus ca un arc, sprijinit pe mâna stângă, se uită-n adâncul zărilor, cu ochi cari mai mult gândesc decât văd; lângă el, câinele lui cel mai iubit stă, parcă, în aşteptarea unui cuvânt, a unei porunci. E tăcere, nu se aude decât ronţăitul oilor cari pasc mai prin apropiere şi, din când în când — cling, clang — tilinca sutaşelor *. Nici un nor pe cer, nici o adiere de vânt. Peisajul e curat, proaspăt, scăldat în lumina de sărbătoare a înălţimilor. În fund se zăresc, lin ondulate, albăstrii, coamele munţilor. Copacii au stat din freamăt, apele şoptesc a vis... Adevărate, văzute aieve de atâtea ori întocmai aşa, şi, cu toate astea, nu ştiu ce te face să-ţi închipui că lucrurile acelea sunt în afară de timp, ţiind parcă mai mult de cer decât de pământ.

Mai toţi ciobanii lui Grigorescu sunt tineri. Culcaţi pe brânci, sau stând într-o rână, în pajiştea moale a plaiurilor, urcând sau coborând pe-o coastă de munte, cu aceeaşi expresie de blândeţe şi de dor privesc înaintea lor, în adâncul depărtărilor. Unii sunt băieţani de cincisprezece-şaisprezece ani — un chip de heruvium sub o căciulă mare cât o căldare — foarte serioşi, gravi chiar în mersul lor bătrânesc, în căutătura şi în ţinuta lor de „oameni ai trebii", pe cuvântul ş-în vrednicia cărora se poate bizui cineva cu toată nădejdea. Un astfel de „paj al munţilor" — poate cel mai frumos ca figură şi ca mişcare — [...] e prins în mers. Coboară devale, cu ghioaga la spate, opinca strânsă bine pe picior, iţari de aba, un mintean peste cămaşa scurtă-n poale, desfăcută la piept, cu gluga după gât şi mijlocul încins c-un chimir de piele, în care-şi ţine cuţitul, fluierul şi scăpărătorile. Soarele-l bate dintr-un peş, stropindu-l cu pete de argint pe căciulă, pe min-

* *Sutaşă* — oaia (de obicei din sută în sută) căreia i se pune tilincă într-o turmă.

tean, pe glugă — îndărăt, mai în fund pe povârnişul coastei, se văd, ca printr-o ceaţă, oile păscând. Ciobănaşul, turma, costişa, munţii din fund, cerul albastru — toate parcă sunt vedenia unei vrăji. Parc-a suflat şi le-a-făcut [...]. Alături de acest copil al primăverii, e unul din rarii, poate unicul cioban bătrân pe care l-a făcut seninul pictor al tinereţii. Foarte bătrân şi foarte trudit. Ai zice un drumeţ care vine de departe — e rupt de osteneală, şi s-a aşezat pe-o prispă de pământ să mai răsufle. Stă gânditor, cu sumanul pe umeri, cu căciula pe ochi, cu braţele moi pe genunchi, şi asupra lui, ca o povară materială, apasă greu noianul vremii trăite.

Ani de-a rândul Grigorescu umbla vara prin munţi, cu săptămânile, observând mişcările, obiceiurile, felul de a sta şi de a privi al ciobanului, studiindu-l cu dragoste, pururi în căutarea frumuseţii tipice, caracterului fundamental al neamului; ceasuri întregi sta de vorbă cu ei; şi ce mult îi plăcea liniştea cu care adesea oamenii aceia simpli spuneau lucruri foarte adânci! Pe Ciungi, în munţii Agapiei, dejunam pe iarbă, în apropierea unei stâne. Vine-un cioban tânăr de ne-aduce o botă cu apă rece de la izvor şi s-aşează mai la o parte. Pictorul îl pofteşte să guste şi el din mâncarea noastră.

— Mulţămim de bunătate, zice, dar noi postim. Era postul Sântămăriei.

— Şi ce mâncaţi? întreabă pictorul, ca să-l mai îndemne la vorbă.

— D-apoi... mai o fiertură de fasole, mai un borş cu buruiene, un castravete murat, ori o ceapă — că nu mai ştie omu săracu ce-a mai mânca, doar a muri mai degrabă.

Uneori ciobanul cu turma e de-abia indicat în fundul peisajului. Alteori vasta privelişte a naturii nu-i decât lumina, decorul în care ni se înfăţişează acest prinţ al înălţimilor. *Ciobănaşul de pe valea Prahovei*, care coboară cu sumăieşul pe umeri şi cu ghioaga la spate, întovărăşit de câinele lui de credinţă, alcătuieşte *el* tot înţelesul tabloului. Îl vedeţi ce frumos e la chip şi ce mândru păşeşte... munţii pe cari-i lasă-n urmă, mesteacănul subţirel ce se înalţă ca o

coloană de fum din marginea cărării, aerul, lumina, cerul... toate parcă sunt acolo numai pentru el.

De cele mai multe ori, însă, e atâta concordanță între păstor și peisajul în care-i pus, un așa întreg desăvârșit alcătuiește omul cu locul, cu aerul, cu bucățica aceea de cer, încât nici n-ai putea spune prin ce te farmecă mai mult tabloul acela; o viață — *una singură* în tot ce vezi acolo, și care nu poate fi decât așa cum o vezi acolo. *Pe Vârful-cu-Dor* se urcă-ncet, în urma turmei, un cioban căruia nu-i vedem fața; după mers, după cum ține zăbunul pe umăr și după toată făptura lui greoaie, înțelegem că e un om trecut de cincizeci de ani; a ostenit, dar nu mai are mult de suit; capătul turmei a și ajuns în vârf; la stânga, peste tarnița * muntelui, ochiul scăpătă-n fund, în largul priveliștii, unde se văd în curmeziș alte trei rânduri de munți; coasta celui dintâi e întunecată de brădet, din cealaltă vale se ridică albăstrie ceața dimineții, al doilea munte e încă în umbră; iar cel de-al treilea, din fund de tot, rumenit în bătaia soarelui, parcă arde, pe toată creasta înaltă și stearpă dogoresc stâncile, ca niște bulgări mari de jaratec. Sus, în limpezișul cerului, un norișor alb, sângerat de soare la o margine, se mistuie văzând cu ochii; simți aerul dimineții, aerul proaspăt și răcoros al înălțimilor, lumina crește... ți se pare ciudat că vezi pe cioban tot acolo. Și, cu toate astea, nu ți-l poți închipui aiurea. Munții aceia *pentru el* sunt, și soarele *pentru el răsare.*

XIV. ȘOAPTA ADEVĂRULUI

Pentru cine-a cunoscit pe Grigorescu mai de aproape, marea lui operă, variată, amestecată ca florile de câmp, și tot ca ele de strălucitoare, se înfățișează ca un lucru foarte firesc. Toată viața lui. O viață mai simplă, mai curată, mai cucernic închinată artei și mai frumos

---

* *Tarniță* — culme, coamă de deal în formă de șa

trăită în prietenie cu natura nu se poate concepe. Dacă vorbele n-ar avea nevoie de explicații, din două vorbe ne-am înțelege asupra personalității lui Grigorescu: *sincer* și *simplu*, și la o adică, din una singură: *sincer*. O, putem să-l scriem cu litere cât de mari, cuvântul acesta are nevoie de multe deslușiri. Ce artist nu e sincer? Corot, cu acel văl de lumină din alte lumi peste peisajul lui foarte frumos și mai totdeauna același, Millet, cu țăranul lui ca turnat în bronz, greoi, posomorât, pe care-l simți și când nu-l vezi în peisajele acelea așa de adevărate, îl simți acolo trist, făcut, întunecat de nevoi — o ură care așteaptă — n-au fost amândoi deopotrivă de sinceri? Trăind în același timp, și-n același mediu, și-n același cult pentru adevăr, și, cu toate astea, câtă deosebire în felul lor de a înțelege arta! Poeți și unul și altul. Corot — elegant, afabil, căutând să dea artei lui numai partea de bunătate și de zâmbet, de cântec și de dragoste, cari și acelea sunt destul de adevărate. Nu sunt în viață, de unde nu le poți alunga așa de ușor, destule lucruri urâte și triste? De ce să mai întuneci și arta cu ele? Pe Millet însă *acestea* îl atrag mai cu deosebire, în acestea găsește el adevărata poezie — cea serioasă, cea profundă.

„*Tu stai*, scrie Millet unui prieten, *la umbra unui copac, simțind toată mulțumirea, toată liniștea de care se poate bucura un om; și vezi coborând pe-o cărăruie un biet om c-o sarcină-n spate. Felul neașteptat și pururea izbitor cum îți apare omul acesta te duce numaidecât cu gândul la trista condiție a vieții: oboseala... În țarină vezi oameni săpând, desfundând. Vezi câte unul, din când în când, îndreptându-se de șale, cum se zice, și ștergându-și fruntea cu dosul mâinii...* Tu pâinea-ți vei mânca-o întru sudoarea frunții!".

Un *rob* ostenit plecat cu un fel de fatală resemnare, ca sub un blestem, sub povara unei munci lipsite de orice fel de bucurie — iată țăranul lui Millet.

Câtă depărtare de la acest robust cântăreț al muncii — soră cu durerea — până la visătorul Corot, poetul vaporoaselor dimineți de primăvară, cu „nimfe arcadiene", pe cari zicea că nu el le-a zugrăvit, ci „îngerașul" lui...

Alături de ei, *între ei*, și fără să aibă vreo asemănare de paletă cu unul sau cu altul, stă poetul țăranului și peisajului român. Tot așa de sincer ca și Millet, care a fost cel mai sincer dintre pictorii Franței. Dar el în muncă vede sănătatea, cinstea, puterea și farmecul vieții. Orice om care muncește e nobil pentru Grigorescu, și numai prin aceasta e nobil. Osteneala e o pauză în mijlocul unei rugăciuni.

Vierul în repaos al lui Millet este, pur și simplu, un degenerat, care-ți inspiră și milă, și groază, și dezgust. [...]

Așa e făcut *Bâlciul de la Bacău*. O pânză mare, pe care e aruncat dintr-o dată, în icoane puternice, un mare înțeles istoric al vieții neamului românesc din Moldova, o pagină sfâșietoare, scrisă de un profet.

Este iarmarocul anual al Bacăului. Pe câmpia din marginea orașului, în atmosfera încărcată de praf a unei zile de vară, se vede în fund mulțimea clocotitoare, al cărei freamăt ne aduce aminte *de o altă învălmășeală*, tot așa, sub un cer greu ca acesta, sunt ispitit să zic: *de un alt război*...

Avem în față trei grupe distincte; în dreapta, o fetică — fata femeii care stă în picioare în preajma ei, c-o juncă de vânzare — șade jos, cu vro zece paseri, găini și rațe, pe cari le târguiește, cântărindu-le-n mână, un ovrei; la capătul din stânga al tabloului e un băiețaș cu câteva oi — un pui de cioban, care se uită în mulțime, doar o vedea pe alde taică-so, că tocmai acum se opri lângă marfa lor o căruță c-un cal, un mușteriu — un ovrei; la mijloc — sâmburele tabloului — un țăran biruit de nevoi își vinde văcuța cu vițel — vițelușul e mic, născut de-o zi, adus în brațe pân-aici — unul din cei trei ovrei, căci acolo lucrează trei, așa-l descântă și-l amețește cu vorba pe țăran, încât el, săracu, stă așa, tehui de cap, are un aer de hipnotizat; desigur, nevasta-i șoptește de la spate: dintr-atâta să nu mai lese; apoi singură — cum stă gânditoare cu mâna la gură — pare a-și zice: „Dă știu și eu ce să mai facem?" Uitându-se la ea, îți vin lăcrimi în ochi.

În fund e zarvă mare. O lume clocotește-acolo. Și, totuși, câtă armonie! Ce sentiment proaspăt, susținut

de la început pân' la sfârşit! Nimic nu joacă, nimic nu te supără. Nici o pată de coloare care să nu fie organic legată de viaţa tabloului. Nimic nu lipseşte, nimic nu-i de prisos. Şi nimeni nu pozează. Toţi şi toate sunt de acolo, aşa cum sunt în fiecare an la o zi ca aceea. Şi tabloul îţi arată just cât poţi lua în cuprinsul unei priviri. Cu cât te uiţi, cu atât se adânceşte; oameni, vite se desluşesc treptat, şi viaţa, hreamătul, băteliştea * atâtor nevoi şi patimi, cu harmalaia aceea de ovrei ce umblă forfota după afaceri — toate parcă vin spre tine, mai aproape, din ce în ce mai aproape. E o atmosferă îmbâcsită, apăsătoare, ceva greu se lasă din cer pe mişcarea aceea, pe sufletele de-acolo — neliniştite şi unele şi altele — târâte, ca-ntr-o luptă surdă, misterioasă, în vâltoarea târgului. Şi ce admirabilă unitate în atâta amestec de lume! Arareori ştiinţa, instinctul, mai bine zis, al grupării, al ordonării ritmice, al aşezării pe pânză a biruit greutăţi mari mari. Toate se coordonează în acelaşi aer, în aceeaşi lumină, în acelaşi moment, în palpitarea aceleiaşi vieţi, în toate circulă de la un capăt la altul al pânzei acelaşi suflet, unul singur — al mulţimii. Şi mereu ne uităm la femeia aceea amărâtă, dindărătul omului cu vaca. Ah, cum ne înduioşează figura aceea sfântă, pe care de-abia o vedem — mai mult o simţim decât o vedem — şi, totuşi, ce bine o cunoaştem!

E o simfonie măreaţă şi zguduitoare pe pânza aceea. În largi acorduri triste, loviturile de pensulă au gemete de violoncel, uneori bubuituri de tobă şi strigăte de trâmbiţi. Grigorescu — psalmistul tăcerii. Cât a trebuit să-l doară ca să strige astfel! Un sentiment profund al măsurii, un instinct rar de ce trebuie spus tare, de ce trebuie numai şoptit, de ce e de subînţeles, iată secretul acestei armonii, în atâta amestec şi zbucium de lume. Secretul care face farmecul tuturor operelor lui.

S-ar putea scrie o carte despre acest tablou. Într-un lucru aşa de complex, artistul a ştiut să rămâie *simplu*. Deplin stăpân şi pe arta lui, şi pe *sufletul* lui.

---

* *Bătelişte* — loc de întâlnire

Negreşit că orice operă mare se face cu pasiune. Dar e o tărie de pasiune care te duce dincolo de adevăr. A şti, *a putea* să te opreşti exact unde trebuie, iată marea putere în artă, ca şi în viaţă. Puterea aceasta, care adesea ia înfăţişarea norocului, a avut-o pururea Grigorescu. El n-a fost împiedecat, în libera dezvoltare a facultăţilor lui fireşti, de tradiţii academice, ori de cine ştie ce alte preocupări străine artei, deci vrăjmaşe artei. Nu şi-a căutat originalitatea, care nu vine niciodată la cel care-o caută. S-a căutat pe el, când era de douăzeci şi trei de ani, în pădurea de la Fontainebleau, şi s-a găsit. S-a găsit acolo, cum s-ar fi găsit în orice altă parte a lumii. „Aici! aici!" îi şoptea dinlăuntrul inimii lui acela pe care-l căuta. Şi el a înţeles, şi nu s-a rătăcit.

Şoapta adevărului, simpla, sfânta adevărului şoaptă! Ce puţini o aud!... Şi *tu*, care-alergi toată viaţa pe căi ce nu sunt ale tale, şi tu ai putea s-o auzi, căci e în toate inimile, dar n-o auzi de zgomotul paşilor tăi.

XV. TAINA PUTERII

Grigorescu era făcut pentru a vedea înlăuntrul lucrurilor. Tăcut, pururea gânditor, neliniştit, având nu numai pasiuna de a observa, dar şi darul de a vedea, omul acesta era cu neputinţă să se mulţumească numai cu ce spun formele la suprafaţă. Toată adâncimea acestui suflet meditativ îşi cerea în afară proporţia de adâncime, în bătaia privirii pe care o arunca asupra lucrurilor. El nu era un trecător grăbit în lumea aceasta, pe care a căutat s-o vadă, fără să fie văzut. Un *lucrător* grăbit — da. Grăbit să scuture cât mai multă viaţă şi cât mai mult înţeles din spăimântătoarea fugă a clipelor lui. Să vadă repede, şi repede să spuie ce-a văzut. Toată viaţa lui era *în ochi*. Acolo ardea flacăra sufletului lui. În ochi şi în mâini, cari nu erau decât o continuare a ochilor. O imperioasă nevoie de a-şi exprima prin linii impresiile lui. El *cugeta* în linii. Acasă, pe

drum, în primblările lui prin ţară, ca şi în călătoriile lui în străinătate, *îşi însemna* ce vedea, repede, cu iuţeala mişcărilor instinctive. Chiar şi când era bolnav şi nevoit să stea în pat, simţea în mână neastâmpărul, trebuinţa de a crea... Zăbovea o muscă la o picătură de sirop de pe mesiţa lui de mamoră, în două minute *de poză*, musca era pe hârtie, aidoma, gata să zboare. La Paris, fiind odată bolnav şi neputându-se mişca din otel vreo două săptămâni, toată vremea nu făcea decât să desineze figurile fantastice pe care ochii lui aprinşi le vedea în florile tapetului de pe păreţi. Îngrijitoarea, femeie deşteaptă, îi punea la căpătâi, regulat, în fiecare dimineaţă, foi de hârtie albă, în locul celor „mâzgălite". Şi pictorul, în bunătatea lui, se făcea că nu bagă de seamă. Câte carnete cu desenuri preţioase n-a pierdut în viaţa lui! O zi, două, îi părea rău. Pe urmă zicea: „Nu-i nimic: un lucru pe care l-ai făcut o dată nu-i pierdut; chiar dacă l-ai şters, nu-i pierdut, *a rămas ceva în mâna ta*. Şi asta-i de ajuns". Vorbeai — el mai mult cu ochii te asculta. Îi simţeai privirea cum îţi umblă pe faţă, pe mâini, ca ceva viu, neliniştit, care *caută*. La masă, într-o bucăţică de pâine, într-o pată de cafea pe marginea ceştii, ne arăta profiluri, capete de expresie, pe cari le învia cu privirea lui.

Lumea el o vedea în tablouri. Picta cu ochii, cu gândul, când nu picta cu mâna.

Toate clipele de veghere le trăia în arta lui. De aci uşurinţa, libertatea, verva extraordinară a facturii lui. În arderea aceasta *neîntreruptă* a focului sacru e taina puterii unui artist. El n-a lăsat o clipă să se treacă focul pe care i l-a încredinţat Dumnezeu. Şi de aceea, tot ce-a vrut a făcut. Toate tainele i s-au deschis. Priviţi peisajele lui. Nu mai e pictură. E o fereastă deschisă larg în lumina de-afară. Copacii îşi tremură frunza-n aer, norii se mişcă încet, ca nişte corăbii fără vânt, pe marea lor albastră, de un albastru de vis, iarba, încropită de soare, abureşte, parcă te cheamă la odihnă; te duci cu gândul acolo, *trăieşti acolo*. Tot înţelesul artei stă în vraja aceasta. Se uită unii de aproape să-i vadă „meşteşugul". Un muzicant care ar vrea

să controleze pe ce note cântă privighetoarea! Dar Grigorescu n-are nici un meșteșug. Natura însăși creează prin el. Natura a vrut să vadă cum sunt lucrurile ei, în pictură; avea nevoie de un suflet curat și sincer *care să i le arate în adevărata lor lumină*, și-a însărcinat cu aceasta pe Grigorescu. L-a ales pe el, pe copilul acesta bun, care spunea unui critic de artă ce-l tot întreba de tehnică, de proceduri, de secrete: „Nici un secret, dragă domnule. Privesc lucrul *cu ochii mei*, și caut să-l fac așa cum îl văd". Multe lucruri bune dau cărțile; sinceritate însă nu pot să-ți dea, și aceasta-i mai scumpă decât toate învățăturile.

Ce anatomie a învățat Grigorescu? Și, cu toate astea, uitați-vă la boii lui. Sunt „modelați pe dinlăuntru"; își au sub piele mușchii și oasele la locul lor, făcute bine, bine legate, fiecare mișcare o vezi și pe dedesubt, își dezvoltă jocul ei fascicular, încordarea și discordarea nervilor, cu întinderea și slăbirea legăturilor corespunzătoare.

Bineînțeles, că pictorul își are, în linii largi, cultura artei lui, pe care singur și-a limpezit-o, încetul cu încetul. Dar el vede și înțelege o mulțime de lucruri, pe cari nu le știu spune cărțile, pe cari numai ani și ani de adâncă observație și de răbdătoare muncă te-ajută să le dezgropi și să le tragi la lumină din propriul tău suflet. Am auzit spuindu-se despre alți pictori și despre tablourile lor vorbe de-acestea: „S-a ocupat prea mult de formă ș-a neglijat culoarea"; sau: „Cutare tablou e frumos colorat, ce păcat că desenul, ori construcția, ori așezarea pe pânză lasă de dorit!" La Grigorescu, linie, coloare, viață, aer, mișcare, toate acestea fac una. Sunt una — cum de altfel trebuie să fie la orice artist adevărat. Aceeași pensulă, cu aceeași atingere, așază, construiește, desinează și colorează — într-un cuvânt, pune lucrul în picioare și-i dă viață, just, *câtă-i trebuie*. Cum? Aceasta nu se explică, și nu se-nvață. Putem învăța cum se fac florile artificiale, dar o floare naturală... acunde un mare secret. Grigorescu nu caută să explice. El transpune petele din bucățica de natură la care se uită pe bucățica lui de pânză așa cum le vede, fără să-și spuie: „Natura are acolo un om, o

turmă de oi, un copac mai în fund; ea nu-mi arată din toate astea decât linii vagi, forme nehotărâte și pete de colori, eu am să completez, am să spun tare ce-mi șoptește ea încet".

Nu. Chemarea lui nefiind alta decât de a exprima *curat* o impresie curată, simplă, ritmică, așa cum o dă clipa de lumină cu care niciodată nu se va mai întâlni, de *aceasta* e preocupat, și de nimic altăceva. Celelalte vin de la sine, fără să le cauți. Fiecare lucrișor, o floare, o piatră, un petecuț de stofă își are viața lui. Uită-te bine la el, și dacă ești sincer, din două lovituri de pensulă îl vei lua cu viață cu tot; iar dacă nu ai această pregătire de suflet, poți avea toate celelalte pregătiri pe cari le dă școala, și poți migăli săptămâni întregi, nu-i vei lua decât umbra. O pensulă încărcată de coloare în mâna cea mai savantă și mai iscusită de pe lume — dacă nu s-a coborât puțin suflet în vârful ei — nu-i decât o pensulă încărcată de coloare. În peisajele lui Grigorescu, în acelea mai ales cari nu au decât cer și pământ, e o viață misterioasă, care nu știi de unde vine. Dar o simți că te învăluie, o simți în vibrarea aerului, în armonia liniștită a colorilor, așa de curate, așa de proaspete, încât toate la un loc îți dau o singură impresie — de lumină. Artistul însuși a trebuit să fie mișcat de farmecul acelei tăceri mărețe, și fiorul acela, tresărirea aceea de suflet a trecut pe pânză cu fiecare pată de coloare. El nu caută să te miște, de aceea te mișcă. Și cum te face să gândești, cu cele mai mici lucruri... c-o șoaptă, c-o reticență! La el nu-i nevoie ca viața *să lucreze*, sau să vorbească tare pentru ca să spună ceva inimii tale. O țărăncuță e foarte expresivă stând pe gânduri, cu mâinile uitate în poală, cu ochii lungiți a drum, a dor... Privirea noastră culege de pe buzele ei vorbele pe cari-ar vrea să le spună, și n-are cui, vorbe cari, trecând prin sufletul pictorului, s-au strecurat în vârful pensulei, fără știrea lui, și s-au amestecat în coloarea din care i-a făcut gura.

Toate lucrurile omului acestuia au o viață discretă, profundă, pe care n-o înțelegi, n-o simți la început, dar care palpită acolo, și, cine știe când, sub ce rază de

lumină, de afară, sau din sufletul tău te va face odată să tresari și să zici: „Ciudat, asta *acum* parc-o văd întâi"... Și de câte ori ai s-o mai vezi *întâi*! Că aceasta e taina, acesta e darul cel mare al vieții — de a fi pururea nouă.

XVI. EXPOZIȚIA DIN 1891

Ani de-a rândul nimeni nu mai știa de Grigorescu. Umbla prin țară, prin străinătate — „cu cortul", cum zicea acest mare admirator al țiganilor — venea câte o zi, două prin București, unde avea un atelier în strada Batiștei, își lua pânze și colori, poposea câteva zile la Câmpina, că ș-acolo avea un cuibuleț, într-o casă veche cu ogradă largă, unde fusese pe vremuri hanul cărăușilor în drumul Brașovului, și iar dispărea. Ce se petrecea în viața politică a țării, cine erau miniștri, ce partid era la putere, habar n-avea. Pentru el, un motiv nou de peisaj devenea un eveniment — un mesteacăn frumos era un prieten iubit, de care i se făcea dor din când în când și se ducea să-l mai vadă. Toate lucrurile cari trecuseră prin sufletul lui îi erau dragi, altfel nici nu le-ar fi pictat. Erau însă unele pentru cari avea nu numai dragoste, dar și un sentiment de recunoștință, o deosebită duioșie, care se și vede în felul cum le-a luminat pe pânzele lui. Acestea alcătuiau familia singurătății lui.

Uneori săptămâni întregi se primbla pe plaiuri, prin păduri, pe lunci; umbla pe jos foarte mult și totdeauna repede; se oprea din când în când, se uita lung la câte o potecuță ce s-adâncea într-un desiș de crâng, la câte un meastecăn sfios, alb, delicat, răzlețit de ceilalți copaci, se uita la dealurile din fund, se uita la cer, sta puțin pe gânduri, și, fluierând încetișor o doină, pleca-nainte. Adesea suspina. Avea un suspin al lui — sus-

pinul adânc, misterios al tăcerilor îndelungate. Mai sta de vorbă cu băietanul care-i ducea „sculele". Iar când își găsea-n sfârșit peisajul care se potrivea cu sufletul lui din momentul acela, repede-și făcea paleta, și trei-patru ceasuri nu mai știa nimic — doar suflarea i s-auzea printre dinți șuierând ca o vijelie depărtată.

Luni întregi ar fi stat să lucreze în fața unui peisaj frumos. În fiecare zi îl vedea nou, sub alt cer, scăldat în altă lumină. El însuși, sufletul lui, nu era altul în fiecare zi? ...

Dar iată că tablourile îi umplu iar atelierul. Îmbelșugata recoltă de minuni cere o expoziție. Calvarul unei expoziții. În toată vremea pregătirilor, pictorul e în friguri. Își aduce de la Paris modele de rame, a căror executare imperfectă este izvorul celor dintâi nemulțumiri. Vine apoi chestiunea sălii. De astă dată însă — și de aici înainte — Ateneul Român, construcție nouă, dă picturii o sală anume pentru expoziții. Așezarea fiecărui tablou în lumina și în *mediul* care-i convine cere o muncă de mai multe zile, în care pictorul e în picioare de dimineața până seara, măsurând, făcând și desfăcând „panouri", căutând, cu multă grijă, locul fiecărei note în simfonia aceea de colori. Tablourile sunt strâns grupate. Că face impresie urâtă, zice, să le vezi presărate-așa... „ca dinții babei". Apoi începe alcătuirea catalogului: găsirea titlului și fixarea prețului fiecărui tabiu. Ah, prețuri, cifre... Grigorescu, și cifre! Se oprește la fiecare bucată, se uită lung la ea, cu privirea încărcată de amintiri, ezită, — secretarul expoziției, cu creionul în mână, așteaptă hotărârea...

— Asta?... *Bătrână la vatră*... pune-o 300. Numărul 23... *Ciobănaș cu turmă mică*... 600; *Spălătorese la Granville*... 600; *Primăvara*... 1.800; *Colț de stradă la Roma*... 250; *Car cu fân după ploaie*... 400; *Potecă între flori*... 1.500; Asta? De... știu eu?... Mai spune și dumneata... Să-i zicem *Fetică pe gânduri*... pune-o 400...

Dar ce sărbătoare când se deschide publicului bogăția asta de frumuseți! Vii de-afară în toiul iernii, îți scuturi la ușă picioarele de zăpadă și intri în cea mai fermecătoare lume ce se poate visa. La început ai o foarte limpede impresie de primăvară. Și parcă și-n sufletul tău se face deodată primăvară. Totul e curat, proaspăt, luminos. Dintre meri înfloriți, o căsuță de țară surâde amintirilor tale de demult; pe o frunte de deal, umedă încă de roua dimineții, patru boi moldovenești trag din răsputeri — în urma lor fumegă brazda reavănă, din adânc răsturnată, grasă și neagră ca păcura. Cine-i fetica ce-a stat din tors și se uită așa țintă la tine, c-un zâmbet drăgălaș în ochi, parcă te-ar cunoaște? Parc-ar vrea să-ți vorbească. Și ție ți-e cunoscută figura aceasta dulce și luminoasă ca o zi de Paști în cadrul copilăriei. La ce s-o fi gândind ciobănașul culcat pe brânci în pajiștea-nflorită de pe plaiul Câmpiniții?... Atâtea ceruri, toată gama de ceruri frumoase luminează adâncile peisaje, încântătoarele peisaje ale țării noastre, pe care așa de bine ne învață să ne-o cunoaștem și să ne-o iubim! E o adevărată binecuvântare cerul munților, colinelor și vastelor noastre câmpii. Lumina aceasta a țării românești o poartă în ochi, în suflet, în mișcări, în toată făptura lor ciobanii lui Grigorescu. Și ostașii lui, în zile de pace, sentinelele acele de pe malul Dunării, cu ceva din mândria străvechilor plăieși în ținuta lor nobilă, de o nespusă eleganță bărbătească, și zveltele lui bălăioare, zânele dumbrăvilor, păstorițe totdeauna visătoare, ce-n firul pe care-l torc amestecă o îngânare de cântec și taina unui dor, toate figurile lui românești au câte ceva din cerul patriei noastre.

Și flori, atâtea flori. Ici, o ramură de cireș, cu frunzulița fragedă, cu floarea albă și delicată ca fulgul de zăpadă, dincolo un buchet de trandafiri, mai în fund,

lângă un studiu de nud, un braț de flori de câmp, o ploaie de flori în calea atâtor frumuseți eterne. Iar ca o sinteză a strălucirii acesteia de tinerețe și de gingășie, domnind parcă în mijlocul acestui triumf al luminii, stă visătoare pe-un prag de pământ o copiliță de vro cincisprezece ani, un fermecător tip de țărăncuță; portu-i simplu — o catrință neagră încinsă cu bete peste cămașa albă, lungă-n poale — îi desinează puțin trupșorul plinuț, de o grație ce nu se poate spune-n cuvinte; e cu capul gol, părul frumos pieptănat, cu codițele-mpletite strânse la ceafă, îi acopere tâmpla până-n sprinceană; o vedem de profil — un profil adorabil, de vestală romană; a rămas pe gânduri, cu mâinile-n poală, c-o floricică-n mâna stângă; picioarele goale i se-ngroapă pajiște, donița și ulciorul stau lângă ea ș-așteaptă; în raiul acela de jur împrejur înconjurată de flori, și-a uitat și de casă, și de izvor, și de toate — e dusă într-o lume de basme. Tabloul poartă jos, în colțișorul din stânga, sub iscălitură, data *1881*, și în catalog e pus la No. 26, cu titlul: *Primăvara*. Un simbol pe care târziu, după vro douăzeci de ani l-am înțeles. În *Primăvara* aceea pictorul a eternizat pe ființa discretă și duioasă care-a știut să-l ocrotească, să-i apere liniștea și timpul lui prețios, să-l păstreze vesel, sănătos și pururea tânăr, pentru înalta lui misiune de creator. Dar cum e „scrisă'' ! Cu ce mână inspirată ! E atâta dragoste și recunoștință în tabloul acela, că simți parcă sufletul artistului șoptind cuvinte de mângâiere în fiecare floare, plapitând încă în fiecare urmă de pensulă. „Primăvara'' aceea încântătoare a făcut ca viața pictorului să fie cu adevărat o primăvară până-n cel de pe urmă ceas. Dumnezeu i-a trimes-o; Dumnezeu, din marele lui peisaj, a luat o floare fragedă de răsură și, dându-i trup și grai omenesc, i-a trimes-o pe-o rază de soare — model artei, tovarăș vieții.

XVII. LA CÂMPINA

După expoziția din 1891, pictorul își construiește un atelier la Câmpina — orășel de munte între Ploiești și Sinaia — și se așază acolo *definitiv*. E liniște și curat — pământul își ține încă-nchise bogățiile de petrol, sondele n-au început să-i strice peisajele, nici fumul gros al fabricilor să-i acopere cerul. Strada e retrasă. Un zăplaz înalt închide de jur împrejur acest cuibușor de pace și de muncă, unde nimic din marele zgomot al lumii nu străbate. Pictorul se simte-acum, pentru întâia oară, îngrădit în adăpostul lui sigur, în liniștea lui. Își mai păstrează, vro șapte-opt ani, și locuința de la București, unde vine din ce în ce mai rar. Vechea trinitate de-abia mai șoptește amintirilor lui, ca din cine știe ce depărtare. Câțiva admiratori, dintre literații timpului, scriu despre el, despre opera lui lucruri cari-l ating. Ei scriu cu respect, cu evlavie. Închinarea lor îl înduioșează, ca tot ce vine din inimă. Pictorul îi învăluie în prietenia lui caldă, generoasă, plină de-o adâncă bunătate și de o dragoste cu adevărat părintească. Simte parcă uneori nevoia de a vorbi prin cuvinte, pe cari — de atâta îndelungă tăcere — le găsește anevoie la început. Îl stânjenesc primele fraze... Dar pe urmă, când iese-n larg, ce interesant e în tot ce spune! Și cum vorbește de arta lui!

„*Fă ce simți, și atâta cât simți — unde nu te mai mișcă, lasă paleta jos: lucrul tău, fiind numai sinceritate, va crește și se va desăvârși în sufletul celorlalți. Va trăi. Altfel, vrând să-l isprăvești, îl omori.*

Eram mărișor — oi fi avut vro opt-nouă ani — când m-au închis frații și surorile în biserică, s-au fugit, și m-au lăsat singur, spuindu-mi c-au să sară sfinții pe mine, să mă mănânce. Am căzut în genunchi plângând și, pân-a venit mama, așa am stat și m-am rugat din toată inima. Multă vreme am privit ca o minune faptul că nu m-au mâncat. Mai târziu, când făceam icoane, zugrăveam sfinții nu numai cu evlavie, dar și c-un fel de recunoștință, că mi-au lăsat viața...

B.C.U. "...ESCU" IAŞI

A murit acum vreo douăzeci de ani un pictor francez, Ricard. Nu era lipsit de talent; dar foarte ciudat om : își pusese-n gând să facă portrete ca Tizian. Avea, nu știu prin ce împrejurare două pânze de Tizian. Le-a luat, s-a închis cu ele-n atelier ș-a mocoșit în taină, ca un alchimist, să vadă cum sunt făcute ; cum îi preparată pânza, cum îi pusă coloarea, din ce-i făcută căldura, viața aceea misterioasă a vechilor portrete. A lucrat luni întregi, a distrus opera naturală, vie a lui Tizian, ca să facă el una artificială. E cum ai tăia o privighetoare, ca să vezi cum cântă.

Am cunoscut un pictor care făcea natură moartă cu destulă... abilitate ; mai ales obiectele de metal și vasele de porțelan le făcea chiar bine. De la un timp, a lăsat lucrul lui, la care se pricepea, și s-a încăpățânat să facă flori. Și făcea, nenorocitul, niște flori groaznice. Flori de porțelan : simțeai că dacă le-ai atinge, s-ar sparge.

Floarea trebuie să fie plăpândă, nu fragilă ; și umedă, și curată : moale, proaspăt colorată ; să-și păstreze pe pânză lumina și seva ei. Și asta nu se face numai cu vopsele din tub...

— D-voastră n-ați încercat niciodată să faceți efecte de lună?

— Doamne, e așa de greu să faci un lucru bunișor la lumina zilei, ce să te mai încerci să zugrăvești noaptea? Ca s-o vezi când? Tot ziua...

Exact?... Ce-nsemnează asta-n artă? În sufletul tău e taina care dă viață pânzei nu în forma și coloarea exactă a lucrurilor. Acolo-i aerul, acolo-i mișcarea care nu pozează, acolo-i palpitarea caldă a liniilor deafară, prin care vorbește înțelesul dinlăuntru. Nu vezi atâtea tablouri corecte, linse, reci, așa de uscate și de lustruite, că oamenii de-acolo parc-au fost niște păpuși de lemn, date bine la strung, îmbrăcate, așezate frumos, după regulele știute, și pe urmă, tot după regulele știute, zugrăvite?...

Exactitatea strictă nu-i totdeauna adevărul. Despre un copac în care-mi desenezi frunza cu nervura ei, despre un peisaj în care-mi faci firul de iarbă, voi spune oricând că nu-i adevărat. Ochiul nu-l vede-așa.

Ne uităm de departe la un cunoscut care vine-ncet spre noi. Ce vedem noi din forma și din mișcarea lui? Câteva linii. În acele câteva linii e «caracterul». Să le știi prinde pe acelea, și să nu le pierzi apoi în mulțimea detaliilor... O, detaliile! Pe câți nu-i amăgesc!... Cine zugrăvește haina cu nasturii și cu toate îndoiturile ei va avea o admirabilă firmă de croitor; nu un portret, și, mai ales, nu un suflet.

Icoana cea mai credincioasă, dacă-i făcută cu răceală, dacă n-are aer, spațiu și ceva din vibrarea intimă a sufletului prin care a trecut, nu-i decât o fotografie colorată. Sinceritatea lucrează întocmai ca natura — fără compas și fără cumpănă.

Ca să dai modelului tău mișcarea fundamental caracteristică, cea naturală, *singura frumoasă, gândește-te la ce face neamul lui de veacuri. În cadrul acelei îndeletniciri seculare vei găsi gestul adevărat,* cu suflet cu tot.

Numai într-o schiță poți rămânea sincer până la sfârșit. Într-un tablou migălit începi să te observi, și din momentul acela e mai mult meșteșug decât artă.

Repetiție-n artă? Vai de cel care, privind un lucru frumos, deci viu, căci toate lucrurile frumoase sunt vii, *privindu-l numai o dată și numai dintr-un punct de vedere, crede că l-a văzut destul! Nici o floare nu e «repetiție». Nici o undă de lumină. De milioane de ani, de când trimite soarele raze pe pământul nostru, n-au venit două la fel.*

Înainte de a începe un portret, uită-te bine... Sunt mâini cari nu seamănă cu figura. N-ai să le faci. Dar când ochii nu sunt ai gurii!...

Pentru mine gura... privește *mai expresiv decât ochii.*

Sentimentul *colorează, nu pensula. Poți colora c-o bucățică de cărbune, și toate tuburile din lume nu-ți dau albastrul unei flori de inișor dacă nu-l ai în suflet.*

Lucrează mult; în fiecare zi. Și șterge tot ce faci dacă nu simți sufletul tău acolo: dar lucrează mult, ca să poți lucra repede. Toate lucrurile de-afară trebuiesc făcute repede, smulse din zbor. Cu același peisaj, scăldat în aceeași lumină și privit cu aceeași dispoziție sufletească, nu te întâlnești decât o dată în viață. Iată

de ce-i foarte important să poți lucra repede. Simfonia aceea de linii, de tonuri, de umbră și de lumină, înfrățirea aceea a tuturor elementelor cari fac, sub raza unei clipe fericite, ca un lucru să fie frumos, n-ai s-o mai găsești. Peste un ceas, alta-i fața lumii, și tu ești altul.

Ai putea să numeri pe un tablou de câte ori s-a odihnit pictorul.

Sunt mâini cari gândesc; mâini bune, iubitoare, cari parcă mângâie lucrurile pe cari le ating, și mâini răutăcioase, cari privesc lumea cu necaz. Am văzut mâini foarte triste la un actor care nu juca decât roluri comice... Mâinile nu puteau minți.

Dacă ai pus într-un vers o tresărire a inimii tale, să știi că, și peste o mie de ani, cine-l va citi, va simți în inima lui bătaia inimii tale. Dacă n-ai pus nimic, ce vrei să fie acolo? Așa e și c-un tablou.

Ochi e ușor de făcut. Privirea-i mai greu.

Orice lucru are o latură a lui mai expresivă, acolo-i taina vieții lui. De obicei, n-o găsesc acei cari o caută.

Cu aceeași pensulă, muiată în aceeași coloare, faci, dintr-o singură trăsătură, să zicem, o petală de floare. Floarea care ți-a servit de model a putut fi naturală, ori de mătase, ori de porțelan, ori de hârtie... Această deosebire de materie trebuie să mi-o dai în petala pe care ai făcut-o. Cum?... Numai *cu sufletul.*

Courbet, trecând într-o seară pe dinaintea unei ferme, vede un vițeluș frumos și roagă pe fermieră să-i dea voie să vie a doua zi să-l zugrăvească. Bucuria femeii. A doua zi dimineață, când vine pictorul, ea-l așteaptă în poartă cu vițelușul spălat, dichisit, cu panglici împletite-n coadă. « Acesta nu-i vițelul meu », zice Coubet și pleacă supărat.

Câți nu-nțeleg frumosul, ca biata fermieră!...

În pictură, cel mai bun lucru e să nu revii. Cât ai putut prinde dintr-o dată, cu sufletul înfierbântat din ceasul acela, atâta-i al tău. *Dacă nu-ți place, șterge și-ncepe din nou. Bineînțeles că atunci când e o lucrare de atelier, se schimbă vorba. Dar acelea greu trăiesc. Până să le ispitești, fuge viața din ele. Toate-ți fug. Fuge* expresia *lucrurilor, ca ș-a figurii omenești, fuge lumina și, ceea ce e mai important, pentru că în adevăr e ireparabil, fuge frăgezimea sentimentului tău,*

privirea, dispoziția, sufletul *tău de-atunci, cu care n-ai să te mai întâlnești niciodată. De câte ori nu mi s-a întâmplat, când n-aveam colorile la mine, să văd un colț de natură admirabil. Mă uitam la ceas, ca să viu a doua zi exact la aceeași oră, să lucrez. Veneam, și nu mai era nimic.* Erau *copacii,* era *valea, și aceeași lumină era, dar... nu mai eram eu cel de ieri*".

Întrebat de un pictor tânăr dacă în unele cazuri nu e mai bine să puie coloarea cu vârful cuțitului, îi răspunde:

„*Pune-o, nenișorule, și cu tocul cizmei, numai s-o pui pe cea care trebuie, și s-o pui unde trebuie*".

Lecții, în înțelesul obișnuit al cuvântului, n-a dat. Dar viața lui simplă, bunătatea, cinstea, singurătatea de sfânt în care a trăit, renunțarea la orice foloase personale, și mândrul dispreț pentru toate deșărtăciunile omenești, iubirea de țară, munca neadormită și adânca pasiune pentru bine, adevăr și frumos nu sunt oare și acestea, *acestea* mai ales, cea mai înaltă învățătură pe care poate să ne-o dea un om, și, din acest punct de vedere, nu rămâne Grigorescu un mare profesor al vremii lui ș-al celei viitoare?

Despre lucrurile lui niciodată nu vorbește. Despre viața lui — foarte rar. Povestește fermecător, în vorbe puține, aproape fără gesturi, cu nu știu ce pasiune stăpânită, care-ți dă impresia unei mari puteri ascunse. O mare dreptate, care vorbește-ncet. Numai când vorbește de frumusețile țării, de bunătatea și de vrednicia poporului acestuia, despre care spune-ntotdeauna că „e cel mai cuminte popor de pe pământ", glasul lui capătă o căldură ș-o sonoritate muzicală, gestul devine larg, hotărât, sugestiv, și toată fața i se luminează ca de taina unei inspirații.

Nu e un „mizantrop", cum cred unii. E în firea aceasta tăcută, blândă, de o nobilă discreție, un mare fond de simpatie ș-o adâncă nevoie de iubire. Pe oamenii buni, pe oamenii de treabă singur îi caută, se duce să-i cunoască, îi place să stea cu ei de vorbă... Și ce mângâiere duioasă are-n vorbă, ce expresiv e în privire, în toate mișcările lui! Când se scutură de-o impresie urâtă și rostește cuvântul „*groaznic*!"...

simţi în tine fiorul repulsiunii lui. Iar când îţi vorbeşte de-un lucru gingaş, glasul i se topeşte ca-n farmecul unei dulci mângâieri, şi mâna lui dreaptă îşi uneşte frumos degetul cel mare cu cel de la mijloc într-o mişcare aşa de corespunzătoare sentimentului, că parcă în adevăr îţi arată lucrul de care-ţi vorbeşte.

Mâna lui sfântă... Mâna aceea nervoasă, mică, delicată, care parcă binecuvânta lucrurile pe cari le atingea... Ce minuni a făcut mâna aceea!

XVIII. CHIPURI

Grigorescu a făcut puţine portrete, în înţelesul obişnuit al cuvântului. Lucrările de atelier, în genere faptul de a sta pironit în aer închis, pentru acest mare iubitor de spaţiu şi de libertate erau ca un început de robie. Când însă găsea o figură seducătoare, profund caracteristică, fie ca tip al unei rase, fie ca expresie *personală* a unui suflet, atunci îşi uita de farmecul peisajelor, şi toată puterea lui de adâncire, de ultravedere * a lucrurilor se concentra cu pasiune asupra figurii omeneşti. În acest larg înţeles al cuvântului am putea spune c-avem de la el sute de portrete. Toţi evreii lui sunt portrete. *Ţiganca de la Ghergani*, acea superbă şi nepăsătoare Venere a celui mai pitoresc şi mai visător neam de pe pământ, nu e şi ea un admirabil portret? Şi-atâtea femei şi fete de la ţară, prin ai căror ochi galeşi priveşte sufletul adânc gânditor al neamului nostru, şi mândrii lui ciobani, şi bunii lui bătrâni, osteniţi de povara vremii, şi târgoveţele sprincenate, cu caţaveică albastră şi tulpan alb, s-atâtea alte chipuri, pe cari pictorul ni le-a fixat aşa de bine-n minte, că nu le mai putem uita, nu sunt decât portrete... anonime.

---

* *Ultravedere* — pătrundere, clarviziune.

Grigorescu şi-a început arta lui zugrăvind chipuri omeneşti. Acesta e şi începutul picturii. Atât e de adevărat că arta omenirii îşi rezumă istoria în viaţa fiecărui ales al ei. În cei dintăi sfinţi de pe iconiţele pe cari le vindea la obor nu se poate să nu se fi strecurat ceva din aerul familiei lui; cum, aproape instinctiv, a pus mai târziu, în serafimul de la Zamfira, chipul fetiţei care-l privea de pretutindeni cu marii ei ochi miraţi. Era firesc, dar, ca acest profund observator al jocului de linii şi de colori pe care-l fac formele în spaţiu să se simtă atras de misterul figurii omeneşti, de cea mai înaltă şi mai expresivă întrupare a vieţii. Din câte lucruri poate să facă mâna omului, nimic nu-i aşa de minunat ca un portret. Într-un bun portret e ceva din puterea lui Dumnezeu.

O fiinţă care e departe, o fiinţă care e dusă pentru totdeauna din lumea noastră, şi cu toate astea e aci, stă *vie* înaintea noastră, se uită fix la noi, c-o privire plină de înţeles, cu ochi îndărătul cărora e un suflet care ne vede şi care vorbeşte sufletului nostru, nu e aceasta una din cele mai mari şi mai tulburătoare minuni ale puterii omeneşti? Un surâs de dincolo de moarte, o privire din eternitate aţintită asupra ta, o gură ce de veacuri stă să spună ceva, şi parcă dinadins tace, ca să vorbească ochii, de câte ori n-ai văzut prin muzee figuri de acestea, cari multă vreme te urmăresc, de cari ţi-e dor, cari te fac să te gândeşti la ele ca la fiinţi ce-au trecut în adevăr prin viaţa ta?

Aşa ne privesc portretele lui Grigorescu, adâncile lui portrete. Foarte variate ca factură, şi foarte semnificative ca sentiment, văzute înlăuntru, dincolo de ce spun trăsăturile modelului şi expresia momentului. De obicei, un pictor, când observă şi adânceşte prea mult o figură, anevoie mai poate ieşi din atmosfera acelei figuri. Multă vreme păstrează în factură, fără să vrea şi fără să bage de seamă, nu ştiu ce accent caracteristic ce i-a rămas în suflet, în mână, cum rămâne uneori în jocul unui actor căldura şi timbrul rolului pe care l-a studiat el mai cu pasiune. Aproape toate figurile de femei ale lui Leonardo da Vinci au cam aceeaşi gură, inteligentă, fină, cu buzele întinse într-un surâs misterios, în care e multă graţie, ames-

tecată cu puţină ironie, „surâsul doamnelor nobile" din Florenţa *Giocondei*. Figurile lui Grigorescu nu au nimic din atmosfera atelierului prin care-au trecut; fiecare îşi păstrează privirea ei, zâmbetul ei, aerul *ei* de familie. Fiecare... gândul ei şi-l gândeşte. Nici o osteneală, nici o întrerupere, nici o disonanţă. O deplină unitate de *suflet*, într-o desăvârşită concordanţă de linii.

L-au ispitit mai ales figurile gânditoare, discret gânditoare. Privirile încărcate de pasiune, expresiile alarmante, atitudinile obositoare, teatrale, îi displăceau pentru caracterul lor trecător, pentru lipsa lor de adâncime, de armonie şi de naturaleţă. Se fac mai uşor de obicei. Dar nu dau ceea ce se numeşte „un portret frumos". Adecă un *chip viu*, nu al unei stări sufleteşti, ci al unui suflet. Cel care pozează nici nu se prea gândeşte la ceva hotărât în momentul acela, când tocmai ar trebui să aibă-n ochi lumina unei cugetări. Artistul are darul de a trage din adâncimile misterioase ale vieţii lumina aceasta şi a o răspândi pe toată figura, în toată fiinţa vizibilă a modelului. Şi nu lumina unui anume gând, ci sinteza, timbrul sufletesc, mai lămurit, *felul de a gândi* al unei fiinţi. Prin aceasta, mai mult decât prin trăsăturile ei, o figură se deosebeşte de celelalte. Chiar şi acolo unde Grigorescu are nevoie de-o figură mai mult decorativă decât expresivă, adânca lui iubire de adevăr şi pasiunea lui de a fixa viaţa femeilor îl fac să privească dincolo de pitorescul liniilor. Ciobanii lui, rezemaţi în bâtă, sau tolăniţi pe brânci, în mijlocul peisajului de sine stătător, sunt portrete.

Grigorescu e pictor de suflete omeneşti. Leonardo da Vinci spunea adesea că forma exterioară a unui om nu-i decât sufletul lui — vizibil; şi că tot secretul artei de a zugrăvi chipuri omeneşti stă în a da fiecărui suflet corpul lui. Nu e aceasta a crea viaţă? Cu adevărat „dar dumnezeiesc". Se ştie că una din cele mai mari dificultăţi pentru un pictor este să dea modelului mişcarea *lui* naturală, pe care să şi-o poată păstra până la sfârşit. Să nu se vadă că modelul a pozat, căci oricât de liber ar poza cineva, gândul că-l priveşte eternitatea prin ochii artistului îl *dispersonalizează*,

îi strică figura. Ce poate fi mai trecător decât unda imperceptibilă a cugetării? Unda aceasta Grigorescu o vede, o prinde ș-o fixează instinctiv, cu o putere și cu o repeziciune de vrajă. Toate figurile lui își au mișcarea lor obișnuită. Sunt „în caracter". Nu se știu observate. Stau așa pentru că niciodată n-au stat altfel. *Țiganca de la Ghergani*... poți să-i presupui o atitudine mai în armonie cu chipul, cu expresia, cu felul de a privi? În ochii visători, în gura întredeschisă ca de căldură, în șuvițele de păr ce-i curg în neregulă de sub broboada albă, ce de-abia i se ține pe cap, în cămașa desfăcută la piept și-ncinsă peste mijloc cu latul brâu roșu al neamului, în haina de căpătat pe care-o poartă cu-atâta mândrie și care-i stă așa de bine, în toate este ea, e sufletul ei întreg, nu al unei clipe, ci al unei vieți, al unui șir de vieți.

„*E o expresie... mai mult de nepăsare*, zice criticul de artă L. Bachelin, vorbind de țiganca de la d-l. P. Carp; *nimic nu pare a tulbura regularitatea placidă a trăsăturilor, nici suferinți, nici bucurii, și totuși această figură te fascinează, te învăluie în farmecul ei. Enigmatică, liniștită și mândră, ca sfinxul, a cărui frumusețe orgolioasă o are, de altfel, țiganca aceasta te captivă prin atracțiunea irezistibilă a misterului. Dar în zadar o privești — vălul de umbră care-i ascunde gândirea nu se va rupe; ea nu-ți va spune taina ei, fie că n-o știe nici dânsa, fie că nu are alta decât aceea a vieții și a rasei sale. Ca toate semenele ei, privește fără a vedea, întredeschide gura fără a surâde, visează fără a gândi...*"

Tot așa de liniștit visătoare e și acea tipică figură de „rudăreasă", un cap egiptean sculptural, de o frumusețe puternică, bărbătească, având ceva din privirea misterioasă a unei divinități budiste.

Dar *Pifferaro*, cântărețul din surlă, robustul ciobănaș italian, care poartă cântecele munților lui pe străzile orașelor, un copil frumos și mândru, cu pălăria calabreză, a cărei streașină lasă ca o perdea de umbră peste ochii lui bolditi, mari, expresivi, ce parcă vor să strige vorbe pe cari gura *nu vrea* să le rostească! Un chip de-o uimitoare putere de sugestie, pe-un fund

întunecat, o figură vie, atentă, văzută în adâncimea tainelor ei, modelată cu penelul muiat în umbră, nu în culori, într-o umbră magică, luminoasă, care joacă, palpită și radiază.

Cu ce dragoste de părinte e făcut ostașul tinerel, ce stă așa de nobil, așa de vitejește liniștit, drept și zvelt, cu mâinile sprijinite de armă... O, acesta nu e deloc visător! El e „*sentinelă pe malul Dunării*", își păzește *Dunărea* lui, pe care-o știa de când era mic, din jocurile copilăriei și din cântecele bătrânești:

„*Dunăre, Dunăre,*
Drum fără pulbere..."

și toată mintea lui e aci. Frumoșii lui ochi negri nu cat-a dor, nici a drum. Sunt ochi de strajă, cari se uită, *ca să vadă*.

Locul cel mai larg în această bogată galerie de figuri îl ocupă, fără îndoială, țăranca noastră. Țăranca tânără, sănătoasă, puternică — romancă neaoșă în figura ei blândă, în ținuta ei cuviincioasă, în căutarea ei cuminte, în mersul ei ușor și elegant, fără umbră de cochetărie, în portul țesut și-mpodobit de ea, curat, simplu, cinstit, ca sufletul și viața ei toată. Foarte rar a făcut bătrâne. Bătrânețea, mai ales la femei, șterge adesea caracterul etnic al figurii. Și pentru acest adânc privitor al lucrurilor, o figură omenească e una din nenumăratele expresii ale unui *tip fundamental*, specific, inalterabil, efigia rasei, pe care trebuie s-o amintească, după cum orice frunză amintește, în structura și-n forma ei, copacul din care-a crescut. Toate figurile lui Grigorescu își au neamul lor, precum toate peisajele lui își au țara lor — pământul, aerul și *cerul* lor.

Portrete propriu-zis nu cunosc decât vreo treizeci în toată această operă de titan. Dar nu e unul în care să nu simți aceeași caldă spontaneitate, aceeași strălucitoare elocvență, unită cu aceeași putere de adâncire, cari-au dat atâta viață ș-atâta farmec operei lui. Ca orice artist adevărat, Grigorescu nu face nimic fără entuziasm. [...]

Câtă perspectivă în reticenţele lui Grigorescu! Un mare dar de a te face să-nţelegi o mulţime de lucruri pe cari nu ţi le spune. „O femeie care coase". Sunt poate douăzeci de tablouri cu acest subiect. Şi-n fiecare, cu totul altă semnificaţie. Ici, e cusutul trecerii de vreme, distracţia mâinilor cari n-au ce face; dincoace, e brodatul migălos, asupra căruia se pleacă ochi atenţi, şi gând ce împunge şi el cu acul. Una, stând la fereastră visătoare, coase fără nod la aţă. Iar acolo, în fundul patului, lângă plapoma strânsă, în lumina potolită a unei odăiţi de la mahala, e femeia nevoiaşă, care coase pentru pâinea cea de toate zilele. E singură, nu vezi nimic în juru-i care să-ţi spună c-ar mai avea şi alte guri de hrănit. Şi, cu toate astea, din figura şi din atitudinea ei, din nu ştiu ce aer de grijă duioasă ce-i învăluie chipul şi mâinile, mai ales mâinile, simţi că are copii la şcoală, şi *pentru ei coase*. În nici unul din tablourile cu femei cosând nu e sentimentul acesta de pace sfântă, de religie a familiei, ş-a muncii care dă pâine. Vădit că pictorul, pe când făcea tabloul acesta, se gândea la copilăria lui, la mama lui.

Toţi oamenii lui Grigorescu — o bogată colonie — au aer în jurul lor şi stau pe pământ. Stau bine, respirând liber, apăsând locul de sub ei just cu greutatea volumului lor.

Şi ochii lor *privesc* în adevăr. Sunt unele figuri fără ochi, schiţate din fugă, se străvăd ca printr-un văl de ceaţă — cu toate astea, *privesc*. S-ar părea că acest mare dătător de viaţă, în momentul când hotărăşte pe pânză, cu cele dintâi trăsături de pensulă, locul pe care trebuie să-l ocupe un corp, depune acolo un suflet — în urmă, nu face decât să-i construiască organele de acţiune, de atingere materială cu lumea. Şi uneori, ca şi cum s-ar teme să nu-l acopere prea tare, să nu-l înăbuşe, îi dă numai o schiţă de întrupare, uşoară, aproape aeriană, dar în care pune toate legile vieţii. Toată logica vieţii.

XIX. ADEVĂRUL AȘTEAPTĂ

Artistul poate fi nedreptățit. El poate trece nebăgat în seamă printre noi, ceea ce adesea e un bine pentru seninătatea și adâncimea gândului lui. Lucrul lui însă nu poate fi nedreptățit. Îl vor nesocoti, pentru că nu-l vor înțelege, o generație, două, trei. Paguba lor.

Pentru opera de artă *este* o dreptate. Și e mare fericire că poate s-o aștepte. Adevăratul artist, care trăiește mai mult *în opera lui* decât în propria-i viață, află uneori o nespusă mulțumire în însuși faptul că nu e cunoscut. El are încredere în lucrul lui cinstit, făcut cu toată dragostea și din toată inima. Acolo-i *puterea* lui. Suveranitatea lui, care n-are nevoie de proclamările noastre. Puterea cea de esență divină, pururea fecundă. Cât de târziu să-i vie recunoașterea, ea așteaptă cu liniștea celor eterne. Se vor deschide ei odată ochii cari văd, și când se vor deschide, vor găsi-o acolo vie, tot așa de întreagă și de strălucitoare ca și în ziua cea dintâi. Adevărul așteaptă. Numai minciuna e grăbită.

Gânduri de acestea trebuie să fi trecut de multe ori prin tăcuta singurătate a lui Grigorescu.

N-a fost înțeles. Nici un sprijin și nici un îndemn nu i-au venit din lumea de afară. Mai bine, poate. A crescut în mijlocul naturii ca un copac frumos, ce singur își trage tăria din sucurile pământului și din razele soarelui, neavând nevoie, pentru a-și dezvolta ramurile, nici de foarfeca, nici de stropitoarea grădinarului.

Un om foarte serios, care-a privit cuminte viața, în adâncul ei, în tot ce are ea mai serios și mai adevărat. Nu decorațiile, nu măririle cari se dau prin decret regal, nu triumfurile zgomotoase și solemnitățile deșarte ale ei l-ar fi ispitit vreodată pe omul acesta cu adevărat mare. *Prin el* mare. Sfios ca un copil, și mândru ca un suveran, cum și era în lumea lui, s-a simțit jignit, aproape ofensat, când un ministru, dintr-un sentiment de sinceră admirație, într-un cerc de prieteni, i-a prins la piept unul din semnele de distincție ale țării noastre.

Nu se împăca simplitatea acestui suflet profund serios cu nici un fel de manifestare gălăgioasă, cu nici un fel de publicitate. I se părea aceasta un lucru teatral, nedemn de-un om cu adevărat sincer.

Negreşit că i-ar fi plăcut ca darul pe care ni-l aducea să fie primit cu drag. Să-l înţelegem toţi: *Pentru noi*, mai mult decât pentru darul lui, i-ar fi plăcut aceasta. Dar niciodată nu s-a plâns. Cei tari nu se plâng. Însărcinat cu facerea proiectelor pentru primii noştri bani de hârtie, el a pus pe izvoadele acelea, cu o neasemănată măiestrie, podoabele şi sufletul ţării lui. Belşugul pământului nostru, industria casnică, frumuseţea şi vrednicia ţăranului român — toată sfânta poezie a muncii, tot ce-a iubit el mai mult în ţara aceasta binecuvântată de Dumnezeu, a simbolizat, cu norocoasă inspiraţie, pe modelele acelea de fiduciare *, cari-ar fi fost poate cele mai frumoase bilete de bancă din lume. Cu ce drag le lucrase, şi cu ce gând românesc! Şi toate-au fost respinse. Îl va fi durut desigur faptul că ce-a pus el acolo nu e înţeles de-ai lui. Dar întotdeauna s-a gândit că lucrurile bune trăiesc mai mult decât cel care le-a făcut; şi e o dulce mângâiere să ştii că pământul, care se va închide peste tine, nu va acoperi şi dreptatea ta.

În ceasurile de amărăciune îşi aducea aminte de greutăţile prin cari au trecut atâţia artişti mari în ţările civilizate ale Apusului, ţări bogate, pregătite sub toate raporturile pentru a-şi putea cunoaşte şi cinsti pe aleşii lor. Franţa, generoasa Franţă, cu atâtea veacuri de lumină înaintea noastră, ce greu şi-a cunoscut adesea pe oamenii ei mari! Pe cei *tăcuţi*. Daubigny, pictând capace de cutii şi pendule, puind gologan cu gologan în puşculiţa lui, „pentru Italia", agonisind în câţiva ani de muncă suma de 1.400 de lei, o avere, din care trăieşte unsprezece luni în Italia visurilor lui. Şi câţi din strălucita falangă de la 1830 nu-şi vindeau, la începutul carierei lor, cu câte *cinci lei* un tablou, care mai târziu avea să fie preţuit cu zeci de mii de lei! Diaz, la vârsta de patruzeci de ani aproape,

---

* *Fiduciare* (pentru *monede fiduciare*) — bani de hârtie.

își punea tablourile în execuție cu prețuri foarte modeste:

Trunchi de stejar	....	72 de lei
Apus de soare	....	65 ,, ,,
Mesteacăn — studiu	......	75 ,, ,,

Cam atâta îl costau ramele, pânza și colorile! La 34 de ani marele Millet făcea unei moașe o frumoasă firmă pentru... 30 (treizeci) de lei, cari veneau foarte la timp. Iar Courbet, la 1850, când și-a expus vestita lui *Înmormântare la Ornans*, cari azi e la Louvre, n-a fost huiduit de critica acelei vremi? „*Un șarlatan ordinar, un hemesit de reclamă, un brutal ignorant*"... iată cum era primit unul din pictorii cei mai cinstiți în cea mai luminată capitală din lume!

Cum era să se plângă bunul, duiosul Grigorescu de țara lui? Nu-i dăduse ea cele mai frumoase modele ce se pot visa? N-avea el tot ce-i trebuie *ca să poată lucra*? Căci, la urma urmei, *aceasta* era marea, arzătoarea nevoie a vieții lui. N-a dorit nimic pentru el și n-a cerut nimic, decât să fie lăsat în pace. De-aceea a și trăit departe de lume. Ar fi vrut să nu-l știe nimeni că există. Și cele mai penibile ceasuri, cele mai *îngrozitoare* întâmplări pentru el erau acelea cari-l sileau să vie în atingere cu vreuna din autoritățile publice. Lucrurile acestea luau, în sufletul lui delicat, proporțiile unui dezastru. Citat o dată ca expert, într-un proces de despăgubire pentr-un tablou care arsese, Grigorescu e cuprins de o așa neliniște și de o așa revoltă, că, nemaiputând lucra, se hotărăște să-și strângă tot și să plece din țară, să se expatrieze. Un prieten aleargă și, fără multă greutate, îl scapă de acest „coșmar". Pictorul, fericit, îl îmbrățișează, îi mulțumește și, mișcat până la lacrimi, îl roagă să primească, în schimbul liniștii pe care i-a redat-o, un mic semn de recunoștință... Și unul din tablourile acelea sfinte, de cari niciodată și cu nici un preț nu voia să se despartă, e numaidecât luat din perete, împachetat și dăruit, cum numai Grigorescu știa să dăruiască. „*Să nu zici nimic, că mă supăr. Ca să mă vezi mai des,* pune Floricica *asta în colecția d-tale — are să mi se facă dor de ea, ș-ai să te pomenești mereu cu mine. Și să știi că și ei are să-i pară bine că-i*

acolo"... Era mica fetiță cu bonețică albă, „prietena florilor". În ce cuvinte își învălea darurile omul acela de o divină bunătate!

Grigorescu și-a primit inspirațiile lui direct de la natură. Nevoia aceasta de a-și avea modelul *înaintea* ochilor izvora din marea lui iubire de adevăr, din adânca lui sinceritate. Numai în copilărie, când închipuirea își azvârle vulcanic afară plăzmuirile ei înfierbântate, mai tari și mai plastice uneori decât însăși realitatea, în anii aceia de vis de foc a făcut, și el tablouri *din gând*. Păcat că nu mai avem cea dintâi lucrare personală a copilăriei lui, *Mihai scăpând stindardul*. Era o pânză mărișoară, de o vervă și de o îndrăzneală uimitoare, spun cei cari au văzut-o. Ne-a fost distrusă în incendiul Pinacotecei. Dar am zărit odată într-un colțișor din atelierul pictorului, jos, lângă sobă, o mică schiță c-un Mihai viforos, una cu calul, într-o mișcare fulgerătoare, strângând c-o mână steagul țării, cu cealaltă spintecându-și drum prin gloata clocotitoare a ungurilor, am zărit-o cu fiorul tainic al lucrurilor pe cari nu le mai poți uita. Ce vedenie strașnică, din flăcări și din vijelie, au aprins versurile lui Bolintineanu în sufletul micului zugrav de icoane!... Suflet aprig, de copil năzdrăvan — geniu ce-și rupe scuticele de pe el.

Tablouri de acestea i-ar fi cerut vremea lui. Înfățișarea luptelor cumplite și biruinților așa de greu câștigate ale neamului acestuia, trecutul, cu grijile, cu jertfele, cu primejdiile și cu mântuitorii pe cari ni i-a trimes Dumnezeu în ceasul pieirii, acestea erau atunci în inima și-n glasul tuturor. „*Marele strigăt al timpului*", cum zice Carlyle. Îl aude el, Grigorescu, pretutindeni afară, și-n inima lui mereu. Cum să nu-l audă? Mai ales pe el chemându-l. Atâtea adevăruri cereau artei lui veșmânt nepieritor! Îl chemau cu glas tare. Și el s-a dus la cele cari-l chemau cu tăcerea lor. Doar a atins tabloul istoric, luând vălmășagul luptei din închipuire, împrumutând lui Mihai Viteazu calul lui sfântu Gheorghe, ș-a înțeles numaidecât că nu-i acolo drumul lui. Marea lui sinceritate l-a împiedicat de a spune c-a văzut ceea ce n-a văzut. Marea

lui sinceritate l-a coborât din cerul heruvimilor întraripați pe pământul îndurării și al speranțelor noastre. Multe sunt de spus și de arătat în lumea aceasta plină de ascunsuri și de alcătuiri mincinoase, dar cea dintâi și cea mai de căpetenie datorie a unui om cinstit e să ne spună adevărul inimii lui. Pe acesta ni-l datorește, și numai acesta va da căldură, și adâncime, și trăinicie operei lui. Nu sunt atâtea poze mari cari înfățișează bătălii, părăzi, încoronări de împărați, evenimente memorabile din viața popoarelor? Pictori iscusiți au muncit ani întregi ca să dea viață. Și n-au izbutit. Pensula lor n-a pus pe pânză decât coloare. A pus-o după toate regulele artei. Nimic de zis. Foarte corecte forme, dar... de ceară. Cu cât e mai viu și mai adevărat un copăcel care-și leagănă crenguțele sub o geană de cer decât toate oștile vitejilor de plumb, încremeniți în atitudini moarte, pe caii lor tot de plumb! Ah, un pic de sinceritate pe un petecuț de pânză!...

Ce devreme a înțeles Grigorescu taina aceasta a vieții în opera de artă! *A simțit-o*. Și de-ar fi văzut că lucrurile lui nu plac nimărui, și nu sunt pricepute de nimeni, cum nici n-au fost atâta timp, el tot asta ar fi făcut. Porunca vremii?... Omul acesta n-a cunoscut decât porunca inimii lui. Numai gândul că *trebuie* să facă un lucru îl înstrăinează de lucrul acela, pe care, altfel, l-ar fi făcut cu drag. Câte care cu boi și câte șatre de țigani nu făcuse Grigorescu până la 1880! Dar iată că primește să facă [...] două tablouri mari: un car cu boi ș-o laie de țigani. Și douăzeci de ani colindă țara, ca să-și găsească modelele visate pentru aceste două opere *de comandă*. Una *Înspre bâlci*, de-abia în anul 1900 a trecut din „baraca" de la Câmpina în palatul regal, cealaltă, o caravană de țigani ce trec învălmășiți într-un nor de praf, lătrați de câinii satului, în care n-au găsit adăpost, a rămas în atelier — lucrare „neisprăvită", cum obișnuiesc să zică cei ce n-au înțeles niciodată puterea de viață, sufletul pururea proaspăt din opera lui Grigorescu.

A spune despre un tablou al acestui pictor că nu-i isprăvit e a spune despre o privire că nu-i isprăvită. Căci o privire emoționată în inima lucrurilor, o privire

încărcată de cea mai curată armonie, deci de cea mai intensă viață pe care o pot sorbi ochii dintr-o dată, rupând-o din goana unei clipe pentru a o încredința eternității, iată ce-i un tablou de Grigorescu. Un dar divin de a exprima simplu, concis, fulgerător ceea ce într-adevăr e caracteristic și vrednic de reținut din pieritoarele priveliști ale vieții. Toate le înnobilează acest nobil prieten al naturii cu arta lui sănătoasă, elocventă fără retorică și robustă fără brutalitate. Dacă te-ai uitat bine la lucrurile lui cari de ce le privești, de ce-s mai frumoase — semnul operei adevărate — dacă ți-ai umplut sufletul de ele, târziu, când ești în mijlocul naturii și vezi aievе podoabele ei, zici: „Parcă-i un Grigorescu".

El a creat o lume tipică. A lui ș-a tuturora. Aceasta-i puterea Artei; și secretul ei *acesta e*. Toate curg. Ea le oprește cu privirea, alege lamura lor ș-o toarnă-n tipare eterne. Un adaos la opera vie și pururea nouă a lui Dumnezeu.

XX. PRINTRE DEALURI ȘI MUSCELE

Cu darul lui de a prinde numaidecât linia cea expresivă, de a *simți* și a *da* fulgerător caracterul formelor, poezia și noblețea fiecărui lucru, Grigorescu a făcut ce-a vrut, *ce i-a plăcut* în arta lui. De toate-a făcut, cu același sentiment de sinceritate și cu aceeași strălucitoare vervă. Flori, copaci, animale, oameni, case, interioruri, natură moartă, munca roditoare a păcii și grozăviile distrugătoare ale războiului, tot ce l-a mișcat, tot ce-a răsunat mai tare în inima lui s-a prefăcut în operă de artă. Toată viața lui, ca printr-o pâlnie, s-a descărcat prin vârful pensulei. Dar ceea ce-a deschis câmp mai larg marii lui puteri de a crea, iubirii lui de lumină și de armonie a fost — cum era și natural să fie — peisajul.

Peisajul propriu-zis a intrat în pictură foarte târziu. Cei vechi n-au înțeles măreția tăcutelor priveliști ale naturii decât ca un decor, — ca o vastă scenă de teatru pentru reprezentarea vieții omenești. Arbori încreme-

niți, înfipți cu mâna pe un teren mort, fără aer și fără orizont, sub un cer siniliu, greu, tare, fără adâncime, acesta-i peisajul pe care-l vezi mereu prin muzee, în tablourile istorice, religioase, mitologice, și uneori ca fond decorativ îndărătul unui portret, cum e în *Gioconda* lui Leonardo da Vinci.

De-abia în veacul al XVII-lea, cu pictorii Olandei, cu Ruysdaël și cu Hobbema, peisajul își capătă viața și însemnătatea lui în artă, și multă vreme întârzie pe drum până să străbată în Anglia, cu Bonington și Constable, pe la începutul veacului al XIX-lea. Cum a fost primit? Un anunț stăruitor, publicat în gazetele Londrei pe vremea aceea, poftea astfel lumea la expoziția celui mai sincer pictor al Angliei : „Galeria de peisaje pictate de Constable *se poate vedea gratis în toate zilele*". Și numeni nu venea. Ce-avea să văd-acolo? Iarbă și copaci? Dar asta se poate vedea oricând în Hyde-Park... „*Or crede ce-or vrea de arta mea* — zicea pictorul, cu amărăciune — *ceea ce știu e că-i în adevăr* a mea." În Franța, Rousseau desfundă drumul și, deodată, ca la un semn așteptat de veacuri, porțile artei se deschid largi înaintea adevărului pe care-l aduc în triumf cei mai mari peisagiști ai Franței și ai lumii — „*Falanga de la 1830*".

De la aceștia a învățat Grigorescu limba. Căci, de spus, avea el ce spune. În atelierul lor — care era vasta pădure de la Fontainebleau — a pus pe pânză cei dintăi arbori și cea dintăi brazdă de pământ adevărat. Acolo a înțeles el că în artă nu-i nimic fără însemnătate, că de obicei caracterul esențial al unui lucru se ascunde sub un amănunt pe care adesea ochiul unui copil îl descopere mai degrabă decât privirea iscusită ce pândește și *caută*, cu preocuparea efectului. Acolo s-a dumerit. Puterile cari palpitau în el nerăbdătoare s-au desfăcut deodată, ca mugurii primăverii după o ploaie blagoslovită.

Ce-ar fi fost Grigorescu fără „Școala de la Fontainebleau"? Desigur, tot un pictor mare. Școala dă o direcție, arată un drum, și pe cei fără aripi îi învață *să meargă*. Cei tari *zboară*. Zboară, în orice caz. Școala, când e bună, cum a fost cea de la Fontainebleau, îi ajută să zboare drept la țintă.

Grigorescu era chemat să facă peisaje. Să-și cânte țara lui în colori. Iubire de singurătate și de orizonturi largi, un simț instinctiv al pitorescului, o vedere fericită, repede, profundă, însoțită de o năzdrăvană putere de a fixa pe pânză, tot așa de repede și de clar, senzația vizuală a lucrurilor — un suflet curat și simplu, ca și natura în mijlocul căreia îi plăcea așa de mult să trăiască, adâncit în evlavia adevărului care purifică și înalță, toată această viață sonoră era pregătită, ca o liră acordată, pentru cântecul pământului din care s-a ridicat, din care *numai* spre îndeplinirea acestei chemări s-a ridicat.

Când s-a întors întâi de la Barbizon, a rămas uimit de frumusețea, de lumina de sărbătoare a țării lui. Era ceva așa de proaspăt în aer, în cerul albastru și în toate mândrele priveliști ce i se desfășurau înaintea ochilor, că inima lui de credincios a tresărit ca de-o poruncă misterioasă. Drumul lui de aci încolo era lămurit. În cetatea munților — păstorul cu turma; în limpezișul câmpului — carul cu boi. Aceste două note, așa de profund legate cu trecutul cel mai depărtat al neamului românesc, răsar mai în vază din prodigioasa varietate de subiecte cari constituiesc opera lui Grigorescu. „Arca" lui.

Boii lui Grigorescu. Are să se vorbească odată, în istoria picturii, de boii aceștia. În ce lumină i-a văzut! Cu ce răbdare i-a studiat și cu câtă dragoste i-a pus pe pânzele lui! Avea, într-o vară, la Câmpina, un bou frumos moldovenesc, îi zicea „Ghiocel", și, blând, se deprinsese că venea singur dimineața *la pozat*, în mijlocul curții, unde-l apărau de muște doi băieți, ca pe împăratul din povești; și sta așa frumos, parcă știa ce taină mare se petrece-n ceasul acela. Seara, când pictorul se plimba gânditor, cu mâinile la spate, de la un capăt la altul al curții, Ghiocel se ținea după el, cu o atingătoare prietenie pentru omul acela bun și tăcut.

În primăvara anului 1895, în Sala de pictură de la Ateneu — triumful peisajului românesc. Niciodată ochiul n-a prins într-o privire atâta întindere de pământ. E țara *noastră*, cu lanurile ei îmbelșugate, cu

nemărginitele-i șesuri de curând cosite, cu praful drumurilor ei în urma șirului de care, cu oamenii blânzi și boii și mai blânzi ai muncii și ai îndurării seculare, cu cerurile noastre de vis, cu aburii diminețilot de vară, cu limpedea lumină a zilelor de toamnă, care parcă spală formele naturii — și pretutindeni ceva indefinit, ca o mângâiere divină ce lunecă pe lucruri, printre frunzele copacilor și pe pajiștea câmpiilor, ceva mișcător și viu ce tremură dincoace și dincolo de formele văzute — sufletul pământului, palpitarea marii vieți a lumii.

Cu ce face omul acesta farmecul depărtărilor? Și aerul, și frăgezimea liniilor, și toată această înfățișare proaspătă a lucrurilor, lumea aceasta primăvăratecă pe care *el* ne-o dezvăluie pentru-ntâia oară? Atâta poezie, ș-atâta adevăr în opera lui!

Este oare, cum se crede îndeobște, un secret al poeziei și altul al adevărului? Eu cred că se împreună undeva în aceeași rază luminoasă, cum se întâlnesc pe aceeași tulpină ramurile unui copac. Du-te mai în adâncul visului tău, poete: în fund, în fund de tot, vei da de cămara tăinuită înlăuntrul căreia e veșnică lumină — acolo-i adevărul. De-acolo-i poezia din tablourile lui Grigorescu.

„*Carele, mulțimea, înălțimile, turmele, pădurile*, zice Delavrancea, *se duc sau se apropie nu numai prin formele lor crescânde sau descrescânde, ci mai ales prin intensitatea și stingerea cromatică a tonurilor, de la vigoarea din primele planuri și până la visul aerian din fundul transparent, adeseori misterios, ca o poartă a infinitului. Și cum în lume nu e nimic care să nu fie și banal și poetic, adevărat și în banalitate, adevărat și în partea poetică, era firesc ca cel mai nobil artist al României să privească realitatea în frumusețea și farmecul ei, în acea lumină care pune în relief caracterele esențiale și în acea mișcare care o însuflețește de cea mai intensă poezie.*

Și ne-a făcut să înțelegem ceea ce noi vedeam numai, înălțând cerul, depărtând munții, adâncind văile, eterizând zarea, ușurând formele în fluiditatea atmosferei, ritmând mișcările, simfonizând colorile.

El a definit sufletul poporului și a glorificat natura patriei".

Peste doi ani, în 1897, pe iarnă, o nouă expoziție, și mai bogată. Întâlnim, firește, multe din vechile noastre cunoștinți. Mai întâi sunt cele de cari pictorul n-a vrut niciodată să se despartă. Apoi cele cari încă nu și-au găsit cumpărătorul.

Fiecare din expozițiile lui își are, pentru numărul 1 al catalogului, un tablou mare. În expoziția trecută a fost *Munca la câmp* — un tablou decorativ pentru Banca Națională : sub un cer de iulie, pe un șes întins, reavăn încă de roua dimineții, răsare, ca o zână a florilor, țăranca tânără, voinică, zveltă, rumăna Rodică, ce vine de la fântână cu donița plină pe umăr, îndărătul ei, în fund, se văd brazde de iarbă cosită de curând, femei la adunat, bărbați la rostul* stogurilor, boi la tânjeli**, toată mișcarea, toată larga priveliște a celei mai frumoase dintre muncile câmpului — strânsul, căratul și clăditul fânului. Poezia muncii.

De data asta, e tot un peisaj în tabloul cel mare al expoziției, *Printre dealuri și mușcele*. Un car cu fân coboară pe luncă. Soarele e trecut de amiază. Omul e tolănit cu fața-n jos, deasupra, pe fân. Boii pășesc domol, clipind din ochi, fluturând din urechi, de răul muștelor. Spinările lor ciolănoase mișcă pete de argint în bătaia soarelui. Jos, pe pământ, sub picioarele lor și sub roțile carului, umbra se țese și se distramă. În fund, coama trăgănată a mușcelelor mijește în adâncimea zărilor. Pe cer s-adună fuioare de nori, ce izvorăsc de pretutindeni. În văzduh e o pace dulce, care-ndeamnă la somn.

Aproape în toate pânzele lui Grigorescu e liniștea aceasta odihnitoare. Boii lui merg în voie. Rar îi înjugă la greu ; ș-atunci, ca să nu-i spetească, nu-i pune niciodată să tragă la deal. În *Căratul lemnelor*, în *Cărăușii cu sare*, boii se proptesc în jug oprind în coarne, strânși de la șolduri ca de-o greutate ce dă peste ei. Numai în *Arătura de primăvară* îi îngenunche aproape, pe brazdă ; acolo, și în acel strașnic *Drum din greu*, ce amintește, în opintirea boilor și în strigătul cărăușului, *Carele cu provizii* din războiul de la 1877. E tot așa, un cer de plumb ș-o vreme

---

* *Rost* — așezare, ridicare.

** *Tânjală* — un fel de proțap care se folosește pentru a prinde a doua pereche de vite în jug.

de ploaie, și boii lunecă pe pământul clisos, și spinările lor întinse par otgoane ce stau să se rupă. Și tot așa, un sentiment de neliniște, o înfiorare în aer, apăsarea unei griji, ce nu știi de unde vine.

În această expoziție Grigorescu parcă-nadins ar fi vrut să dea boului însemnătatea istorică pe care o are în viața noastră de plugari. Din 236 de pânze, 63 sunt închinate boului. La deal cu deșert, la vale cu-ncărcat, *Spre Telega*, sau *Pe valea Doftanei*, *Spre bâlci*, sau *În luminiș de pădure*, în *Căratul porumbului*, sau în *Plug pe coastă* e același muncitor supus, același bun tovarăș la greu, în a cărui putere ascultătoare graiul poporului nostru găsește adesea icoane și asemănări de un duios pitoresc : „Bou căzut pe brazdă"... . despre un om care a dat vieții, cu bunătate și cu iubire, *toate* puterile lui ; sau „Limba boului e lungă, da' nu poate vorbi", despre tăcerea îndurării.

Hărnicie robustă și liniștită, muncă răbdătoare, fără un sfârșit hotărât, fără tânguire și fără gând de răsplată, munca privită ca *funcțiune* a vieții, și ca *frumusețe* a vieții, iată ce înfățișează, cu o extraordinară tărie de adevăr, boul lui Grigorescu.

S-ar zice că omul, în mijlocul creațiunii, în vastul ei amestec de forme și de simboluri, se caută pururea pe el. Își caută întregirea ființei lui. Artiștii mari, în inima și sub ochiul cărora toate se măresc, și se lămuresc, au darul de a se găsi numaidecât, de a-și descoperi firea lor adevărată, patria lor sufletească în formele originale, *naturale* ale vieții. De aceea se și simt ei așa de străini în lumea celorlalte forme. Lui Grigorescu i-a vorbit boul prin blândețea privirii, prin încordarea tăcută și fără preget a tuturor puterilor lui la o muncă ce n-așteaptă nici o răsplată, cum i-a vorbit mesteacănul prin delicatețea făpturii, prin dragostea lui de lumină, prin eleganța tulpinei, așa de albă și de curată, cu rămurele fine ce-și tremură frunza la cea mai lină adiere de vânt, cum i-au vorbit apusurile de soare prin misterul umbrei și adânca lor melancolie, primăvara prin frăgezimea florilor, și toamna prin măreața simfonie a colorilor ei. Cu siguranță

că e ceva din viața lui, din simplitatea firii lui, din amintirile copilăriei lui, până și în casa pe care-o vedem adesea în tablourile lui, în căsuța aceea de țară cu pridvor deschis în față, tăcută, aproape ascunsă sub strașina ei lată, cu nu știu ce aer bătrânesc în ferestruiele ei mici, visătoare, dulci ochi osteniți de gânduri. A făcut ș-o casă mare boierească din bunele vremi de demult — pustie însă, fără uși, fără ferestre, cu balcoanele rupte și coperișul spart, cu bălării crescute printre lespezile de piatră de la scară — palatul bufnițelor, trista ruină din marginea orașului Piatra-Neamț. Și ce frumos cer albastru, așa de senin, deasupra acelei dărăpănături ! A făcut-o cu inima plină de jale. El vedea în paragina aceea sfârșitul unei lumi. Și, fără să-și dea seamă, în pitorescul unei ruini, pe care-o înălța la valoarea unui simbol, își exprima propria lui melancolie.

Expoziția se închide c-o vânzare de 58 de bucăți, așa că aproape trei sferturi din tablouri se-ntorc în atelier. În presa noastră se vorbește foarte puțin despre mișcarea artistică la noi, și mai puțin despre pictură. Expozițiile lui Grigorescu în tăcere se deschid, în tăcere se închid. Critici de artă nu avem încă. Rar, câte un admirator mai entuziast simte nevoia de a-și spune-n gura mare impresiile lui. Și acesta, dacă e prieten cu pictorul, e foarte stânjenit în libertatea lui de a spune tot binele pe care-l crede. Nu din obișnuita „falsă modestie" — asemenea oameni nu au nimic fals în ei — mai degrabă din mândrie, și desigur din convingerea ce și-a făcut-o despre deșărtăciunea vorbelor, sufletul lui delicat se simte jignit de tăria unei laude ca de-o brutalitate. Pe prietenii cari, totuși, își striga uneori, aproape fără voie, admirația lor, îi dojenește cu bunătate și-i roagă să creadă că, *în adevăr*, nu-i face plăcere să se vorbească de el — în nici un fel.

„*Lăsați, dragii mei, după ce-oi muri, 'eți spune ce-ți vrea...*"

XXI. POEZIA VIEȚII

... Îmi revin mereu aceste două cuvinte, pe cari de bună seamă că mi le-a șoptit cândva opera lui Grigorescu. Poezia vieții.

Vădit că fiecare lucru își are tainicul lui strop de poezie, cântecul lui. Să-l simți, e un mare dar; să ne faci și pe noi să-l simțim, asta e ceva din puterea lui Dumnezeu. A lămuri un zâmbet din frumusețea lumii acesteia și a-i da expresie veșnică, a desface din haosul vremii clipa prin care se poate privi în eternitate, nu e a spori cu aceasta lumina, farmecul, puterile vieții omenești?

Funcțiunea *aceasta* o îndeplinesc artiștii pe pământ. Ș-atât creează, cât știu să aleagă și pot să despartă... Vechii sculptori, cari spuneau așa de frumos că ei nu fac decât să dea la o parte marmura de prisos pentru a-și libera opera vie ce palpită înlăuntrul blocului! Așa a făcut Grigorescu. Din marele lumii amestec — „*rudis indigestaque moles*" — și-a limpezit *partea lui*. Adevărurile i-au vorbit prin poezia lor. Și numai lamura aceasta a pus-o în opera lui. Restul — marmură pe care dalta sculptorului o dă la o parte.

Un om cult, în înțelesul propriu al cuvântului, nu era. Dar știa tot ce-i trebuie unui om ca să fie întreg și puternic. Despre Dumnezeu, despre rostul vieții pe pământ, despre începutul și sfârșitul acestei lumi își avea dezlegările lui, simple, dătătoare de liniște, mai mult șoptite de natura bunului-simț decât culese de prin cărți. Citea puțin, ca să nu-și strice ochii. Îi plăcea foarte mult *Don Quijotte* al lui Cervantes și *Fabulele* lui La Fontaine, iar din literatura noastră, scrierile lui Creangă și, mai ales, poeziile populare, din cari știa multe pe dinafară. Simplitatea și naturalețea. Aceasta era și *poezia* lui. O simplitate caldă, ritmică, foarte expresivă, ce se dezvălește până și-n titlurile tablourilor lui: *Pe gânduri*, *La umbră*, *Spre Vârful-cu-dor*, *O dimineață de vară*, *A ploaie*, *În luncă*, *Floare-ntre flori*, *Fără de grijă*, *Bălăioară*, *La soare*, *Ciobănaș cu turmă mică*...

Nota dominantă în opera acestui mare artist e *liniștea*. Oamenii, câmpiile, mările, cerurile lui te impresionează prin poezia liniștii lor. Tăcere și adâncime. Nu

adâncime de prăpastie, ci de orizont, de vastă lumină. Precum *tăcerea* nu e a morții, ci a vieții, a misterului din viață.

E în muzeul „Simu" un *Apus de soare la Barbizon* în fața căruia pare că și gândurile se tem să nu facă zgomot cu mișcarea lor. Atâta liniște, atâta sfântă liniște e acolo. Din marginea unei dumbrăvi se lasă o vâlcea ușor trăgănată. O femeie c-o fetiță mică, ce de-abia umblă-n picioare, își paște cele câteva oi pe pragul tăpșanului înecat în umbră. Un drumeag se prelinge pe costișa uscată. În dreapta, copaci mari, de sub frunzișul cărora întunericul izvorăște, se-ntinde văzând cu ochii; în stânga se înalță, drept pe coamă, un copăcel firav ce-și despletește-n zare crenguțele aproape desfrunzite. În fund, pe cerul sur, tremură dogoreala de jaratic a soarelui ce nu se mai vede. Treptat, vălul nopții se dișterne, învălind formele ca pentru o pregătire de somn, de vis. Tăcerea crește. Pământul, aerul, faptul înserării, cu răcoarea aceea de pădure și toate formele acelea moi, topite-n umbră, dau sufletului nostru o dulce înfiorare nedeslușită. Amintiri vagi, răsunete depărtate, un amestec de vrajă, de dor, de melancolie — ceva care ne duce cu gândul la frumoasele apusuri de soare ale copilăriei noastre. Cu siguranță e un sentiment pe care l-a avut pictorul în ceasul acela, și care, fără voia și fără știrea lui, s-a amestecat în colorile de pe paletă. Dar ceea ce dă o putere extraordinară de adevăr acestui tablou, care va rămânea unul din cele mai frumoase apusuri de soare ce s-au făcut în pictură, este unitatea de impresie păstrată până-n adâncul celor mai mici amănunte, impresie descărcată cu liniște în toată întregimea ei. S-ar părea că toate-au stat pe loc, în cer și pe pământ, pentru a nu tulbura, cu clintirea lor, marele mister al creării — împlinirea operei desăvârșite.

Aceeași impresie de pace ne-o dă, bunăoară, și *Întoarcerea-n amurg*. Dar aci simți că toate fugeau, și pictorul s-a grăbit ca să le prindă... Un apus de secetă. Deasupra, un cer de opal, de o caldă limpezime, rumenit foarte puțin, în fund, la orizont. Un drum se-ndoaie pe după coastă. E sfârșitul unei zile de vară. Un car cu boi se mișcă-ncet spre asfințit, satul trebuie să fie aproape, aci, la capătul dealului. În car e nevasta și copiii —

omul vine din urmă cu scurteica pe băţ, ducând-o alene pe umăr, puţin mai înainte, două femei se grăbesc s-ajungă mai iute acasă ; în umbra care se varsă de pretutindeni, toate se farmă ; boi, car, oameni se depărtează, se şterg, nu se mai zăresc decât bucăţi din formele lor, bulgări de felurite colori jucând în aer şi, totuşi, câtă viaţă, câtă mişcare în vraja acelui amurg, în lupta aceea tăcută a umbrei cu lumina, în care ce nu desluşeşti cu ochii vezi cu sufletul ! Acelaşi ceas de taină, acelaşi farmec odihnitor în amândouă tablourile : pictorul a spus şi aci ca şi acolo tot ce-a văzut, tot ce-a simţit el în momentele acelea — nimic mai mult la Barbizon, nimic mai puţin la Doftana.

Un „*impresionist*" atunci ? . . .

Da. Însă nu din aceia cari-şi *caută* impresia, nici din aceia cari-şi fac tot felul de socoteli cum s-o transmită altora. Diverse meşteşuguri, combinaţii ştiinţifice şi mijloace ingenioase de a împărtăşi lumii gândirea ta *emoţionată*, partea de foc a sufletului tău ? Aceasta-i artificialitate, nu artă. Şi impresioniştii cari cred că au nevoie de *confetti*, de mozaicul acelor picăţele multicolore pentru a ne spune că aşa percep ei vibraţia undelor de lumină vorbesc în pictură „esperanto", nu limba vie a inimii lor. Grigorescu îşi nota impresia în colori, ca pentru aducerea lui aminte. Un mijloc de a-şi retrăi o parte din clipele cari trec şi nu se mai întorc.

A simţit într-o dimineaţă de vară suflarea mării, puternică, prospătă şi răcoritoare, mângâierea ei sănătoasă, misterul ei tulburător, măreţia acelei vaste întinderi de apă şi de lumină, le-a simţit adânc, zguduitor din cale-afară, mai zguduitor decât oricând ? Inima lui i-a poruncit să *însemne* simţirea aceasta pe pânză. I-a dictat, şi el a scris. Cât i-a spus ea, atât a scris. Nici un cuvânt mai mult, nici o silabă mai puţin. Şi cum nu te gândeşti la adusătura condeiului, la legătura şi la forma literelor când scrii, tot aşa nu se gândea pictorul la prepararea albastrului pe paletă sau la felul de a pune pensula pe pânză.

În palatul unui mare om de stat e un tablou mic de Grigorescu — o căsuţă de ţară, un biet bordei sărăcăcios. Sub straşina de stuf, în peretele de nuiele muruite, ce se văd, pe unde-a căzut lutul, ca nişte coaste de om bol-

nav, clipește o ferestruie de o tristețe sfâșietoare ; ușa-i deschisă — lumina însă parcă nu vrea să intre. E o zi uscată de vară ; în bătătură nu se vede nici vită, nici pasere, nici câine. Gardul e dărăpănat. O femeie c-un copil în brațe stă la drum și privește-n gol. Ea înfățișează acolo un popor, vei zice tu. Și bordeiul, a, bordeiul acela smerit, în casa unui prim-ministru, e un suspin al țării — un păs, o jalbă . . . Nimic din toate acestea n-a trecut prin mintea lui Grigorescu. Crede tu, privitorule, ce vrei. Opera lui a răsărit cum răsar toate lucrurile vii ale naturii : în virtutea acelorași legi și cu aceeași lipsă de preocupare de ce impresie va face, de ce soartă va avea pe lume.

Courbet, *da*, a făcut literatură cu arta lui. Millet, de asemenea, și încă foarte puternică literatură a făcut în tablourile lui : aproape scârșnind își construia uneori țăranii acest mare sculptor cu pensule.

Grigorescu n-a căutat să dezlege probleme, nici să propovăduiască. La urma urmei, el n-a căutat nimic. Din mulțimea lui de impresii, din fecundele puteri ale vieții lui s-a lămurit de sine o parte mai curată, mai luminoasă, mai *poezie*. Aceasta, și numai aceasta a devenit pictură.

În *Făr' de grijă* e o fetiță de vro paisprezece ani, grațios culcată pe un cearșaf alb, în atmosfera moleșitoare a unei zile de vară. Visează, cu ochii deschiși. O panglicuță albastră îi încinge părul blond-auriu deasupra frunții — aceasta-i toată îmbrăcămintea ei. Stă așa nepăsătoare, fără să știe că-i frumoasă, fără să cugete că-i dezvălită. Fața ei vine în umbră. Lumina, bătând dinspre căpătâi, îi mângîie părul, brațele, trupul, de la umeri până la genunchi. Mâinile, ridicate deasupra sânului, se joacă drăgălaș c-o floare ; ochii, gândirile ei toate sunt la floare, ar putea în momentul acela să intre cineva — ea habar n-ar avea. Cu adevărat „făr de grijă''. Dar cât farmec în trupșorul acesta alb, de o adorabilă nevinovăție, cu ceva îngeresc în goliciunea-i sfânt neștiutoare ! Ș-o grație de linii, o frăgezime de colorit și de carnație cum rar, foarte rar au putut trece din natură în artă fără să-și piardă căldura, palpitarea vieței. De ce nu ne gândim la nimic pământesc privind formele acestea dezvălite, așa de frumoase și așa de *adevărate*? Pentru că nici pictorul nu s-a gândit la nimic. A privit-o cum ar fi privit o

floare. Așa a pictat-o, așa o vedem. Sufletul lui sfânt a *învălit-o*. Și candoarea aceasta divină e admirabil exprimată pe chipul fetiței, în privirea ei dusă, în surâsul ca prin vis al gurii, ce parcă vorbește cu floarea.

Extraordinar cum toate „chipurile" lui te fac să te gândești la sufletul ființelor cari i-au pozat. Ai totdeauna impresia că te afli înaintea unei ființe aievea. O simți *vie*. Îi simți pe pânză gândurile ei din clipele acelea. E o viață acolo, care privește, care spune ceva cu privirea ei, și cu cât ne uităm mai mult la gura aceea tăcută, la ochii aceia gânditori, cu atât ne simțim mai atrași, mai aproape de misterul unui suflet. Pictorul a luat numai ce i-a spus inima lui să ia. Un model nu-l interesează decât numai prin câtă armonie *susținută* și expresivă îi aduce. Restul nu-i adevărat, *nu există*. În unul dintre puținele lui portrete — un portret făcut la Paris pe la 1880 — e o fetică de vro șaptesprezece ani ce parcă s-a oprit din mers și-ntoarce fața spre noi, cu o ciudată expresie de necaz care se stăpânește, de mustrare care vrea să fie liniștită, de susceptibilitate mândră, care nu vrea să vorbească. Părul ei castaniu e pieptănat în sus, încolăcit pe cap și-ncins c-o panglică neagră ; pe fruntea largă, puțin boltită, pe ochii adânc serioși, aproape supărați, și-n jurul gurii fragede, ce parcă se ține să nu spuie o vorbă ce-i flutură pe buze, pale de umbră s-adună și se-mprăștie, ca un stol de gânduri nehotărâte. De la jumătatea gâtului în jos, câteva largi ștersături de pensulă muiată într-un albastru-pământiu, făcut din toate colorile închise ce se aflau pe paletă, îi schițează ușor boiul pân-aproape de talie. Atât. Pictorul a spus tot ce-a avut de spus. Și cum te urmărește expresia acestei figuri ce se desface albă, gravă, misterioasă din adâncul acela de întuneric ! Un întuneric înfierbântat, cu reflexe de foc ce nu știi de unde vin, umple mai totdeauna fondul portretelor lui Grigorescu. Poate că de aceea ne și privesc așa de straniu și de tulburător ochii portretelor lui.

Cu aceeași putere concentrează caracterul intim, partea de poezie a fiecărui lucru ce trece prin sufletul lui. Un borcan cu pensule devine operă de artă prin simplitatea cu care-i exprimat în formă văzută înțelesul adânc

al lucrului, ceea ce constituie logica existenţei lui, *viaţa* lui, valoarea lui tipică. Un peisaj de Grigorescu n-are nevoie să fie „animat pentru ca să ne facă să gândim. Nici măcar de obişnuitele-i podoabe n-are nevoie. Pământ şi cer — pământ negru, pustiu, neted, fără copac, fără fir de iarbă, fără urmă de pas omenesc pe el — şi, cu toate astea, cât pitoresc, cât suflet în deşertul acela, în tăcerea aceea, în aerul acela, greu parcă de-atâta singurătate ! Câtă adâncime privirii şi gândurilor noastre ! . . .

A rămas în atelierul pictorului *Un interior turcesc* — un tablou mare, de o întreită însemnătate în istoria artei noastre : întâi, pentru că acolo avem aproape întregul tezaur de lucruri orientale adunate de Grigorescu în timp de o jumătate de veac ; al doilea, pentru că, în felul cum sunt aşezate podoabele acelea, vorbeşte gustul ales şi simţul de armonie al artistului ; al treilea, pentru că în acest tablou, mai mult decât în oricare altul, pictorul a pus o desăvârşită factură de migală, pacienţă, fină, împinsă până la cele mai mici amănunte, şi, cu toate astea, caldă, vibrantă, dând un suflet special fiecărui lucru : covor, narghelea*, sandale, scrin şi mesiţe turceşti cu încrustaţii de sidef, stofe, arme şi vase de metal, şi în acelaşi timp, legându-le pe toate într-un suflet general, făcând ca o singură fiinţă, întreagă, organică, armonioasă din tot acest bazar de vechituri disperecheate.

Dacă n-ai şti ce om serios şi sincer a fost Grigorescu în toate ale lui, ai fi ispitit, în faţa unei asemenea virtuozităţi de factură, să crezi că el a vrut, cu aceasta, să răspundă cârtirilor profane cari găseau veşnic un mare păcat artistului în faptul că nu pot număra frunzele din arborii peisajelor lui.

N-a răstălmăcit ; nici n-a poetizat, cum cred unii. Un mare limpezitor al frumosului, un nobil artist, care-a ştiut să aleagă poezia vieţii — puţina, sfânta poezie, aşa de împrăştiată, amestecată cu foarte multă şi urâtă proză, şi, lămurind-o, să ne-o înfăţişeze prin cele mai simple şi mai cinstite mijloace, aşa cum a văzut-o, aşa cum a simţit-o el, iată ce-a fost Grigorescu.

---

* *Narghilea* — lulea orientală, prevăzută cu o ţeavă lungă şi flexibilă, al cărei capăt de jos este fixat într-un vas cu apă parfumată, prin care trece fumul înainte de a fi inspirat.

XXII. ÎN AMURG

„O viaţă e o profesie de credinţă cu propagandă tăcută, irezistibilă şi fecundă".

MARIUS VACHON

. . „Iar dacă vrei să cunoşti România în tot ce are ea mai pitoresc şi mai specific al ei, caută numaidecât să vezi o colecţie de tablouri de pictorul Grigorescu." Sfatul acesta îl da un francez care nu cunoştea ţara unui compatriot care-şi aduna deslușiri pentru o călătorie de două săptămâni prin meleagurile noastre. Nici nu se putea da un sfat mai bun unui turist grăbit să vadă, să afle cât mai mult în cât mai puţin timp. Nu ştiu dacă mai e pe lume vro ţară al cărei pitoresc să se oglindească aşa de limpede şi de puternic în opera unui artist, ceea ce pot spune e că Grigorescu, înfăţişând cum a înfăţişat, pe pânzele lui, podoabele şi sufletul patriei noastre, a făcut, cu aceasta, neamului nostru unul din acele preţioase daruri cari iau loc între puterile active ale unei naţiuni. O putere vie, pururea fecundă, din ce în ce mai fecundă.

O mare iubire care-a creat viaţă. Aceasta şi este funcţiunea iubirii pe lume.

Şi cum să nu fie vii toate lucrurile omului acestuia ! Nimic n-a tulburat opera lui. Nici reguli învăţate, nici căutări de efecte, nici grija succesului, nici sete de glorie, nimic. N-a fost, şi niciodată nu s-a simţit altceva decât un smerit confident al naturii. Un suflet curat şi bun, uimit în faţa frumuseţilor acestei lumi, plin de recunoştinţă că i s-a îngăduit şi lui să le vadă, bucurându-se ca un copil de strălucirile de-afară şi descărcându-şi prisosul fericirii lui în pictură, cum cântă privighetoarea sub farmecul unei dimineţi de primăvară.

Închid ochii şi-l văd. Îl văd în ceasul acesta într-un peisaj măreţ, în pustietăţile Carpaţilor, la Cheia tătarului. Scund, puţintel la trup, ca şi la vorbă, sprinten la mişcări, o faţă rotundă, deschisă, senin gânditoare, luminată dinlăuntru, fruntea largă, ochii negri, adânc străbătători — toată flacăra vieţii lui era acolo — nasul drept, mustaţa

albă, retezată deasupra gurii mici, fine, inteligente — o figură frumoasă de bătrân energic, exprimând bunătate și hotărâre. Un om sincer, și foarte serios, ascunzând o nobilă fire ostășească sub o gingășie de copil. Îl văd oprindu-se deodată din mers ; înaintea lui, un mesteacăn tânăr se înalță zvelt, luminos, desfăcându-și în sus rămurișul subțire, cu frunzulița rară și delicată, ce tremură-n aer ca o ploaie de bănuți.

„Drăguțu de el!..."

În cuvintele acestea, rostite c-un glas ce parcă vine din adâncuri depărtate, în mângâierea asta părintească, adusă unui copăcel, e întreg sufletul lui Grigorescu.

Se uită, îl fixează c-o privire din ce în ce mai atentă, deodată o lumină de fulger i se aprinde-n ochi, toată figura i se înviorează, o taină mare, ceva dumnezeiesc parcă se pregătește în el, în aer — e tresărirea operei care cere întruparea vieții.

Așa îl văd pe Grigorescu, în templul naturii, *oficiind*. Foarte rar mi-l înfățișez în atelier, stând pe scaun, picior peste picior, cu mâinele-amândouă pe genunchi, vorbind încet, potolit, cu fraze simple, calde, expresive, ca și tablourile lui.

Bătrânețea s-apropie de el cu respect. Un amurg frumos, ce împrăștie o lumină albă pe capul și pe paleta lui, lăsându-i toată frăgezimea de sentiment, toată limpezimea de gândire și toată vioiciunea de mișcări.

Lumina aceasta de iulie a pânzelor lui din urmă se vădește mai cu deosebire de la expoziția din 1900. De aici încolo peisajele lui sunt din ce în ce mai decorative. Factura din ce în ce mai largă, mai ușoară, mai aeriană, Vremea pare că-l înalță : îl apropie tot mai mult de soare, izvorul vieții.

Pentru noi, românii, și mai ales pentru cei cari am crescut la țară ș-am hoinărit veri întregi pe mândrele ținuturi ale acestei lumini, tablourile lui Grigorescu sunt evocări puternice din propria noastră viață, — pagini duioase, atingătoare până la lacrimi, din povestea copilăriei noastre. Ochii copilăriei ! .. Unde mai vezi albastrul cerului de atunci și lanurile verzi legănându-se-n valuri sub mângâierea vântului, și umbrele norilor lunecând pe dealuri, și turmele presărate pe limpezișul plaiurilor, și pădurile pline de basme și de visuri, și toată

lumea aceea proaspătă, misterioasă și stralucitoare pe care-o sorbeau cu nesaț ochii copilăriei tale! Unde mai sunt ochii aceia! ... Anii trec, și tu te-ntuneci. Toate, se-ntunecă și se ofilesc sub simțurile tale ostenite, uzate. Numai artiștii mari, artiștii *adevărați* au darul de a rămânea pururea tineri și de a vedea lumea, lucrurile, priveliștile naturii cu aceeași freschețe de impresii. Pentru ei vremea pare că stă pe loc. Inima lor curată tresare de noutatea fiecărei raze. Pururea uimiți în fața creațiunii pururea nouă.

Era o zi fără cer, umedă și posomorâtă, de pe la sfârșitul lui decembrie, când s-a deschis expoziția din 1900, o zi de acelea apăsătoare, care te-ntristează și te împiedecă de a gândi. Când am intrat în sala „Grigorescu", am avut impresia că mă aflu într-o livadă, într-o imensă livadă, în toiul unei zile de vară; ș-am rămas țintuit lângă ușă, cu ochii duși, pierduți în adâncimea tabloului de pe peretele din față — *Înspre bîlci*. Am stat așa mult, privind înaintea mea, aiurit — ca sub puterea unei vrăji. Ceea ce vedeam nu mai era o pânză întinsă-n ramă! Era o mare fereastră deschisă, prin care-mi scăpa vederea-n larg, afară, departe, într-o câmpie vastă, ușor ondulată, scăldată toată-n lumină, în lumina aceea limpede, proaspătă, pe care-o aveam în ochi când eram copil și pe care n-o mai văzusem de atunci decât în unele visuri frumoase. Și era cald acolo, și bine, cât toate păreau că plutesc în aer. Un lung șir de care veneau alene din fundul zării. Un călăreț, la stânga, ținea marginea drumului. Mai de lături, în urmă, o cârciumă la poalele unei coline, și lume multă-n bătătură, năvală, ca-n zi de sărbătoare. Și iată că toată zarva aceea clocotitoare se mișcă spre noi. Carul din primul plan vine din ce în ce mai aproape, crește văzând cu ochii. Tot mai mare și mai deslușit se arată gospodarul ce stă-ntr-o rână pe carâmb*, cu ochii duși în dunga drumului, cu pălăria mare dată pe ceafă și cu ilicul desfăcut la piept ... o, e așa de cald! În stânga lui stau jos, cuminte, două fetițe mai răsărite; în fund, nevasta, cu cel mai mic copil, prâslea casei. Și boii de-abia pășesc lăsați în voia

---

* *Carâmb* — parte a carului.

lor — iată-i aproape de tot, își întind spre noi boturile umede, nările aburesc, ochii lor mari și blânzi clipesc de zăduf. E soarele amiază. În aer e liniște, ș-o dulce îmbiere la odihnă. Carele din urmă, drumeții ce merg pe de lături, rumeneala pământului, verdele prăfuit al colinelor din fund, toate se străvăd ca printr-o pulbere de argint în lumina acestei senine zile de vară.

Expoziția întreagă s-ar putea numi *Poezia unei zile de vară*. Și *Ciobănașul culcat pe brânci* în marginea pădurii, și *Dimineața pe drumul mare*, cu acel șir de chervane cu largi coviltire de țol, și *Căratul fânului*, ca și *Scoborâtul oilor*, ca și *Femeia torcând pe câmp* înfățișează priveliști de-ale țării noastre, sub arșița soarelui de iulie.

„Mai multă lumină"! Se pare că, în fața eternității, aceasta-i lozinca tuturor marilor poeți. Amurgul lui Grigorescu are ceva din strălucirea unei dimineți frumoase. Ce fragede și vesele sunt pânzele lui de la o vreme încoace! Poate mai puțin adânci, dar din ce în ce mai largi. Aer, aer și spațiu!... Iată ce strigă tot mai zorit, cu cele din urmă tablouri, acest pictor al aerului și al depărtărilor.

Una din marile griji ale vieții lui pământești a fost să-și aibă la bătrânețe, când nu va mai putea munci, un adăpost al lui. Să nu fie *povară* nimănui. Aceasta l-a și făcut să-nceapă a pune câte ceva deoparte. Ce târziu și-a putut îngrădi *liniștea aceasta*, care pentru firea lui discretă și mândră era de o neînchipuită însemnătate! Dar, în sfârșit, și-a cucerit-o.

Acum lucra și mai grăbit, din ce în ce mai grăbit. Și mereu ofta. Cine știe ce drame tăcute se petrec în adâncul acestor suflete de foc... Fiecare pas te scoate tot mai în larg. Un gând *rostit* desfundă un izvor nou de gânduri cari

„*Toate cer intrare-n lume,*
Cer veșmintele vorbirii"...

Și ceasurile trec, și-n jurul tău se face seară. Și sunt atâtea de văzut, ah, atâtea de limpezit, și, iată, începi să nu mai vezi tocmai când începeai să înțelegi!

De aci poate graba acestui „drumeț întârziat", care mereu se uita cu grijă la câtă cale e *înaintea lui*.

Izbânda îl ajunge din urmă. În anul 1904 e ultima lui expoziție. În câteva zile se vând peste două sute de tablouri, nu-i mai rămân decât bucățile „reținute".

„*De-acum*, zice pictorul, ca de-o sarcină de care a scăpat, *închid prăvălia*".

Își construiește-o casă în marginea Câmpinei, la poalele Carpaților, în preajma peisajelor lui. Își așază acolo, cu drag, toate lucrurile lui, tot ce-a agonisit el în atâta viață de muncă și de căutare neadormită, și lucrează mereu, lucrează cu neastâmpărul și frenezia celor dintâi cuceriri. Un om fericit, s-ar zice. Ar trebui să fie. Căci a trăit frumos și liber, în religia artei lui, ș-a știut cum să-și întrebuințeze și vremea și puterile pe cari i le-a încredințat Dumnezeu. Dar poate fi cineva cu adevărat fericit când ia aminte la câte-s de făcut pe lume, la câte însuși cată să împlinească într-o viață așa de scurtă și de nesigură și vede că-l apucă noaptea cu lucrul de-abia început ?

E aproape de șaptezeci de ani. Și visează ca-n tinerețe. Un vis al lui, de mult : să-și facă un chervan* mare, un fel de casă pe roate, și să plece pentru multă vreme, cu doi prieteni buni, să străbată țara de la un capăt la altul, cu popasuri lungi, pe valea Oltului, pe malul Dunării, pân' la Galați, și de-acolo-n sus, pe lunca Siretului, până-n Bucovina, și-ndărăt, pe drumul munților . . . El să picteze, ei să scrie.

„La vară *negreșit* facem chervanul", spunea foarte hotărât celor doi prieteni în iarna anului 1907. Dar ce iarnă cumplită a fost aceea, și cum urlau de jalnic vânturile ei ! Apoi primăvara aceea, și mai cumplită, care-a însemnat cu foc și cu sânge leatul 1907 în istoria neamului nostru. Cât trebuie să fi suferit Grigorescu în zilele acelea de vifor și de groază**, și cum trebuie să fi răsunat vaietul țării în marea lui inimă duioasă !

Se simte bolnav, și mai ales foarte ostenit. Toată luna lui mai și-o petrece în stațiunea balneară de la

---

* *Chervan* — car mare de transport.

** Răscoalele agrare din martie 1907 (n.a.).

Govora. Întremarea vine-ncet. Artistul arde de nerăbdarea de a pleca. Doctorii îl povățuiesc să nu mai lucreze. E ca și cum i-ar spune să nu mai trăiască. Acum vede el ce scump lucru e sănătatea. Ah, și sunt atâtea de făcut! Chervanul! Drumul pe lunca Siretului! . . . Se va izbândi oare vreodată visul acesta al tinereții și al bătrâneții lui? Priveliști încântătoare, pe lângă cari-a trecut repede, pururea cu gândul întoarcerii, acum îl cheamă tot mai adânc, tot mai fierbinte, cu dulcea chemare a depărtării! Sufletul lui e plin de tablouri. Muncit de vedenii. Simte nevoia de a se destăinui. În largi trăsături de pensulă își spune grăbit cel din urmă dor celei din urmă pânze . . . Iată-i cum vin din adânc de zări, unii călări, alții în car și alții pe jos, cojanii de la câmp, în mers potolit, pe drumul plin de soare și de praf al zilelor noastre de vară. E valea Siretului, răsfrântă din tăria amintirilor lui, într-o lumină de apoteoză apar țăranii lui, și carele cu boi, și cârciuma de sub coastă, și cumpăna de la fântână, ușor proiectată pe albastrul cerului, și dealurile din fund — jumătate vis, jumătate realitate. Și-i cald, arde soarele-a ploaie . . .

În frigurile, în delirul acestei supreme evocări, nici n-a băgat de seamă cum viața lui, ca printr-o rană deschisă, curgea cu fiecare strop de lumină ce-i picura din suflet pe cea din urmă pânză. Un junghi, o rupere dureroasă din încheieturi, și deodată, ca o perdea i s-a lăsat pe ochi. Ce departe i s-a părut patul în ziua aceea! Asta a fost luni, la 16 iulie. Sâmbătă a vrut să se scoale, dar nu-l mai ajutau picioarele. Era cald, avea stenahorie, pe la două ceasuri din zi, după o lungă tăcere, a strigat din toată inima: „Sfârșește-l odată, Dumnezeule!" A fost cea din urmă vorbă. *Sufletul* a strigat-o, nerăbdător de a pleca. Și Dumnezeu l-a ascultat. Peste-un ceas totul era sfârșit.

Luni a fost îngroparea. Luni pe la toacă. A fost simplă, așa cum a cerut-o el, simplă, discretă, liniștită, ca și viața lui. El dormea frumos între flori, acoperit c-un văl alb, străveziu, în mijlocul atelierului. Avea o față senină, împăcată, pătrunsă parcă de taina lucrurilor eterne cari-l înconjurau.

În fund, prin largul ferestrei deschise, se vedeau munții suri. Era o lumină curată, un cer albastru, și

nori de aceia albi, ușori, puțin scămoșați, nori cum numai Dumnezeu și El au făcut. Și tot prin fereastra aceea venea, din ce în ce mai întețit, un vaiet, o tânguire adâncă, de jale care nu poate vorbi : câinele pictorului, prietenul vechi și credincios, tovarășul ciobanilor din atâtea tablouri, cerea să-și vadă stăpânul și se smucea din lanț, plângând rugător, cu glas aproape omenesc. Un bulgăraș de smirnă, fărâmat pe cărbuni, înalță din cățuie un firișor albastru de mireasmă . . .

. . . Și cum dormea așa frumos, în prohodirea unui singur preot, doi țărani, ca pe-un copil, l-au luat binișor pe mâini și l-au culcat într-un sicriu de brad. De undeva, dintr-un colț al atelierului, a izbucnit un plâns în hohot sfâșietor. Apoi s-a potolit. Lumea s-a dat la o parte, să facă loc celui ce pleca astfel dintre lucrișoarele lui scumpe, din atelierul în care cea din urmă pânză — așa de simbolic neisprăvită — mirosea încă a ulei.

Pe crengi de stejar l-au așezat într-un car cu patru boi. Flori de câmp, de cele cari i-au fost lui mai dragi, flori sfinte i s-au presărat pe față și pe piept, pe ochii lui, pe divinii lui ochi, închiși pentru totdeauna, pe mâinile lui, pe divinele lui mâini, încremenite pentru totdeauna.

DIN PERIODICE

VISUL D-LUI I. BRĂTIANU

Iubite domnule redactor,

Iartă-mă că n-am mai dat nimic „la gazetă". Crede-mă, sunt vremuri în cari mi-e cu neputinţă să scriu ceva. Aceasta mă ţine luni întregi câteodată.

Mi s-au povestit câteva visuri, cari, pe căldurile din vara asta, au tulburat somnul câtorva *oameni mari* de la noi. Dumneata ştii ce mare însemnătate are în istorie tot ce se întâmplă în viaţa acestor oameni.

Îţi comunic, pentru început, visul d-lui I. Brătianu.

Vor urma şi celelalte, dar până prin septembre să nu-mi ceri o colaborare regulată, căci până atunci sunt cu domiciliul necunoscut.

Cu toată stima,

MIRMIDON

Un vis foarte straniu a avut la Govora marele nostru cancelar :

Era o sală largă, cu păreţii de piatră, sinistră şi umedă ca o peşteră. Prin colţuri, în sfeşnice mari de cremene, sfârâiau arzând făclii negre de smoală. Pe sus zburau lilieci, plesnindu-şi aripele de tavan. Iară el sta pe un tron înalt de brad. Trupu-i era gol ; numai pe cap purta o coroană de papură, şi în mână, un schep-

tru de lozii împletite. În jurul lui, pe jos, mişuiau nenumărate şi felurite jigănii, cari-l priveau cu smerenie şi-l cinsteau ca pe un împărat ce era. Căci el se simţea în ceasul acela împărat şi, lucru curios, sub chipurile acelea slute de jigănii, el recunoştea pe toţi supuşii lui din lumea cea aievea; aşa, vedea o broască-ţestoasă întinzându-şi spre el oscilătoru-i cap de şarpe, şi bine ştia că sub ţeasta aceea se adăposteşte fiinţa supusului său Mitiţă Sturza; într-o omidă mare, cât coada unui cotoi, se târa, încovrigându-se, amicul Carada; într-un fluture cu abdomenul lunguieţ şi vărgat fâlfâia domol din aripi cuviosul mucenic Nacu; într-un guzgan lins şi mustăcios se înfăţişa graţiosul şi dezinteresatul Radu Mihai; lipăind, sărea o broască vânătă, zbârcită, umedă şi repulsivă, în chipul căreia se înfăţişa simpatica persoană a d-lui Stătescu ... şi aşa mai departe.

Fiecare furase câte-un chip de lighioană, mare sau mică: patriotul Dimancea păcălise o coropişniţă, inflexibilul Leca — un bondar, neprihănitul şi neadormitul Moruzi — o cârtiţă (sobol), Buli-başa Fundescu — un grier, mântuitorul de vieţi Râmniceanu — o lipitoare [...]. În sfârşit, nimeni nu lipsea nici chiar nepreţuita figură a prichindelului Djuvara, exhibată printr-un vierme intestinal, desfăşurându-şi cu mult succes printre celelalte gângănii ifosonul său de *limbric naţional*.

Dar, lucru minunat — aşa cum numai prin visurile eroilor din tragedii se întâmplă — împăratul de la Govora şopti în gând un nume: *Kiriţopulo*, şi deodată, din puzderia de jigănii, se răzleţi o râmă; ea se târî încetişor spre treptele tronului şi, cu cât se apropia de împărat, cu atât creştea mai mare: când îşi atinse capul de picioarele lui, se făcu şopârlă, cum îi trecu de glezne, se făcu şarpe şi prinse a se lungi mereu, îi înfăşură pulpele, ca în strânsurele unei curele reci, i se încolăci în trei cercuri peste pântecele gol şi-şi ascunse capul binişor la subţioara caldă a milostivului stăpân. El îşi rosti astfel în gând numele tuturor supuşilor, şi toate lighioanele se năpustiră asupră-i, crescând din ce în ce mai mari, şi părea că şi el creşte, tot mai înalt ... dar deodată se auzi un trosnet, şi tronul se surpă sub el, ca o şandrama putredă... Şi cădea, cădea mereu, în-

tr-un întuneric și într-un gol care nu mai avea sfârșit, și pe când se scufunda așa, cu toată oștirea lui, un glas cunoscut îi răsuna în urechi : „*Verfluchter!* ... *Was ist das?!*" * ...

Atunci tresări și se deșteptă. Cu ochii holbați se uită sperios în juru-i. Se lumina de ziuă. Se sculă să se îmbrace. Tâmplele-i erau asudate și în trup simțea o oboseală și o greutate ca după un drum lung și plin de zdruncinare.

La dejun își povesti visul. Kir Năstase, care în multe rânduri tâlmăcise atâtea visuri de bine norocosului său stăpân, de astă dată, cu un aer de liniște prea bine izbutit, mai tăvăli în untdelemn un ardei gras, îl înghiți frumos și zise-a nepăsare :

— Fleacuri ... te-ai culcat cu stomahu încărcat ...

VISUL REGELUI

Prânzise bine, asistase la spectacol și acum fericitul rege, scufundat în patu-i moale, cu ochii închiși, în așteptarea somnului, își lăsa molatecile gânduri să lunece îndărăt, către acele vremuri de strâmtoare în cari se muncea mult și se căpăta fiorini puțini și cari acum pare c-ar face parte dintr-o altă existență, atât sunt de depărtate ... „Ce vânt norocos, cugeta el, m-a aruncat în această blagoslovită țară, și ce mari și de necrezut sunt minunile ursitei când vrea ea să te procopsească așa, pe negândite" ! Cu aceste reflecții, milostivul nostru rege adormi.

De multe ori lucrurile la cari te-ai gândit de cu seară îți revin în vis sub o formă mai clară și ți se desfășură într-un fel de peripeții de basme, ca și cum toate s-ar petrece sub farmecul unui descântec. Sunt visuri în cari ți se pare c-ai trăit un veac de om și cari te poartă în câteva minute prin atâtea locuri și evenimente, încât, când te deștepți din ele, simți în tine o obo-

---

* Blestematule !... Ce-i asta ?!... (Germ.).

seală fizică ș-o amețeală, ca și cum ... dar să lăsăm aceasta și să venim mai degrabă la visul regelui :

Se făcea într-o sală de cazarmă. Trist, cu coatele pe masă, își strângea în palme capul greu de oboseală și de gânduri amărâte. Cum sta așa, o mână îl atinse pe umăr, își întoarse capul și văzu un chip frumos, cu ochii ca doi luceferi și c-un zâmbet infernal de atrăgător.

— Vino cu mine ...

— Unde? bâlbâi el înlemnit.

— Ce-ți pasă? Vino cu mine. Eu sunt norocul tău.

Și glasul acesta îi fărmecă auzul, ca un cântec dulce și ademenitor. Își luă chipiul și ieși. Afară era o lună frumoasă ș-o tăcere sfântă, care-l înfiora. Străbătu orașul — văi și dealuri se precipitau îndărătul lor. Era un mers fulgerător de iute în liniștea nopței. Se simțea ușor ca o umbră. „Curios lucru, își zicea el în gînd, n-am aripi, nu zbor, ci, cu toate astea, merg așa de repede, fără să ating pământul cu picioarele ...”

Dasupra luna se ștergea încetul cu încetul. Stelele prinseră a se stinge. Ei mergeau mereu. În fața lor, de după creasta unui munte, încetișor răsărea soarele și brazii se îmbrăcau într-o pară roșietică. Norocul întinse mâna înainte ...

— De acolo se pornesc bogatele câmpii hărăzite ție.

Și într-o clipă fură în creștetul muntelui.

Acolo se opriră puțin. Câmpiile pline de bucate curgeau devale, lucind în bătaia soarelui ca niște valuri de aur topit. Din deal în deal se ridicau străjile uriașe, nemăsurații codri, adăpostul fiarelor și cuibul haiducilor.

— De aicea și până în malul celei mai late ape, cât cuprinzi cu ochii și cât nu poți coprinde cu ochii, toată țara aceasta frumoasă, cu hotare depărtate în lung și-n curmeziș, cu bogății fără măsură și cu viteji fără frică de moarte, toată este a ta, și domn te vei chema peste aceste ținuturi.

Tânărul *domn* se înfioră de atâta fericire. El vra să zică ceva, dar norocul îi înțelese gândul și patima și-i făcu semn să-l urmeze. Într-o clipă se pomeni în fața unui palat enorm. Străbătură o sală lungă, tăiată-n

marmură, și se opriră-n fața unei uși mari de fier, deasupra căreia era scris: „*Geld, Geld, Geld*" *.

Ușa se deschise scârțâind a greu pe țâțâni, și când văzu el în mijlocul odăii largi mormanul colosal al banilor de aur, se azvârli c-o lăcomie sălbatică asupră-i și, culcat pe piept, își îngropă fața și brațele pân-în subțiori în acele bucăți de metal așa de strălucitoare, așa de lunecoase și așa pline de răcoare și de farmec. Așa, scăldându-se, rămase multă vreme, ș-un fior de o rară voluptate părea că-i străbate cald prin tot trupul și-l adoarme.

Deasupra se auzea huruituri de roți, ca într-o moară, și pe jgheaburi largi mereu curgea de sus bani de aur. Norocul îl dusă și-i arătă minunata alcătuire și rânduială a lucrurilor. Era o adevărată moară. Norocul îi spuse că într-o zi i se vor mai adăogi încă douăsprezece roți mari la moară, și-i deslușí cum are să toarne-n coș păduri, oștire, popor, și toate acestea, măcinate, au să se prefacă-n aur.

El zise: „*Gut... sehr gut!*"** și iarăși se azvârli pe grămada de bani. Era așa de fericit!...

Dar deodată moara se opri. Norocul se făcuse nevăzut. Un tumult de glasuri întărâtate venea de-afară, din ce în ce mai violent. Palatul se clătina din temelie. Geamurile dârdâiau ca de cutremur, și mormanul, risipindu-se ca ceva viu, luneca de sub el, până ce-l lăsă cu pieptul și cu brațele pe scânduri...

Deodată zbucni o bubuitură groaznică, și pereții parcă se porniră să cadă peste el...

Zguduit de spaimă, se deșteptă. Stete amețit câteva minute. Apoi se sculă și începu să se plimbe prin odaie. Nu se făcuse încă ziuă. Afară ploua cu găleata. Din când în când un fulger se zvârcolea în întuneric și câte-un tunet huruia prelung și violent...

— Afurisit vis, rosti el pe gânduri, și-și șterse fruntea fierbinte și asudată.

A doua zi popa Parlati primea o băncuță ștearsă din partea regelui, cu însărcinarea de a se ruga mai cu foc și mai cu evlavie pentru liniștea și siguranța majestății-sale.

---

* Bani, bani, bani (germ.).
** Bine... foarte bine (germ.).

GURA PĂCĂTOSULUI ADEVĂR GRĂIEȘTE

S-a atentat la nepreţuita viaţă a marelui etc., etc....

Ce frumos prilej pentru funcţionari de a-şi arăta stilul şi pentru *Voinţa naţională* de a-şi umplea coloanele !

E o adevărată comoară colecţia telegramelor ce curg cu duiumul, din toate părţile, la adresa fericitului ministru. Fel de fel de neghiobii, cari s-ar putea rezuma — afară de vreo două-trei — în această obsequioasă* formulă : „Ne pare bine c-ai scăpat, domnule Brătiene, pentru că, de ... dumneata ne-ai pus în pâne, şi de viaţa d-tale stă legată procopseala noastră".

Dar telegrama cea mai nostimă şi mai importantă prin adâncul ei cuprins este următoarea :

„Focşani"

D-LUI BRĂTIANU, PRIM-MINISTRU

Înfierând cu pecetea nelegiuitei încercarea de sinucidere în contra d-voastră... *etc.* ..." *Voința Națională* de ieri, pag. 3, coloana 2.

Sunt iscăliţi vro sută de cetăţeni. Cu neputinţă ca aceşti oameni să fie toţi în aşa hal de ignoranţă încât nici unul dintre ei să nu-şi fi dat socoteală de însemnarea cuvântului „*sinucidere*".

Nu le vom face necinstea de a-i crede atât de agramaţi. Atunci, ce înţeles poate să aibă telegrama de mai sus ?

Iată singura tălmăcire, singurul sens ce iese, fără să-l tragem de păr, din termenii acestei telegrame :

Cetăţenii respectivi, desigur, trăiesc aici în ţară, şi văd şi ei cine trage sforele şi cum joacă fantoşele**. Deci, printr-o instinctivă pricepere a lucrurilor şi printr-o involuntară pornire spre adevăr, au ajuns să dea simţimântului lor de recunoştinţă şi iubire pentru d-nul

---

* *Obsequios* — excesiv de respectuos, plin de umilinţă.

** *Fantoşă* — marionetă.

Brătianu o formă caracteristică, care, scoasă din constrânsa concizie a telegramei, în toată claritatea s-ar dezvolta astfel:

Ne pare bine, prețiosul și milostivul nostru stăpân, că atentatul, pe care singur l-ai urzit în contra propriei d-tale vieți, n-a fost decât ceea ce trebuia să fie, o scamatorie politică, o farsă de clovn, vrednică de aplauzele noastre.

O recrudescență de popularitate. Iată toată ținta și tot misterul acestei „*încercări de sinucidere*"!

Sărman popor, cât timp își va mai bate joc această trupă de saltimbanci de buna ta credință și de blajina, legendara și dumnezeiasca ta răbdare!

SCRISOARE CĂTRE CITITORI (I)

Duminică, 12 octombrie 1886

Iubiți cititori,

Încep de azi o corespondență cu d-voastră. În fiecare duminecă veți avea în foița acestui ziar o scrisoare de la mine. Vă previu că n-am să fac spirit.

În cursul unei săptămâni câte nu ne trec pe sub ochi, câte nu ne trec prin minte, chemate și nechemate? În literatură, în politică, în întreaga manifestare a vieței noastre de toate zilele, găsim întotdeauna lucruri interesante de observat și de spus. Numai să nu ne impunem nenorocita sarcină de a face fraze frumoase, cu vreme și fără vreme.

Voi căuta să vă spui lucrurile omenește, ca la niște prieteni buni, cu cari mă cunosc de mult și cari n-au nevoie să afle de ce *forță retorică* sunt. Sunt o mulțime de tineri pe cari retorica și frazomania nu-i lasă să cugete-n tihnă.

Eu cred că toți oamenii ar scri bine dacă n-ar fi împiedecați de năzuința de a scri mai frumos decât le e dat. În privința aceasta vom avea adesea prilej să vorbim mai pe larg. *Autorlâcul* la noi e o boală răspândită. Pofta de nemurire, mâncărimea de condei e o

patimă care scoate pe mulţi din minţi. Puţini trebuie să fie oamenii cu ştiinţă de carte cari nu sufăr de această nenorocită râie. Asupra acestui belşug de scrieri, vă mărturisesc, am cugetat adesea, şi mi-am dat osteneala să scriu din când în când câte-o încercare de critică pe ici pe colea.

Aveam şi eu iluziile mele într-o vreme. Toate s-or putea stârpi, nimic însă nu va izbuti să puie hotar prostiilor omeneşti. Nenorocirea e că în toată această puzderie de scriitori nu găseşti două, trei talente cari să te răsplătească de neroziile pe cari le înduri. Aşa e, şi nici că s-ar putea să fie altfel.

Ce credeţi d-voastră, că într-o atmosferă ca a noastră s-ar putea dezvolta şi ar putea trăi un talent adevărat?

O, Doamne! Dar într-o societate în care trândăvia leneşe, linguşitoare şi vicleană este mai bine plătită decât munca cea mai cinstită şi mai inteligentă, într-o ţară în care un ignorant palavragiu de uliţă se târâşte pe brânci, ş-ajunge într-o bună dimineaţă să dispuie de soarta unui popor întreg, într-un timp în care un neruşinat spion al poliţiei se găseşte în mai bune condiţii de existenţă decât un profesor de universitate . . . într-o astfel de ţară şi pe aşa vremuri, desigur, un Eminescu nu poate trăi.

Arta izvorăşte şi respiră din *aerul* epocii în care se naşte. Artistul este rezultatul, sau, mai bine zis, sinteza spiritului general al societăţii în care trăieşte. Şi un geniu nu vine decât atunci când e chemat. Nu iese din fabrică decât marfă de aceea care poate avea căutare. De alde Toboc şi de alde Ulmeanu se trag pe fiecare zi în mii de exemplare, pentru că asta e marfa care în ziua de azi e în mare căutare. Fiţi pe pace, natura nu dă faliment . . . Ştie ea ce face.

Vom avea jurnalişti ca Scupievski, cari să ne înveţe cum să ne iubim ţara, veneticii, cari să se îngraşe din munca noastră şi să ne insulte în casa noastră; vom avea politiciani ca Dimancea şi ca Robescu, cari să ne facă legi şi să ne fericească ţara; vom avea literaţi ca Fundescu şi ca Macedonski, cari să ne înfrumuseţeze limba şi să ne lumineze întru ale artei . . . O,

vom avea, vom avea jucători pe frânghie, saltimbanci de bâlci și flașnetari de uliță cât veți pofti, căci pe așa fel de vreme altă marfă nu se trece.

Dacă lauzi cinstea tuturor tâlharilor, dacă ridici în slăvi talentele tuturor imbecililor, dacă te-nchini la înțelepciunea tuturor smintiților și la distincția tuturor oamenilor de rînd, ești Veniaminul prețios al timpului, mîna celui puternic se va pleca să te culeagă ca pe un juvaer din noroiul în care te tăvălești, și toate fericirile, câte le visai și câte nu le visai, ți se aștern înainte.

Îndrăznește să spui un adevăr care să usture puțin pe năzuroșii noștri despoți, ș-a doua zi, în mijlocul uliții, în vederea lumii întregi, oastea cneazului Moruzi, păzitorii liniștei publice, se vor năpusti turbați să-ți spargă capul.

Ce credeți, iubiți cititori, că generația care se ridică nu se va resimți de toate acestea și nu va trebui să se mlădie după calapoadele vieții aceștia? Înțelegeți bine cât farmec poate să aibă asupra tinerilor cari deschid ochii în lume această frumoasă perspectivă de a linguși pe cei puternici, de a fi slugarnici și târâtori, pentru a trăi bine ș-a câștiga cât se poate mai mult, muncind cât se poate mai puțin!

Acei cari mă cunosc pot ști că am făcut și eu versuri într-o vreme, și — dați-mi voie să nu fiu modest când e vorba de versurile mele — în ciuda celor cari nu mă pot suferi, am izbutit să le fac bunișoare.

Ia închipuiți-vă d-voastră că, în loc să-mi cânt simțirea și durerile mele, m-aș fi îndeletnicit să cânt slava d-lui Brătianu, dezinteresarea și *dărnicia* regelui Carol, să fac o epopee din „*vitejiile* (?) *Marelui Căpitan de la Plevna*", să invent și să descriu mila și binefacerile palatului: văduvele ajutate, copiii crescuți, săracii bucurați din banul măriei-sale ... Ce socotiți, că n-aș avea și eu, în țara mea, vro patru-cinci *slujbe fără ocupații* și bine plătite? Bez * câteva cruci atârnate de gât și titlul de *poet al curții*, care te face să ai de zece ori mai mult talent decât ți-a dat Dumnezeu!... N-am nimic din toate aceste *favoruri*. Nu mă plâng. Și m-a ferit Dumnezeu să râvnesc la așa ceva.

---

* *Bez* — afară de, lăsând la o parte.

Mă bucur de cea mai înaltă favoare pe care o poate avea un om cinstit în țara lui — aceea de a privi de sus și de a-mi putea mărturisi, fără să roșesc, desprețul și scârba ce o am pentru toți parveniții, pentru toate lichelile și pentru toți idioții cari se cred grozavi și au aerul de a-și face un merit din faptul că știu să se târască !

Am ținut să vă spui acestea în prima mea scrisoare, pentru ca să știți cam în ce chip m-am obicinuit să privesc lucrurile și să-mi iertați tonul cam necăjit ce-aș putea avea, din când în când, în viitoarele noastre corespondențe.

Aceia dintre d-voastră cari ar voi să-mi scrie, să fie siguri că le voi răspunde, și mă voi sili să-i servesc cu toată dragostea și bunăvoința unui bun prieten.

SCRISOARE CĂTRE CITITORI (II)

Duminică, 19 octombre 1886

Iubiți cititori,

Și mai întâi dați-mi voie să mă țiu de vorbă față cu acei cari mi-au scris.

Domnului Faust din Iași îi mulțumesc pentru măgulitoarea scrisoare ce îmi trimite. În ce privește afacerea *cuvintelor străine* pe cari le întrebuințăm uneori, să-mi dea voie domnul Faust să fiu ceva mai îngăduitor decât d-sa. Toate cuvintele sunt bune când le pui la locul lor și când te-nțeleg aceia pentru cari scrii. Eu nu-ntreb niciodată vorbele : *de unde-vin*? Dar le întreb întotdeauna : *ce caută*? Introducă-se vorbe străine, bineînțeles cu rostul lor . . . Aceasta nu e deloc o nenorocire. Literatura noastră pătimește de *lipsa ideilor* nu de *prisosul cuvintelor*. De va fi trebuință, vom discuta altă dată mai cu de-amănuntul. Trec la a doua scrisoare.

Pe domnul Radu de la Sadagura îl rog să mă ierte că nu-i pot împlini dorința de a-i publica *in extenso** scrisoarea ce-mi adresează. În privința tinerimei care se ridică, eu cred că se înșală grozav pesimistul meu corespondent când zice:

„*Recunosc că tinerimea noastră este coruptă, leneșă, trândavă, dar a cui e vina? A ei, sau a altora? Voi reaminti că merele bune în mijlocul celor putrede se strică. Astfel fiind, vina e a societății în mijlocul căreia* ..." etc. Să facă bunătate *merele noastre* să nu se strice numai așa ... pentru hatârul unui proverb vechi.

Unde-am merge cu socoteala dacă lucrurile ar sta într-adevăr așa cum i se par d-lui Radu? E adevărat că sunt multe *mere putrede*, dar aceasta nu însamnă că trebuie să pierdem toată nădejdea ce se cuvine s-o avem în recolta viitoare. Să nu ne uităm la câteva elemente nenorocite ... În pomii cei mai îngrijiți vei vedea, unde și unde, în podoaba care-i îndoaie crăngile, câte-o roadă stricată și prăpădită fără vreme. Asta nu-i un cuvânt ca să iei toporu-n mînă.

Nu derbedeii de pe uliți, nu figurele palide și afumate de prin cafenele alcătuiesc promoția pe care-o așteptăm, cu atâta dragoste, la lucru. Băieții potoliți, cari-și văd de școală, uvrierii modești și obscuri încă, a căror inimă și apucături n-au avut când, n-au avut cum să se strice, recruții entuziaști, cari-și păstrează întregi și neîntinațe frumoasele ambiții și sfintele visuri ale vârstei lor, aceasta e tinerimea care se ridică după noi, aceasta e cohorta viguroasă a campaniei de mâni, aceștia sunt muncitorii harnici, curagioși și cinstiți pe cari ne întemeiem cele mai frumoase speranțe ale noastre.

Relele de cari suferim astăzi sunt trecătoare. Energia acestui neam doarme. Datoria noastră e să-i pregătim deșteptarea. La muncă, tineri, și dovediți că e o calomnie tot răul ce se spune pe socoteala voastră.

Acum, iubiți cititori, sunt al d-voastră. În cursul acestei săptămâni mi-au căzut în mână două prospături literare: o poezie mediocră a d-lui V. Alecsandri, moti-

---

* Pe larg (lat.)

vată de sărbătoarea de la Curtea-de-Argeș, ș-o carte de *nuvele* foarte proaste a d-lui Ioan C. Panaitescu, motivată de ... invenția și libertatea tiparului.

Despre cea dintâi n-am nimic bun de spus, despre cea de-a doua aș avea foarte mult rău de spus, și nimic decât rău. Mai întâi, acest domn I. C. Panaitescu habar n-are de ce va să zică nuvela. Așa că nu-i rămâne nici măcar nefericita mângâiere de a zice că a scris o carte de *nuvele proaste*. Afară de aceasta — și să nu creadă d-l Panaitescu că mi-am pus în gând să-i fac critică — tânărul nostru, căci foarte tânăr trebuie să fie, n-are cea mai mică idee de valoarea vorbelor și, după cât se vede, stă în foarte urâte relații cu gramatica limbei, pe care s-a hotărât s-o persecute cu atâta înverșunare în cariera d-sale de scriitor. Să-i deschidem cartea numai așa, de-o pildă, și să luăm din grămadă o singură frază, numai una: „... *înainte de moarte însă-și* făcu testamentul ab intestat, *lăsând ca din cele două capre*, una să-i facă pomană (închipuiți-vă scandal!) *și* cealaltă *să i-o dea peste groapă*". Un om care-și face *testamentul ab intestat* nici că merita o altă soartă decât aceasta: ca o biată capră să-i vază de pomeni ...

Adio, domnule Panaitescu, adio *pentru totdeauna*! ...

Și să ne mai plângem de nepăsarea d-voastră!

Cum să mai alergi dup-o carte românească când te-au păcălit treizeci de Panaitești cu belșugul lor de producții! Nepăsarea d-voastră e cea mai potrivită răsplată a recoltei noastre literare. Aveți dreptate, iubiți cititori, păstrați-vă banii, c-ați muncit pe ei, și întrebuințați-vă timpul mai bine, că și el e ban!

Citeam ieri în *Figaro* o foarte frumoasă propunere: să se înființeze în Paris un fel de conservator-azil pentru toți tinerii scriitori cari au talent, dar cari n-au mijloace, și de multe ori se pierd în lupta atât de anevoioasă a vieții prin care e silit să treacă un scriitor sărac la începutul carierii lui.

Acolo vor avea locuință, mâncare, bibliotecă și conferențiari iluștri, cari să-i povățuiască și să le completeze educația artistică. Nu-i așa că ideea e cât se poate de frumoasă? Și, după cât am citit, mi s-a părut că ar avea sorți de izbândă.

Ia închipuiţi-vă că s-ar înfiinţa şi la noi un asemenea azil. Iat-un boier, bunăoară, bogat şi fără copii, care lasă o casă *încăpătoare* ş-o avere suficientă pentr-o astfel de destinaţie. Desigur, o! nici vorbă, prezidentul acestei afaceri ar fi tot eternul Beizadea Mitică. Ce credeţi d-voastră că s-ar întâmpla?

În fiecare dimineaţă ai vede înşirându-se spre Şosea şi îmbulzindu-se la poarta măriei-sale o întreagă oştire de autori mititei, flămânzi şi zgrebuliţi, purtându-şi la subţioară bagajul lor de stihuri şi de proză, şi aşteptând tremurători momentul în care îndurătorul Mecenas să binevoiască a-i asculta. În mai puţin de-o săptămână azilul ar fi plin: poeţi ca Macri, ca Moscu, ca Truţescu, prozatori ca Diamandescu, ca Georgescu şi ca Panaitescu ar sta în huzur, pe mâncare şi pe băutură, şi producţiile literare ar curge gârlă ... *Sinaiada*, epopee în 24 de cânturi, dedicată maiestăţilor-lor regele: *Salvatorul patriei*, roman naţional, dedicat marelui bărbat de stat I.C. Brătianu. Dar odele? ar curge cu nemiluita: odă la vitejia lui Robescu, odă la ciocul lui Djuvara, odă la galoşii de pâslă ai lui Beizadea Mitică ... Nimic n-ar mai scăpa de ritmul barzilor căpătuiţi.

O, nenorociţi milogi ai artei, pângăritori ai limbei şi ai bunului-simţ, când voi avea fericirea să vă văd turtiţi la pământ, sub nepăsarea grea şi imperturbabilă a înţeleptului nostru public!

Scumpii mei cititori, băgaţi bine de seamă când vi se prezintă o carte românească şi mai ales o revistă literară! E o *conspiraţie* teribilă ... Băgaţi bine de seamă!

SCRISOARE CĂTRE CITITORI (III)

Duminică, 26 octombre 1886

Iubiţi cititori,

În alte părţi, în Paris cu deosebire, literatura se bucură de cele mai fericite condiţii de viaţă şi de dezvoltare. Acolo sunt oameni cari câştigă, cu condeiul,

pân' la o sută de mii de franci pe an. Victor Hugo a lăsat patru milioane din vânzarea cărților lui. Desigur, în țara noastră niciodată nu s-ar putea întâmpla una ca asta. La noi sunt toate cu mult mai restrânse: și limba, și populația, și mijloacele intelectuale. Un om de talent, care s-ar hotărî să se ție numai de literatură, sărac fiind, ar duce-o cam greu, ba ar duce-o greu de tot dacă n-ar vrea să se mai scoboare câte nițel din împărăția artei și să se mai dea și el după valurile lumii aceștia. Să ne lămurim:

Cartea cea mai bună (poezii, nuvele, roman ...) cât credeți c-ar putea să producă? Să zicem că s-ar vinde o mie de exemplare. (Din poeziile lui Eminescu nu s-au vândut mai multe.) Să zicem că un bun scriitor român (poet, nuvelist, romancier) ar putea să ne dea pe fiecare an câte-un volum de 300 de pagini. Ia să vedem cum i-ar merge negustoria editându-și singur marfa, măsura cea mai favorabilă autorului, și, în tot cazul, cea mai obicinuită la noi:

Produsul brut a 1 000 de exemplare, cu 4 franci bucata, e de 4 000 de lei, din cari trebuie să scădem cheltuielile tiparitului 1 500 l., rabatul librarilor (25%), 1 000 l., exemplarele datorite bibliotecilor și amicilor, 500 l., rămâne autorului câștig net suma de *una mie lei*. Numai literatura didactică, când e aprobată de minister, poate s-aducă un venit mai mare și mai sigur: sunt cărți cari produc anual până la unsprezece mii de franci.

Un adăpost mai cald își va găsi adesea scriitorul nostru în ziaristică. În termin mediu, leafa unui ziarist, la noi, e de trei sute de lei pe lună. Așa luând lucrurile, un scriitor bun, harnic și cu nițel simț practic întru ale vieții se mai poate strecura printre nevoi, dar să fie bine înțeles, arta senină, măreață și nobilă în asemenea condiții de existență nu poate s-o ducă. Atâta doar, că artiștii nu ne prea îmbulzesc. În toată republica noastră literară nu cunosc decât doi artiști adevărați, două figuri distinse și foarte originale, cari stau în epoca și în țara noastră ca într-un adevărat exil. Ce frumos și interesant studiu s-ar putea face asupra acestor două vieți, zbuciumate de vijelia gândurilor și arse de focul sfintei și

durereoasei lor patimi, și câte destăinuiri prețioase și atingătoare nu ne-ar da biografiile acestor doi artiști, plictisiți, zugrumați de mii de nemulțămiri, adesea gemând sub povara propriului lor talent, pururea chinuiți de dorul unei fericiri liniștite și.. atât de ieftină, pe care o tot așteaptă, din ceas în ceas, să vie, și pe care nu vor avea-o niciodată!

. . . .

Și totuși în țarina aceasta atât de stearpă și de ingrată, tinerii noștri, aproape toți, vin, pripiți și nerăbdători, să-și semene năzuințele lor de *autorlâc*, naivele lor îndeletniciri întru ale artei. Toți cred, până la o vreme, că poartă-n ei semnul celor aleși. La noi, mai ales, e o boală grozav de întinsă *setea de tipar*, pofta oarbă de celebritate și de nemurire.

În cele dintâi clase gimnaziale răsună zicătoarea veche: *Poeta nascitur, non fit**. Școlarul, dat la visuri, o ascultă, cugetă și se întreabă: „Oare nu cumva *s-a născut un poet* în mine?...” Și iată-l într-un ungher, cuprins de frigurile creațiunei. A izbutit să facă zece versuri, cari se cântă bine și cari nu spun nimic. Iată-l în mijlocul camarazilor săi, radios și entuziasmat, declamându-și *prima încercare* ... Ce de-a laude! Cu ce zgomot se sărbătorește acest triumf al sunetelor goale! Și de aci încolo, o luptă strașnică și fără sfârșit se încinge între aprigul *poet* și între bietele silabe. S-a zbuciumat ce s-a zbuciumat, ș-a găsit în fine o revistă care să-l publice. O! nespusă bucurie!... O! dulce izbândire a celui mai frumos vis ș-a celui mai adânc dor al copilăriei lui! Luni de-a rândul își scoate din buzunar prețioasa foaie, o citește, o recitește și parcă tot nu se-ncrede că sunt rândurile lui acelea, și că e numele lui acolo. Își închipuie că toată lumea în vremea aceea nu vorbește decât de el și de frumoasele lui stihuri.

Așa încep cele dintâi simptome ale acestor curioase friguri. Și pe unii îi părăsesc mai devreme, pe alții mai târziu, iară pe alții îi scutură și-i muncesc, săracii, toată

* Poetul se naște, nu se face (lat.).

viața lor, și, cele mai multe ori, curat pe nedrept. O! acea primejdioasă zicătoare *(poeta nascitur, non fit)* bagă pe mulți naivi în chichion *, ș-ar trebui s-o luăm odată la refec. Poate că chiar în viitoarea scrisoare se va întâmpla aceasta. Acum trebuie să-mi fac datoria cu cei cari mi-au scris.

CORESPONDENȚĂ SPECIALĂ

D-lui *Iongis*, Severin. E drept că trăim în niște vremuri anapoda. E o bucurie pentru noi când descoperim pe undeva câte-un element de încurajare și de solidaritate. Sincere mulțămiri ș-o frățească strângere de mână.

D-lui *Faust*, Iași. Pledați o cauză câștigată. Între limba lui De la Vrancea și între limba lui Antimescu, publicul a ales de la început ... De la Vrancea va trăi, Antimescu s-a dus, căci „toată pasărea pe limba ei piere" ...

D-lui *Radu de la Sadagura*. Grozav va înșelați. Tinerii cinstiți și vrednici nu vor ajunge niciodată să fie nici *lingușitori*, nici *cerșetori*. Munca și meritele adevărate vor avea de suferit nedreptăți câte vrei, dar o desăvârșită disconsiderare, niciodată și nicăirea. V-asigur că exagerați lucrurile, și am plăcuta convingere că tinerimea noastră nu vă împărtășește deloc părerile acestea, atât de pesimiste și de nedrepte.

D-lui *Eludar*, Loco. La ce v-ar folosi aprecierile critice ale unui om căruia, după cum spuneți, îi lipsește cu totul autoritatea literară? [...].

SCRISOARE CĂTRE CITITORI (IV)

Duminică, 16 noiembre

Iubiți cititori,

În scrisoarea trecută am luat așa, în principiu, un copil înzestrat din naștere cu *posibilitatea* de a fi poet,

---

* *Chichion* — bucluc, încurcătură.

am schițat în treacăt câteva împrejurări, de altfel comune, cari ar putea ațâța în el *scânteia poetică*, și spuneam la sfârșit că toate aceste nu ne dau încă nici o garanție despre valoarea artistică a producțiilor unui astfel de *poeta natus**.

Pentru că-i trebuie multe cuiva ca să fie un *bun poet*. Dac-a rezistat în școală în contra haosului de sisteme cari de cari mai goale și mai pedante, dacă a ieșit teafăr din toiul amețitoarelor reguli de gramatică și de retorică, se poate zice că acest școlar și-a scăpat comoara lui de însușiri de cea mai grea și mai primejdioasă cumpănă. Dac-a prins din vreme gustul cititului, dac-a avut noroc să dea peste cărți hrănitoare și dacă a început să-i fie drag a sta de vorbă cu el însuși, a-și mistui în creier felurite impresii ce i s-adună din cărți și din viața de toate zilele, se poate zice că acest tânăr a intrat în faza unei bune pregătiri artistice, în cărțile vechilor cronicari, în ceasloavele și psaltirile bisericești, în graiul sătenilor va găsi o limbă frumoasă, bogată, vârtoasă, pare că se cugetă și se cântă singură, așa-i de vie și de colorată.

În poezia noastră își va găsi cu greu un model pe care să-l urmărească cu râvnă, pe care să-l admire cu acea evlavie adâncă și să se-nchine la el ca la un Dumnezeu al artei. Și când îl va găsi, va trebui să-și păzească personalitatea lui, să nu cadă, fără să vrea și fără să știe, în calapoadele acelui model. Dar sunt în limba noastră destule poezii frumoase pentru ca să cârmuiască gustul și îndeletnicirile unui tânăr în această direcție. Și va trebui să citească multe, foarte multe poezii, să se deprindă bine cu undulările ritmului și cu toate cerințele unui vers bun, fără s-ajungă și el a-și pleca gândurile la această severă disciplină de formă.

De aci încolo vine partea grea a lucrului.

Nimic nu ispitește și nu înșală ca versul. E grozav lucru cum îți ia văzul și cum te face să luneci în secături și-n platitudini. Cadențarea regulată a silabelor, înfrățirea plăcută a rimelor, acest triumf al sunetelor răpesc o bună parte din atenția ce se datorește miezului

* Poet înnăscut (lat.).

şi de multe ori fabricarea şi aprecierea versurilor e o afacere mai mult de ureche decât de minte.

Ce de-a prostii, citite cu entuziasm, declamate pe scene, aplaudate şi încărcate de onoruri, numai pentru că se bucură de haina frumoasă a unui vers sonor şi bine tăiat ! Şi ce puţine cugetări ar mai sta în picioare din tot ce s-a rimat când ai sta să le scoţi de sub protecţia versurilor şi să le aşterni pe toate în sincera şi cinstita proză.

O, numai când te pătrunzi de adevăratul înţeles al artei, când înţelegi că versul tău n-are nici o valoare, dacă n-ai făcut ca o parte din simţirea şi cugetarea ta să treacă prin el, ca o măduvă, ca o feştilă, care să-i dea viaţă şi putinţa de a lumina, numai atunci începe adevărata frământare şi sfintele dureri ale *creaţiunii* !

Creierul tău e într-o ardere neîntreruptă, cu mult mai intensă decât a celorlalţi oameni.

Spiritul de observare ţi se ascute şi se rafinează din ce în ce mai mult. Oamenii, lucrurile, evenimentele, sub ochiul tău pironit şi sub puterea gândirii, toate lacome şi iscoditoare, se desfac, se limpezesc şi-şi arată cele mai ascunse şi mai delicate particularităţi ale naturii lor. E ca un fluid de viaţă care se desprinde de pe obiectele observării tale, şi intră în tine împreună cu icoana lor. Impresiile curg şi se întipăresc adânc şi oareşicum ilustrate. Gândurile tale caută cuvinte şi se vorbesc* singure, aşa că de multe ori când vrei să-ţi scrii o impresie îţi ai forma în cap, pregătită gata.

Interesant lucru e să-ţi urmăreşti din capul locului procesul intelectual, fazele de formaţiune prin cari trece o concepţie, până să te hotărăşti a o aşterne pe hârtie. O întâmplare, o durere a ta sau a altuia îţi lasă în minte ovulul unei viitoare producţii. Gândurile tale se strâng încet împrejurul acestui sâmbur şi-l cresc, şi-l dezvoltă, şi-i dau felurite condiţii de existenţă. Şi multă vreme umbli cu acelaşi subiect în cap, îl frământi şi-l gândeşti mereu ; din ce în ce mai larg şi mai limpede ţi se deschide între tâmple.

---

* Aici cu sensul de : se exprimă

Sunt pârticele din el care se îmbracă în câte-un vers frumos. S-aleg imagini strălucitoare pe ici, pe colea. Răsar dintr-însul câteva colţuri luminate; ai vrea să-l începi. Dar simţi că tot nu s-a închegat bine şi pe de întregul. Ţi-e frică să nu-l strici. Aştepţi c-un fel de fior împlinirea acestei sfinte gestaţii. În sfârşit, după multe luni de pregătire, te hotărăşti să-l scrii. Te-nchizi în odaie, liniştit, şi te-aşezi la muncă. Ce greu e să urzeşti cel dintâi vers, care să te mulţumească pe deplin şi să-ţi dea curaj să mergi înainte! O mulţime de lucruri frumoase, pe cari le aveài aşa de limpezi în gând, acum pare că prin spaimă de cerneală, aşa ţi se risipesc şi-ţi fug din cap. Te opreşti la o cugetare adânc legată de inima subiectului tău — e dreaptă, e bună, e frumoasă, dar nu se mlădie, nu vrea să intre în tiparul strâmt al versului, o munceşti, o întorci în fel de fel de chipuri şi n-o poţi aduce după îndoiturele ritmului şi închide între două rime.

Şi tu n-o laşi, şi ea nu ţi se supune. Cerneala ţi se usucă în condei ş-adesea te-apucă ziua cu patru versuri şterse — toată isprava unei nopţi de zbucium. Dar cine poate descrie triumful şi fericirea ta de creator când, după nopţi lungi de chin şi de nesomn, ai biruit toate greutăţile, ţi-ai îngenuncheat toate gândurile rebele şi ţi le-ai ţintuit, fără să le mutilezi, în încăperea unei forme bogate şi sculptural tăiate!

Căci nu e concepţie, nu e frumuseţe închipuită pe care să n-o poţi întrupa sub îndelunga şi răbdătoarea pironire a gândurilor tale. Şi cu cât te vei munci mai mult, cu atât îţi vei condensa cugetarea ta într-o formă mai netedă, mai compactă şi mai frumoasă.

Un vers plin, sonor şi bine legat, în care nimic nu mai poţi schimba, în care ţi-ai închis o părticică din inimă şi din viaţa ta, este cea mai dulce uşurare, cea mai sfântă mângâiere şi cea mai dreaptă răsplată a suferinţilor cari te-a costat. Lumea care-ţi citeşte în câteva minute munca ta dintr-o lună va trece de multe ori cu nepăsare peste o strofă care ţi-a mâncat o noapte de trudă, îţi va arunca poate la sfârşitul poeziei vro măgulire rece si banală, ori te va povăţui să schimbi cutare

vers, să scoţi cutare vorbă — neajunsuri şi nemulţumiri vei întâmpina, câte nici gândeşti, în trista şi dureroasa ta existenţă de uvrier cinstit şi închinat artei!

. . . .

Aşa cred eu, iubiţi cititori, că trebuie să se petreacă lucrurile în această afacere: observare adâncă, meditare îndelungată, stăruinţă, studiu, răbdare şi muncă, muncă zdravănă, astea sunt armele cu cari se poate cuceri un petic de distincţie în lumea asta, ş-un petic de nemurire în lumea cealaltă. Cu inspiraţie numai şi cu rime goale nu se face treabă. Tinerii noştri, doritorii de glorie, ar trebui să înţeleagă odată lucrul acesta.

Fără cultură şi fără muncă nu e talent care să se poată susţinea.

Şi dacă nu va şti *să se facă*, *„poeta natus"* rămâne ... *poeta infectus* (poet nefăcut).

SCRISOARE CĂTRE CITITORI (V)

Duminică, 4 ianuarie 1887

Iubiţi cititori,

Adeseaori mă iau de vorbă cu prietinii mei despre starea şi soarta literaturei noastre. Sunt lungi şi amărâte discuţiile acestea. Ne plângem de multe neajunsuri şi întotdeauna e o vădită sfială şi mâhnire în încurajările pe cari ni le facem unul altuia. Ce păcat că nu mai avem între noi pe cel mai puternic şi mai luminat talent ce ne-a fost dat s-avem, pe fratele Eminescu, al cărui dezgust — de om superior nedreptăţit — l-a făcut să se retragă din mijlocul nostru tocmai atunci când ne era mai scump şi mai necesar! Puţini sunt oamenii luminaţi şi drepţi de cari să-ţi fie dor când nu i-ai văzut o săptămână, a căror vorbă bună, cinstită şi înţeleaptă să-ţi răcorească inima şi să-ţi însenineze gândurile, a căror prietenie să-ţi potolească necazurile şi să te întă-

rească în dureroasa luptă a vieţei. Când ţi-ai pierdut toate iluziile cu cari ai ieşit din şcoală, când tot restul vieţei tale se încheie într-o biată muncă de condei, strâmtorată şi anevoioasă, când te simţi aşa de mic, aşa de slab şi de prăpădit în faţa acestei colosale nepăsări de mort, care te înspăimântă şi împotriva căreia tot risipindu-ţi puterile şi răzvrătindu-te mereu, fără nici o izbândă, ajungi să te întrebi singur uneori dacă nu cumva ai înnebunit, când toate, toate, de câte cerci să te răzimi, se rup, şi începi a şovăi, obosit, trist şi fără noroc, singura mângâiere ce te mai leagă de viaţă, singurul sprijin ce te mai ţine în picioare sunt câţiva prietini, cari-ţi ascultă păsul şi ţi-l cred, câţiva oameni buni, sinceri şi inteligenţi cari-ţi ştiu suferinţa, şi-ţi dau răsplata morală şi încurajarea pe care indiferenţa celorlalţi ţi-o refuză.

Nu lauda ieftină şi banală a fluturaşilor uşurei şi cu pretenţii de cunoscători, nu strângerea precipitată de mână şi zâmbetul afectat al celebrităţilor *patentate* ce vor să treacă, fără multă osteneală, de patroni şi de proteguitori ai literaturii acestui veac, nici aprecierile în doi peri ale criticaştrilor, cari fac pe şireţii şi pe grozavii, nu astfel de fleacuri vor putea vrodată să ţie de cald unui semănător cinstit şi serios în ţarina uscată a literaturii noastre.

Acestea sunt parigorii şi încântări copilăreşti după cari tremură lăutăraşii perpeliţi şi ahtiaţi, cari-şi închipuiesc că gloria e o milostivă de trotuar, ce se dă-n capcană pe te-miri-ce şi se lasă-n cucerirea oricărui neghiob.

Ferice de acei cari produc fără dureri şi se dezmiardă cu ideea că tot ce le iese din creier e un cap de operă. Aceştia culeg, în îngustimea vremelnicei vieţi, roadele pururea dulci ale unei îndeletniciri frivole, pe cari ei o numesc *artă*.

Unii dintr-înşii rămân vecinic netulburaţi în dezmierdătoarea lor amăgire şi mor împăcaţi şi siguri că operile lor trec la posteritate, mari şi nepieritoare.

E rău de cei cari-s pătrunşi de adânca evlavie şi pricepere a artei, de cei chinuiţi de setea vecinică a unei perfecţiuni pe care o caută şi n-o pot atinge, o simt parcă, în ei şi n-o pot scoate şi întrupa în afară de ei.

Aceştia sunt osândiţii cari sapă necurmat în ocna fără fund a gândurilor şi se zbuciumă nopţi întregi pentru ca să puie în viaţă o idee şi s-o îmbrace într-o formă mai deosebită, pentru ca să scoaţă din ei fiinţa unei simţiri, fără s-o omoare, fără s-o mutileze, fără să lase pe ea urmele forcepsului, clară, întreagă şi frumoasă, aşa cum a trăit atâta vreme şi a purtat-o cu sfinţenie, şi a simţit-o de atâtea ori tresărind în sânul cald al minţii lui înfiorate ca fecioara Maria de pruncul sfânt pe care-l purta în ea. Şi apoi, în lehuzie, palizi, obosiţi, bolnavi, mistuiţi de amarnica lor trudă, întrebându-se, c-o frică de mamă înnebunită de dureri, dacă nu cumva e mort, dacă nu cumva e schilod, dacă nu cumva a ieşit un monstru după atâtea zvîrcoliri...

Hei, domnilor, cari-mi turnaţi, pe porunceală, *à la* Lope de Vega, câte o sută de versuri pe seară, şi cari vă încântaţi de perfecta disciplină a silabelor, cum să nu fiţi veseli, cum să nu vă sticlească ochii de mulţumire şi cum să nu vă îngrăşaţi în pielea voastră de *triumfători* când vedeţi că faceţi zgomot şi să găsesc oameni cari să vă laude şi miniştri cari să vă dea slujbe pentru înaltele voastre merite literare!...

Nu vă grăbiţi, iubiţi cititori, a face reflecţii răutăcioase asupră-mi. Aţi fi nedrepţi dacă aţi crede că vorbeşte în mine necazul, pica, invidia îngustă de paraponisit. Fireşte că nu sunt mulţumit de ce să petrece, şi dacă mi-ar sta în mână, pe câţi nu i-aş da afară din slujbă, pe câţi nu i-aş pedepsi ca pe copii, ca să nu mai scrie şi să nu mai batjocorească cea limbă de-a surda! Dar atâta tot.

Eu sunt bine. Şi bine vă doresc la toţi (anul e încă nou), că de bine să satură omul, dar niciodată nu se plânge.

SCRISOARE CĂTRE CITITORI (VI)

Duminică, 25 ianuarie 1887

Iubiţi cititori,

Acum cinci ani, amicii şi admiratorii d-lui Ioan Brătianu au deschis, în toată ţara, liste de subscripţii

și i-au adunat un milion. Mă abțin de la orice reflecție. Câtă nevoie avea primul nostru ministru de acest *ajutor* e un lucru de discutat ... Și regele a avut mai dăunezi nevoie de vro douăsprezece moșii mari, și *țara* i le-a dat la moment.

Noi, românii, suntem de-o generozitate fără seamăn. Aceasta se știe.

Trăiește însă în țara asta un om într-adevăr superior și într-adevăr sărac. Omul acesta nu e nici rege, nici prim-ministru. El n-a făcut război. El n-a luat Plevna, din porunca lui și pentru glorificarea lui n-au murit nici măcar o mie de dorobanți.

Și cu toate acestea e un om mare, da — un om mare, în toată puterea cuvântului. Numele lui va trece în istorie. Copiii în școală îi vor învăța biografia, și peste câteva sute de ani va fi o chestie foarte secundară, și mai de nimeni cercetată, cine-a domnit și cine-a fost prim-ministru în țara asta către apusul veacului al nouăsprezecilea, dar nu se va găsi om cu puțină cultură care să nu știe cine-a fost cel mai mare poet, cine-a fost singurul poet de-o adevărată valoare în zilele noastre.

Ați simțit de cine e vorba ... Da, e vorba de Eminescu !

Cugetător profund, observator distins, înzestrat cu o minunată putere de sensibilizare, el și-a dobândit, printr-o muncă inteligentă și neîntreruptă, pe lângă cunoștința perfectă a limbii, o cultură serioasă și vastă, pe care puțini, foarte puțini oameni or fi având-o în țara românească.

Într-o țară civilizată, Eminescu, incontestabil, ar fi fost fericit, sărbătorit, acoperit de onoruri și de toate mulțumirile cuvenite unui astfel de om.

La noi așa lucruri sunt foarte ieftine pentr-un om de nimic, și foarte scumpe, de multe ori refuzate cu desăvârșire adevăratelor merite.

Eminescu n-are avere de la părinți și nici nu e din stofa oamenilor cari știu să facă avere.

Eminescu e artist — și arta, la noi, se știe că nu e o profesie.

Munca, zbuciumul, arderea neîntreruptă a unei inteligenți cinstite, roadele prețioase și nepieritoare cule-

se anevoie din mistuirea atâtor nopți triste de veghere ... toate acestea sunt bune și frumoase, dar n-aduc parale.

Simpatiile și admirația, din ce în ce crescândă, a celor cari-l citesc, gloria, așa platonică, nu prea țin de cald — ba nu țin de loc — unui talent fără mijloace.

Eminescu e sărac. Aceasta nu e o rușine pentru el, dar e o mare nenorocire și pentru el, și pentru noi.

Ne-a scris că-i sănătos. Un cunoscut al lui ne spune că se ocupă, și c-a făcut câteva poezii.

Le vom citi și pe acestea, le vom admira desigur, și nici de astă dată nu ne vom interesa să aflăm ce rost are autorul, unde și cu ce trăiește. Sunt bețivi cari, în mijlocul orgiei, aruncă paharul și-l sfarmă după ce l-a golit. Așa facem și noi. Ce ne importă vasul. Îi bem cuprinsul, îl stoarcem de sfânta lui licoare și-l azvârlim uitării.

E rușine și neomenie.

Iubiți cititori, dacă mai e vrun simțământ frumos în țara asta, fac apel la d-voastră.

Pentru marele nostru poet deschid, fără știrea lui și fără voia lui, o listă de subscripție. De se va supăra pe mine, îmi va fi greu să suport aceasta, dar vă mărturisesc că-mi e mai greu și mai dureros să-l știu sărac și fără nici un ajutor. Să ne ridicăm deci — să nu dăm cel mai trist exemplu de nepăsare și de ingratitudine!...

E rău că această propunere cade tocmai în niște momente zăpăcite, când mai toată inteligența țării este ațâțată și târâtă în vârtejul luptelor politice, când atmosfera e grea, furtunoasă, asurzitor de gălăgioasă și când atenția tuturora tresare la tot ceasul sub biciul scandalelor de senzație.

În această zmăcinare și fierbere generală, în mijlocul acestui tumult îngrozitor de patimi și de țipete, cine mai are chip să-mi asculte rugămintea mea! Și, cu toate astea, nu pot să cred că nu se va găsi inimi bune și drepte cari să simtă că rugăciunea mea nu e cerșire, și darul lor nu e pomană.

El sufere, și nouă să nu ne pese?...

Ce? Nu ne mai mișcă nimic? Nu tresare nimic în

noi la ideea că cel mai frumos talent, splendoarea literaturii noastre, se mistuie sub greutățile și cumplita discurajare a sărăciei?

Țara aceasta, așa e milostivă și darnică cu toți străinii, nu găsește un strop din legendara ei generozitate pentru cel mai ales și mai fără sprijin copil al ei, pentru muncitorul nobil și dezinteresat, de la care moștenește cea mai frumoasă bogăție artistică ce-a putut agonisi un cap genial în săracul imperiu al literaturii noastre?

Ridic cu încredere glasul și vă rog pe toți cari mai păstrați o urmă din strămoșasca îndurare și omenie, pe toți cari mai puteți avea un moment de liniște în aceste zile de-nvălmășag și de vijelie, pe voi, studenți încălziți de idei mari și frumoase, pe voi, tineri generoși și entuziaști, pe voi, doamne nobile, cari iubiți arta și aveți milă de cei cari sufer, pe toți și pe toate cărora vi-i viața tihnită și casa îndestulată și inima bună, vă rog să vă gândiți la lipsa de orice sprijin a marelui nostru poet.

Faceți colecte, deschideți liste de subscripții, organizați baluri și reprezentații, contribuiți cu ce puteți, pentru a face o viață mai senină acestui geniu nenorocit.

În alte părți asemenea fapte se cheamă *datorii sfinte*. Guvernul și palatul își dispută onoarea de a le plăti mai în grabă și mai cu dărnicie.

La noi guvernul hărăzește moșii bogaților, risipește milioane ca să întrețină spioni și bătăuși, ca să facă luminații și ca să îngrașe miile de trântori ce-i țin hangul și-i laudă isprăvile.

Noi avem un rege lacom de bani și cumplit de avar, care tremură de milogeala unui sărac ca de cuțitul unui conspirator, un palat ale cărui uși sunt vecinic zăvorâte când e vorba de *milă* și pe al cărui prag zadarnic ar îngenunchea ș-ar plânge un nenorocit!

La d-voastră, iubiți cititori, e toată nădejdea, iar lista de subscripție e la administrația ziarului *Lupta*.

A. VLAHUȚĂ

C. DOBROGEANU-GHEREA

39 de ani. Statură mijlocie, frunte largă, ochii vii, calzi, de o visătoare blândeţă, trăsături regulate, fine. N-am cunoscut om mai bun şi mai milos; e să-l pui la rană, cum zice românul.

Primele lui studii critice au apărut în *Contimporanul*. Numele *Gherea* avea ceva războinic, suna ca o trâmbiţă. În adevăr, el aducea o reformă fundamentală în felul de a gândi şi judeca în artă; din scrierile lui se revărsa o lumină nouă şi sănătoasă; tinerimea cultă şi inteligentă a ţării l-a întâmpinat cu toată simpatia şi admiraţia ce se cuvenea unui asemenea talent. Logica puternică, imensa cultură, şi mai ales profunda bunătate a acestui cugetător modern i-a făcut un renume strălucit nu numai în ţară, dar şi în străinătate. Acei cari în scrierile lui Gherea caută numai fraze de efect şi jonglerii de stil sunt păcăliţi: pierd o frumoasă ocazie de a se instrui. Lupta dintre el şi d-nu Maiorescu s-a terminat. Gherea a ieşit triumfător, şi săgeţile de carton, pe cari i le mai aruncă din când în când câţiva arcaşi copilăroşi, îl fac să zâmbească. Astăzi e cea mai însemnată figură în literatura noastră: în talentele cari să ridică se întrevede deja înrâurirea binefăcătoare a criticilor lui constructive. Aceasta e singura răsplată — destul de mare, o recunosc — pe care o culege după cincisprezece ani de cea mai onestă şi mai generoasă muncă. E cu neputinţă să nu-l iubeşti când îl cunoşti de aproape. După un ceas de vorbă cu el te simţi mai bun, şi viaţa ţi se pare mai frumoasă şi mai interesantă. A suferit mult, poate că şi aceasta a contribuit să-l facă aşa de blând şi de compătimitor cu nefericirile altora.

Semne caracteristice: e modest ca o domnişoară.

GHEROFOBIA DOMNULUI HASDEU

Curioasă e duşmănia d-lui Hasdeu în contra lui Gherea! Prin ce s-o fi făcut Gherea atât de odios maestrului? Amândoi sunt de origină slavă, amândoi sunt oameni dis-

tinși, amândoi au adus și vor aduce încă servicii imense literaturii noastre. Gloria unuia nu va întuneca niciodată pe a celuilalt: ei vor intra în nemurire pe uși deosebite. Domnul Hasdeu e un savant, un filolog de o netăgăduită valoare, Gherea — un estetician, ale cărui studii critice n-au nici cea mai mică aluzie supărătoare la adresa d-lui Hasdeu. Din câți scriitori cunosc, nici unul n-a fost mai cu îndârjire atacat și hârțuit ca omul acesta. Până mai dăunezi a fost o adevărată campanie în contra lui. Tineri de-abia râdicați de pe băncile Universității erau asmuțiți de profesorii lor, cari, de pe catedră, își agrementau prelegerile de *mici* răutăți la adresa lui Gherea; tineri aspiranți la vro bursă-n străinătate își făceau un titlu față de protectorii lor din îndemânarea cu care știau să-l lovească mai bine. Și cu toate astea, câtă seninătate și cuviință în articolele lui Gherea! Cu câtă blândeță și demnitate a răspuns și acelor cari l-au făcut „ignorant", și acelor cari-au găsit că e prea delicat acest epitet!

O fi având greșeli, or fi multe neajunsuri și-n scrierile lui Gherea, și ce prețioase servicii nu i-ar aduce și lui și nouă domnul Hasdeu dacă, în loc de atâtea zeflemele și „răutăți", ar căuta să ne lumineze, să ne arate, ca un om superior, ce e fals și ce e adevărat din ce spune Gherea!

Lesne-i să faci glume, mai ales când nu ții să le dai și puțină sare, pe tema, cam veche, a „restaurației de la Ploiești". Le-a făcut și un alt profesor universitar, la curs. Da, din nefericire, Gherea nu e decât „un biet birtaș" la gara de la Ploiești. Da, domnule Hasdeu, e „*rival cu Iordache Ionescu din Covaci*" cum, cu atâta haz, spui în spiritualul d-tale *Zacherlin*. Cred și eu că-ți vine comod să râzi de un om care stă în picioare paisprezece ceasuri pe zi, când sugi trei lefuri grase din bugetul mamei-patrii, când grija zilei de mâine nu-ți tulbură viața, când te răsfeți în huzur și în slujbe mari, cari-aduc mult și cer puțin! Dar întru ce te neliniștește pe d-ta năcăjita viață a birtașului-literat, care te stimează și vorbește întotdeauna cu admirație de meritele d-tale? De când și pentru ce ura aceasta în contra unui om care nu ți-a făcut nici un rău? Pare că într-o vreme îl priveai cu alți ochi, îl găseai chiar un scriitor „de valoare", dacă

nu mă înşel, şi doreai mult să-l ai printre prietenii d-tale ... poate că memoria nu mă serveşte tocmai bine, dar te rog să rectifici unde vei crede că nu-i exact: Nu ne-ai propus d-ta, odată, pe când aveam şi eu talent, la *Revista nouă* — vedeţi, e o istorie cam veche — nu ne-ai propus d-ta să mergem cu toţii la Gherea, să facem o vizită literatului de la Ploieşti? Şi n-am mers împreună la gară, într-o bună dimineaţă, şi nu ne-am urcat în tren toată ceata de la *Revista nouă*? ... Ori cine era? Vă mai aduceţi aminte? Să vedem ... Era — între alţii — Delavrancea, era Demetrie Racoviţă, era Victor Bilciurescu, mi se pare, eram eu — sunt sigur — şi-n fruntea noastră era d-l Hasdeu, sunt şi mai sigur, dacă e cu putinţă ... bunul şi iubitul nostru director, care e aşa de răutăcios astăzi cu noi, şi care poate fi încă pe atât, că noi tot o să-l iubim!

Ş-am poposit la Ploieşti şi nu l-am găsit pe Gherea la tarabă — era dus la Iaşi — şi ne-a părut rău, fireşte, căci pentru *el*, pentru scriitorul Gherea, făcusem acel pelerinaj (în drumul-de-fier), nu pentru birtul lui, căci birt avea şi Iordachi din Covaci, nu-i aşa, maestre? ... Am prânzit; Barbu a desenat pe-o coală de hârtie doi combatanţi străpunşi în duel (vezi, Barbule, cum s-a potrivit?) şi dedesubt am iscălit cu toţii, ş-am lăsat criticului acea cartă de vizită, pe care cred c-o păstrează încă ...: E o amintire atât de plăcută!

De aci încolo, prietenie. Gherea venea din când în când la întrunirile *noastre* de la *Revista nouă*, şi d-l director mi se pare că chiar i-a propus „să colaboreze". Ce s-a întâmplat de atunci? Nimic alta, decât faptul că Gherea a scris articole din ce în ce mai bune, pe cari însă nu le-a publicat în *Revista nouă*. S-a mai întâmplat că anul trecut a ieşit primul volum din *Literatură şi ştiinţă* şi că Gherea, care şi-a luat sarcina — nu tocmai uşoară — de a face să apară regulat această publicaţiune, a îndrăznit să puie pe copertă că el e „director", nepu-tând bănui că acest lucru atât de inocent ar aduce vro supărare cuiva.

Domnul Hasdeu însă a găsit, se vede, că „funcţiunea de director" ar pierde din importanţa ei prin faptul că şi-ar însuşi-o „concurentul lui Iordachi din Covaci".

Inde irae *. Imediat maestrul, care e director la *Revista nouă* şi ,,preşedinte'' la revista *Amicul copiilor*, ia la refec pe d-nu Gherea, pă cum că de ce să fie şi el ,,director'' !

Şi ce necăjit se arată d-l Hasdeu în acel straşnic articol, şi cu cât parapon vorbeşte despre ,,acest fabricant rusesc de *cei mai buni scriitori ai României* !'' ... Pare că ar fi o ,,chestie personală'' la mijloc. Gherea n-a răspuns. Publicul, despre care gloriosul şi fericitul d-nu Hasdeu vorbeşte cu atâta dispreţ, putea foarte bine să creadă că victima d-sale a căzut distrus sub ,,grindina de săgeţi''. Noi înşine presupunem că iritatul Jupiter se va fi potolit în urma acestei esplozii. Ne-am înşelat. În *Zacherlina* d-sale, d-l Hasdeu se ridică mai furios ca totdeauna, ş-o nouă vijelie de săgeţi nimiceşte cu tot dinadinsul pe nefericitul Gherea, şi încă pe vro patru--cinci nevinovaţi ... băieţi buni, sărmanii, şi-n floarea vârstei ....

Ce cruzime şi ce spectacol sfâşietor ! O, maestre, ai *spirit* mult, ce e drept e drept, dar inimă n-ai, şi — după câte văd — nici memorie.

EU

32 de ani (... pe onoarea mea !) Înalt, blond, ciupit puţin de vărsat — fără asta aş fi fost un băiat frumos, mi-au spus-o mulţi. Când merg pe stradă, mă fac preocupat şi gânditor, numai de-al naibii ce sunt. De multe m-am apucat şi nimic n-am isprăvit. Eu însumi, când mă observ, mi se pare că sunt o făptură la care natura a lucrat câtva timp cu drag, şi pe urmă s-a plictisit şi s-a ocupat de altele. N-am citit mult, dar întotdeana am înţeles ş-am gândit, pe-o pagină, mai mult decât era scris. Îmi cunosc oamenii cu cari am de-a face, şi-i înţeleg, cum nu-şi pot ei închipui. Vorbele lor, gesturile lor, aerele pe cari şi le iau faţă cu mine îmi produc uneori impresii de cari ei habar n-au. Nu m-arată faţa, dar sunt

* De aici mânia (lat.).

un om deştept, văd limpede înaintea mea şi-mi dau perfect seamă de ce văd. Am ştiut întotdauna să-mi stăpânesc mânia, să-mi cumpănesc vorba şi să-mi ascund defectele: chiar în momentul acesta mi le număr în gând, şi mă sperii de mulţimea lor, dar nu le spui. De şapte ani fac gazetărie: n-am altă carieră, şi nici n-o caut. Escroc de-aş fi fost, ş-încă n-aş fi schimbat atâtea nume în aceşti şapte ani. Amicii mei găsesc că am talent, mai ales când şi eu cred despre ei aceasta; iar cei pe cari i-am ... nemulţumit sunt de părere c-aş fi ,,un idiot''. Curios ... pe cari să-i cred? Pe cei dintâi, nu mai încape vorbă. Faptul c-am fost primit să scriu la *Vieaţa* e cea mai puternică dovadă că vrăjmaşii mei vorbesc cu pasiune.

Semne caracteristice: Am un aer smerit, dar nu-mi pasă nici de vodă!

[CORESPONDENŢA LITERARĂ, V]

Bucureşti, 1 februarie 1894

Iubite cetitor,

De câte ori nu ţi se întâmplă să vezi o figură necunoscută care-ţi atrage privirea şi gândurile, fără să-ţi dai seamă pentru ce? Te găseşti, bunăoară, pe peronul unei gări; cugeţi la nevoile vieţei tale, la nenorocirile pe cari le-ai fi putut înlătura, la o soartă mai bună pe care-ai merita s-o ai ... clopotul sună, un tren se opreşte pentru cinci minute. Priveşti distras: la fereastra unui vagon s-arată un cap de femeie: doi ochi frumoşi şi visători, pe un chip palid şi ostenit de drum, lucesc ca două raze pornite din adâncimile unei lumi de basme. Figura ei se colorează în nuanţa propriului tău suflet: îţi pare tristă. Cine-o fi? La ce s-o fi gândind? ... Şi-n căutătura ei vagă, în aerul ei distras, în şuviţele de păr care-i tremură pe frunte, închipuirea ta caută secretele acelui suflet; nu-ţi mai poţi lua ochii de la ea; viaţa ta tresare, încălzită de-o neînţeleasă, curioasă pornire de simpatie. Ai

dori s-o cunoști, s-o întrebi, să-i vorbești. Ce te face să crezi că glasul ei trebuie să fie dulce, că mintea ei te-ar înțelege, că ...? Farmecul necunoscutului te dă la tot felul de presupuneri și de visuri. Trei bătăi de clopot, un șuier lung, jalnic, lanțul de vagoane se urnește; și tu te uiți cum se depărtează, și parcă-ți pare rău că pleac-așa, fără să-ți facă un semn, fără să-ți arunce o căutătură ființa aceea la care te-ai gândit, de care sufletul tău s-a atins un moment și ea n-a simțit ... Unde se duce? Ai s-o mai vezi vrodată? ... Și ochii tăi privesc visători la ultima pală de fum care se risipește molatic în aer, — e tot ce-a mai rămas afară din vedenia de adineaorea ....

Viața noastră-ntreagă, iubite cetitor, este plină de reverii de acestea. Toți visăm — unii mai mult, alții mai puțin; dar nu cred să fie om care, în unele momente să nu se despartă involuntar de propria lui existență și, ușurat, scăpat de robia grijelor și supărărilor lui personale, să se simtă plutind aiurea, într-o lume străină de el ... La ce te gândești în clipala asta? Citești aici gândurile unui om pe care nu-l cunoști. Îți dai seamă de ce proces misterios se petrece în momentul acesta în sufletul tău? Eu nu știu ce cugeți acum, deși aș putea să bănuiesc ... dar ceea ce știu cu siguranță e că, înainte de a-ți pleca ochii pe această pagină, cu totul alte gânduri te stăpâneau; acum poate că ți le rechemi, fiindcă-ți atrag atenția asupra dezertării lor ... Mă-ntrebi ce vreau? Eu vreau deocamdată să te sustrag pentru câteva minute de la preocupările și agitațiile propriei tale vieți, și să te induplec să citești aceste rânduri. Și dac-aș izbuti, până la sfârșit, să te țin cu mintea aci, să te fac să gândești gândurile mele, să te emoționezi de emoțiunile mele, când ți le-aș spune, să ne contopim un moment sufletele și să visăm amândoi același vis ... aceasta ar fi realizarea celei mai mari și mai sfinte dorinți, care m-a îndemnat să scriu.

Nimic nu poate să se compare cu sentimentul de fericire pe care ni-l dă această expansiune, acest amestec de vieți, această descărcare a emoțiunilor noastre în inimele altora. Tot sensul și menirea artei stă în acest dor nesfârșit de a cuceri suflete.

Te-am ostenit, iubite cetitor, simt că te-am ostenit, şi-mi pare rău că n-am putut răsplăti încrederea şi răbdarea ta. Ştiu, te aşteptai la vro istorioară glumeaţă, la ceva de haz, care să te distreze puţin ... Iartă-mă data asta, şi-ţi făgăduiesc că pe viitor îmi voi pune toate silinţele ca să fiu — nu vesel, căci asta nu atârnă de la noi, dar cât se va putea mai puţin anost.

Te salut şi te rog ca, în asprimea cu care mă vei judeca, să consideri ca o circumstanţă uşurătoare faptul că scrisoarea mea a fost scurtă.

N. GRIGORESCU

50 de ani; scurt, chel, ochi scrutători; seamănă la faţă cu poetul Alecsandri. E, incontestabil, cel mai distins pictor român. Temperament de artist, ştie să-şi preţuiască vremea şi darul cu care l-a înzestrat Dumnezeu; trăieşte retras de lume; luni întregi se închide, ca un pusnic, într-un colţ liniştit al naturei, pururea tânără şi frumoasă, pe care o înţelege ş-o adoră cu pasiunea şi evlavia unui adevărat preot al artei. Pe oriunde-a trecut a cules impresii şi le-a aşternut pe pânză : un colţ de uliţă, o căsuţă la mahala, pierdută-ntr-un desiş de pomi, o şatră de ţigani într-un apus de soare, un ovrei, un car cu fân, o fată tolănită-n iarbă ... şi-n toate respiră viaţă, în toate e sufletul artistului. Tablourile lui Grigorescu sunt pagini nepieritoare, de o poezie caldă, atingătoare, trăită. La expoziţia pe care-a făcut-o acum doi ani la Ateneu avea, între alte frumuseţi, câteva vederi de miazăzi, c-un cer de un albastru atât de cald şi de senin, că-ţi dedea nostalgii, şi parcă nu-ţi venea să-ţi mai iai ochii de-acolo ... Artistul ţinea aşa de mult la acele amintiri, încât, cu toată precauţinea ce luase de a le pune sub scutul unui preţ de 14 000 lei, tot parcă-i era frică să nu i le ia cineva.

A stat câţiva ani de-a rândul la Posada. E puţin presbit. Munceşte mult şi niciodată nu e deplin mulţumit de ce face. Nu l-am mai văzut prin Bucureşti de astă-

vară. Aud că e la Câmpina. Dac-ar citi aceste rânduri, s-ar supăra pe mine.

Semne particulare: Ar dori să trăiască într-o ţară unde nimeni să nu-l ştie, să nu-l întrebe nimenea nimic.

CITITORII LITERATUREI ROMÂNE

Ar fi interesante câteva date statistice asupra producţiunilor literare în ultimii cincizeci de ani, de când am început şi noi s-avem o mişcare intelectuală mai cu temei. Am vedea cu câtă repeziciune a crescut, din an în an, numărul culegătorilor tipografi şi al scriitorilor cari le dau de lucru.

Astăzi, o bună parte din viaţa, din gândurile noastre s-aşterne-n pagină. Nu credem că un om ar fi în stare să citească *într-un an* tot ce se tipăreşte la noi *într-o singură zi*. Nu zic, în orice caz e foarte greu să precizăm ce va rămânea din tot acest noian de vorbe cari izvorăsc de pretutindeni şi curg, curg cu nemiluita, în volume, în broşuri, în reviste, în gazete cotidiane ... Ceea ce putem spune e că se citesc — unele mai mult, altele mai puţin — dar toate câte se scriu îşi au cetitorii lor.

Cine-ar stărui să mai producă o marfă dacă n-ar avea consumatori? Şi să se noteze că la noi se citesc foarte multe cărţi străine, mai ales franceze. Sunt mulţi români cari habar n-au că s-ar putea găsi şi-n limba noastră câte ceva vrednic de luare-aminte. Spunea un librar c-a oferit într-o zi unui client „din înalta societate" poeziile lui Eminescu apărute de curând, şi că acel domn, fără să se uite măcar pe carte, i-a răspuns cu dispreţ: „Nu citesc eu astfel de fleacuri".

Lucrul nu e de mirare, nici de supărare. Acelor pe cari educaţia şi mediul i-au înstrăinat de ţara noastră, o poezie românească — oricât ar fi ea de frumoasă — nu le spune nimic, nu le deşteaptă nici o amintire, îi lasă reci. Pentru ei, o glumă de cafenea, un calambur auzit pe bulevardurile Parisului, un cântec de la „*Chat noir*" vor avea întotdeauna mai mult farmec şi putere de

evocare decât tot ce s-a produs mai de talent în literatura românească.

Ca să poţi înţelege şi gusta o producere literară, trebuie s-o fi trăit şi tu întrucâtva, să ai în sufletul tău o pregătire, ceva care să tresară şi să vibreze la glasul poetului — altfel te uiţi la el ca la un om care-ţi vorbeşte o limbă necunoscută.

Sunt multe reviste literare la noi, ş-or să fie şi mai multe cu vremea. Printre abonaţii acestor reviste nu veţi găsi Şuţuleşti etc.

Pentru aceştia literatura românească nu există. Duioasele şi genialele cântece ale poporului nostru ar răsuna ca o ţurluitură barbară şi neînţeleasă sub multe din policandrele saloanelor aristocratice iar sculpturalele versuri ale lui Eminescu ar avea un efect dezastros pentru tihnita digestie şi scumpa linişte sufletească a acestor naturi delicate! Ş-apoi, aceşti nobili de viţă pergamentală nici nu prea au ei vreme de pierdut. Sunt aşa de ocupaţi, viaţa lor e aşa de plină!... Oricât s-ar împânzi gustul de a ceti cărţi româneşti, pe aceştia nu-i va cuceri niciodată. Noroc că-s puţini; deci, îi putem elimina din discuţie, fără nici o părere de rău.

În Transilvania s-ar citi mult, dar cărţile noastre sunt scumpe şi străbat cam anevoie tocmai acolo unde ar fi mai cu drag citite. [...] Aşadar, să ne mărginim socotelile la publicul nostru de-aici. Suntem cinci milioane de locuitori. E întrebarea pe ce contingent de cititori poate conta azi un scriitor, bineînţeles un scriitor cunoscut şi iubit de public?

Unul la mie: iată maximul de consumatori pe care se poate bizui astăzi la noi un bun producător în literatură. Ni se pare puţin? E colosal de mult faţă cu ceea ce era nu mai departe acum zece ani. O carte bine scrisă (poezii, nuvele, romane) se poate desface în cinci mii de exemplare în interval de un an. Din acest număr, *trei mii* se desfac în Bucureşti, şi *numai două mii* în tot restul ţărei. Cei mai statornici cititori sunt studenţii. În genere, funcţionarii citesc foarte puţin. În provincie viaţa e mai liniştită decât în capitală, şi oamenii ar citi cu dragă inimă câte ceva, dar e jocul de cărţi, care face o concurenţă distrugătoare literaturei.

De câţiva ani însă şcolile ne dau un contigent de cititori din ce în ce mai puternic şi ca număr, şi ca inteligenţă. Generaţia care se ridică dă semne îmbucurătoare. Ni se scrie că în Iaşi, în Bârlad şi în Folticeni sunt societăţi de domnişoare cari se întrunesc, citesc şi discută tot ce se produce mai de seamă în literatura noastră — probabil că vor fi existând şi-n alte oraşe; din toate punctele ţărei se va rădica, încetul cu încetul, un public luminat, la chemarea şi simpatia căruia un scriitor de talent să poată răzbate mai cu înlesnire. Atunci şi arta va fi mai bine înţeleasă şi cultivată, iar ciupercile vor găsi mai puţin gunoi pe care să poată prinde.

Bolintinenii şi Emineştii viitori nu vor mai muri-n spitale.

„NOI VREM PĂMÂNT"

Coşbuc urca încet, pe jos, dealul Paşcanilor. Spusese birjarului să-l aştepte sus, la bordei. Era o dulce dimineaţă de vară; ciocârlii se-nălţau cântând în slăvile cerului; toate de pe pământ, lucruri şi vietăţi, păreau că aduc laudă lui Dumnezeu, fericite că le-a fost dat să existe. Coşbuc păşea încet, gânditor, în liniştea acelei dimineţi de vară. La o vreme aude vorbă-n urma lui — un glas mânios de femeie necăjită, care-şi mustra bărbatul, răsuna ca o toacă. Poetul, tinchind din mers,, privi-ndărăt: un om ş-o femeie, mărunţei şi slabi amândoi, veneau agale, cu ochii în pământ. Gura ei, meliţă, vorbea repede şi cu răutate. Spunea de juncanii vânduţi astă-iarnă, de birul neplătit, de datorii [. . .], de bordeiul în care plouă, de fata pe care nu pot s-o mărite — de multe, de multe.

El tăcea. Rar, când se mai oprea femeia ca să-şi ia suflet, s-auzea şi vorba lui, scurtă, gravă, pururea aceeaşi:

— N-avem pământ!

Rostea vorbele astea fără să-şi ridice ochii, mereu cu acelaşi ton, şi parcă mereu cu alt înţeles. Era aci

tânguire, aci blestem, aci întunecată resemnare, aci înfricoşat strigăt de revoltă.

Coşbuc s-a oprit în loc s-asculte. Ei au trecut pe lângă el fără să-l bage-n seamă — femeia depănându-şi cetania ei de mustrări, bărbatul însemnându-i clipele de odihnă cu veşnica încheiere :

— N-avem pământ !

Şi pe când ei se adânceau în zare, din vechile lor suferinţi un cântec nou se urzea în marele suflet al poetului.

Postfață

ALEXANDRU VLĂHUȚĂ, un scriitor, o epocă

Alexandru Vlăhuță, s-a născut la 15 septembrie 1858, în satul Pleșești, astăzi Alexandru Vlahuță, în județul Vaslui și a murit la 19 octombrie 1919, la București. Era fiul unor proprietari de pământuri, și în timp, ne spune George Călinescu în a sa Istorie a literaturii române *(pag. 556) averea lui se situa la 3.000 de pogoane (aprox. 1500 de hectare) de vie, la Dragoslaveni, în fostul județ Râmnicu-Sărat.*

Fapt este că Vlăhuță, după luarea bacalaureatului, a urmat câtva timp cursurile Facultății de Drept din București, dar nu își va lua licența.

Activ și interesat de mișcarea politică (epoca nu era lipsită de conflicte ideatice al căror spectacol, în presă, în parlament, la cafenele sau în cluburi dădeau fiorul vital al momentului), Vlahuță va deveni cunoscut în lumea literară ca ziarist, poet, prozator și astfel el :

...este unanim arătat ca un urmaș al lui Eminescu, dar lucrul acesta este numai în parte adevărat ; el

însuşi a căutat să rectifice opiniunea aceasta, insistând asupra atitudinii menite să-l deosebească de maestrul său. Nihilismului sufletesc al muzicii eminesciene, Vlăhuţă i-a opus optimismul creator şi lupta socială. Erau aici simple deosebiri de concepţie, incapabile să sondeze o continuitate poetică.

Eminescu a fost un intuitiv, şi Vlăhuţă un intelectual. Şi puternicele explozii de sentiment şi perspectivele de infinit care în poezia lui Eminescu concentrează fiinţa noastră într-o clipă de atenţie supremă, vecină cu extazele graţiei — sunt absente din versurile lui Vlahuţă.

În cadenţele sale urmărim totdeauna jocul unei idei. Vlahuţă are întotdeauna o ţintă, şi această ţintă este o convingere pe care vrea să ne-o împrumute. Pentru sine imaginile sensibile sunt simple pretexte. Ele nu-şi ajung cu înţelesul lor propriu, direct şi intuitiv. El nu luminează adâncurile creaţiei cu strălucirea imaginilor. El nu caută înspre adânc. Plecând de la o imagine ocazională Vlahuţă întoarce în plan un fir al cărei desfăşurare logică o putem urmări cu ochii minţii. E firul unei cugetări" *(Tudor Vianu,* Opere, *vol. II, p. 684—685).*

Sigur, toate acestea privesc textele poetice ale lui Vlahuţă.

Volumul de faţă prezintă texte în proză, şi în principal România Pitorească, *titlu de referinţă, cât şi paginile despre pictorul* Nicolae Grigorescu.

România Pitorească *(1901) prezintă pentru cititorii acestui sfârşit de secol, şi în special pentru cei tineri, o descriere, un reportaj geografic ale frumuseţilor României într-un timp în care sentimentele erau marcate de Războiul de independenţă şi erau încoronate de statutul de regat al ţării, de unde şi valoarea ideatică a textului. Vlăhuţă nu fixează numai imagini ale*

călătoriilor sale pe diferite itinerarii într-o parte sau alta a României (Dunărea de la Orşova la Sulina, în Vrancea etc.), ci vede totul cu ochii istoriei naţionale, cu un sentiment stenic; pământurile şi localităţile sunt şi istorie, istorie vie, care trăieşte în autentic, şi făcând să retrăiască aceste glorii trecute, de la Traian, la Mihai Viteazul, sau chiar la genovezii care au fondat portul Giurgiu, Vlăhuţă arată temeiurile României Moderne, care intra pe atunci în secolull XX şi care nu avea de unde să ştie ce catastrofe o vor aştepta: implicarea în două războaie mondiale, prăbuşirea regalităţii şi a societăţii democratice româneşti, cât şi a mari sisteme filosofice, şi nici victoriile, cum este regăsirea de sine a ţării odată cu Revoluţia din 1989.

Este important, dară, să vedem în acest reportaj literar, scris, totuşi, cu condeiul unui poet, o frescă a temeiniciilor României, a averilor ei, care sunt pământurile, munţii şi apele, dar care sunt, de asemenea temeiniciile noastre adânci în timp, care este fresca istorică la care strălucea prezentul epocii lui şi la care însuşi prezentul nostru poate merge pentru a-şi potoli setea de autentic.

Să nu credeţi că peisajele descrise de Vlăhuţă în cartea sa s-au modificat prea mult într-un secol; sigur, de-a lungul Dunării au apărut sistemul de la Porţile de Fier, Centrala nuclearo-electrică de la Cernavodă, printre altele..., şi să nu credeţi de asemenea, că starea de efuziune poetică, de exaltare naţională, de viziuni care învăluie secole şi secole de istorie ar putea fi valori ale trecutului, de substanţă ideatică inertă şi care rămân doar în epoca în care s-au ivit, şi pentru generaţiile de atunci.

Câtuşi de puţin!

Acelaşi suflu amplu, aceeaşi dragoste şi implorare a valorii, la apariţia valorii, apare şi în paginile dedi-

cate pictorului Nicolae Grigorescu. *Sigur, nici Vlăhuță, nici Contemporanii lui nu aveau perspectiva istorică, pentru a ști care a fost confirmarea de timp asupra operei marelui nostru pictor.*

Astfel, dacă România pitorească *este un reportaj literar,* Pictorul Nicolae Grigorescu *este o monografie, este o imagine a omului, a vieții și a creației acestuia.*

Și în plus, Alexandru Vlăhuță scrie într-o excelentă limbă românească, de unde și plăcerea permanentă a lecturii.

MIRCEA ȘTEFĂNESCU

Cuprins

ROMÂNIA PITOREASCĂ

PE DUNĂRE

De la Orşova la Sulina

PE MAREA NEAGRĂ

ÎN MUNŢII NOŞTRII

PICTORUL N. I. GRIGORESCU

DIN PERIODICE